

BARBU B. BERCEANU

NEGATIA ,

**SISTEMUL NEGAȚILOR
ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

CRATER

ISBN: 973-9029-80

BARBU B. BERCEANU

N E G A Ț I A

**SISTEMUL NEGAȚIILOR
ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

**CRATER
BUCUREȘTI
1999**

Spre amintirea lui
Alexandru Graur
din generația mie anterioară
și omagierea lui
Constantin Dominte
din generația mie posterioară
întru continuitatea unei cinstite
lingvistici românești

În acest volum am inclus, reeditând cu titlu definitiv, următoarele mele lucrări:

1. *Despre semnificația logică și lingvistică a negației*, în: Rev. Filos., nr. 2, mar.-apr. 1989, p.174-180.
2. *De l'assertion implicite et de l'assertion extrapolée dans la langue roumaine*, în: Revue roumaine de Linguistique, 34, nr. 3, mai-iun.1989 (numéro spécial publié à l'occasion du XIXe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes), p. 249-252.
3. *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, Edit. Științifică, 1971, materia incluzând §§ 161, 163, 164, și cea privind adverbele *ba*, *nu* și „adverbul VIII” (§ 36), precum și adjectivele de alternanță, de negare și de exclusivitate (§ 73b).

De asemenea am reținut, din aceea ultimă lucrare, fragmente din §§ 92 (n. 6), 106, 111, 113, 129 (*a fi* - *a putea* - *a voi*), 132, 148, 152, 153, 165, 167 și din tabelele 4, 6, 19 și 21.

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față, elaborată în esență deceniul trecut, nu a putut apărea cu toate că a primit avizul oficial și competent de publicare al Secției de filologie a Academiei R. S. România (prezidată de acad. Al. Graur) și al Secției de filosofie al Academiei Române (acad. Al. Surdu), ca și al Prezidiului Academiei Române (comunicat editurii sale la 15 mai 1995), și independent de mijloacele financiare de editare, din motive neînțelese de mine. La avizele de mai sus s-a alăturat și conf. univ. C. Dominte, autorul primei teze de doctorat asupra negației — materie considerată ca formând elementul cel mai complex, mai bogat și mai variat al unui dialog.

Lucrarea aceasta a reprezentat dezvoltarea unui fragment al gramaticii mele, ale cărei teze le comunicasem oficial în 1954 (comunicare înregistrată la Academia R. P. Române sub nr. 18610 din 19 iulie 1954 și care, redactate ca volum, au apărut în 1971 (Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare), București, Edit. Științifică, 1971), fiind la origine o încercare de a mă manifesta științific într-o specialitate diferită de cea pentru care aveam titlul universitar și în care nu mi-a fost îngăduit multă vreme să mă manifest.

Justificarea lucrării apare din necesitatea — constatată, o dată mai mult, cu ocazia confruntărilor avute la promovarea ei — a continuării dialogului dintre logicieni și lingviști, atât pentru eliminarea unor neînțelegeri și convenirea unei terminologii comune celor două discipline — una pentru Aristotel —, cât și pentru înlăturarea golului apărut prin delimitarea preocupărilor acestora.

Am încercat, în scrisul meu lingvistic, să evidențiez logica limbii române și să pledez pentru ea, convins fiind că argumentele primează față de tradițiile științifice nejustificate și, cu atât mai mult, față de titlurile personale. De altfel, nimic nu mi-ar fi mai aproape de suflet decât primirea unor contraargumente pertinente față de ce am susținut într-o materie unde suntem departe de a se fi pus ultima piatră.

În încheiere, mi-arăt recunoștința față de cei numiți mai sus, ca și față de Constantin Noica, și dânsul binevoitor cititor al celor două lucruri.

6 iulie 1999

Barbu B. Berceanu

TABLA DE MATERII

1. INTRODUCERE

§ 1. Scopul și natura lucrării, p. 11 ▫ § 2. Terminologie, p. 11 ▫ § 3. Ortografie și semne, p. 12

2. GENERALITĂȚI ASUPRA NEGAȚIEI ÎN LOGICĂ ȘI ÎN LIMBĂ

§ 4. Problema definirii negației. Pozitiv și negativ. Neantul, p. 13 ▫ § 5. Afirmativ și Negativ (A. Locul secund al negativului; B. Caracterul intermediar al negativului; C. Condiționarea conștiinței pozitivului de negativ), p. 15 ▫ 6. Caracterul periferic, nedeterminat și verbal al negativului, p. 18 ▫ § 7. Relativitatea diferenței dintre pozitiv și negativ, p. 19

3. NEGAȚIA CATEGORICĂ

3.1. Cadrul logico-lingvistic al negației

§ 8. De la identitate la contradicție și exprimarea acestora, p. 22 ▫ § 9. Felurile negațiilor, p. 25 ▫ § 10. Disciplina gramaticală a negațiilor, p. 26

3.2. Negația numelui

§ 11. Felurile de negare a numelui, p. 28 ▫ § 12. Antonimul unui nume, p. 28 ▫ § 13. Negativul unui nume (*nici un*), p. 34 (tabel 1) ▫ § 14. Golirea de conținut a numelui, p. 36

3.3. Negația în propoziție, în frază și în dialog

§ 15. Propoziția negativă (negația predicativă), p. 39 ▫ § 16. Negația în frază. Negația prin subsumare, p. 42 ▫ § 17. Reducerea propozițiilor și frazelor negative, p. 45 ▫ § 18. Răspunsul negativ. Încheierea dialogului, p. 46 ▫ § 19. Golirea de conținut a propoziției afirmative, p. 51

3.4. Negațiile comune numelui și propoziției

§ 20. Negația *nu* a unei părți de vorbire sau a unei propoziții (propoziția negată), p. 51 ▫ § 21. Alternativa negativă, p. 53 ▫ § 22. Pluralitatea de negații (*nici*), p. 53 ▫ § 23. Negația limită (*nici*), p. 55 ▫ § 24. Negația implicită (*necum*) și negația extrapolată, p. 56 (tabel 2) ▫ § 25. Multiplicarea negației, p. 60

3.5. Întărirea și absolutizarea negației

§ 26. Întărirea negației (dubla negație), p. 63 ▫ § 27. Absolutizarea negației (*nimic, nimeni* etc.), p. 65 ▫ § 28. Alte forme de întărire, p. 69 ▫ § 29. Completarea negației cu afirmația corelativă, p. 72 ▫ § 30. Opozițiile prin coordonare și prin subordonare, p. 74

3.6. Negațiile incomplete și relative

§ 31. Pseudonegațiile (*numai*) și atributul ori complementul de excepție sau de excludere (*fără*), p. 75 ▫ § 32. Aproximația. Negația incertă și cea restrictivă, p. 80 ▫ § 33. Negația cvasicompletă, p. 82 ▫ § 34. Negația incidentală, p. 84 ▫ § 35. Formă afirmativă cu mai multe negative, p. 84 ▫ § 36. Forme negative fără corespondent afirmativ, p. 85

3.7. Negații numai ca fond sau numai ca formă

§ 37. Negația ca întărire a afirmației și afirmația ca întărire a negației, p. 85 ▫ § 38. Afirmația cu sens negativ și negația cu sens pozitiv, p. 87 ▫ § 39. Egalitatea semantică a formelor negativă și afirmativă, p. 92

3.8. Mijloacele lingvistice de schimbare a formei (din afirmativă în negativă și invers) fără schimbarea înțelesului (obversiunea judecăților/propozițiilor)

§ 40. Prin mutarea negației de la forma verbală la numele predicativ și invers, p. 97 ▫ § 41. Prin mărirea (respectiv reducerea) numărului de negații, p. 97 ▫ § 42. Prin schimbarea caracterului enunțiativ cu cel interogativ ori exclamativ, p. 98 ▫ § 43. Prin schimbarea modului verbal, p. 100 ▫ § 44. Prin schimbarea structurii frazei, p. 101 ▫ § 45. Prin schimbarea negațiilor între regentă și subordonată, p. 101 ▫ § 46. Prin schimbarea unei negații cu alta, p. 101 ▫ § 47. Prin schimbarea verbului sau a numelui predicativ cu opusul lui, p. 102 (fig. 1) ▫ § 48. Prin schimbarea numelui - subiect sau complement direct, p. 104 ▫ § 49. Prin schimbarea gradului de comparație și a complementului corespunzător, p. 105 ▫ § 50. Prin schimbarea adverbului, a prepoziției și a conjuncției, p. 106 ▫ § 51. Prin schimbarea topicii, p. 106 ▫ § 52. Prin schimbarea intonației, p. 106

3.9. Negarea antonimului (elementul de consemnare a exclusivității)

§ 53. Negarea totală, p. 107 (tabel 3) ▫ § 54. Negarea parțială a timpurilor verbale, p. 113

4. TERȚUL

4.1 (§ 55). Generalități, p. 115

4.2. Termenii intermediari (între *da* și *nu*, între antonimi)

§ 56. Între *da* și *nu*, p. 115 ▫ § 57. Între *tot* și *nimic*. Conversiunea judecăților/propozițiilor (pătratul lui Boethius), p. 116 (fig. 2 și 3) ▫ § 58. Termenul mediu, p. 119 ▫ § 59. Gradația intervalului mediu, p. 120

4.3 (§ 60). Amestecul (uneori *da*, alteori *nu*), p. 122

4.4. Paradoxul (și *da*, și *nu*) și rezolvările lui

§ 61. Paradoxul, p. 123 ▫ § 62. Compromisul, p. 125 ▫ § 63. Sinteza, p. 125

4.5 (§ 64). Termenii exteriori (dincolo de *da* și de *nu*), p. 126

4.6 (§ 65). Nedeterminatul (fie *da*, fie *nu*), p. 128

5. NEGAȚIA DIALECTICĂ

5.1 (§ 66). Generalități, p. 134

5.2. Contradicția explicită

§ 67. Contradicțiile realității, p. 135 ▫ 68. Contradicțiile dialogului (riposta —
ba), p. 139 (tabel 4) ▫ § 69. Contradicțiile vorbitorului, p. 145

5.3. Contradicția neexplicită

§ 70. Contradicțiile dintre realitate-gândire și limbă, p. 147 ▫ § 71. Contradicțiile
dintre realitate și gândire-limbă, p. 148

6 (§ 72). ÎNCHEIERE, p. 150 (tabel 5)

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ, p. 156

INDEXURI

Indexul de persoane, p. 159 ▫ Indexul categoriilor logico-gramaticale, p. 164 ▫
Indexul de cuvinte și expresii ale limbii române, p. 168

ANEXE, p. 181

1. INTRODUCERE

§ 1. *Scopul și natura lucrării.* Cu optica din *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, în care mi-am propus să disting între logica explicită (ori explicitabilă) de știința logicii și logica implicată de gramatica unei limbi — spre a cultiva valorile raționale cuprinse în limba română, dacă nu chiar spre a descoperi în categoriile acesteia valori avute insuficient în vedere de știința logicii, și spre a sublinia că valoarea logicii e mult în funcție de limba în care e gândită ori expusă —, îmi propun în paginile ce urmează să prezint categoria logico-lingvistică a n e g a ț i e i, incluzând și cele câteva considerații în materie risipite în volumul menționat.

Lucrarea e de logică, întrucât clasarea materialului are în vedere categoriile (conceptele și operațiunile) proprii acestei discipline și e de lingvistică întrucât se mărginește la categoriile logicii care au implicații în structura limbii române. Rațiunea unei asemenea lucrări se întemeiază pe legătura dintre gândire și limbă, pe necesitatea de a pune în evidență logica limbii române și de a o cultiva.

În cadrul lingvisticii, ea nu e atât o lucrare de lexicografie — deși încearcă inventarierea lexicului de negații —, cât o lucrare de gramatică, incluzând toți acei termeni și toate acele expresii cu sens negativ care au a o topică și o funcție sintactică specifice functorului respectiv din logica matematică.

§ 2. *Terminologia.* Subliniez că am deosebit, cu consecvență, înțelesurile termenilor (cuvinte ori sintagme): *pozitiv și afirmativ* (§ 4-5); *opus, antonim și negație* (§ 8); *negare și negație* (§ 4); *incidența negațiilor, repetarea negației* (§ 18, 24, 28), *multiplicarea sau mărirea (ori reducerea) numărului de negații*, respectiv *negația dublată, triplată etc.* (§ 25), *dubla negație*, numită și *negarea gramaticală* (sau *formală*) *a negației* (§ 26) și *negarea (dialectică) a negației* (§ 66); *propoziția negativă* (§ 15) și *propoziția negată* (§ 20). Nu am deosebit între prefixe și prefixoide (tot astfel, între sufixe și sufixoide), numindu-le laolaltă *prefixe* (respectiv *sufixe*), diferența fiind lipsită de relevanță pentru materia tratată. În rest, ca terminologie de specialitate, am folosit terminologia din *Sistemul gramatical* (prescurtat SGLR), la care am făcut și trimiteri.

În expunere, am folosit consecvent forma *contrar* (substantiv neutru, pl. *contrare*, adjectiv, adverb și prepoziție cu dativ), această formă fiind mai simplă și având — în interpretarea mea — același înțeles cu forma *contrariu* (pl. *contrarii*), din a cărei familie am reținut numai forma *contrarietate*. Am folosit conjuncția de coordonare *ori* în disjuncțiile subsecvente altei disjuncții (legată prin *sau*) și, în general,

altei corelări (de exemplu, legată prin *și*). În materie de topică, am așezat pe *numai* exclusiv înaintea cuvântului sau sintagmei al căror înțeles îl singularizează. Uneori am prezentat verbe, în loc de infinitiv, la indicativul prezent (cele personale la persoana I singular), în această formă distingându-se mai ușor conjugarea personală de cea impersonală, cea reflexivă de cea nereflexivă, cea tranzitivă de cea intransitivă.

§ 3. *Ortografie și semne.* În materie de ortografie, am folosit inițiala majusculă în exemplele de propoziții, chiar dacă le-am intercalat în textul propriu-zis al expunerii mele. Exemplele au fost culese cu caractere *cursive*; formele neapartenând limbii reale, au fost trecute (tot cu caractere *cursive*) între ghilimele. Echivalențele semantice au fost legate de semnul =, iar cele opuse semantic prin semnul $\neq$. În exemplele date am trecut între paranteze rotunde *cursive* () părțile facultative și între paranteze rotunde drepte () variantele; în exemplele culese am mai trecut între paranteze drepte [] lipsurile reclamate de limba literară, iar între acolade { } plusurile nereținute de ea. Variantele regionale sau din limba veche, când n-au fost prezentate ca atare, au fost înlocuite cu varianta admisă de limba literară, menționându-se în subsol forma originală. Legarea mai multor prenume sau mai multor nume ale aceluiași autor, când acestea se scriu legat, s-a făcut prin cratimă -; legarea numelor mai multor autori, pentru simplificarea prezentării (folosită de la a doua citare), s-a făcut prin linie de pauză —. Răspunderea asupra exemplelor a căror sursă nu e menționată îmi aparține.

2. GENERALITĂȚI ASUPRA NEGAȚIEI ÎN LOGICĂ ȘI ÎN LIMBĂ

§ 4. *Problema definirii negației. Pozitiv și negativ. Neantul*. *Negarea* (operația), respectiv *negația* (concretizarea ei)¹ constituie una din acele categorii indefinibile, primare ale gândirii²: căci, direct (prin intermediul cuvântului de plecare al familiei lingvistice care exprimă această categorie — *neg, negi, neagă* etc.) sau indirect (printr-un cuvânt în afara acestei familii, de exemplu *absență*), va trebui să ajungem, dacă am încerca definirea ei, tot la o propoziție negativă, a cărei înțelegere presupune cunoașterea negației: ceea ce nu ar însemna decât realizarea unui cerc vicios. Suntem în situația de a o defini printr-o propoziție negativă, de a determina negația relativ, prin comparație cu opusul ei³, cei doi opuși - s-a spus - aparținând categoriei *calității*⁴.

Între *pozitiv* și *negativ* — atâta timp cât nu atribuim, în mod convențional, aceste calități unor opuși, unei perechi oarecare de antonime — există, înainte de orice raport se simetrie, de egalitate, un raport de dependență, căci negativul nu se poate aplica decât în raport cu ceva pozitiv, rațional preexistent: nu pot scădea decât din ceva adunat; nu pot concepe numărul zero, necum numerele negative, înainte de a le fi conceput pe cele pozitive etc. Omul a avut întâi conștiința de logic, de adevărat, de real, de cunoscut, de realizat, de construit etc., fără de care nu putea identifica — deși preexistau sau ar fi putut preexista — absurdul, falsul, irealul, necunoscutul, nerealizatul, neconstruitul etc.

Negativul absolut — *neantul*⁵ (inexistența, neființa, nimicul (total) etc.), cu lipsa oricărui aspect pozitiv — e de neînțeles pentru o conștiință logică: *Non entis nulla sunt praedicata* („Despre non existență nu se poate spune nimic“). Nu sunt de înțeles nici a nega totul (căci negând totul neg și actul de a nega, deci mă contrazic: *Cogito, ergo sum*⁶, odată ce am gândit nu mai pot spune că nu sunt), nici a minți totdeauna (căci a spune *Nici un enunț nu e adevărat* sau, pur și simplu, *Mint* — fără localizare în timp ori altfel — înseamnă să dezic propria mea atestare (paradoxul mincinosului⁷)), nici a infirma totul (*der Geist der stets verneint* „cel care spune veșnic nu“⁸ e, etic și politic, condamnat)⁹.

Pe plan sincron, Nimicul nu poate fi obiectul unei diferențieri, căci o asemenea diferențiere ar implica atribuirea unor calități, care, prin definiție, îi lipsesc¹⁰. El se diferențiază doar pe plan diacronic, prin existență, care-l descoperă și care-i dă valoare și formă, folosindu-l (mersul astrelor în vid sau cvasivid) și/sau introducându-l în sistemul său (drumul creat de oameni prin defrișare); într-un context pozitiv, pauza are valoare lingvistică, respectiv ortografică (pauza albă sau blancul¹¹); tăcerea, una juridică¹²;

obligăția de a nu face, la fel¹³; omisiunea, o valoare beletristică¹⁴; golul, o valoare informativă¹⁵. Separate de existență, toate aceste feluri de nimic nu semnifică altceva decât nimic. Dacă, însă, ca participare la existență, negativul trebuie căutat în pozitiv, ca *genus*, față de care toate aceste „nimicuri existențiale” sunt specii, se poate spune că „Nimicul este mai originar decât *nu*ul și negarea”¹⁶. Asemenea unei existențe, nimicul poate fi obiect de speculație mintală, precum în ghicitoarea ce urmează: „În răspunsurile voastre/ Golul ghicitorii aste”, al cărei răspuns e, evident, „Răspunsul la ghicitoare”.

Considerații similare putem face și despre nimicul (total) subiectiv de șertăciune a (inutilitatea, nimicnicia, zădărnicia).

¹ Pentru bibliografia românească a filosofiei negației, cf. Botezatu, p. 199.

² Cf. *Dicționar de filozofie*, București, Edit. Politică, 1978, s. v. *categorie*.

³ Aristotel, *Despre interpretare*, 6, 17a: „O afirmație este enunțarea că ceva aparține la altceva; o negație este enunțarea că ceva nu aparține la altceva (Aristotel, p. 215) — de observat că definiția afirmației face abstracție de afirmația $A=A$. În acest sens și: Titu Maiorescu, *Logica*, cu îndreptările, adăugirile și însemnările autografe ale autorului, cu adnotări, note și un studiu introductiv de I. Brucăr, Acad. Română, MOISIN, 1940, p. 214 („Afirmația este judecata în care predicatul se arată concordant cu subiectul, negativă judecata în care predicatul se arată opus subiectului [...]”); Centro di studi filosofici di Gallarate, *Enciclopedia filosofica*, III, Venezia-Milano, Istituto per Collaborazione culturale, 1967, p. 842 (definiția negației: „act al gândirii, opus afirmației, care unește doi termeni, în raport de excludere”).

⁴ Apuleius, în *Oeuvres complètes d'Apulée*, ..., II, Paris, Garnier-frères, 1873, p. 239; Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Edit. Științifică, 1969, p. 110 - o apartenență discutabilă, — trecându-se numai o definiție irezolvabilă de pe un concept (negația) pe altul (calitatea) (Uță, p. 38 și 40; nota ediției cit. din Aristotel, p. 216).

⁵ Pentru problema neantului, pentru ipotezele ontologice privind raportul dintre neant și existență — identitate, coexistență, trecere de la unul la celălalt (*Ex nihilo fit ens creatum* și invers) sau nu (*Ex nihilo, nihil fit*), cf. Brucăr (incl. Bibliografia de la p. 8-9).

⁶ Descartes, *Discurs de la méthode*, în *Descartes*, colecția „Texte filosofice”, București, E.S.P.L.Ș., 1952, p. 69).

⁷ Cf. Francesca Rivetti Barbo, *L'antinomia del mentitore nel pensiero contemporaneo da Peirce a Tarski/Studii — testi — bibliografia*, Milano, Soc. editrice „Vita e pensiero”, [1961], XLIII + p. 1-744 + er.; Dumitriu, p. 209-210 (care, plecând de la un pasaj din Aristotel, nelegat până la acest autor de problemă (Aristotel, *Metafizica*, traducere de Șt. Bezdechi, ..., București, Edit. Academiei, 1965, p. 158-159 (IV, 8)), îl rezolvă ca fiind o negație care se neagă pe ea însăși).

⁸ Goethe, *Faust*; C.C. Giurescu, *Amintiri*, I, București, Edit. Sport - Turism, 1936, p. 159.

⁹ Dar invocarea neantului „poate să nu mai apară [...] drept o nostalgie, ci drept umană sfidare” (Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, București, Edit. Eminescu, 1975, p. 169).

¹⁰ Cf. și Dumitriu, p. 205 („nu se poate acorda un sens universal negației fără a o absolutiza și atunci ea nu mai are nici o semnificație”).

¹¹ Cf. Flora Șuteu, *Dificultățile ortografiei limbii române*, București, Edit. Științifică și

Enciclopedică, 1986, p. 113-114.

¹² *Si tacet consentire videtur* („Dacă tace se consideră că a consimțit“) sau *Qui tacet, consentit* („Cine tace, consimte“). Ne e semnalată și o teză de doctorat tratând în principal efectul tăcerii în drept.

¹³ Mircea Djuvara, *Contribuție la teoria cunoașterii juridice/Spiritul filosofiei kantiane și cunoașterea juridică*, în: An. Fac. Drept Buc., 4, nr. 1-2, ian.-iun. 1942, p. 99 (II, 10): „[...] obiectul drepturilor și obligațiilor poate fi nu numai un act real pozitiv (un *dare* sau un *facere*), dar și o simplă abstențiune (un *non facere*), tocmai ceva care în fapt nu există defel, o realitate naturală negativă“.

¹⁴ D. I. Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut (I)*, Cluj, Edit. Dacia, 1975, p. 119-120 (tratând „tăcerea elocventă“); Vera Călin, *Omisiunea elocventă/Preliminariile: o retorică a elipsei*, București, Edit. Enciclopedică Română, 1983, 336 p. Pentru funcția stilistică a negației, cf.: Tudor Vianu, *Expresia negației în poezia lui Eminescu*, în: Limba rom., 7, nr. 6, 1958, p. 29-39; Ecaterina Mihăilă, *Formații negative cu prefixul ne din cadrul grupului nominal în poezia română actuală*, în: St. Cerc. lingv., 35, nr. 4, iul.-aug. 1984, p. 333-344.

¹⁵ Astfel, Lucian Blaga, *Opere*, București, Edit. Minerva, 2, 1974, p. 264: „Un sarcofag antic, vezi tu, e mult mai plin/de tâlcuri, de istorie, când e deșert. /În gol s-arată un adaos de destin“.

¹⁶ Martin Heidegger, *Ce este metafizica?*, în: id., *Repere pe drumul gândirii*, traducere și note introductive Thomas Kleininger [și] Gabriel Liiceanu, București, Edit. Politică, 1899, p. 38.

§ 5. *Afirmativ și negativ*. A. Locul secund al negativului. Să ne oprim la o specie a opoziției pozitiv-negativ, anume la opoziția dintre afirmativ și negativ¹ — diferită de opozițiile adevărat-fals², bunăvoința-reavoință etc. Și aici, gândirea nu poate nega ceva care, mai înainte, n-ar putea fi afirmat, cu alte cuvinte negația e totdeauna dependentă de posibilitatea logică a afirmației. În cercetarea directă, întâi constat o realitate perceptibilă, căreia îi corespunde o judecată afirmativă³: *Aurul e galben*; numai după aceea pot construi judecăți negative (spunând că *Aurul nu e negru*, că *nu e incolor* ori *multicolor*, eventual că *nu e inteligent*, că *nu e propoziție* etc.). Afirmativă e, aici, judecata originară și constitutivă în raport cu negația; iar aceasta e, la rândul ei, o aserțiune de gradul doi (care ajunge la realitate trecând printr-o afirmație), un rezultat obligatoriu al unei comparații, o legătură între două concepte firesc nelegate. Negarea e un act superior — ca gândire, ca act intelectual — afirmării⁴, dar e dependent de aceasta, reflectând-o și având „funcția proprie numai de a împiedica eroarea“⁵, „de a îndepărta o afirmație [formal] posibilă“⁶. În mod corespunzător, în limbă, preexistența afirmativului apare din aceea că forma negativă derivă, în mod curent, din cea pozitivă, prin adăugarea unui afix și în general a unei formații fonetice având calitatea semantică de a transforma un sens pozitiv într-unul negativ: întâi omul a spus *aur* și *Aurul e galben* și numai apoi ar fi putut spune *neaur* și *Aurul nu e galben*; întâi a spus *Am făcut* și numai apoi a putut spune *N-am făcut* ori *Am desfăcut*.

B. Caracterul intermediar al negativului. Aparent, gândirea poate începe cu o

judecată negativă. Astfel, într-un proces de învățământ, spre a familiariza pe elevi cu drumul cercetării, de la necunoscut: *Apa nu conține azot. (Dar ce conține?)* O asemenea negație subînțelege judecăți pozitive (*Apa conține niște elemente, Apa e un corp compus*), într-altfel enunțul neavând rost; așadar, practic, adusă la nivelul *genusului* proxim, judecata negativă devine pozitivă⁷, cu alte cuvinte perechea de judecăți afirmativ-negativă operează, practic, în limita unui anumit grad de specificitate. Sau când, aflat pe drumul cercetării indirecte, mă găsesc în situația de a mă limita la judecată negativă — „Nu știu ce este filosofia, dar pot să vă spun [...] ce nu este ea”⁸ (tot astfel: „Știu ce nu pot și ce nu știu, dar nu știu prea bine ce știu și ce pot”⁹) —, practic am făcut afirmația *Filosofia există* (în al doilea exemplu: *Eu exist*), dovadă că, la întrebarea *Ce este filosofia?* (care a provocat aserțiunea de mai sus), aș fi putut răspunde *Ba filosofia nu există!* Iar întrebarea dacă un obiect există are rost numai când, existând în conștiință, nu știm dacă există în realitate (*Inorog există?*) sau când, obiectul atenției fiind însuși lexicul, nu știm dacă o formație fonetică are un înțeles (*Cuvântul Inqualiren există (în limba germană)?*). Cu atât mai mult subînțelegem existența când grupul nominal se referă la un obiect concret (*Această filosofie nu e logică*). (Iar un nume negativ (*neaurul, nonaurul*) subînțelege existența numelui pozitiv (*aurul*), care-i precizează, prin opoziție, și conținutul.) Nu stăruie asupra propozițiilor de formă negativă cu fond pozitiv (*Această carte nu are numai copertă (ci și supracopertă)*) sau cu fond mixt (*Această carte nu mai are copertă*, care subînțelege și un fond pozitiv, acela că *Această cartea avea copertă*).

Nici comunicarea nu poate începe, principal, cu o negație¹⁰. Aș putea începe un dialog spunând *Nu mi-e foame* numai dacă interlocutorul ar fi subînțeles afirmativa corespunzătoare (așteptându-mă, de exemplu, cu masa întinsă); un profesor și-ar putea începe anul școlar prin cuvintele *Nu vă temeți, anul acesta nu-l vom face împreună*, dar numai dacă ar cunoaște teama elevilor de a le fi profesor; un bijutier observă, de la început, că *Aurul nu e curat*, că *nu e verificat* ori că *nu e cântărit*, pentru că atât el cât și interlocutorul său subînțeleg că, mai înainte de orice altă operație, el trebuie verificat și cântărit.

În același timp, comunicarea nici nu se termină, propriu zis, printr-o negație. Chiar dacă s-ar termina, formal, printr-o propoziție negativă, în realitate aceasta ar încheia numai o parte dintr-un proces mai amplu, ar subînțelege o concluzie afirmativă sau ar sugera interlocutorului (respectiv cititorului) îndemnul de a depăși acea negație. Participarea negației la procesul dialectic de cunoaștere se finalizează printr-o afirmativă, în care sens putem spune că însăși negarea are o valoare pozitivă¹¹.

Negația e așadar excepția, în înțeles că ea nu poate avea nici primul, nici ultimul cuvânt; ea poate fi doar un intermediar — desigur, uneori necesar — într-o demonstrație

(de exemplu, argumentul *per a contrario*), un intermediar estetic („[...] dintr-un neadevăr se poate ridica o impresie viguroasă”¹²), un intermediar etic (o minciună salvatoare) etc. Și din aceasta rezultă că negarea e un act pozitiv.

Depart, așadar, ca activitatea omenească să se oprească la perspectiva neantului, la concepția că pornim din nimic și ajungem nimic, că intermediarul e pozitivul¹³: „Neurmată de pozitivitate, negativitatea gândirii degenerează în negativism. Gândirea nu neagă niciodată în mod absolut, ci numai relativ: negând, afirmă. Gândirea nu poate gândi neantul, ci numai depășirea. Gândirea nu neagă odată pentru totdeauna. Capacitatea de negare a gândirii trebuie fără întrerupere reînnoită”¹⁴.

C. Condiționarea conștiinței afirmativului de negativ. În același timp trebuie subliniată și corelarea afirmativului cu negativul: conștiința afirmativului n-a apărut și nu putea apărea decât după crearea judecății negative; atâta timp cât omul a folosit numai propoziții „afirmative”, acestea nu i-au apărut și nu-i puteau apărea ca atare decât după introducerea, în urma unui nou efort de gândire, a elementului negativ (prin care forma anterioară, recunoscută de-abia acum ca afirmativă, putea deveni negativă), tot astfel cum într-o lume în care n-ar exista noapte va lipsi nu numai noțiunea (și cuvântul) noapte, ci și noțiunea de zi. Numai diferențierea a permis conceptele și denumirile¹⁵.

Pe de altă parte, afirmația ocupând un loc central, prezentând o situație certă, fiind mai precisă și permițând mai multe concluzii (din două negative, nu se poate trage, silogistic, o concluzie), rămâne pentru negație un loc periferic incomensurabil (*cât e (sau câtu-i) hăul* „foarte întins”, având prin extensie, într-o propoziție negativă, și înțelesul „nicăieri”, „niciodată”), cu o sferă mai puțin determinată¹⁶ și, implicit, cu un conținut pozitiv virtual mai bogat¹⁷.

¹ Evident, cuvântul *negativ* are un înțeles mai larg când e opusul lui *pozitiv* și mai restrâns când e opusul lui *afirmativ*. Distincția dintre afirmative și negative, existentă la Aristotel, a primit numele de la Boethius (*affirmativae, negativae*; anterior, Apuleius (loc. cit.) le denumise *d e d i c a t i v e* „afirmative” și *a b d i c a t i v e* „negative”).

² Cf. Aristotel, *Metafizica*, p. 155 (IV, 7): „A enunța că ceea ce este nu este, sau că aceea ce nu este este, constituie o propoziție falsă; dimpotrivă, o enunțare adevărată e aceea prin care spui că este ceea ce este și că nu este ceea ce nu este”. Evident, există afirmații neadevărate și negații adevărate.

³ Baruch Spinoza, *Tratatul despre îndreptarea intelectului și despre calea cea mai bună care duce la adevărata cunoaștere a lucrurilor*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 50 („Intelectul își formează ideile pozitive înaintea celor negative”).

⁴ Henri Bergson, *L'évolution créatrice*, ed. a 53-a, Paris, Libr. Félix Alcan, 1934, p. 311; Uță, p. 42-44; Botezatu, p. 193-194.

⁵ Kant, *op. cit.*, p. 544-545.

⁶ Bergson, *op. cit.*, p. 311 (în continuare: „Negația nu e decât o atitudine luată de spirit față de o eventuală afirmație”).

⁷ G. Öffenberger, *Unitatea dialectică dintre individual și general oglindită de către judecățile negative*, în: Cerc. filoz., vol. III, [nr.1-2], 1955, p. 113-125.

⁸ C. Noica, în: Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș* [...], [București], Cartea Românească, 1983, p. 58.

⁹ Alexandru Paleologu, *Alchimia existenței*, [București], Cartea Românească, 1983, p. 243.

¹⁰ În acest sens și observația că, din 48 de proverbe (și zicători) conținând derivate cu prefixul *ne-*, numai în 6 cuvântul cu prefixul negativ ocupă poziția inițială (Negreanu, p. 88).

¹¹ Ionas Cohn, *Die Theorie der Dialektik*, 1923, p. 228 („Dacă mersul gândirii ca atare, dacă apariția și deslegarea contradicției devin mijloc de recunoaștere, atunci este necesar ca și negația să primească o valoare pozitivă, adică, atunci, propoziția pozitivității trebuie să cuprindă și negația”), ap. Brucăr, p. 82-83. Evident, pozitivitatea diferă: „Nu cunosc negație mai fecundă decât nemulțumirea de tine însuși. În artă, ea produce capodopere” (Petre Strihan, *Lumini târzii*, București, Edit. Eminescu, 1984, p. 74).

¹² Tudor Arghezi, *Scrieri*, București, Edit. Pentru Literatură - Edit. Minerva, [1962 și urm.], 23, p. 293. Un exemplu: *El e și tu nu ești* (*ibid.*, 26, [1974], p. 118), cu înțelesul „El s-a realizat și tu nu”.

¹³ M. Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 64 („un gând te-ademeneste: «Că vis al morți-eterne e viața lumi'întregi»”); Botezatu, p. 196 („Orice afirmație este o săgeată între două negații, ceea ce este nu a fost și nu va fi”). Chiar și în această viziune, existența limitează nimicul, îi dă o dimensiune și, prin aceasta, o semnificație.

¹⁴ Henri Wald, *Negativitatea gândirii*, în: Rev. Filoz., 16, nr. 1, 1969, p. 59-60.

¹⁵ S-ar mai putea observa că *da* a apărut după *nu*, căci — ca răspuns la o întrebare care prefigurează răspunsul — *nu* e forma eliptică a propoziției negative de răspuns (numai prin care inițial se răspundea), în timp ce *da*, inexistent în propoziția afirmativă de răspuns, a trebuit creat, prin paralelism. *Da* a apărut, așadar, după apariția propoziției negative, tot astfel cum semnul + a premers numerele pozitive numai după apariția numerelor negative, până atunci fiind lipsit de utilitate. Și numai atunci s-ar fi putut spune despre *nu* că, asemenea proaspătului *da*, e un cuvânt-răspuns. (Vezi și SGLR, § 36.)

¹⁶ Astfel, Aristotel, I, p. 209 (*Despre interpretare*, 2, 16a), unde expresia *nonom* e considerată nedeterminare.

¹⁷ De aici, pluralele abstractelor negative, explicate „prin aceea că trăsătura semantică distinctivă a negației conferă noțiunii o nuanță de concretizare sau de individualizare, ca efect al faptului că negarea, contestarea sau opoziția se pot manifesta prin modalități și procedee diferite” (Lucia Wald, p. 173).

§ 6. Caracterul periferic, nedeterminat și verbal al negativului. Negarea unei calități, în general al unei atribuirii, reprezintă o cunoștință necompletă. *Aurul nu e negru* e o informație mai puțin completă decât *Aurul e galben*. În această perspectivă, negația cere o precizare, o continuare a cercetării până la obținerea afirmativei¹.

În mod similar se întâmplă și cu propozițiile neenunțative, de pildă cu întrebările *Ce face Ion?* și *Ce nu face Ion?* Din prima întrebare subînțelegem că *Ion face ceva*, dar nu știm ce, și ne așteptăm la un răspuns care să ne arate ce face (ce face acum, ce

face în mod esențial sau ce face în mod deosebit), de exemplu *Ion zboară* (cel întrebat putând să nu fie de acord cu subînțelesul autorului întrebării și să răspundă *Ion nu face nimic* (nimic acum, nimic important sau nimic deosebit). Dar la întrebarea *Ce nu face Ion?* nu pot pretinde să mi se enumere tot ce nu face Ion: e doar întrebarea profesorului de limbă română doritor să afle — printr-un exemplu — dacă elevul său poate forma o propoziție negativă, de tipul *Ion nu zboară*² (răspunsurile extreme *Ion nu face nimic* și *Ion le face pe toate* fiind deopotrivă de depărtate de viața reală, când nu sunt circumstanțiate).

Se mai observă, pe linia „demnității” afirmației, că „adevărul și afirmația au un caracter existențial, pe când falsul și negația pură au un caracter verbal”³. De aici mai rezultă un aspect: omul care îndeamnă la acțiune și cel care pornește în justiție o acțiune (reclamând un drept) trebuie să-și argumenteze acțiunea, respectiv dreptul pe care-l afirmă, pe când cel care neagă e într-o situație mai comodă, nu are nevoie de probă (*Onus probandi incumbit ei qui dicit* „Sarcina probei privește pe cel care afirmă”). În mod similar, s-a mai spus, dreptul poate mai ușor să impună o obligație de a nu face decât una de a face (mergându-se, într-o interpretare extremă, până la a aprecia că, psihologic, e mai ușor să impui obligația de „a nu vorbi” decât pe cea de „a tăcea”, deși ele nu diferă decât formal).

¹ Spinoza, *op. cit.*, p. 44 („Orice definiție trebuie să fie afirmativă”).

² Evident, un asemenea dialog profesor—elev e lipsit de orice fond negativ, la fel ca și manifestările micului copil care — în momentul când ia cunoștință de posibilitatea logico-lingvistică a negării — o exersează în joaca lui verbală (în care include și convorbirile cu cei mari, care, neavertizați, îl consideră, greșit, refractar); A se vedea și Liviu P. Filimon, *Negativismul copiilor* [...], teză de doctorat, autoreferat și rezumat de popularizare, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1967, 80 p. Pentru valorile pedagogice ale negației, cf. Bénédicte de Boysson-Bardies, *Négation et performance linguistique*, Paris-la Haye, Mouton, [1976], 134 p.

³ Dumitriu, p. 217. Similar: C. Noica, *Notă despre principiul contradicției*, în: *Izvoare de filosofie/Culegere de studii și texte*, [...], II, 1943, București, „Bucovina”; I. E. Torouțiu, 1944, p. 207 („Un fapt A este [...] ceva determinat, în timp ce non-A e doar un punct de vedere”, printre altele „refuzul lui A, o simplă operație față de termenul dat”).

§ 7. Relativitatea diferenței dintre pozitiv și negativ. Alte optici relativizează sau chiar anulează diferența dintre pozitiv și negativ.

Distanța dintre *adevărat* și *fals* e, desigur, mai mare decât aceea dintre *verosimil* și *neverosimil* sau dintre *probabil* și *improbabil*. Concepții formulate din anumite perspective ajung până la identificarea pozitivului cu negativul: „A te-ndoi e viață ș-a ști deplin e moarte!”⁴. Subiectivitatea individului, la fel: „Iubita vinovată e iar nevinovată”⁵. Uitarea, de asemenea, anihilează diferențele: „A fost odată ca niciodată” (începutul

basmelor); „Poveste veche. A început nici să nu mai fie adevărat“³. În probatoriile juridice întâlnim principiul *Unul ca niciunul*⁴.

Un proces avansat de generalizare a dus la sisteme logico-matematice care pun pe același plan, atribuindu-le aceeași valoare, afirmația și negația (respectiv adevărul și falsul) sau care elimină din sistemul lor negația⁵, meritul lor sintetic fiind astfel contrabalansat de îndepărtarea de realitatea concretă.

Perspectivile limbii, care diferențiază formal negativul de pozitiv — formele nominale prin prefixul *ne_* (respectiv *a_*, *in_* ori *non_*) și cele verbale prin cuvântul *nu* — aduc noi relativizări: același înțeles poate lua, în limbă, o formă pozitivă și alta negativă (*veșnic* și *nemuritor*; *Cine sapă groapa altuia, cade el în ea* și *Ce ție nu-ți place altuia nu face*); se întâmplă chiar ca forma pozitivă să aibă un înțeles mai negativ decât alta negativă (*ceartă* și *neînțelegeră*); forma negativă poate reda nu numai un fond negativ (*incapabil*), ci și unul pozitiv (*independent*); o formă pozitivă poate corespunde unui înțeles negativ și negativa corespunzătoare înțelesului pozitiv (caracterul pozitiv al *finitului* și cel negativ al *infinitului* a fost mai mult decât supus discuției⁶). S-a mers până la aserțiunea că negația tinde a se limita la un aspect gramatical⁷. În toate aceste cazuri nu e vorba de o neconcordanță între logică și limbă: nici un motiv logic nu împiedică limba să exprime un aspect negativ direct prin rădăcina unui substantiv ori a unui verb, fără a fi nevoie de prefixul *ne-*, respectiv de cuvântul *nu* (cu atât mai mult cu cât o noțiune poate avea deopotrivă și un aspect pozitiv și unul negativ), sau să combine un aspect negativ de fond cu o negație formală pentru a obține, prin dublă negație, un aspect pozitiv (*ne + muritor*, din exemplul de mai sus)⁸.

Mai interesante sunt, din punct de vedere al raportului dintre gândire și limbă, situația a două expresii, formal opuse (de exemplu prefixele *e(x)_* și *in_*), care ajung să aibă același înțeles, aceeași întrebuințare (*a evoca* și *a invoca*) sau aceea, inversă, în care aceeași expresie ajunge să aibă înțelesuri contrarii, de exemplu sintagma *izbit de greutate* (un om izbit de greutate poartă și suferința, paguba ce i-a adus-o izbitura, dar și experiența ei, care îi dă — paralel — o superioritate; ceea ce face ca titularul care primește atributul „izbit de greutate“ să fie căinat într-un text, admirat într-altul). Și într-o situație, și în cealaltă, suntem în prezența unei negări dialectice a negației: expresiile de tipul celor date ca exemplu, asemenea realităților pe care le exprimă, includ și schimbările acestor realități. Nici aceste situații nu reprezintă dezacord între gândire și limbă.

Aceasta nu înseamnă că nu există diferențe între gândire și limbă. Limba — mai exact, o limbă sau alta — prezintă și ambiguități nedorite (bolnavul *consultă* un medic, dar și medicul *consultă* bolnavul); însă de cele mai multe ori ele sunt întâmplătoare și, practic, de scurtă durată sau fără a veni în contact, fiind limitate la specialități diferite (bolnavul *acuză* dureri, procurorul *acuză* pe inculpat) ori la stiluri diferite, precum cel

generat de diferența dintre sensul *d e n o t a t i v* și cel *c o n o t a t i v* (compară *a prinde trenul*, *a suna ceasul* (cuiva) etc. în fiecare din aceste sensuri⁹); sau ambiguități căutate în lumea literară: „În noapte undeva mai e/tot ce a fost și nu mai e”¹⁰. Căci limba e chemată a fi nu numai rațională, conform gândirii și logicii, ci și expresivă, conform afectelor noastre; ea tinde către calități ce vin, de multe ori, în contradicție.

¹ Din memorie.

² Molière, în: Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 71.

³ Bertolt Brecht, în: Arghezi, *Scrieri*, 35, p. 391.

⁴ Eminescu, *Opere*, VI, Edit. Academiei, 1963, p. 367.

⁵ Dumitriu, *op. cit.*, p. 208-210 (referire și la Octav Onicescu); Botezatu, *op. cit.*, p. 215.

⁶ Edmond Goblot, p. 92 și 170-171; I. Brucăr, *Filosoful Titu Maiorescu*, în: Titu Maiorescu, *Logica*, p. 117-120; Constantin Noica, *Rostirea filozofică românească*, București, Edit. Științifică, 1970, p. 81-100 (referințe la Eminescu și Brâncuși). Pentru aspectul pozitiv, ca și pentru cel negativ, al definiției, cf. Al-George, p. 69 și (pentru rolul negației în definire și determinare) 72-79, 119. Pentru cât de puțin aplicabile sunt categoriile „pozitiv” și „negativ” la diferite forme de dezvoltare, cf. Friedrich Engels, *Dialectica naturii*, în: Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, Edit. Politică, vol. 20, 1964, p. 509-510. O tendință de a distinge între infinit și nefinit la Noica, *Eminescu* [...], p. 57.

⁷ Cf.: Spinoza, *op. cit.*, p.42 („Noi afirmăm și negăm multe pentru că natura cuvintelor îngăduie să afirmăm și să negăm, nu îngăduie însă natura lucrurilor”) și 344; C. Rădulescu-Motru, *Lecții de logică*..., [București], Casa Școalelor, 1945, p. 92.

⁸ Reținem din acestea posibilitatea unei diferențe între negația reală (*muritor*, *a lipsi*) și negația formală (cea constituită cu *ne_*, *nu* etc.), tot așa cum există o diferență între comunicarea reală (cu conținut) și cea formală (fără conținut) și între comunicarea adevărată (legată de realitate) și cea falsă (nelegată de ea).

⁹ William Empson, *Șapte tipuri de ambiguitate*, traducere, prefață și note Ileana Verzea, București, Edit. Univers, 1981, 384 p. (p.353, după *Oxford Poetry*, ed. 1927: „există un conflict logic între sensul denotativ și cel conotativ al cuvintelor, adică între un ascetism care tinde să omoare limba despuind cuvintele de toate asociațiile și un hedonism care tinde să ucidă limba risipind sensul cuvintelor într-o multitudine de asociații”).

¹⁰ Blaga, *op. cit.*, 2, p. 145.

3. NEGAȚIA CATEGORICĂ

3.1. Cadrul logico-lingvistic al negației

§ 8. *De la identitate la contradicție și exprimarea acestora.* Două noțiuni (exprimate în limbă printr-un nume, eventual completat de un atribut) sau două judecăți (exprimate în limbă printr-o propoziție, al cărui element specific e predicatul, eventual completat de un complement)¹ se poate găsi, din punct de vedere logic, într-unul din raporturile: de i d e n t i t a t e (*cupru — aramă* sau *trei plus trei — doi ori trei*²; *Gheorghe e fiul lui Ion — Ion e tatăl lui Gheorghe*), când afirmarea uneia implică afirmarea celeilalte și negarea uneia implică negarea celeilalte; de i n d e p e n d e n ț ă , numită și de c o n c o r d a n ț ă (*român — jurist*; *Dumitru a intrat la facultate — Ilie i-a bătut pe Nicolae și pe Dumitru*), când afirmarea sau negarea uneia nu implică afirmarea sau negarea celeilalte; de o r d o n a r e (*animal — cal*; *Oamenii pot cultiva pământul — Ion a plantat viță de vie*), când afirmarea celei dintâi (supraordonata) nu implică afirmarea celeilalte (subordonata), dar negarea celei dintâi implică negarea celeilalte; iar negarea celei de-a doua nu implică negarea celei dintâi și afirmarea celei de-a doua implică afirmarea celei dintâi; de o p o z i ț i e (*om — floare*; *Ion învață lecția de mâine — Ion doarme*), când afirmarea uneia implică negarea celeilalte)³.

În exemplul raportului de opoziție dat, negarea uneia din părți nu implică afirmarea celeilalte. Urcând însă, pe linia generalizării, se ajunge la opoziția dihotomică *animal* (în sens larg) — *plantă*, opoziție în care, în cadrul genului lor proxim comun, acela de *viețuitoare*, negarea uneia din părți implică afirmarea celeilalte, opuși care se numesc ca atare antonimi⁴; iar raportul dintre ei, de c o n t r a r i e t a t e .

Pe măsură ce genusul proxim are o sferă mai largă, caracterul antonimic e mai propriu, fără a ajunge vreodată absolut. Astfel, în antonimia, poate cea mai largă, *neant — existență*, rămâne discutabil în care din cele două noțiuni vom include noțiunile de *gând*, *plan (proiect)*, *vis*, *fantezie* etc. (însăși ideea de *neant* e, ca gând, o existență!).

Toate aceste raporturi logice dintre noțiuni, cum rezultă și din exemplele date înainte, sunt în același timp și raporturi lingvistice atâta timp cât le corespund cuvinte proprii, cât timp nu au loc omonime și sinonime (care ne apar ca excepții), cât timp înțelesul lor e clar. Limba construiește firesc antonimi, de obicei fără a fi înrudiți și fonetic (antonimi h e t e r o l e c ș i ⁵). Există asemenea antonimi în rândul fiecărei părți de vorbire: *bărbat-femeie* (substantive), *afirm-neg* (verbe), *logic-absurd* (adjective calificative), *unul-altul* (adjective pronominalizabile), *pretutindeni-nicăieri* (adverbe), *neto-bruto* (adjective invariabile și totodată adverbe), *peste-sub* (prepoziții), *deasupra-dedesubt* (adverbe și prepoziții), *plus-minus* (adverbe și conjuncții), *hăis-cea*

(interjecții).

Doi asemenea termeni nu-și păstrează totdeauna caracterul de antonimi; astfel, în funcție de context substantivul *cețățean* are drept antonim unul sau altul din substantivele *apatrid*, *străin*, *supus*⁶ etc.; *adevăr* și *realitate* pot avea ca antonimi *eroare*, *fantezie*, *minciună*, *vis(are)*, *virtualitate* etc.; tot astfel:

[...] în ce chip se bucură părinții de *binele* feciorilor săi, așa se amărăsc de *nevoile* lor^{7,8}.

Într-un stadiu lingvistic mai evoluat, seriile de antonimi se construiesc prin înrudiri fonetice (antonimi h o m o l e c ș i), de obicei cu ajutorul unor prefixe diferite aplicate la o rădăcină comună sau — dacă primul termen apare ca lexem de bază — aplicându-se prefix numai la cel de-al doilea termen.

Astfel, există multe familii verbale perechi semnificând acțiuni antonimice; una, formată cu prefixul *îm_* sau *în_* (în funcție de natura formelor vecine), care numește acțiunea primară, constructivă (pozitivă), iar cealaltă, formată cu prefixul *des_* sau *dez_* care numește acțiunea posterioară, anulatoare (negativă): *a împiedica* - *a despiedica*, *a îmbrăca* - *a dezbrăca*, *a închide* - *a deschide*, *a îndoi* - *a dezdoi*; sau alte familii perechi cu aceleași semnificații, în care prima nu are prefix, iar a doua același prefix *des_* sau *dez_* (*a face* - *a desface*, *a minți* - *a dezminți*)⁹, acest al doilea prefix tinzând a fi folosit, la familiile verbale, fără limită:

[...] se întâmplă, în cursul unei povești, ca anumite verbe să declanșeze nu o continuare de drum, ci un viraj de 180 de grade. Cuvinte-cheie, care brusc (scuzați aceste barbarisme) ne dezânșelată, ne *despăcălesc*¹⁰;

Desnecăjește-te, domnule director [...] ¹¹.

Extinderea prefixului a dus chiar, din lipsă de cultură, la asimilarea lui în alte cuvinte cu înțeles negativ, prin contaminare: pop.⁺ *a dezvorța* „a desface căsătoria” pentru *a divorța*.

Ca sufixe de circulație, în crearea de termeni antonimici, mai sunt de citat, în cadrul familiilor verbale, sufixele în *_ant* (*proiectant*) ori în *_tor* (*răpitor*), care numesc ori califică pe cel ce înfăptuiește acțiunea ori instrumentul cu ajutorul căruia se înfăptuiește acțiunea (adjectiv gerundival) cu antonime în *_at* (*proiectat*), *_it* (*răpit*) etc., care numește ori califică pe cel care suportă acțiunea (adjectiv participial). De aplicație mai restrânsă, în materie juridică, este de menționat seria: *donator* - *donatar*, *locator* - *locatar* etc.

Lingvistica limbii române mai semnalează prefixi antonimici: *a/re*, *de*, *dez*; *ab / de*, *juxta*; *ana / cata*; *ante*, *pre / post*; *anti / pro*, *sim*; *apo / peri*; *circum / in*, *în*; *cis / trans*; *con / in*; *de / im*; *e / is*; *ecto / endo*; *en / ex*, *pro*; *endo / exo*, *peri*; *epi / hipo*, *pro*; *ex / în*; *extra / intra*, *intro*; *hiper / hipo*; *infra / supra*; *intra / peri*; *macro / micro*; *mono / poli*, *pluri*; *pluri / uni*; *post / pre*, *pro*; *pre / suc*; *pro / re*, *retro*; *sub / super*, *supra*¹².

Dintre prefixele creând antonimii numai prin aplicarea lor la lexemul primar sunt de menționat: *anti_*¹³ (subst. *materie* - *antimaterie*, adj. *alcoolic* - *antialcoolic*),

*contra*¹⁴ (subst. *bas* - *contrabas*, adj. *revoluționar* - *contrarevoluționar*, verb *a zice* - *a contrazice*^{15 16}). În propoziții, opușii sunt tratați sintactic în mod egal (*Mă apropii de ... - Mă îndepărtez de ...*) sau în mod simetric (*Mă duc la ... - Vin de la ...*, *Mă duc spre ... - Vin dinspre ...*), dar se observă și alte situații.

Trec acum, în continuarea lucrării, la raporturile de contradicție absolută, care se realizează prin negații¹⁷, raporturi care, împreună cu raporturile de identitate, reprezintă, cum s-a spus, „forma desăvârșită a determinării logice și cea mai solidă garanție a oricărui act de cunoaștere”¹⁸.

¹ Expunere detaliată în SGLR.

² De deosebit un sinonim de rezultatul unei judecăți.

³ Pentru distincția dintre termenii care au opuși și cei care n-au, cf.: Aristotel, I, p. 124-170 (*Categoriile* 5, 2a - 10, 11b); Bădăraș, p. 65 („Opozițiile, altele decât contradicția, au loc în principiu între concepte, adică între termeni în afară de orice legătură între ei”). Un studiu lingvistic pentru limba română, la Alexandra Roceric-Alexandrescu, p. 191-197. Pentru felurile de opuși, v. și Aristotel, I, p. 170-176 (*Categoriile*, 10, 11b-10, 12b). Pentru clasări semantice ale opușilor, cf.: Aristotel, I, p. 124-191 (*Categoriile*, 4-14); Sîrbu, p. 39-40 și 140-152 (pentru cuvintele ce denumesc sentimente: p. 180-218 și 237-248).

⁴ Goblot, p. 95 (cf. și Aristotel, I, p. 218 (*Despre interpretare*, 7, 17b).

⁵ Terminologia după Sîrbu, p. 130.

⁶ Cf. B. B. Berceanu, *Cetățenia / Monografie juridică*, București. Edit. All Beck, 1999, p. 4-5 (sau în: *Limba română*, 32, nr.6, nov.-dec. 1983, p. 530).

⁷ Ioan Zoba din Vinț, *Sicriul de aur*, ediție... de Anton Goția, București, Edit. Minerva, 1984, p. 170 (în original: *așea*).

⁸ Figurile stilistice măresc sfera antonimelor (*Pentru unii mumă și pentru alții ciură* (zicătoare); *Ce bine scriu băieții la fel! Și câtă inexistență!* (Arghezi, *Scrieri*, 21, p. 354)), după cum le relativizează (*Și dacă nu-s vesel, sunt totuși foarte trist* (Mircea Popovici, *Poezii*, [București], Edit. Cartea Românească, 1988, p. 118)).

⁹ Regula nu e absolută, existând și situații în care: a) prefixul *des_* (*dez_*) apare în varianta redusă *de_*, intrată prin intermediul limbii franceze (*a codifica* - *a decodifica*); b) diferă fie prefixul ce marchează acțiunea pozitivă (*a acoperi* - *a descoperi*, *a amorți* - *a (se) dezamorți*, *a atașa* - *a detașa*), fie cel ce marchează acțiunea negativă (*a prețui* - *a disprețui*, *a valida* - *a invalida*), fie ambele (*a apărea* - *a dispărea*, *a asocia* - *a disocia*, *a confirma* - *a infirma*, *a inculpa* - *a disculpa*, *a aspira* ori *a inspira* - *a expira*, *a importa* - *a exporta*, *a include* - *a exclude*); c) una dintre forme e intransitivă, cealaltă tranzitivă (ori reflexivă): *a amorți* - *a dezamorți pe* (ori *a se dezamorți*), *a (se) imbarca* - *a debarca*, *a (se) juca* - *a dejuca*; sau, alături de formele general tranzitive, adaugă o formă reflexivă cu înțeles propriu (*a se desfrâna*); d) înțelesul prefixelor nu mai e corelat (*a cânta* - *a descânta*; *a fâta* - *a desfâta*; *a împuia* - *a despuia*; *a încarna* - *a descarna*; *a moraliza* - *a demoraliza*; *a prinde* - *a desprinde*; distructiv (< *a distruge*) e mai aproape de constructiv (< *a construi*) decât de instructiv (< *a instrui*)); e) apare numai una din forme, fie pentru că numai aceasta a intrat în limba română (*a investi*, *a denatura*, *a descinde*, *a dezagrega*), fie pentru că a ieșit din uz (*a descuviința*); iar dacă forma rămasă e cea negativă apare posibilitatea ca aceasta să primească, la rându-i, o a doua negație, redându-i astfel corespondentul inițial pozitiv (pl. *(camere)*

decomandate - *nedecomandate*); și dacă forma pozitivă e de neconceput, forma negativă poate fi întâlnită fără prefix (*a purica* - de comparat cu *a despăduchea*); f) apar în paralel și forme simplificate (*descult*, în raport cu *descăltat* - v. și DEX; regional, există întreaga familie verbală *a desculta*: *Cât a fost Horia-mpărat / domnii nu s-au descultat*, ap. O. Goga, în *Oratori și elocință românească*, ediție îngrijită [...] de Vistian Goia, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1985, p. 279); g) prefixele apar numai la formele nominale (subst. *ordine* - *dezordine*; adj. *cursiv* - *discursiv*; *ofensiv* (subst. *ofensivă*) - *defensiv(ă)* sau apar și la formele nominale (subst. *iluzie* - *deziluzie*), având la aceste forme o întrebuintare mai largă (*acord* - *dezacord*); h) forma pozitivă (fără prefix) are o aplicație mult mai largă decât forma negativă (*a forma* - *a deforma*, *a socoti* - *a nesocoti*); i) forma uzual negativă (formată cu *de(s)*) are sens pozitiv, asemenea formei pozitive, fie că aceasta e formată cu *îm* / *în* (*a desprimăvăra* = *a imprimăvăra*, cf. Dumitru Popescu, *Pumnul și palma*, roman, București, Edit. Eminescu, III, 1982, p. 258 și 259), fie că e fără prefix (*a denega* = *a nega*, *a denumi* = *a numi*); alături de echivalența *a degusta* = *a gusta*, există și forma cu sens negativ *a dezgusta*; alături de echivalența *a deservi* = *a servi* există și forma regulată cu sens negativ *a deservi*, de unde o ambiguitate de înțeles (cf. Al. Graur, „Capcanele” limbii române, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 12). Unele exemple sunt luate din Alexandra Alexandrescu-Roceric, p. 188 și 205-206. Pentru *des* (*dez*, *de*) și *dis* (*diz*, *di*), v. și *Formarea*, II, p. 84-94 și 96-98.

¹⁰ Suchianu, *op. cit.*, p. 146.

¹¹ Arghezi, *Scrieri*, 25, p. 364.

¹² *Formarea cuvintelor în limba română*, II, p. 274-275 și pass.; Sîrbu, p. 131, ..., 140. Mai rar se folosesc prefixele *bine* / *rău* (pe lângă adj. *făcător*, *voitor*) și *bună* / *rea* (pe lângă subst. *credință*, *creștere*, *cuvîntă*, *voință*); același cuvânt poate primi două prefixe, într-o ordine dată: *inframicrobiologie*. Față de un termen de bază (de ex. *piatră*, *casă*) sufixele augmentative (m. *pietroi*, f. *căsoaie*) și cele diminutive (f. *pietrică*, *pietricică* și *căsuță*) apar în raporturi de antinomie.

¹³ Cf. *Formarea*, II, p. 50-55; Sîrbu, p. 136-137.

¹⁴ Cf. *Formarea*, II, p. 71-77; Sîrbu, loc. cit..

¹⁵ În Ion Florea, *Sistemul prefixelor de negare în limba română literară* (în: An. Lingv. Ist. lit. (Iași), 19, 1968, p. 61-69), se studiază aceste prefixe în corelație cu alte afixe. Tot acolo se ierarhizează prefixele după tărie (de la antonimul pur la opusul cel mai puternic): *non*, *ne*, *a*, *in*, *dis*, *de*, *des*, *anti*, *contra*, (p. 68). Ierarhizarea e cu atât mai utilă cu cât același lexem poate primi mai multe asemenea prefixe (*moral* - *amoral* - *îmoral*, *a zice* - *a dezice* - *a contrazice*, *revoluționar* - *antirevoluționar* - *contrarevoluționar*), situație în care nu mai poate fi vorba de contradicții, ci și de contrarietăți.

¹⁶ Ni se mai semnalează și sufixe în relații de antinomie: *fil* / *fob* (folosite *des*, în trecut, cu nume de popoare; pe lângă sufixul *_fil*, există și prefixul *filo*: *francofil*, *filofrancez*), *fug* / *pet* (*centrifug* / *centripet*) (Sîrbu, p. 129 și 131).

¹⁷ Aristotel, p. 181 (*Categoriile*, 10, 13b) și 216 (*Despre interpretare*, 6, 17a: „[...] orice afirmație are o negație opusă; și tot așa, fiecare negație, o afirmație opusă. Vom numi contadiție opoziția dintre afirmație și negație. Înțeleg prin opoziție că același este afirmat și negat despre același, dar nu în sens omonim”).

¹⁸ Uță, p. 51.

§ 9. Felurile negațiilor. Principala împărțire a negațiilor, cu valoare deopotrivă logică și lingvistică, este împărțirea dintre negațiile formulate direct (cuvânt unic - de ex.

a nega - sau sintagmă — n. l e x i c a l e), cele cu formă lingvistică proprie, distinctă de cea a conceptelor pozitive negate (n. c a t e g o r i c e , n. p r i n c i p i a l e o r i n. f o r m a l e) și negațiile fără formă lingvistică proprie, negații deduse din context (n. i n c i d e n t a l e), din dialectica conceptelor, — concepte cu formă lingvistică proprie putând reda deopotrivă un conținut pozitiv și un conținut negativ (n. d i a l e c t i c e § 66-67, n. s e m i c e ¹ și n. construite prin mijloace literare — n. s t i l i s t i c e ²).

La rândul lor, negațiile categorice, la care ne oprim în principal, pot fi împărțite:

- după conținut: n. care neagă formația lingvistică căreia i se alătură (n. propriu-zise - § 13 etc.), n. care redau antonimul acelei formații (n. a n t o n i m e - § 8 și 12), n. care, invers, îi neagă antonimul (§ 31, A) - deci având, în realitate, un aspect pozitiv - și n. d e e x c l u s i v i t a t e (§ 31, B);

- după gradul lor de relativitate: n. cu valoare proprie ori n. s u f i c i e n t e , n. c o n d i ț i o n a t e , n. d e î n t â r i r e și n. e x p l e t i t i v e ³.

- după valoarea lor gramaticală: n. negând predicția, având deci funcție sintactică proprie (n. p r e d i c a t i v e , n. gramaticale ori n. t o t a l e), cele din propoziție care nu au asemenea funcție (n. n e p r e d i c a t i v e , acestea împărțindu-se după părțile propoziției pe care le neagă: n. n o m i n a l e , n. a t r i b u t i v e și n. c o m p l e t i v e), n. ce răspund întrebării interlocutorului (n.-r ă s p u n s), n. fără funcții sintactice (n.-interjecții) și n. c o m u n e ⁴.

- după valoarea lor fonetică: n.-locuțiuni, n.-cuvinte și n.-morfeme (prefixe, sufixe, accente etc.)

- după criteriul topic (n. antepuse, incl. prefixe, și n. postpuse, incl. sufixe).

¹ Aceste negații pornesc de la considerarea că fiecare cuvânt cuprinde , în proporții diferite, o încărcătură semică pozitivă (predominantă, de ex., la *a întări*), și alta negativă (predominantă la *a pierde*), putând cuprinde și încărcături echilibrate (dându-se exemplul *a lăsa* - cf. : Cristina Florescu, St. Cerc. lingv. , nr. 4, iul.-aug. 1990, p. 319-323, dezvoltat în ead., *În căutarea sensului pierdut / Gândire specifică și gândire europeană în semantismul românescului* a lăsa, Iași, Edit. Document, 1999, 218 p. (pentru negativitatea cuvântului: p. 171-177)).

² Cf. Dragomirescu, p. 94-199 (figurile ambiguității). Sintagmele de circulație cu înțeles negativ redate în cursul lucrării sunt, în cea mai mare parte, la origine, figuri stilistice.

³ Negația e x p l e t i v ă : negația, gramatical obligatorie sau nu, a cărei prezență nu e logic justificată (Georgeta Ciompec, *Negația*, p. 340-341; v. și GPT, p. 248-249).

⁴ Există și o clasare a negațiilor după partea de vorbire în care sunt încadrate, subiect asupra căreia mă pronunț la încheierea lucrării.

§ 10. Disciplina gramaticală a negațiilor. Deosebirea dintre nume și propoziție (SGLR, § 31 și 56-57) se reflectă și în negarea lor.

Formele negative ale numelui *om* (*neom*, *nici un om*) nu înseamnă negări ale

existenței lui (a omului), ci fie că, în propoziția în care, ca subiect, ar forma-o, nu e vorba de el (ci de *neom*) fie că propoziția care îl include (subiectul *nici un om*) nu i se aplică¹, tot astfel cum predicția negativă din *Omul nu este (nu există)* nu neagă existența în general, ci numai atestă că ea nu se atribuie omului². Nu e mai puțin adevărat că în numele *neom* avem concentrată o propoziție negativă (*Acesta nu e om sau Ceea ce nu e om*); la fel și în formația nominală *nici un om*.

Nici forma negativă a unei propoziții nu înseamnă totdeauna o negare a ceea ce exprimă acea propoziție. Căci deși orice propoziție apare în mod necesar sau în formă afirmativă, sau în formă negativă, există și terțe înțelesuri (inf., 4). Iar dacă propozițiile enunțiative (și cele exclamative care le corespund) pot afirma sau nega (*Omul a zburat (!)*, *Omul n-a zburat (!)*, *Ce a făcut omul!* *Ce n-a făcut omul!*), o propoziție interogativă însă nu afirmă și nu negă, ci numai provoacă afirmația (*Ce face omul?*) ori negația (*Ce nu face omul?*) — putând cel mult să anticipeze un răspuns afirmativ sau negativ (*A zburat omul?*, *N-a zburat omul?*) care trebuie confirmat; în același fel, o propoziție imperativă, care ordonă o acțiune (*Zboară!*) sau o abținere (*Nu zbură!*), se atestă (ori nu) numai prin realizarea (ori nerealizarea) ei de către cei cărora li se adresează (SGLR, § 59).

Rezerve asupra realității afirmației sau negației sunt de făcut și în propozițiile formate cu modul optativ ori cu timpul viitor. Cât privește conjunctivul, el e întrebuințat numai în propoziții subordonate, a căror valoare - enunțiativă sau nu - e în funcție de propoziția principală; iar întrebuințat în propoziția principală (*Să (nu) zboare!*), el are - după intonație - o funcție exclamativă (manifestând mirarea, îndoiala, regretul etc.), care include un enunț ambiguu, sau o funcție imperativă, care nu include nici un enunț.

În general, prin atribut, ca și prin predicție - verb, nume predicativ, complement -, un nume e continuu determinat, adică - luând aici cuvântul într-un înțeles mai larg - negat (*Omnia determinatio est negatio*³). Determinarea inițială a unui nume se face prin predicție (*Acest om e învins*), care singură permite o determinare a acestui nume — prin atribut (*Omul învins*) sau printr-o propoziție atributivă (*Omul care e învins*) — în propozițiile următoare (unde numele poate apărea ca subiect, ca atribut al altui nume, ca nume predicativ etc.). Negația predicției (*Omul nu e învins*), ca și negația din propoziția *Omul e neînvins*⁴, devine, ca și în propoziția următoare, negație a atributului sau a atributivei (*Omul neînvins sau care nu e învins*), iar nu a numelui (*Neomul învins* e altceva). Similar, propoziția *Ion nu a pregătit temeinic examenele* (sau *a pregătit netemeinic examenele*) poate deveni, în propoziția care urmează, *Pregătirea netemeinică a examenelor de către Ion* (iar nu *Nepregătirea temeinică*)⁵.

¹ Aristotel, p. 175-176 (*Categoriile*, 10, 12b), 209 și 234 (*Despre interpretare*, 2, 16a și 11,

20a).

² Nici în *Nu plouă* nu neg ploaia în general, ci numai pentru timpul indicat de verb și pentru circumstanțele (loc etc.) indicate în context.

³ Spinoza, în *Spinoza* („Texte filosofice”), București, E.S.P.L.Ș., 1952, p. 228. Similar: *Omnis negatio est determinatio* (Brucăr, p. 82 și 111). În drept: *Qui dicit de uno, negat de altero*.

⁴ Prima propoziție (cea negativă) și a doua (numită, de Kant propoziție infinită, spre a o deosebi de o propoziție afirmativă propriu zisă) au, în limba română același înțeles (v. și § 40, n. 2).

⁵ Obsevația și exemplul lui Iordan, p. 317, n. 1; nu se poate spune *A nepregătit* (sau *Nepregătește*) *temeinic examenele* (cf. și: N. Mihăescu, *O formulă a negației*, în: Inf. Buc., 18, nr. 5223, 9 iun. 1970, p. 2; Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Edit. Științifică, 1968, p. 267, unde se semnalează și formele greșite „mă nelămurește” și „mă nedumirește”). De semnalat, totuși, o îndrăzneală a lui Arghezi: *Cel care crede se neclintește ca piatra din piscuri...* (Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 118; într-un fond pozitiv, autorul a evitat să se folosească de o propoziție negativă (cf. și § 12)).

3.2. Negația numelui

§ 11. *Felurile de negare a numelui*. Numele poate fi negat în trei feluri: 1) implicit, substituindu-l cu numele complementar ce-i desemnează opusul cu care e în raport de contradicție absolută (antonimul lui¹); 2) explicit, negându-l (fără a-l înlocui cu ceva) și 3) practic, golindu-l de conținut prin adjective și în general prin atribute.

¹ Lucrarea de față consideră antonimul din punct de vedere logic. Pentru diferitele criterii de distincție a antonimelor lexicale, cf. Sîrbu, p. 34-100, din care citez definiția antonimelor: „cuvinte corelative care sunt angajate în raporturi de contrarietate semantică și care s-au statornicit în conștiința vorbitorilor sub forma unor cupluri cu valoare de normă lingvistică, iar în context apar cu regularitate în opoziție directă, având posibilități combinatorii asemănătoare” (p. 98). Evident, autorul a dat antonimului un înțeles mai larg decât cel reținut aici.

§ 12. *Antonimul unui nume* și în general al oricărui alt cuvânt cu conținut național (nu și al verbelor la mod predicativ) se realizează, de regulă, prin prefixul *ne_* (de îndepărtată origine indo-europeană¹): *neom*, *om neavut*, *pedeapsă pe nedrept*; când poate avea loc ambiguitate, prefixul se ortografiază despărțit prin cratimă: *ne-obișnuitul firesc*² (aici *ne_* referindu-se nu la adjectivul în care e încorporat, ci la întregul grup nominal), *întrebare ne-la-obiect*. Acest fel de negație se aplică și formelor nepredicative ale tuturor verbelor: infinitiv lung (*nevedere* - practic rar), gerunziu (*nevăzând*), participiu adjectival (*nevăzut*), supin (*pe nevăzute*³, cu prescurtarea, neliterară, *pe ne-ve*) (v. § 15). Principial, el are o aplicație generală, fiind mai des folosit cu participiile adjectivate⁴; practic, unele forme nu s-au folosit sau au fost părăsite:

[...] *fieștecarele de ei se îmbracă întru nemilă*⁵.

Există și nume cu sufix negativ fără corespondent pozitiv: *nevoiaș*.

Opoziția *îm (în) / des (dez)* (§ 8) nu afectează antinomia prin *ne_*: vom avea, de exemplu, pe lângă *îmbrăcat - dezbrăcat* (forme ce fac parte din câte o familie verbală), și negativele *neîmbrăcat - nedezbrăcat*, între care apar paralelisme de înțelesuri (*îmbrăcat = nedezbrăcat* și *neîmbrăcat = dezbrăcat*⁶).

General aplicabilă (în limitele arătate) e și forma savantă realizată cu prefixul *non_* (lat.), ajuns de circulație curentă în *nonsense* (alături de care DEX mai reține subst. *nonconformist*, *noncontradicție*, *non existență*, *nonșalanță*, *nonvaloare*, *nonviolentă* și adj. *nonfigurativ*⁷).

Neologismele sunt primite de obicei cu prefixul original: din elină, cu *a_* (*anormal*) sau *an_* (*anorganic*)⁸; din latină, cu *i_* (*ilegal*, *ilogic*, *ireal* etc.), *im_* (*impar*, *impersonal*, *improbabil* etc.) ori *in_* (*incomplet*, *incult*, *invariabil* etc.)⁹ - nefiind greșit a se folosi deopotrivă și prefixul românesc *ne_*, uneori ajuns în același grad de circulație (*asimetric = nesimetric*, *anorganic = neorganic*, *legal = nelegal*, *inadecvat = neadecvat*, *ireal = nereal* etc.); același lucru și cu substantivele *impolitețe = nepolitețe*¹⁰, iar în rare cazuri numai acesta (*neconsolat*, dar *inconsolabil = neconsolabil*). Alteori circulă concomitent vechile forme ale limbii cu neologismele: *necredință = infidelitate*, *de neînțeles = neinteligibil*, *de nepătruns = impenetrabil*, *de nespus = indicibil*.

Sunt cazuri în care prefixele *de(s)_ / dez_* și *dis_ / diz_*, a căror valoare semantică uzuală s-a arătat (§ 8), au valoarea negativă a lui *ne_* (luată din limba de origine odată cu lexemul respectiv): *defavorabil*, *dezagreabil*, *discontinuu* (fiecare folosind și varianta în *ne_*). Invers, prefixul *in_* se poate depărta de valoarea lui *ne_* *incontinuu ≠ necontinuu*, *inflexibil ≠ neflexibil*, *impertinent ≠ nepertinent*¹¹.

Unele neologisme au intrat în limbă numai cu forma negativă: subst. *abis*, *abulie*, *afazie*, *agrafie*, *amnezie*, *analgezie* (cu adjectivele derivate corespunzătoare: *abisal*, *abulic* etc.); adj. *acefal*, *afon*, *agramat*, *apatic*, *dement*, *descreierat*, *implacabil*, *inconvenient*, *indicibil*, *indigest*, *indolent*, *inefabil*, *infailibil*, *infam*, *ingrat*, *inodor*, *insolent*, *insipid*, *insolit*, *intact*, *nonșalant* (cu substantivele derivate corespunzătoare: *agramatism*, *indolență* etc.) și, mai ales, substantivizat, *nonpareil*; adv. *incognito*.

Alte adjective au intrat în limbă direct ca substantive: *neutru* (< lat. *ne uter* „nici unul din doi“), *atom* și *indivîd* - cuvinte sinonime la origine, dar care au ajuns, prin limitarea aplicației lor, la înțelesuri cu totul diferite (tendință generală a formelor negative - v. și n. 25).

Antinomia poate să nu fie perfectă, ci aproximativă (cvasiantonime): spunem *gînd curat* și *costum curat* dar numai *gînd necurat*, ci *costum murdar*; spunem *faptă dreaptă*, *linie dreaptă* dar numai *faptă nedreaptă*, ci *linie nondreaptă*¹² -

problemă, mai generală, a polisemiei (omonimiei) și sinonimiei¹³.

La câteva perechi de adjective forma negativă are (și) altă întrebuințare decât forma pozitivă: *apărat - neapărat*, *bun - nebun*¹⁴, *legiuit* (referitor mai mult la fapte) - *nelegiuit* (mai mult la persoane), *mediat - imediat*, (*mai*) *pomenit - nemaipomenit*, *tot - netot* (>subst. *netoție*, adj. *netoțesc*, adv. *netoțește*), *vrednic - nevrednic* și neologismele *pertinent - impertinent* (> subst. *pertinență - impertinență*), *postură - impostură* (diferențe explicate de regulă tot prin specializarea semantică a formei negative); sau are altă condiție gramaticală: *fast* (devenit substantiv) - *nefast* (adjectiv, a cărei formă pozitivă *fast* are un caracter livresc); pentru distanțarea semantică și gramaticală a cuvintelor *mai - numai*, v. § 53.

Există foarte puține verbe formate cu *ne_*; semnificația acestora e totdeauna depărtată de corespondentele lor fără *ne_* (negarea verbului construindu-se, cum voi relua, cu *nu*): *a liniști - a neliniști*, *a mulțumi - a nemulțumi*, în care *ne_* nu mai neagă, ci dă și un sens contrar (*a mulțumi pe - a nemulțumi pe*), ceea ce permite fiecărui verb propria lui negație (*a nu mulțumi*, *a nu nemulțumi*, logic putând exista și formele, neuzitate și stilistic nerecomandabile, *+nenemulțumire*, *+nenemulțumind* și *+nenemulțumit*), negații ce, ca urmare a înțelesului lor, pot fi legate de același subiect ori de același obiect (cele două verbe ale seriei *a mulțumi* au și înțelesuri independente unul de celălalt: *a mulțumi lui*); reiau suita: *a noroci - a nenoroci*, *a odihni - a neodihni*; *a muri - a nemuri*¹⁵, *a voi - a nevoi*, a căror depărtare semantică e similară cu cea a substantivelor *voie - nevoie* (> adj. *nevoiaș*) și *voință - nevoință*; găsim pe *ne* și în verbul *a înnebuni*¹⁶.

Toate aceste forme construite cu *ne_* ori *in_*, semantic depărtate de forma pozitivă (ori lipsită de ea), pot fi considerate, cel puțin în optica limbii române moderne, forme pozitive.

Întâmplător există și cuvinte începând cu silaba *ne_* fără legătură cu negația (*neglijent*, *nemernic*, *nesăbuit* etc.), existând chiar corespondente fără prima silabă: *caz - necaz*, *rod - nerod* etc.; am putea menționa, doar ca valoare ortografică, termenii paradoxal omonimi: *nufăr - nenufar*. Asemenea forme aparent negative se cer denumite, exhaustiv iar proliferarea lor împiedicată.

Înțelesul antonimului absolut, cel format de obicei prin negația *ne_* -sau, în primul rând, termenul folosit de logicieni *non_* —, e cel care — pentru exemplul *nonom* — include și o plantă, și o idee abstractă, fie ea și *neantul*¹⁷. În acest sens primar, se înțelege de ce acest antonim absolut (de ex. *neamic*, *nenădejde*), deși cel mai cuprinzător, este mai puțin puternic decât antonimul relativ, opusul propriu-zis (în exemplele date, *inamic* și *deznădejde*).

În practică, contextul duce la determinări: astfel, într-o lucrare despre mamiferele

de uscat, termenul *neom* s-ar raporta doar la celelalte mamifere de uscat, deci la patrupele. Apare deci antonimul relativ, opusul propriu-zis.

Limba curentă - în care predomină antonimele formate cu *ne_*, și, odată cu ea, limba literară - reduce dar în mod curent sfera contradictorialității de la universal la existență, de la un *genus* oarecare la *genusul* proxim, antonimul ajungând să indice o clasă complementară aproximativ egală de întinsă cu cea a omologului săi pozitiv (jur. *imobil* — *mobil*), poziție de asemenea teoretizată¹⁸. Astfel, în sfera cuvintelor *necinste* și *illegal* nu intră, de pildă, conceptele *triunghiu*, respectiv *triunghiular*, ci numai opusul lor din cadrul clasei de concepte căreia aparțin, deci ceea ce e apt a fi apreciat prin prisma morală (opusul cinstei), respectiv juridică (opusul legalității, în formă adjectivală).

Mai mult, situație extremă, antonimul poate intra chiar în sfera de aplicație a cuvântului din care s-a format: *necombatant* semnifică mai puțin pe cei din afara armatei (care prin definiție e combatantă), cât pe cei din cadrul armatei care nu participă direct la luptă, de exemplu un medic militar¹⁹; *neomul* poate semnifica omul lipsit de calitățile specifice omului, în primul rând cel lipsit de omenie și în general cel lipsit de calități omenești:

Omul om și neomul - v. § 67;

*Examen de doctorat. Am respins pe toți candidații. Sunt papagali, nu oameni*²⁰;

[...] *omul* să rămână *om*, adică să n-o ia razna [...]

Apare aici antonimul „interior”, pornind de la individualitatea obiectelor având același nume (*Sunt oameni și oameni*) — antonim rezervat celor mai depărtați de mijlocie.

Oricum, antonimul unui concept nu poate fi *genusul* acestuia (de exemplu, antonimul lui *om* nu poate fi *ființă*), față de care numele discutat nu e în raport nici de identitate, nici de nonidentitate.

Există însă și situația în care *genusul* (de ex. *resortisant*) își restrânge, prin uzanță, înțelesul la una din specii (*supus*), ajungând astfel a fi antonim cu cealaltă specie (*cetățean*)²².

Atâta timp cât nu s-ar reține cu exclusivitate *non_* pentru antonimele în înțelesul strict al logicii (cele propriu zise), îmi pare totuși necesar ca *ne_* să păstreze în principiu semnificația universal negativă a acestora (*alb* - *nealb*), chiar dacă în context și în cazurile delimitate de dicționar ar căpăta o semnificație mai restrânsă (de ex. subst. *fericire* - *nefericire* adj. *cinstit* - *necinstit*)²³.

Problema e mai complexă în cazul concretizării substantivelor comune, substantive care pot să se refere nu numai la toate obiectele denumite prin ele (pentru exemplul *om*: specia umană, orice om, toți oamenii), ci și la unul sau la unele din ele (*acest om*, *un om*, *unii oameni* etc.), toate aceste înțelesuri având propriul lor antonim (*acest om* ≠ *non*—*acest om*, părăndu-mi discutabile contrarele de tipul *acest non-om*, *un non-*

om, non-oamenii). De regulă, se neagă numai specia, nu și concretizarea, se neagă numai substantivele comune (ca total), nu și substantivele proprii²⁴.

Cât privește forma negativă a substantivelor denumind abstracțiuni, de exemplu *legalitate*, care nu apar uzual decât la singular (*singularia tantum*), aceasta se întâlnește mai de multe ori cu sensuri noi, cu înțeles concret, ca substantiv comun obișnuit, deci primind articol nehotărât (*o ilegalitate*) și având plural (*ilegalități*)²⁵.

În cazul substantivelor provenite din adjective, caracterul antinomic e și mai relativ: substantivul *nevăzător* nu se aplică tuturor celor care nu văd, ci numai exemplarelor unei specii dotate cu vederea, iar nu - să spunem - substantivului *plantă*). Mai mult, în drept, bunurile *imobile* nu numai că sunt tratate în mod similar cu bunurile *mobile*, ci - inițial considerate mai valoroase - sunt de mai puține feluri decât mobilele. Există multe situații în care corespondentul negativ e singurul întrebuințat, pentru că arată o situație excepțională, mai ușor sesizabilă sau mai necesar a fi numită (*neajuns* „lipsă”), ceea ce face ca aspectul pozitiv să fie subînțeles ori să se exprime prin perifrază (*nelegiuit* ≠ cel ce respectă legea; *fărădelege* ≠ faptă în respectul legii) sau ca aspectul să aibă un înțeles pozitiv (*neconținut*, *neîncetat*)²⁶. Dacă mai reamintim și discutabilele (ca natură pozitivă sau negativă) *finit - infinit* (sup., § 7, n. 6), apare limpede că distincția lingvistică dintre afirmativ și negativ poate fi depășită, respectiv inversată, de mărimea orizontului științific al comunității lingvistice, că distanța dintre percepția primă și cea din urmă cucerire științifică poate răsturna perspectiva, - ceea ce nu înseamnă lipsă de legătură între gândire și limbă, fiecare cu progresul ei. De altfel, limba își împropătează termenii și nimic nu îi oprește pe vorbitorii ei să treacă, în denumirea unei realități oarecare, de la termen pozitiv la altul negativ ori invers.

Tot astfel, dacă antonimul relativ al lui *un(ul)* e *alt(ul)* - ceea ce a făcut, desigur, pe Tiktin să treacă pe *alt(ul)* ca „pronume nehotărât negativ”²⁷ -, forma *un alt(ul)*, mai proaspătă, desființează dihotomia raportului de contrarietate. Iar dacă demonstrativele de apropiere (*acest(a)* etc.) au avut ca antonime pe cele de depărtare (*acel(a)* etc.), formele *cestălalt* și *celălalt* având, etimologic și logic, semnificația unui „al doilea acesta”, respectiv „al doilea acela”, au desființat calitatea de antonimi a celor dintâi.

Antonimul unui adjectiv (format prin aplicarea prefixului *ne_*, de exemplu *neimpulsiv*) e înlocuit cu aspectul lui negativ (format din precedarea lui de *nu*) în două situații: 1) când adjectivul ce se infirmă e precizat de adjectivul afirmator (precedat de *ci*): *nu impulsiv, ci rău*; 2) când adjectivul ce se infirmă e precedat de un adverb de intensitate: *mai* (dacă acest adverb nu e aplicat formei nepredicative a unui verb), *foarte, prea, tocmai*: *nu tocmai impulsiv*²⁸.

Infirmarya poate fi întărită, de la caz la caz, de *nimic* (*neîndatorat cu nimic*), de *nimeni* (*necombătut de nimeni*), de *deloc* (*neserios deloc*) sau de altă negație

nepredicativă (§ 27); aceste negații, inițial întăriri ale unor negații construite cu *ne_*, *nu* sau *fără*, ajung negații principale prin schimbarea topicii și trecerea lor în locul negației primare (cu *nimic îndatorat*, *de nimeni combătut*, *deloc serios*):

Deși în genere teoria [...] era pripită, poate chiar *deloc* întemeiată, în speță însă s-a adevărit cu prisos²⁹;

Sunt foarte livrești și *deloc* serioase evenimentele care urmează, și autorul abia găsește cu greu o idee de încheiere, care nu se reține^{30,31}.

Mai e de adăugat că, practic, se construiesc antonime cu negații lexicale, fie substantive negatoare (*negație* etc.), fie substantive care includ în înțeles attribute negatoare (*loază*, *potaie*, *bălărie* etc.).

¹ Th. Simenschy și Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indo-europene*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1981 (Ministerul Educației și Învățământului, Universitatea „Al. I. Cuza” - Iași), p. 441.

² Noica, ap. Liiceanu, op. cit., 159.

³ Vezi și *Formarea*, II, p. 161-168.

⁴ Negreanu, p. 88 (observație pe proverbe).

⁵ Zoba, op. cit., p. 115. Observația Alexandrei Roceric-Alexandrescu, p. 189 - de a limita întrebuințarea lui *ne_* (referință la expresiile *ca nealțădată*, *ca nealtul*, *ca nelumea*, *nebăgare de seamă*) - nu îmi pare exagerată (v. § 27).

⁶ Cf. Dominte, p. 157-158 (unde se atrage atenția asupra echivalențelor aparente); desigur, despre un nou născut, care nu a fost nicodată îmbrăcat, putem spune că e *neîmbrăcat*, nu și *dezbrăcat*.

⁷ *Formarea*, II, p. 169-170; Dominte, p. 164-166.

⁸ *Formarea*, II, p. 39-43. Pentru *amintire* și în general formațiile cu *a_*: Noica, I, p. 187-191 și 192-196; pentru *afemeiat*: I. Heliade Rădulescu, *Michaida*, ed. a 3-a, București, Tip. G. A. Lăzăreanu, 1909, p. 3.

⁹ Florica Ficșinescu, *Prefixul negativ in-*, în *Formarea*, IV, 1967, p. 3-14. S-a semnalat, ca barbarism (< fr.), *ignobil* — Alexandra Roceric-Alexandrescu, p. 188), dar s-a reținut în DEX *a ignora*, *ignorant*, *ignoranță*.

¹⁰ *Formarea*, II, p. 122-126; Alexandra Roceric-Alexandrescu, p. 201.

¹¹ Semnalate de Domnița Dumitrescu, p. 38-39; autoarea mai observă, ca fapt de limbă, identitatea semantică între *neînarmat* și *dezarmat*, de nereținut ca normă (sup., n. 6).

¹² Cf. Domnița Dumitrescu, p. 38.

¹³ Cf. Sîrbu (a cărui terminologie am folosit-o), p. 152-157 și 157-159.

¹⁴ Pentru *nebun*, *netot* și *Nefărtate*, cf. Noica, I, p. 197-201 și 212-215. *Bun* și *nebun* pot ajunge concordante (un *nebun* poate fi *bun* și *bun* poate ajunge, în sintagme diferite, în opoziție cu el însuși (*om bun* - *lume bună*), iar *nebun* chiar un superlativ al lui *bun* (Eugen Barbu: *o carte nebună* - despre Gabriel Garcia Márquez, *Un veac de singurătate*); de semnalat și forma *nitot* la Vasile Pogor, *Scrieri*, ediție [...] de Vasile Sandu, București, Edit. Minerva, 1986, p. 1. Pentru *nătărău*, cf. Ioan Guția, *Evolution et structure des composés négatifs*, în: *Orbis*, 6, 1957, p. 161.

¹⁵ *A nemuri* are înțelesul de „a face nemuritor”: *La o parte! Fiindcă ea îl socotește în fond un fel de slujitor util spre a-i nemuri numele* [...] (G. Călinescu, *Opere*, București, Edit. pentru

Literatură, Edit. Minerva, 13, 1970, p. 269). Conjugarea, de asemenea, diferă: *mor*, dar *nemuresc*: *Să nemurești în piatră și bronz* [...] (Zoe Băicoianu, în: Almanah Femeia 1985, p. 82). *A neodihni e semnalat de Constantin Noica, Jurnal filozofic*, București, Humanitas, 1990, p. 114 (*Ce frumoasă vorbă are românul: Banul te neodihnește* [!]).

¹⁶ Vezi și: C. Otobîcu, *Unele observații cu privire la valoarea semantică a prefixului ne-*, în: *Limba rom.*, 7, nr. 4, 1958, p. 43-52; sup., § 10, n. 5.

¹⁷ Aristotel, I, p. 179 (*Categoriile*, 10, 13a-b).

¹⁸ Al-George, p. 121; Botezatu, p. 195 și 201 (practic, „negația unui termen este totdeauna relativă”).

¹⁹ H. Lotze, ap. Uță, p. 72.

²⁰ Fr. I. Rainer, *Jurnale*, ediție îngrijită de Gheorghe Brătescu și Mihai Neagu Basarab, [București], Edit. Eminescu, 1979, p. 77.

²¹ Marin Preda, *Viața ca o pradă*, [București], Edit. Albatros, [1977], p. 87.

²² Cf. Berceanu, *op. cit.*, p. 3.

²³ Cf. Sirbu, p. 128 (poziție și terminologie diferită).

²⁴ Cf. *ibid.*, p. 126.

²⁵ Dezvoltat de Lucia Wald (care pleacă de la o observație a lui Camil Petrescu pusă în *Jocul ielilor*, II, VIII, 1, privind opoziția *dreptate - nedreptăți*); tot acolo, corelări ale lui Iorgu Iordan, Ion Coja și Ioan Guția.

²⁶ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală / variantă nouă*, București, Edit. Academiei, 1960, p. 76-77; v. și Elena Pâslaru, p. 322-323.

²⁷ Tiktin, p. 83. E limpede că nu pot spune *alt(ul)* fără a mă referi la *un(ul)*. Similar, *ceva - altceva*: „...între acest „altceva” și „ceva” al meu e, mi se pare, un haos” (Tudor Arghezi: *Autoportret prin corespondență* prezentat de Barbu Cioculescu, București, Edit. Eminescu, 1982, p. 93).

²⁸ Cf. Domnița Dumitrescu, p. 37.

²⁹ I. L. Caragiale, *În Nirvana* [18 iun. 1889], în Mihail Eminescu, *Diverse*, Iași, Edit. Librăriei Școalelor, Frații Șaraga, f.a., p. IV. Similar: G. Călinescu, *Tudor Arghezi (studiu critic)*, [Iași], „Jurnalul literar”, [1939], p. 10 (*Victor Hugo, poet mare, [...] romancier deloc mediocru*).

³⁰ Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, ed. a 2-a, [București], Edit. Cartea Românească, [1972], p. 151.

³¹ Teorie și alte exemple, cu unele distincții, în GPT, p. 247 (anterior: Iorgu Iordan, *Tendințe sintactice în limba română actuală*, Sinaia, 25 iulie - 25 august 1966, p. 11-13; Mioara Avram, p. 500). În acest context, s-ar putea discuta versul *Cu ale voastre umbre nimica crezătoare* (Eminescu, *Opere*, I, p. 62).

§ 13. Negativul unui nume (*nici un*). Negativul unui nume se exprimă, pentru substantivele comune direct cantificabile, prin precedarea articolului nehotărât *un* (pronominalizat *unul*), f. o (*una*), de negația *nici*:

*Cine la multe gândește, nici una nu isprăvește*¹.

Este de observat că, aici, *nici un(ul)* se referă la o totalitate, cea a *nimicului*, care exclude posibilitatea de fracționare și de plural, în care scop susțin (și, în această carte, în continuare, adopt), teza ortografierii într-un cuvânt - *niciun(ul)* / *nicio* ori *niciuna*², tot astfel cum înțelesul acestui cuvânt se poate referi la posibilitatea fracționării

(*Marfa nu are nici un kg, ci numai 250 g*), la posibilitatea pluralizării (*nici unii, nici unele; nici unii, nici alții*) și la posibilitatea întrepătrunderii celor două componente (*De nici unele³, Nici de unele*), în care situații e firesc a se ortografia cele două cuvinte despărțit.

În acest sens pledează și faptul că articolul nehotărât *un, f. o* nu apare în forma pozitivă în care *niciun, f. nicio* apare în mod corespunzător în forma negativă (deci nu apare ca articol, ci numai ca negație detașată):

E de mirare că nu este cine să ne răspundă la întrebări (1);

Nu e de (nicio) mirare că nu este cine să ne răspundă la în întrebări (2);

Mirare că nu este cine să ne răspundă la întrebări (3);

Nicio mirare că nu este cine să ne răspundă la întrebări...⁴ (4).

Din aceste exemple mai rezultă că: *a*) într-o propoziție (principală), negația de tipul *niciun* e o negație de întărire (2); *b*) într-o aserțiune fără verb, subordonând sau nu o propoziție, negația facultativă (de la (2)) devine obligatorie (4).

Tabelul 1 prezintă negativul substantivelor comune, cuprinzând și substantivele indirect cantificabile, și negațiile de calitate, și negațiile prepuse și cele postpuse (exemplific cu substantivul *pește*, acesta având însușirea de a fi cantificabil și direct, și indirect).

Tabelul 1
Negația substantivelor comune¹

La substantivele cantificabile	Negația făcându-se prin	cantitate	calitate
	1	2	3
direct		<i>niciun pește</i>	<i>niciun fel de pește</i>
indirect		<i>pești de niciunul nicio cantitate² de pește pește în nicio cantitate</i>	<i>pești de niciun fel niciun fel de pește pește de niciun fel</i>

¹ Aceste negații cer, în propoziție, o prepoziție negativă: *N-am văzut în piață niciun pește..... pește de niciun fel.*

² Cuvântul *cantitate* poate fi înlocuit, de exemplu, cu numele unei unități de măsură (*kilogram etc.*).

[...] dacă vei auzi opinii sau pseudosiguranțe - aprobă și miră-te!¹

- adjective, precum *absent*, *aparent* (moarte *aparentă*), *deghizat* (donație *deghizată*), *fals* (diplomă *falsă*), *gol* (vorbe *goale*), *imaginar*, *invers*, *ipotetic*, *întors* (*cale-ntoarsă*), *mimat* (indiferență *mimată*), *nul* (calitate *nulă*²), *ratat* (carieră *ratată*), *rău* (îmbunătățiri *rele*), *van* (speranță *vană*), *visat*, *vid* (mulțime *vidă*, *mat.*), unele construite cu prefix negator (*inexact*, *inexistent*), unele cu aplicații restrânse (*aluzie directă*, *dumnezeul respectiv*³, *lecturi infidele*, *soare negru*, *soț supraviețuitor*);

- locuțiuni adjectivale: *așa-zis*;

- alte feluri de atribute: *alcool zero la sută*, *înțelept scos din minți*, *polemiști fără adversar*⁴, *secretul lui Polichinel*, *soră de lapte*, *ultimatum fără termen*, *zeități de bandă rulantă*⁵;

- propoziții atributive: *o putere ce se teme*⁶;

- predicat: *Vei merge unde ziua etern nu mai luminează*⁷;

În această figură stilistică a excelat Tudor Arghezi: *articole absente de gramatică și goale de idei*; *nici doctor în oarece*, *nici profesor de cevașilea* (atribute parodiante, dinafara limbii literare și a limbii standard); *improvizat prin aventură*, *dintr-o aproximație de ceva ca un parcă scriitor*; *Oratorul și omul politic își adună discursurile indifferente în volume*, *voind să-și afirme în prezentul absent un trecut din care a lipsit*⁸.

Esența se elimină cu atât mai mult prin includerea, în atributul de golire, a numelui însuși sau al altui membru al familiei lui: *vinovat fără vină* (în acest exemplu diferențiindu-se vina legală de vina morală), *cavaler lipsit de cavalerism*⁹, (§ 31), *într-un hal fără de hal* (§ 67).

Un alt mijloc de golire de conținut a unui nume constă în subordonarea acestuia unui alt nume, semnificând negația (*oiștea în gard a abilității critice*¹⁰; *un+ bagabont* [! *vagabond*] *de angloizat*¹¹) sau a unui verb negator ori cuvânt din familia verbală a acestuia (*anulă hotărârea*, *golirea conținutului*). Uneori golirea de conținut se mai realizează prin simplul articol (*niște monumente*) ori prin folosirea pluralului (*capodoperele* lui...).

Am putea vorbi și de anihilarea valorii unui atribut printr-un complement (*afirmație aparent paradoxală*¹², *vesel nevoie mare de vederea mea*¹³), printr-o completivă (*Tiii! Asta hoțul de taica mi-a făcut-o! că-mi spusese cu vreo câteva zile mai înainte*[...]¹⁴, printr-alt atribut (o derivație superioară a frumoasei *detestabile* vieți¹⁵) ori nou substantiv (*ținut binecuvântat de Dumnezeu*, *numai spini și piatră seacă* [...]¹⁶) sau prin propriul lui regent (*câtă inexistență!*). Tot astfel, am putea vorbi și de anihilarea valorii unui complement.

Există și negări limitate (*stat în stat*) și negări reciproce: (*râde de râsul său* — v. și § 19).

Adjectivele negative pot reda limite în timp: *ex-ministru*, *ministru în spe*, *fost și viitor ministru* (indirect, se neagă calitatea pentru prezent); prefixul *ex_* precedat de numele unei demnități semnifică încetarea ei (v. și § 54).

Adjectivele negative generează substantive (*absent* > *absență*, *nul* > *nulă*) (în derivația *nulitate* reducându-se semnificația „nul” la calitate (§ 33)), ca și verbe (*anula*). Substantivul *negație* (cu înțeles negativ) capătă prin prefixul *ab_* un conținut pozitiv (*abnegație*, *abnegare*).

Negarea calității pozitive (exprimată adjectival), la o persoană, se poate face, popular, prin adaosul perifrizei *n-am* (*n-ai* etc.) *încotro*:

*Da de onorabil n-are încotro*¹⁷ (putându-se spune deopotrivă *N-are încotro de onorabil* (ce e) sau *E onorabil de n-are încotro*).

Am mai putea adăuga aici, ca modalitate de realizare a negației, deformarea neliterară a cuvântului (cu conținut pozitiv) prin contaminare cu un cuvânt de înțeles contrar, mai uzitate:

+*poimarți* („niciodată”, iar nu „poimăine, care în același timp - cum s-ar putea întâmpla - e și marți”);

sau mai puțin uzitate:

+*nepurcel* (pentru *nepoțel*, prin contaminate cu *purcel*¹⁸, pe care-l sugerează, afirmându-i în același timp negația: *ne-purcel*);

+*nembru*¹⁹ (*membru*, în vorbirea Cetățeanului turmentat, care - în acea stare - revendica nepotrivit calitatea de membru al colegiului electoral, - substituind inițială *m*, ducând la începutul *ne_*, sugerează negarea calității de membru);

+*teleașteaptă* („telegrama care ajunge la destinație cu mare întârziere”, „telegrama mult așteptată”, iar nu - cum ne așteptăm - „cel care așteaptă telegrama” - dintr-un articol de presă în care era criticat un serviciu telegrafic);

+*a sărbători* („a se beți sub pretextul sărbătoririi”);

+*colivascență* („falsă convalescență”);

+*frumops* („urât, cu pretenția de frumos” - *frumos*, contaminat cu *mops*);

+*privighecioară* („pasăre oarecare” - *privighetoare* contaminat cu *cioară*; p. ext., „cântăreață nerealizată”) - din cele recepționate în jurul meu;

emisiunea radiofonică *Satira și umorul*, veștejitoare de rele moravuri, devenea, pentru cei ce nu-i gustă umorul, *Tumoarea și satârul*.

Asemenea devieri lexicale se folosesc și din nume proprii, - procedeu, evident, condamnat (moral, și chiar penal, putând afecta, total nejustificat, și alte persoane decât cele vizate).

Procedeul e folosit și în limba literară: *murdăricordie*²⁰, *personulitate*²¹.

Alteori, asemenea schimbări se depărtează fără nici o justificare semantică, reprezentând simple „deraiieri lexicale” (Al. Graur):

Edgar vă las cu bine (<Edgar Wallace)²².

¹ Arghezi: *Autoportret*..., p. 192.

² Id., *Scrieri*, 24, p. 287.

³ Laurențiu Fulga, *E noapte și e frig, seniori*, roman, București, Cartea Românească, 1983, p. 114.

⁴ Arghezi, *Scrieri*, 25, p. 275.

⁵ Fulga, *Salvați sufletele noastre*, p. 115.

⁶ Valeriu Anania, *Du-te vreme, vino vreme*, ap. Paleologu, *op. cit.*, p. 118.

⁷ Eminescu, *Opere*, IV, Edit. Academiei, 1952, p. 17.

⁸ Arghezi, *Scrieri*, 23, p. 9; 33, p. 250 și 376; 39, p. 369.

⁹ Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, traducere de Ion Frunzetti și Edgar Papu, ..., București, Edit. pentru Literatură Universală, 1965, I, p. 347.

¹⁰ Eugen Lovinescu, titlu (id., *Mihai Eminescu*, ..., Iași, Edit. Junimea, 1984, p. 95).

¹¹ I. L. Caragiale, *Opere* (IV-VII), ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru Literatură și Artă, VI, 1939, p. 5.

¹² Paleologu, *op. cit.*, p. 65.

¹³ Preda, *Viața ca o pradă*, p. 182 (cf. și p. 99).

¹⁴ I. L. Caragiale, *Opere*, (I-III), ediție îngrijită de Paul Zarifopol, București, Edit. „Cultura Națională”, I, 1930, p. 42.

¹⁵ Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 764.

¹⁶ G. Topîrceanu, *Pirin-Planina - episoduri tragice și comice din captivitate* -, București, Edit. „Naționala-Ciornei”, f.a., p. 82.

¹⁷ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 50.

¹⁸ Cf. Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în: *Bul. științ.*, C, 1, nr. 2, ian.-mar. 1949, p. 144 (reluat în: id., *Alte etimologii românești*, București, Edit. Academiei, 1975, p. 12).

¹⁹ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 145.

²⁰ Marcel Gafton, *Episod*, în: *Viața românească*, 80, nr. 9, sep. 1985, p. 23.

²¹ Ion Băieșu, *Boul și vișelul* [București], Cartea Românească, 1982, p. 121.

²² N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1991, p. 134.

3.3. Negația în propoziție, în frază și în dialog

§ 15. *Propoziția negativă (negația predicativă)*. Într-o propoziție afirmativă, predicția determină un nume, numit subiect, atestându-i o nouă calitate, completând atributele care îi erau deja atestate (§ 10).

O asemenea determinare există și în cazul propoziției negative. E inexact enunțul după care propoziția negativă ar reprezenta o „propoziție fără copulă” în înțelesul de propoziție din care lipsește legătura dintre subiect și predicat, dintre numele-subiect și

numele-predicativ; or, această legătură există prin aceea că o împiedică, o interzice (SGLR, § 50).

Negația propoziției, de regulă negația *predicativă* - numită și negație verbală, generală ori exterioară (în opoziție cu cea parțială, specifică ori interioară, care operează numai asupra unui element al propoziției) se realizează prin cuvântul invariabil *nu* (elidabil: *n-*), uzual calificat adverb, așezat înaintea predicatului¹, mai exact făcând parte din nucleul propoziției, urmând particulei modale (să a conjunctivului, de a optativului, a a infinitivului);

*Cerem oamenilor ce n-au și vieții ceea ce nu poate da*² (negația apare aici în subordonate);
*N-ar mai fi fost!*³ sau *De n-ar mai fi fost!*;

Oare să nu-l mai văd?

În plus, imperativul singular (de persoana a doua) își schimbă forma verbală, împrumutând-o pe cea a infinitivului scurt (dar fără particula modală):

*Împărate luminate, / Nu-mi lua zilele toate!*⁴,

dar nu se aplică propoziției imperative construită cu conjunctivul:

*Nu te duce! Nu te las să te duci!*⁵

[...] / *să nu spui drăguță, / că la nunta mea / a căzut o stea / [...]*⁶.

Regula se aplică și când - în limbajul popular - negația e reprezentată numai prin

nici:

*Nu fi falnic, nici face din țânțar armăsar!*⁷ (literar: *nici nu face*).

Imperativul se refuză de interlocutor tot prin *nu*:

- *Fă...* (cutare faptă, cutare lucru)! - *Nu voi face!*, *N-am să fac!* sau, simplu, *Nu!* (Dezvoltat la § 18).

refuzul putând preciza obiectul (*Asta nu!*), ceea ce îi dă o nuanță de întărire, amplificată prin limitarea obiectului:

[...] *orice alt blestem, numai asta - nu!*⁸ (fiind tot ce poate fi mai rău).

Tot cu *nu* se formează și infinitivul scurt negativ: *a nu fi*, *a nu face*, *a nu se duce*⁹.

Nu poate reprezenta singur o propoziție (caz în care se desparte, de eventuala propoziție care o însoțește, prin virgulă: *Nu, mulțumesc*). Izolat, vorbirea neîngrijită folosește și varianta *ne*, care nu trebuie confundată cu ardelenescul *no* (magh. *na*), interjecție sau particulă introductivă având și înțeles de adversitate (cf. DEX).

Dar în timp ce propoziția negativă (în care verbul e la forma predicativă) își construiește negația prin *nu*, modurile verbale nepredicative își construiesc negația prin *ne*, aceasta arătând - în exemplul de gerunziu care urmează - o cauză negativă (corespondentul negației predicative):

*Neavând femeie, nici copii [...] a închinat toată averea mănăstirii Neamțului*¹⁰ („Pentru că n-a avut...“),

ceea ce trebuie deosebit de construcția prin negația comună *nu* (inf., § 20) aceasta arătând - tot în situația gerunziului - ceea ce nu e cauza:

*Nu fugind la Braşov [...] s-a deşteptat simţul naţional al românimei*¹¹ („Nu pentru că au fugit...“).

Ne apare o similaritate cu planul nominal: *nici un om* şi *nu omul* ori *neomul* (antonimul).

În legătură cu propoziţia negativă, sunt de subliniat şi următoarele aspecte:

1° Spre deosebire de propoziţia afirmativă, care uneori poate renunţa la verb (*Gata*, în loc de puţin întrebuinţatul *E(ste) gata* (pop. *Îi gata*)), cea negativă nu poate renunţa (*Nu-i gata*, *Nu e(ste) gata*).

2° Un substantiv negat e trecut, de preferinţă, fără articol¹² şi la singular, articolul şi pluralul fiind, în acest caz, lipsite de semnificaţie: *N-am para* (alături de *N-am nici o para* şi *N-am parale*), *Nu-s câine* (pozitivul preferând articolul: *Sunt un câine*); *Sărăcenii erau un sat fără popă*¹³.

3° Comunicare cu fond negativ se poate realiza şi prin mijloace exclusiv lexicale, în primul rând prin verbe cu conţinut negativ (*abjur* „neg o credinţă religioasă“, *contest*, *deneg*, *dezic*, *dezmint*, *exclud*, *neg*, *reneg* „neg o rudenie, ataşamentul la o credinţă, la o mişcare socială etc.“, *refuz*, *retractez*, *tăgăduiesc*¹⁴, *mă opun*, *o întorc* etc.):

*Prostia exclude totul*¹⁵;

*Orice idee despre absolut este negativă*¹⁶;

[...] *conservatismul rămâne la discreţia unei pure, simple şi brutale negaţiuni*¹⁷;

Hoţul l-a lăsat lefter

4° Obiectul negării unui calificativ poate fi nu numai calificativul (*Nu e frumos (deloc)*), ci şi, invers, nivelul lui (*Nu e frumos, e sublim*).

¹ O inversare topică rarisimă (negramaticală), explicabilă doar stilistic (anastrofă), întâlnim în Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 122: [...] *pentru tot ce a nu fost în stare să facă*.

² *Ibid.*, 20, p. 148. De observat elidarea *nu > n-*, uneori cu schimbarea accentului la verb (*nu auzi > n-ăuzi*, astfel rima *lauzi - n-auzi* la Eminescu, ms. 2256, ap. Noica, *Eminescu...*, p. 134), elidare studiată amănunţit de Dominte (p. 77-80). De semnalat şi așa-zisa formă *nă-* (*În veci nu pot să fiu a ta / De nă-i fi împărat* - Mihai Eminescu, *Poveste indică*, în: id., *Poezii*, [ediţia D. Murăraşu], Bucureşti, E. P. L., 1969, p. 677); *Nă-i fi vrând poate ca Divanele [...] să fie alcătuite numai din haiduci!* - Istrati, *Opere alese*, IV, 1967, p. 109), în realitate *n-ăi* „nu vei“. Pentru *nu > na*, v. inf. § 61.

³ Arghezi, *Scrieri*, 20, p. 126.

⁴ Al. Odobescu, ap. Drăganu, p. 33.

⁵ Liviu Rebreanu, *Opere*, Bucureşti, Edit. Minerva, 11, 1980, p. 626. Pentru formele utilizate, dar nerecomandate, *nu du*, *nu fă*, *nu zi*, cf.: Dominte, p. 170-172; Mioara Avram, *Despre vechimea şi explicaţia formelor de imperativ negativ nu du, nu fă, nu zi*, în: St. Cerc. lingv., 36, nr. 5, sep.-oct. 1985, p. 359-363.

⁶ Vasile Alecsandri, *Opere*, Bucureşti, Edit. Minerva, III, 1978, p. 112.

⁷ Exemplu din Tiktin, p. 114 (în volum: *fi*).

⁸ Fulga, *op. cit.*, p. 67.

⁹ Nefolosit ca şi imperativ (nerecomandabil), cf. I. L. Caragiale, *Opere*, II, 1931, p. 142-148.

Pentru folosința infinitivului lung ca imperativ în vechea limbă, v. Ion Ionică, *Noi atestări ale imperativului negativ arhaic*, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Edit. Academiei, 1965, p. 403-407.

¹⁰ Creangă, după GLR₂, § 483.

¹¹ Al. Odobescu, după GLR₂, § 479.

¹² Cf. Ion Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, vol. I, *Gramatica articolului*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 77-78 și 110 (§ 67 și 100).

¹³ I. Slavici, după GLR₂, § 483.

¹⁴ Cu formele negative respective; alături de *tăgăduire*, se adaugă *tagă* (înv.), *tăgăduială*, *tăgăduință* (Seche, p. 579).

¹⁵ Paul Cortez, *Echivalențe de pe o planetă numită Terra*, [București], Edit. Eminescu, 1983, p. 188.

¹⁶ M. Eminescu, Bibl. Acad. R.S.R., ms. 2275 B, f. 22. ap. Noica, *Eminescu...*, p. 57.

¹⁷ Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 124.

§ 16. Negația în frază. Negația prin subsumare. Într-o frază se pot găsi și propoziții afirmative, și propoziții negative (situație specifică disjuncției):

Ori ți-e de glumă, ori nu ți-e d-a bună!

O asemenea situație poate avea loc și când propozițiile sunt într-un raport de subordonare. Din acest punct de vedere, o frază formată din regentă și o subordonată (ierarhie de un grad) poate prezenta patru (2²) situații:

El știe ce știi (ambele afirmative);

El știe ce nu știi (regentă afirmativă, subordonată negativă);

El nu știe ce știi (regentă negativă, subordonată afirmativă);

El nu știe ce nu știi (ambele negative).

O frază cuprinzând o ierarhie de două grade poate prezenta opt (2³) situații:

El știe ce înseamnă să știi;

El știe ce înseamnă să nu știi;

El știe ce nu înseamnă să știi;

El știe ce nu înseamnă să nu știi;

El nu știe ce înseamnă să știi;

El nu știe ce înseamnă să nu știi;

El nu știe ce nu înseamnă să știi;

El nu știe ce nu înseamnă să nu știi.

Ș.a.m.d. (2^{4,5 etc.}).

Construcțiile cu verbul *a (nu) putea* și (regional) *a (nu) ști* permit eliminarea particulei *a* a infinitivului pe care-l subordonează, dar numai când acest verb a afirmat:

pot { *recunoaște*
să recunosc

pot { *a nu recunoaște*
să nu recunosc

nu pot $\begin{cases} \text{recunoaște} \\ \text{să recunosc} \end{cases}$

nu pot $\begin{cases} a \text{ nu recunoaște} \\ \text{să nu recunosc}^2 \end{cases}$

Cadrul comunicării poate limita aceste posibilități formale. Astfel, pot spune numai:

Mă fac că n-a apărut această gramatică și
Nu mă fac că n-a apărut această gramatică
dacă gramatica a apărut, și numai
Mă fac că a apărut această gramatică și
Nu mă fac că a apărut această gramatică,
dacă gramatica n-a apărut.

O frază formată dintr-o regentă și o subordonată poate avea calitatea de a distinge între conținut, afirmativ ori negativ, exprimat prin subordonată (*dictus*) și aprecierea locutorului asupra valorii de adevăr a aceluși conținut, exprimată prin regentă (*modus*)³. Astfel, în locul unei propoziții de tipul: apar două fraze de tipul⁴:

$S \text{ e } P \quad \begin{cases} \text{Afirm că } S \text{ e } P (1) \\ \text{Neg că } S \text{ nu e } P (2) \end{cases}$

$S \text{ nu e } P \quad \begin{cases} \text{Afirm că } S \text{ nu e } P (3) \\ \text{Neg că } S \text{ e } P (4) \end{cases}$

(similar cu *Neg că...: Nu e adevărat că..., E fals că..., Imposibil ca... etc.*, respectiv *Că..., neg etc*)⁵.

Și relația afirmativ-negativ, și relația adevărat-fals se comportă, în această situație, ca termenii înmulțirii algebrice:

Dacă (modus):	o propoziție (dictus):	rezultatul e o propoziție:
atest (+)	afirmativă (+)	afirmativă (+)
resping (-)	afirmativă (+)	negativă (-)
atest (+)	negativă (-)	negativă (-)
resping (-)	negativă (-)	afirmativă (+)
afirm (+)	adevărată (+)	adevărată (+)
neg (-)	adevărată (+)	falsă (-)
afirm (+)	falsă (-)	falsă (-)
neg (-)	falsă (-)	adevărată (+) ⁶

Totodată e de adăugat că - independent de faptul că, printr-o judecată *modus*, se afirmă (*Afirm că...*) sau se neagă (*Neg că...*), realitatea judecării *dictus* poate fi adevărată sau falsă.

Similar pot avea loc subsumări cu *a trebui*, *a putea* etc. De observat că o frază de tipul **Nu trebuie să deschizi fereastra** poate avea înțelesul atât de judecată negativă de necesitate (judecată de interdicție), similară frazei **Trebuie** (ori *E necesar*, *Ești obligat*) să **nu** deschizi fereastra, frazei **Nu poți să deschizi fereastra** sau imperativului negativ (**Nu deschide fereastra!**), cât și de judecată permisivă (**Nu e necesar să deschizi fereastra**, **Nu ești obligat s-o deschizi**, **Poți să deschizi fereastra**, **Poți s-o lași închisă**)⁷. Ambiguitatea se rezolvă și prin variantele arătate, prin schimbarea topicii sau prin intonație.

La rândul lor modurile pot fi subordonate:

*Nu este adevărat că se crede că este necesar că...*⁸

S-au semnalat ambiguități:

Nu este adevărat că astăzi ninge fiindcă e frig (1) și

Nu este adevărat că astăzi este cald, deci zăpada se topește (2),

căci propozițiile *fiindcă...* și *deci...* se pot referi deopotrivă la fraza precedentă sau numai la propoziția precedentă⁹. Ambiguitatea se rezolvă nu numai prin analiza fondului frazei (care nu totdeauna e concludent), ci și prin intonație, cum și - în scris - prin luarea în considerare a funcției virgulei, și anume (în exemplele date): propoziția *fiindcă...*, urmând virgulei, considerându-se că se referă la propoziția precedentă (ceea ce concordă și cu fondul frazei); propoziția *deci...*, urmând virgulei, considerându-se că se referă la întreaga frază precedentă (ceea ce, de astă dată, e în contradicție cu fondul frazei).

O asemenea subsumare poate fi realizată de însăși negația *nu* (distingându-se două momente în exprimarea valorii de adevăr)¹⁰:

*Nu că zic eu, da chiar vine, iacătă-l-ai!*¹¹ („Aceasta nu are valoare prin aceea că am spus-o eu, ci prin însăși realitatea obiectivă, că vine, realitate pe care te invit să o percepi direct”);

la aserțiunea unei fraze formată din două propoziții în raport de coordonare (*Ion scrie și Gheorghe se plimbă*), se poate răspunde:

Nu (Ion scrie și Gheorghe se plimbă), ci (urmată de una din variantele:)

Ion nu scrie și Gheorghe nu se plimbă (negare totală);

Ion nu scrie (și Gheorghe se plimbă)

(Ion scrie și) Gheorghe nu se plimbă } (negații parțiale);

Ion poate scrie și Gheorghe nu știe ce face etc.¹²

Mai există și posibilitatea unei propoziții afirmative întrerupte de o propoziție negativă:

*Barbu - n-are de lucru! - iese din rând*¹³.

Subsumanții - substantive (*Păcat că...*), „adverbe“ (*Poate că...*), locuțiuni (*Departe de mine (de tine etc.) să...*) nu au forme negative (**Nepăcat că...* etc.) decât dimpreună cu o predicatie (*Nu e (sau Nu-i păcat că..., Nu se poate..., Nu e departe de mine să...)*). *Posibil ca..., Probabil ca...* au însă corespondente negative proprii: *Imposibil ca..., Improbabil ca...* (v. și § 15, 3⁰)

¹ Exemplu din Trandafir, p. 73.

² Evident, între *nu pot să recunosc* și *pot să nu recunosc* e și o diferență semantică.

³ Pentru judecăți și propoziții modale: Aristotel, p. 240-252 (*Despre interpretare*, 12, 21a-23a); Bădărău, p. 79-84.

⁴ Apar și două rânduri de propoziții contradictorii: (1)-(2) și (3)-(4); (1)-(3) și (2)-(4) - cf. Aristotel, p. 241-243.

⁵ Dezvoltat în Vasiliu; pentru exemplele de la p. 101 a lucrării sale, notate (10)-(13), v. inf., n. 8.

⁶ Vezi și Botezatu, p. 180 și 190.

⁷ Exemplu din Henrik von Wright, *Normă și acțiune (studiu logic)*, traducere, postfață și note de Drăgan Stoianovici și Sorin Vieru, București Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 155-156.

⁸ Exemplu din Vasiliu, p. 113. Teoretic se poate ajunge și la forme ca *E sigur că nu e sigur (că...)*, *Nu e sigur că e sigur (că...)*, *Probabil că nu e probabil (că...)* etc.

⁹ Exemple din Vasiliu, p. 101, alături de *Nu este adevărat că astăzi este atât de cald încât zăpada se topește* și *Nu este adevărat că deși astăzi este cald, totuși zăpada se topește*, care mi se par clare datorită corelativelor (*atât - încât, deși - totuși*).

¹⁰ Elena Pâslaru, p. 328.

¹¹ Ion Creangă, *Opere*, ediție... de G. Călinescu, [București], ESPLA, [1958], p. 136.

¹² Comp.: Vasiliu, p. 99.

¹³ A. Mihale, ap. Trandafir, p. 12.

§ 17. Reducerea propozițiilor și frazelor negative. Reducerea unei asemenea propoziții se face, curent, prin transformarea unei forme verbale predicative construită cu *nu* într-una nepredicativă (infinitiv lung, gerunziu sau participiu) construită cu *ne_* (*a nu lăuda > nelăudare, nelăudând, nelăudat*) sau prin trecerea negației la numele predicativ:

[...] *suntem în nestare* („nu suntem în stare“) *să fim mai puțin filo și anti decât cei ce se bat cu vitejie și resemnare*¹,

sau la alt element din propoziție.

Subordonatele sunt de asemenea reductibile:

Reiau jurnalul după o lungă întrerupere. În câteva luni de nejurnal („în care n-am ținut jurnal“), *ceva nu a mers* [...]²;

[...] *mort la netimp* („care n-a murit la vreme“)³;

Chestiunea pare rezolvată prin negativă („nu s-a rezolvat“)⁴

În alternativa dintre o afirmativă și o negativă, negativa poate fi redusă la simpla

negație ori de câte ori urmează afirmativei:

Seriozitatea poate fi contestată. Jocul nu⁵ (similar: *Jocul nu poate fi contestat, seriozitatea da*);

Mă-nțelegi sau nu? (neputându-se *Nu mă-nțelegi sau da?*, v. și § 18);

Dacă pot sau nu să mă simt jignit [...] asta o știu eu mai bine⁶.

În aceste cazuri negația ține locul întregii propoziții (negație profrază), apărând formal - după cum a mai fost numită - ca a b s o l u t ă ori c a i n d e p e n d e n t ă , în opoziție cu negația î n t e g r a t ă în propoziție.

Sunt situații în care ambele propoziții negative ale unei fraze pot fi reduse:

Dacă îi plătește, vine. Dacă nu, nu⁷;

Dacă și tu, Socrate, îmi îngădui și mă sfătuiești să devin un conducător, mă voi strădui s-o fac. Dacă nu, nu⁸.

Când afirmativa e o frază, negația se poate referi fie la frază (*El trebuie să știe, eu nu* „Eu nu trebuia să știu“), fie la subordonată (*El poate că știa bine, dar eu nu⁹* „Eu nu știam“).

Uneori reducerea merge până la eliminarea negației:

— *Mă, da' greu se ară [...]* - *Da, mă, știu...Ploaie, Arghire, dacă nu e ploaie!*¹⁰ (înțelesul „Nu e ploaie“ exista de la începutul dialogului).

¹ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 286.

² Costache Olăreanu, *Ucenic la clasici*, București, Cartea Românească, 1979, p. 95.

³ Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 125.

⁴ *Ibid.*, 21, p. 208.

⁵ Cortez, *op. cit.*, p. 107.

⁶ Cervantes, *op. cit.*, II, p. 26.

⁷ M. N. (bocitoare, Tismana-Gorj, 1932), ap. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice“*, București, Edit. Minerva, 1981, p. 249.

⁸ Platon, *Opere*, II, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 297 (traducător: Nicolae Șerban-Tanașoca).

⁹ Preda, *op. cit.*, p. 342.

¹⁰ Marin Preda, *Întâlnirea din pământuri*, nuvele, ed. a 2-a, [București], Edit. „Cartea Românească“, [1948], 19, p. 136.

§ 18. *Răspunsul negativ. Introducerea dialogului.* Întrebării ce include un răspuns (*S-a dus* (ori *Nu s-a dus*) *Ion la școală?*) i se poate răspunde nu numai prin enunțiativa corespunzătoare (*S-a dus* ori *Nu s-a dus* - afirmativă ori negativă construită cu negația predicativă, independente de sensul - afirmativ ori negativ - al întrebării), ci și - dacă răspunsul e negativ - prin *Nu*, cu valoare de propoziție (negație profrază). Acest răspuns negativ (propoziție negativă sau negație profrază) permite, în limbajul uzual (în care negația ar putea să apară incertă), întăriri: *Absolut* (că) *nu* etc. (§ 28). În *oratio obliqua*, negația profrază are valoare fie de propoziție (*A răspuns că nu*), fie

de nume (*A răspuns nu*), ceea ce de asemenea răspunde unei reguli generale (substantivizarea oricărei forme lingvistice): *un nu, nuul*.

Răspunsul *Nu* - inclusiv variantele *Nu?* și *Nu!*¹ - poate fi interpretat ca prescurtare a propoziției de răspuns (*Nu s-a dus (Ion la școală)*), astfel cum - la întrebările în care propozițiile negative sunt întărite prin *nimeni* (*N-a venit nimeni?*), *nimic*, *nici unul* etc. - răspunsul negativ (*N-a venit nimeni* etc.) poate fi redus nu numai prin *Nu*, ci și prin *Nimic* (respectiv *Nimeni*, *Nici unul* etc. - cf. § 27). De regulă, din răspuns pot lipsi elementele comune întrebării, ca și schimbările subînțelese de dialog: la întrebarea *Ai întocmit erata?*, pot răspunde *Nu* („N-am întocmit erata“, schimbarea de persoană fiind subînțeleasă de dialog) sau *N-a avut*, subiectul subînțeles al acestei propoziții putând fi *erata* (care- neexistând greșeli de îndreptat - nu putea să existe, *n-a avut* ființă) sau *cartea* (care *n-a avut* greșeli și deci *n-a avut* nevoie de erată).

Răspunsul *Nu* poate fi însă interpretat - asemenea lui *Da* (pentru *Ba da*, v., § 68), ca fiind un cuvânt-răspuns, un „adverb asertiv“ (SGLR, § 36, „adverbul VI“); și posibilitatea de a repeta negația, spre întărire, prin cumulara celor două moduri de negare (independent de topică: *Nu, nu s-a dus = Nu s-a dus, nu*) și prin repetarea cuvântului-răspuns, (*Nu, nu*), cum și întărirea lui fonetică², apar ca argumente în plus pentru a distinge net negația predicativă de cuvântul-răspuns.

Drept răspuns negativ se mai folosesc³:

- cuvintele *ba*⁴ (inf., § 68), în acest înțeles de „nu“ (pop.), *defel*, *deloc*, *nicidecum* și locuțiunile *cătuși de puțin*, *nici defel*, *nici de leac*, *nici deloc*;

- sintagmele de tipul *Nici discuție!*, *Nici gând!*, *Nici pomeneală!*, *Nici poveste!*, *Nici vorbă!* (v. și 28 și 68):

*Nici gând n-a fost la judecată despre popa, despre capul și gazda tâlharilor*⁵;

- expresiile cu *nici* (*nici cât negru sub unghie*, *nici de frică*, *nici de sămânță*),

- expresia *cât hăul*;

- propozițiile exclamative: *Ferit-a Dumnezeu și Sfânta Fecioară* (sau *Sfântul*)!;

*Mai las-o Popescule!*⁶; *Aș, ți-ai găsit!*⁷;

- propozițiile interogative: *Pe ce?* sau *Pe cât?* - propunere de pariu; cu copii sau între copii, *Să se facă așa cine minte?* - însoțită de îndoirea arătătorului⁷;

- cuvintele *canci* (< țig.), folosit în vorbirea argotică, și *ioc* (< turc.), folosit în vorbirea populară, ambele cu înțelesul „nimic“, cuvinte ce par a avea o situație intermediară între interjecție și categoria părților de vorbire ale unei propoziții (SGLR, § 36, „adverbul VIII“), de care se despart prin virgule (ori, dacă încheie propoziția, și prin două puncte):

[...] *dosarele, canci, avansarea dumneavoastră la Sfântu' așteaptă*⁸;

La joc, foc / La lucru, ioc (sau *la lucru: ioc*) - zicătoare (Negreanu);

- interjecțiile (și cu alte semnificații): *aida de!*⁹; *aiurea!* (adv.)¹⁰; *aleluia!*; *ao!eu!*¹¹

(și în general, interjecțiile exprimând durerea, compătimirea); *aș(i)*¹², la rândul ei, putând fi întărită de interjecția *ei* (*ei, aș!*) sau continuată de alt text întăritor (*aș, de unde!*); *carnaxi!* (< ngr. - reacție la neplăcerea provocată de apariția unei persoane, de atitudinea sau de comunicarea ei, de ex. o insultă); *de unde!*; *dec!*¹³; *draci!*¹⁴ (< subst. pl.), eventual *atâția draci!*; *ete!* („ia uite! - § 68); *ha!* (eventual repetat)¹⁵; *na!* (uzual, însoțind o ofertă; folosită ca antifrază - oferta nimicului)¹⁶; *ne-ne-ne!*¹⁷; *păi dar!* (*păi* putând exprima atestarea); *poftim!* (ca și *na!*); *ptiu!* (ca și *carnaxi!*); *puah!*¹⁸; *sanchi!* (< turc. *sanki* „vorbă să fie“); *vax!*; *zât!*; *zexe!* („vorba vine“)¹⁹;

- onomatopeele: *b(â)r(r)!*; *fleașc!*; *hodoronc-tronc!*; *scârț!*; *tranca-fleanca* (*mere acre!*); *Tronc, Marico* (sau *Marișo*) (*în străchini verzi*)²⁰;

- sonorități dinafara sistemului fonetic al limbii literare, notate uzual *nț, tț* (GLR₂, § 487, și GPT, p. 246)²¹;

Câteva cuvinte despre interjecția *ei*. După cum e intonată, ea întărește afirmația sau negația care-i urmează (*ei, da* și *ei, nu*) sau o neagă (*ei, da!* și *ei, nu!*). Completată de un substantiv, îl neagă:

— *Doctoriță?* — *Ei, doctoriță! a făcut, și ea, școala tehnică sanitară, trei ani*²².

Interlocutorul poate nega direct posibilitatea de receptare ori de comunicare sau indirect, prin ironie (*Așa!*, *Chiar!*, *Chiar așa!*), prin arătarea nedumeririi (*Asta-i bună!*, *Ba nu zău!*, *Ce vorbești!?*, *Cum asta!?*; *De unde o mai scoseși și p-asta?*²³; *De unde până unde!?*), prin invitarea locutorului inițial să pună capăt comunicării (*Ce să mai vorbim!*²⁴) sau să-o schimbe (*N-ai altceva de vorbit?*²⁵).

Evident, atitudinea interlocutorului nu ajunge totdeauna la negație. Încă înainte de a lua atitudine asupra valorii comunicării celui dintâi, el poate arăta că n-a înțeles comunicarea (*Am înțeles buștean*²⁶), că nu are cunoștință sau competență de a se pronunța (*Dumnezeu știe* - sau *Dracu știe*; *De unde vrei să știi?*; *Întreabă-mă să te-ntreb* - v. și § 65) sau că cele ce i s-au comunicat îi sunt indiferente (*Ei, și?*²⁷ - v. și, § 42, n. 12).

Comunicarea poate însă încurca pe interlocutor (*Ei, comedie!*, *Ei, poftim*, *Ei, na!*, *Ei, drăcia dracu[lui]*²⁸); la întrebarea primului locutor, interlocutorul poate răspunde ezitant, începând cu *ăă*, cu *îî*²⁹ sau cu *păi* - forme neliterale - sau poate devia răspunsul:

*Ce e bătrânețea? Tocmai se studiază. Ce numim virus? Ești indiscret. Ce este cancerul? Taci din gură*³⁰.

Relatatorul ezitării va spune că interlocutorul *dă din colț în colț*, că *o scaldă*, iar ezitarea o exprimă prin interjecțiile *hâr* și *mâr*, luate împreună³¹.

În final, unul dintre locutori amână comunicarea (*Altădată...he, hei, să nu mai vorbim!*³²), dispune tăcerea (*Ssst!*, *Taci!*, *Încetează!*, *Gura!*, *Mucles* (sau *Moclis*)!

(< țig. *muk les*), *Basta!* (*Și cu asta, basta!*), *Ho* (sau *O*)!³³, *Lasă-mă boabe!* („Nu mă pisa!“), vulg. *Leagă căteaua!*³⁴ și *Leagă clanța!*³⁵ precum și sufixul *_xina* adăugat ultimului cuvânt al interlocutorului (*Cexina!*³⁶, *Hexina!*³⁷), eventual și invitația de a pleca (*Slăbește-mă!* sau *Scutește-mă!* (de vorbă, de prezență)³⁸, *Lipsești!*³⁹ *Piei!*).

Ezitatea interlocutorului atrage satisfacția primului vorbitor: *Aud?* („N-am auzit ce-ai spus“, „Nu mai ai nimic de spus“).

În sfârșit, mai e de adăugat răspunsul formal, realizat de obicei prin repetarea întrebării, înlocuind indicativul din întrebare cu conjunctivul și eventual completând-o cu un răspuns propriu-zis:

- *Ce mai faci?* — *Ce să fac?* (cu transpunerea persoanei);
- *Ce mai povestește?* — *Ce să povestească, de-ale lui!*⁴⁰.

Evident, nu toate întrebările și, în general, nu toate celelalte adrese (imperative, apelative etc.) pot fi tratate de interlocutor prin *da*, *nu* ori *ba da* (§ 68): 1) o frază de tipul *Vă rog să mă iertați că v-am deranjat* nu poate fi tratată cu *da* sau cu *nu*, în primul rând pentru că nu s-ar ști dacă răspunsul se referă la predicția propoziției principale (pentru că e principală) sau la cea secundară (pentru că e ultima); 2) o întrebare construită cu un adjectiv relativ-interogativ (*care* etc.), pentru că aceasta cere un răspuns concret, neinclus în întrebare; 3) o întrebare disjunctivă, prin care se cere o opțiune, pentru că aceasta cere un răspuns concret, - optarea uneia dintre variantele propuse de întrebare; 4) un vocativ (imperativ apelativ) se poate trata cu *da*, când adresantul e de acord să comunice, dar nu cu *nu* când adresantul nu vrea să răspundă la chemare, ci cu tăcerea (într-un fel s-ar contrazice).

¹ Cf. Dominte, p. 137-138.

² *Ibid.*, p. 138-140.

³ Pentru întreg acest paragraf (și pentru negațiile de la § 28, 68 și 69) am folosit, când nu arăt sursa, și: manuscrisul dicționarului lui D. I. Suchianu (reprodus în id., *Alte foste adevăruri viitoare*, București, Edit. Minerva, 1981, p. 72); Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ed. def., București, Edit. Științifică, 1975, pass.; GLR, § 484 și 487; Ion Moise, *Construcții negative neliterare*, în Argeș, 2, nr. 6 (11), iun. 1967, p. 17; Dragomirescu—Moise pass.

⁴ În ce privește subst. reg. *haiu*, cf. Hașdeu, col. 2366-2368, și § 25.

⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, I, p. 70. A nu se confunda cu *Nici o vorbă!* („Tăcere!“), „Păstrează secretul!“ sau cu *Mai e vorbă?* („Nu nu mai e nimic de spus“, „Sunt convins“).

⁶ N. Steinhardt (Antisthius), *În genul lui...*, București, Humanitas, f. a., p. 67.

⁷ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 10.

⁸ Eugen Barbu, *Incognito*, cineroman, București, Edit. Eminescu, vol. IV, 1980, p. 21.

⁹ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 255.

¹⁰ D. Popescu, *op. cit.*, II, 1981, p. 252 (*Aiurea, parcă d-aia i-am pocnit eu pe ăștia, fiindcă îmi scăpaseră ăilalți?*).

¹¹ Stahl, *op. cit.*, p. 259 (*N-am văzut mort nejelit... — Eu am văzut... Zicea „Bodaproste că a murit”, Sunt destui de ăia. Pe tine te-o cânta noră-ta când ai muri? Aoleu!*). La fel: I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 75.

¹² Mircea Eliade, *Romanul adolescentului miop*, București, Edit. Minerva, 1989, p. 454 (*Parcă o chema altfel...! — Ași, iar confunzi!*).

¹³ Creangă, *Opere*, p. 45; I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 274.

¹⁴ Constantin Țoiu, *Însotitorul*, roman, ed. a 2-a rev. și ad., București, Edit. Eminescu, p. 367 (*...ăștia îți dă dăstul de mâncare?... da bani? — Îți dă, mă?...cât? Draci!*).

¹⁵ D. Popescu, *op. cit.*, II, p. 79, și III, p. 354.

¹⁶ Istrati, *Opere alese*, V, 1970, p. 105 (*Nimic! Nimic n-a să-i rămână! Am dat totul bisericii! Na!*).

¹⁷ Aurel Baranga, *Teatru*, [...], București, Edit. Eminescu, 1989, p. 107 (*— Se mai înșeală omul. — Ne-ne-ne! Păi, eu am dovezi*).

¹⁸ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 83 (*puah!...mare scofală!*).

¹⁹ Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 75.

²⁰ S-ar putea adăuga interjecțiile *nia!*, *n(i)-(ee)!*, adresate vitelor (Dominte, p. 13).

²¹ Pentru alte interjecții dinafara sistemului fonetic, cf. Dominte, p. 134-136. Moise mai adaugă: *nfo*, *nfi*, *nfu*.

²² Marin Preda, *Moromeții*, București, Edit. Minerva, 1970, III, p. 315.

²³ Eugen Barbu, *Groapa*, București, ESPLA, [1957], p. 233.

²⁴ Arghezi, *Scrieri*, 26, p. 167.

²⁵ *Ibid.*, 36, p. 205.

²⁶ Marin Preda, *op. cit.*, III, p. 36 (*M-ai lămurit buștean*).

²⁷ Marin Preda, *Întâlnirea din pământuri*, p. 49.

²⁸ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 126.

²⁹ GPT, p. 246.

³⁰ Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 319.

³¹ Marin Preda, *op. cit.*, p. 82 ([...] *că hâr, că mâr*).

³² D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 241.

³³ Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 312 (*— Hai acas' — O, că vin*).

³⁴ *Ibid.*, p. 78 (*Leagă căteaua, moară neferecată ce ești!*).

³⁵ Fănuș Neagu, *Scaunul singurătății*, roman, [București], Cartea Românească, 1987, p. 115 (*Leagă clanța, nătânga dracului!*).

³⁶ Marin Preda, *Moromeții*, I, p. 228.

³⁷ I. L. Caragiale, *Opere*, III, 1932, p. 127.

³⁸ *Id.*, *Opere în două volume*, București, Edit. Minerva, 1971, II, p. 293 (*Să mă slăbești!*).

³⁹ *Id.*, *Opere*, II, 1931, p. 272; Eminescu, *Opere*, III, F-ția Regele Mihai I, 1944, p. 206 și 209.

Regional, *Lipsăști!* (M. Sadoveanu, ap. Suchianu, *op. cit.*, p. 63).

⁴⁰ Marin Preda, *op. cit.*, II, p. 190-191. Dar dacă se adaugă și un răspuns efectiv, repetarea atestă caracterul formal al întrebării (întrucât cel care a întrebat știa — după părerea interlocutorului - răspunsul): *Cum învață la școală? Prost, cum să învețe, răspunse Gheorghe, a rămas și repetentă* (*id.*, *Marele singuratic*, p. 9-10).

§ 19. *Golirea de conținut a propoziției afirmative.* Aceasta se face prin complemente (*anapoda* etc.) sau - pentru propoziția regentă a unei fraze - prin complemente¹ reprezentând:

- elemente de comparare, de exemplu *cum mi-e mie a linge sare*²;
- condiționări, introduse prin *când* (*când m-oi face popă, când mi-o crește păr în palmă, când mi-oi vedea ceața* (fără oglindă), *când o face plopul pere* (și răchita micșunele), *când s-o întoarce mortul de la groapă* etc.), pentru „niciodată“, prin unde (*unde a-nțărcaț* (ori *a dus*) *Mutu iapa, unde a-nțărcaț dracu(l) copiii* etc.), pentru „nicăieri“, prin *dacă am* (*ai* etc.) *de unde*:

*Când se scoală baba, în zori de ziuă, ia nurori, dacă ai de unde*³ etc.

O propoziție afirmativă lipsită de complemente capătă sens negativ, în limbajul popular, prin completarea predicăției cu una din locuțiunile *pe dracu* (v. și § 38) etc.

¹ Majoritatea exemplelor din Dragomirescu—Moise, p. 552-553.

² Cezar Petrescu, ap. Dragomirescu—Moise, p. 552.

³ Creangă, *Opere*, p. 121.

3.4. Negațiile comune numelui și propoziției

§ 20. *Negația nu a unei părți de vorbire sau a unei propoziții* (propoziția negată). Într-o propoziție, oricare dintre părți poate fi negată independent de predicăție (care păstrează aspectul afirmativ) prin precedarea ei de cuvântul *nu* (fără intermediul virgulei):

*Nu mult după aceea a venit mama*¹ = *Mama a venit nu mult după aceea* (compară cu *Mama n-a venit mult după aceea*, care poate avea și semnificația contrară);

Nu cu gura să te lauzi, ci fapta să te laude [...] ², simplificat *Să te lauzi nu cu gura, ci cu fapta* (= *Să nu te lauzi cu gura, ci cu fapta*).

Pe de altă parte, într-o propoziție de tipul *Ion nu învață carte* putem înțelege că e negată nu numai predicăția *Ion nu învață carte* [,ci scrie o carte], ci și subiectul *Nu Ion învață carte* [,ci Gheorghe], complementul *Nu carte învață Ion* [,ci dansul]³ înțelesul rezultând, chiar fără precizarea *ci...*, din context și - în vorbire - din intonație⁴.

La rândul ei, o propoziție, afirmativă sau negativă, poate fi privită ca un concept simplu, ca o unitate nominală, calitatea în care ea poate fi negată printr-un *nu*, nu numai când e redusă la un nume („acesta“, „asta“):

*Nu domnule!...Asta, nu noi, eu și cu d-ta; asta, Statul trebuie!*⁵,

ci și când e formulată integral, negația fiind antepusă întregii propoziții (pe care, în exemplele ce urmează, o vom nota cu inițială majusculă):

Nu Să meargă Ion, ci Să nu meargă Ion; Nu Să meargă Ion, ci Să meargă Gheorghe (în

prima pereche de exemple diferența fiind numai formală).

În exemplele de tipul *Nu omul e alb* și *Nu omul nu e alb* apare o altă ambiguitate - *Nu* putându-se referi fie la cuvântul care urmează, în speță subiectul (*Nu omul, ci porumbelul e alb*), deci având funcție de negație parțială, fie la întreaga propoziție *Nu Omul e alb* [*ci Omul e negru*], deci având funcție de negație totală - ambiguitate (numai teoretică într-unul din exemple) rezolvabilă prin intonație.

În asemenea cazuri *Nu* are valoare de propoziție negativă regentă, iar ceea ce urmează, fie că e propoziție afirmativă, fie că e propoziție negativă, e o propoziție negată⁶.

Între negația predicativă *nu* și această negație comună *nu*, independente una de alta, există și o serie de diferențe formale: 1) negația predicativă admite elidarea lui *u*, negația comună *nu* (§ 15, n.2); 2) negația predicativă e înlocuită la formele verbale nepredicative cu prefixul *ne_* (aplicabilă, la rândul ei, tuturor formelor nepredicative), pe când negația comună rămâne neschimbată, fie că se referă la forme predicative (propoziție etc.), fie la forme nepredicative; 3) negația predicativă se plasează înaintea verbului (mai exact are un loc bine determinat în nucleul propoziției), negația comună înaintea propoziției sau a formei nepredicative căreia i se aplică; 4) cumulara negației predicative cu o negație lexicală de tipul *nimic, nimeni* etc. (§ 25) dă o întărire a negației, în timp ce cumulara negației predicative cu negația comună sau cumulara a două negații comune dau o negație dublată (§ 24)⁷.

Ca topică, *nu* precede cuvântul sau textul negat, fiind discutabilă posibilitatea intercalării între negație și acesta a unui alt cuvânt, cum totuși întâlnim:

[...] *acea integrală germinare a semințelor de la Eminescu n-o vom găsi la Arghezi, poet totdeauna, nu însă mereu aducător de mesagii din lumea turburătoare a ficțiunii*⁸ („însă nu mereu“);

pentru topica nucleului propoziției, cf. SGLR, § 132.

¹ Exemplu din GLR₂, § 473.

² Dinicu Golescu, după GLR₂, § 479 (unde se dau exemple de negare pentru fiecare categorie sintactică).

³ Cf. Al. Graur, *Gramatica azi*, București, Edit. Academiei, 1973, p. 178.

⁴ În acest sens: H. Wald, *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea ideilor*, în: *Probleme de logică*, București, Edit. Academiei, 1955, p. 64-68; Vasiliu—Golopenția, p. 174; Elena Pâslaru, p. 323 și 332-333.

⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 177; cf. Șerban, p. 41.

⁶ Asemenea propoziții regente închid o nuanță emfatică (cf. Dominte, p. 86).

⁷ În același sens și Dominte, p. 82-86.

⁸ G. Călinescu, *op.cit.*, p. 13.

§ 21. Alternativa negativă. Cuvântul *nu* are și funcția de a înlocui o alternativă negativă, fie a unui nume, fie a unei propoziții, în cazul în care alternativa negativă urmează celei afirmative:

lucrători sau nelucrători

= *lucrători sau nu*;

oameni harnici sau neharnici

= *oameni harnici sau nu*;

s-o invoc sau să n-o invoc

= *s-o invoc sau nu*;

invocând-o sau neinvocând-o

= *invocând-o sau nu*;

invocând-o sau fără s-o invoc

invocând-o sau fără a o invoca

Împărații, de mureau la lupta de buzdugan, bine; iar de nu, li se uitau de zile¹;

Să mi-o spună el însuși, nu tu².

Semnalăm un titlu de excepție, folosirea lui *ne_* pentru *nu* (și cu schimbare de topică):

[...] vorbirăm o singură limbă, „una singură” ca *ne-alte popoare*[...] (nu ca alte popoare).

O funcție asemănătoare o au și cuvintele - respectiv locuțiunile - *invers*, *contrar* și *pe dos*:

La mine, datoria înainte, numai după aceea dragostea; la tine, tocmai invers...⁴.

¹ Barbu Delavrancea, ap. Drăganu, p. 24.

² Exemplu din Coteanu, p. 258.

³ Eminescu, *Opera politică*, ediție îngrijită de I. Crețu, București, Cugetarea - Georgescu Delafras, vol. I, 1941, p. 79.

⁴ Rebreanu, *Opere*, 11, p.422.

§ 22. Pluralitatea de negații (*nici*). Negarea mai multor nume sau a mai multor propoziții se exprimă în mod specific prin cuvântul *nici*¹ (<lat. *neque* „și nu”), repetat înaintea fiecărui termen negat (*nici...*, *nici...*²), eventuala predicatie (comună sau repetată corespunzător) continuă obligatoriu să-l includă pe *nu* (inf., § 26); perechea *nici...*, *nici...* corespunde în negare conjuncțiilor corelative de afirmare *și...*, *și...*:

[...] grădina raiului, unde *nici d-voastră nici eu nu vom intra prea lesne*³;

N-are nici rost, (n-are) *nici haz* = *Nici n-are rost, nici n-are haz*⁴;

Ai citit sau ai scris? - *Nici una, nici alta* (opus: : *Și una, și alta*).

Opoziția dintre *nici...*, *nici...* (având predicatia negativă), și *și...*, *și...* (având predicatie pozitivă) poate avea un aspect pur formal:

N-a primit părtinitor nici pe vânzător, nici pe cumpărător = *A primit nepărtinitor și pe vânzător, și pe cumpărător*.

Aceste conjuncții disjunctive pot să nu se repete:

*Cu răbdarea / treci și marea, / dar cu răul / nici pârăul*⁵.

Într-o enumerare de propoziții propriu-zise (cu predicatii, deci - în cazul

propozițiilor negative - cu *nu*), *nici* poate apărea numai la ultima:

*Las' că rudele mele... nu mi-ar ierta un așa pas, dar apoi nici inima mea nu are plecare a se robi*⁶;

*Nu știu, n-am văzut, / nici pe-acolo n-am trecut*⁷,

sau poate fi înlocuit prin *și* sau complet înlăturat; iar construcția *și nici* „apare deci ca pleonastică”⁸.

Posibilitatea reducerii a două subordonate introduse prin *nici* (principala fiind negativă) la o singură subordonată cu două complemente introduse prin *nici* dă aparența unor *nici* incluși într-o propoziție afirmativă:

[...] *nu s-a mai uitat niciodată la cei care au scris despre el nici de bine, nici de rău*⁹ (pentru [...] *nici la cei care au scris despre el de bine, nici la cei care au scris despre el de rău*).

Dacă una dintre conjuncțiile corelative *nici* introduce o alternativă pozitivă, iar cealaltă una negativă, e evident că *nici* nu va fi dublat de cuvântul *nu* în alternativa pozitivă, iar în alternativa negativă nu va mai putea fi vorba de o legătură condiționantă între *nu* și *nici*:

Nici să-l văd, nici să nu-l văd (opus: *Și să-l văd, și să nu-l văd*);

în realitate, este vorba de subordonatele unei propoziții negative, respectiv pozitive:

Nu doresc nici să-l văd, nici să nu-l văd

Doresc și să-l văd, și să nu-l văd.

Lipsa predicăției negative e aparentă și când precede subordonatele introduse prin conjuncții (cu care, într-o interpretare, *nici* ar forma locuțiuni conjuncționale), predicăția negativă existând în propoziția principală:

*Vai de cel ce nu știe nici când să grăiască, nici când să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce nu știe nici ce să grăiască, nici ce să tacă*¹⁰.

În vorbirea veche, în cea populară și în poezie nu apare totdeauna negația predicativă (*nu*) când propoziția cuprinde pe *nici*:

[...] *nici ascultați de călugări să lucrați la ce vă vor da învățătură, nici vreți să ară[ta]ți, cum a fost obiceiul, nici nemica* [...] ¹¹;

[...] *nice bea, nice mănâncă, nici tră[i]ește, nici nu moare*¹²;

*Nu caut vorbe pe ales / nici știu cum aş începe*¹³.

Alteori *nici* pune în evidență nu atât o negație (dar și o negație!), cât o echivalență, ajutat formal și de așezarea lui, centrată, în frază (putând fi înlocuit prin *dupăcum*):

*Bogatul nu crede niciodată celui sărac, nici sătulul celui flămând*¹⁴.

¹ Forme vechi: *nice* (și compuşii: *nicecând, nicecum, niceodată, niceuna, niceunul*), *neci, nece* (Georgeta Ciompec, p. 200-202 și 204; Zoba, p. 257).

² Numită funcția lui Peirce (Gr. C. Moisil, p. 31-32); iar respectiv pentru *nici non -A*, *nici non-B*, funcția lui Sheffer (*ibid.*, p. 30-31).

³ M. Kogălniceanu, ap. Trandafir, p. 20.

⁴ În a doua frază nu se mai poate omite predicția (*n-are*).

⁵ Proverb, ap. Negreanu, p. 141.

⁶ C. Negruzzi, ap. Bulgăr, p. 131.

⁷ Zicătoare, ap. Negreanu, p. 137.

⁸ Dominte, v. 147.

⁹ Preda, *Imposibila întoarcere*, p. 100.

¹⁰ Proverb, ap. Negreanu, p. 148 și 151.

¹¹ Matei Basarab, ap. V. A. Urechiă, *Scrieri literare*, ediție... de Alexandru George, București, Edit. Minerva, 1976, p. 143.

¹² Jarnik—Bârseanu, ap. Drăganu, p. 34.

¹³ Eminescu, *Opere*, I, p. 173.

¹⁴ Proverb, ap. Negreanu, p. 148, care a făcut și observația.

§ 23. Negația limită (*nici*). Când negația *nici* apare o singură dată, ea poate fi prezumată că subînțelege o enumerare de negații în care *nici* neagă elementul extrem, în care - cu alte cuvinte - prezintă negația limită, în acest înțeles putând fi urmat (sau subînțeles de a fi urmat) de unul din adverbele (ori locuțiunile adverbiale) restrictive *chiar, măcar, barem, cel puțin* etc. (GLR, § 295):

Ministrul cu secretarul general taie și spânzură, pe noi nici măcar nu ne întreabă¹;

Pe o astfel de garanție, nimeni, cu drept cuvânt, nu pune nici cel mai mic temei²;

De exemplu pot să mă întâlnesc cu un bărbat necunoscut, să nici nu știu cine este, să fiu ultragiat sau să ultragiez³;

Legea - ca dealtfel adesea nici statutele - nu aduce nici o precizare pentru organul competent să pronunțe dizolvarea⁴;

De unde nu-i nici Dumnezeu nu cere⁵ („De unde nu-i, nimeni nu cere“);

Nici dracu nu era pe drum⁶ („Nimeni nu era pe drum“).

Același sens are și sintagma uzitată *nici de unele* (§ 13).

Într-o completivă, negația - limită nu are predicție negativă - cea negativă apărând în propoziția principală (eventual subînțeleasă):

Nu numai că nu s-au înțeles, dar nici n-au vorbit = Nu numai că nu s-au înțeles, dar nici că au vorbit

Nici că am să pot face din tine om ca toți oamenii⁷;

[...] căci multe sărindare mai dăduse el până atunci... ca să-i poată izgoni [...], și nici că fusese chip⁸;

Și nu voi ca să mă laud, / nici că voi să te-nspăimânt⁹;

N-aș fi putut spune că domnul B [...] făcea parte dintre aceștia, dar nici (n-aș fi putut spune) că era un director care nu te lua la ochi dacă nu-l salutai [...]¹⁰.

Negație-limită poate fi interpretat și articolul nehotărât negativ *niciun* (= *nici măcar un*), care, ca orice întărire a unei predicții negative, poate fi înlocuit cu articolul nehotărât pozitiv *un* (menționându-se predicția negativă), fără a se fi călcat vreoa regulă gramaticală:

*Simion și Gurău nu scosese un cuvânt*¹¹ (=...nici un cuvânt).

sau chiar - la necantificate - fără acela:

*Omul prost, dacă nu e fudul, nu are nici un haz*¹² (=...nu are haz).

Pentru locuțiunile adverbiale compuse cu *niciun* și celelalte locuțiuni compuse cu *nici* (limită), cf. § 27.

În formele verbale formate cu particule (*a, de, să*), *nici* poate fi așezat fie după aceste particule (înaintea lui *nu*):

*O asemenea viață poate să nici nu fie*¹³,

fie înaintea lor:

O asemenea viață poate nici să nu fie.

¹ Reboreanu, *Opere*, 9, 1978, p. 49.

² Al. Odobescu, după GLR₂, 2, § 93.

³ Eugen Barbu, *Incognito*, IV, p. 33.

⁴ Traian Ionașcu și Salvator Brădeanu, *Drepturile reale principale...*, București, Edit. Academiei, 1978, p. 80.

⁵ Proverb, ap. Negreanu, p. 136 și 147.

⁶ Eugen Barbu, *Groapa*, p. 76.

⁷ C. Negruzzi, ap. Drăganu, p. 34.

⁸ Ion Creangă, *Opere*, p. 115. Alt exemplu din Creangă: GLR₂, § 483.

⁹ Eminescu, *Opere*, I, p. 147 (în original: *voiu*).

¹⁰ Preda, *Viața ca o pradă*, p. 279.

¹¹ Exemplu din Moise—Dragomirescu. I, p. 470.

¹² Proverb, ap. Negreanu, p. 138 și 148.

¹³ D. Popescu, *op.cit.*, II, p. 297.

§ 24. *Negația implicită (necum) și negația extrapolată*¹. O aserțiune poate implica alte aserțiuni (procedeu deductiv).

Astfel, propoziția afirmativă *Bătrânul poate alerga 3 km* implică o serie de alte afirmații:

Tânărul poate alerga 3 km (unde e implicat un alt subiect),

Bătrânul poate merge 3 km (unde e implicat un alt predicat) și

Bătrânul poate alerga 2 km (unde e implicat un alt complement).

Relația de implicație se exprimă prin intercalarea, între propoziția de plecare și cea implicată, a locuțiunii *cu atât mai mult*:

Bătrânul poate alerga 3 km, cu atât mai mult tânărul poate alerga 3 km etc.,

ceea ce permite reducăția celei de-a doua propoziții:

Bătrânul poate alerga 3 km, cu atât mai mult $\left\{ \begin{array}{l} \text{tânărul} \\ \text{(poate) merge} \\ \text{2 km,} \end{array} \right.$

reducție obligatorie pentru locuțiunea *dar încă*:

Bătrânul poate alerga 3 km, dar încă { tânărul
merge
2 km,

cu posibile variante topice:

Bătrânul, cu atât mai mult tânărul, poate alerga 3 km;

Bătrânul poate alerga, cu atât mai mult (poate) merge, 3 km.

Tot astfel, propoziția negativă. *Tânărul nu poate merge 3 km* implică o serie de alte negații:

Bătrânul nu poate merge 3 km,

Tânărul nu poate alerga 3 km și

Tânărul nu poate merge 4 km.

Relația de implicație se exprimă, în mod similar, prin intercalarea locuțiunii *cu atât mai puțin*:

Tânărul nu poate merge 3 km, cu atât mai puțin { (nu poate merge) bătrânul
nu poate alerga²
(nu poate merge) 4 km,

dar, putându-se înlocui implicata negativă construită cu modul indicativ (deci formând cu implicanta o frază prin coordonare) cu o implicată afirmativă construită cu modul conjunctiv³, deci o propoziție subordonată, dar cu valoare semantică egală cu implicata negativă pe care a înlocuit-o:

Tânărul nu poate merge 3 km, cu atât mai puțin { (să poată merge⁴) bătrânul
să poată alerga⁴
(să poată merge⁴) 4 km⁵.

În toate aceste construcții total sau parțial negative, locuțiunea *cu atât mai puțin* poate fi înlocuită cu locuțiunea *cu atât mai mult* fără a se inversa valoarea semantică:

Tânărul nu poate merge 3 km, cu atât mai mult { bătrânul
nu poate alerga
să poată alerga
4 km.

Fie că propoziția de plecare e afirmativă, fie că e negativă, implicata mai poate fi precedată, în locul locuțiunii *cu atât mai mult* (respectiv *cu atât mai puțin*), de locuțiunea *d-apoi* ori de cuvântul *dar(ă)mite*⁶; în aceste cazuri, folosite cu precădere în limbajul familial și în cel popular, predicatul (reductibil sau nu, după aceleași reguli) e numai afirmativ și construit cu modul conjunctiv:

Bătrânul poate alerga 3 km, d-apoi tânărul etc.

Tânărul nu poate merge 3 km, d-apoi (să poată merge⁴) bătrânul etc.

Când propoziția de plecare e negativă, implicata mai poate fi introdusă printr-unul din cuvintele *nemite*⁷, *necum*⁸, *nici(de)cum*⁹:

Tânărul nu poate merge 3 km, necum (să poată merge⁴) bătrânul etc.

Toate aceste cuvinte și locuțiuni de legătură (*cu atât mai mult, ..., nici(de)cum*) sunt conjuncții de coordonare¹⁰, afară de cazul în care introduc propoziții subordonate (construite cu conjunctivul), când sunt conjuncții de subordonare. Așadar, același *necum* e și conjuncție de coordonare (...*necum bătrânul*), și conjuncție de subordonare (...*necum să poată merge bătrânul* - particula *să* făcând parte nu din conjuncție, ci din verb)¹¹.

Când propoziția de plecare e negativă, elementul acesteia care e înlocuit în implicată poate fi, la rândul-i, întărit prin precedarea lui de *nici*, de *nici chiar* ori de *nici măcar*:

Tânărul nici (măcar) nu poate merge 3 km, necum să (le) alerge¹².

În această situație, *nici* apare ca un opus semantic al lui *necum* și *nemite*, corelative (de coordonare)¹³. Adaugăm că întărirea cu *nici* (eventual completat de *chiar* ori de *măcar*) nu poate fi folosită când implicata introdusă de *nici(de)cum* (compus al lui *nici*).

Existența lui *nici* permite posibilitatea de a elimina pe *necum*:

Dacă tânărul nu poate merge 3 km, el nu poate nici să (le) alerge;

Cei ce nu mor, nici nu se nasc, taică¹⁴.

Pornind de la o aserțiune certă se poate ajunge, prin extrapolare (procedeu inductiv), la alte aserțiuni care, spre deosebire de aserțiunea de plecare, sunt numai ipotetice, probabile (tabelul 2).

Astfel, pornind de la propoziția afirmativă *Tânărul poate merge 3 km*, putem avansa, prin extrapolare, următoarele propoziții:

Bătrânul poate merge 3 km (unde e extrapolat subiectul),

Tânărul poate alerge 3 km (unde e extrapolat predicatul) și

Tânărul poate merge 4 km (unde e extrapolat complementul).

Relația de extrapolare probabilă se exprimă prin intercalarea, între propoziția de plecare și cea extrapolată, a uneia din locuțiunile *dacă nu*, *de nu*, *poate*¹⁵ fiecare din acestea putând fi completate cu înlăturarea *chiar* sau *și*:

Tânărul poate merge 3 km, de nu chiar { *bătrânul*
(*poate*) *alerga*
4 km.

Relația de extrapolare certă se exprimă, similar, prin locuțiunea *ba chiar*.

(Spre deosebire de acel *chiar* de la aserțiunea implicată, acest *chiar* nu poate fi înlocuit cu *măcar*.)

Tabelul 2
Afirmația și negația, implicată și extrapolată

Sensul aserțiunii	Gradul aserțiunii	implicare (certă)	extrapolare (probabilă)
	1	2	3
afirmativ		<i>A ajuns maior, d-apoi căpitan</i>	<i>A ajuns maior, dacă nu (chiar)³ colonel</i>
negativ		<i>N-a ajuns (nici) maior, necum² colonel</i>	<i>N-a ajuns maior, dacă nu¹ nici căpitan</i>

¹ Putând fi înlocuit cu *dar(ă)mite*, *dar încă* și cu *atât mai mult*.

² Putând fi înlocuit cu *d-apoi*, *dar(ă)mite*, *dar încă*, *nemite*, *nici(de)cum*, cu *atât mai puțin*, cu *atât mai mult*.

³ Putând fi înlocuit cu *de de nu (chiar)*, *poate (chiar)*, *dacă nu (și)*, *de nu (și)*, *poate (și)*.

⁴ Putând fi înlocuit cu *poate*.

(Lipsa lui *chiar* ori a lui *și* din construcțiile afirmative introduse prin *de nu*, *dacă nu*, *poate* permite ca acele construcții să fie interpretate nu numai ca extrapolate, ci și ca simple opțiuni, alături de extrapolantele care le preced.)

În mod similar, propoziția negativă (*Bătrânul nu poate alerga 3 km*) poate genera extrapolate, relația probabilă dintre ele putându-se exprima cu ajutorul uneia din locuțiunile *dacă nu nici (chiar)*, *de nu nici (chiar)*, *poate nici (chiar)*:

Bătrânul nu poate alerga 3 km, de nu nici $\left\{ \begin{array}{l} \text{tânărul} \\ \text{(să poată) merge} \\ \text{2 km} \end{array} \right.$

cu variantele amintite (sup.);

iar relația de extrapolare certă, prin locuțiunea *ba nici*.

Se observă că, pe când la construcțiile afirmative se folosesc în mod egal unul din cuvintele *și* sau *chiar*, în cazul construcțiilor negative se folosește obligatoriu *nici* (corespondentul negativ al lui *și*), cuvântul *chiar* putând numai să-l întărească.

¹ În Ferdinand Brünor, *La pensée et la langue*, Paris, Masson & Cie éditeurs, 1936; subiectul paragrafului de față ar fi putut avea loc la p. 526-527 (*Les certitudes*) și 531-533 (*Les présomptions*).

² Simplificarea ...cu atât mai puțin alerga îmi pare mai puțin recomandabilă stilistic.

³ Opinia a fost împărtășită de scriitorul Mihail Crama, nu însă de scriitoarea Venera Antonescu.

⁴ Permițând simplificarea: *să alege, să meargă*.

⁵ Similar: [...] *dacă d-ta nu mă poți ierta, cu atât mai puțin te voi ierta eu, care nu prea am obiceiul să iert pe vii, nici pe morți* (Al. Macedonski, în: Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, București, Edit. pentru Literatură, p. 229).

⁶ *M-am dus eu [...] și n-a stat ăla de vorbă [...] dărmite dacă s-ar duce altul?! (Preda, Marele singuratic, p. 13).*

⁷ *El n-avea para frântă, nemite cu ce să le înzestreze* (I. L. Caragiale, *Opere*, IV, 1938, p. 14).

⁸ *După mine, nici gramatica, necum literatura, nu trebuie să mai aibă nici o urmă de îndoială: imperfectul va fi abrogat ca ne-perfect* (Arghezi, *Scrieri*, 14, p. 148).

⁹ *Greșeala lui este de a nu ști să fie om de stat, nicidecum de a nu putea să aibă o părere, pe care nici nu o are* (Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 25).

¹⁰ Consider conjuncție de coordonare: cuvântul (sau locuțiunea) invariabil(ă) care unește două entități sintactice de același rang.

¹¹ Contra: GLR₂, II, § 693 (p. 214) și § 871 (p. 337).

¹² Similar: [...] *n-a legat în lume nici trei fraze, necum un discurs* (Rebreanu, *Opere*, 9, p. 13).

¹³ În considerarea etimologiei lor, evit de a le numi conjuncții (de coordonare), ele apărându-mi, prin însăși caracterul lor corelativ, pre-poziții (de coordonare).

¹⁴ Preda, *op.cit.*, p. 72.

¹⁵ Evident, nefolosit în exemplul ce urmează, pentru a evita întâlnirea dintre verb și un adverb prin același cuvânt (situație inacceptabilă stilistic).

§ 25. *Multiplicarea negației*. Uneori se neagă același nume, aceeași propoziție sau aceeași frază în mai multe rânduri, iar negațiile lor - fie lexicale, fie gramaticale - se subsumează una celeilalte (*Nu nu = Da*). Numim acest procedeu, în care o negație se subsumează alteia, *m u l t i p l i c a r e a n e g a ț i e i*¹.

Spre deosebire de afirmarea afirmației, care - dublată, triplată etc. - rămâne tot cu înțeles afirmativ, ba chiar capătă unul superlativ (*taina tainelor, zâna zânelor*), negarea lexico-gramaticală a unei negații, adică înlăturarea ei semantică, dă logic o afirmație², chiar mai puternică („Război războiului!”³, „sminteală a sminteli!”⁴):

*El este moartea morții și învierea vieții*⁵,

ceea ce face ca o negație să fie întărită tot de un cuvânt cu înțeles afirmativ:

*Politețea e un stil corectiv, nici adevăr adevărat, nici minciună adevărată*⁶.

De obicei se practică dublarea, care dă o afirmație (*Duplex negatio affirmat*): *neinfinit* („finit”); *nu nesigur* („sigur”); *nu fără temei* („cu temei”); *propuneri deloc lipsite de semnificație*⁷ („cu mult înțeles”); *de netăgăduit* („cu valoare de adevăr indiscutabil”); *Negreșit că am dreptate*⁸; *Nu zi ba!* („Zi da!”); *Nu-i baiu* (< magh. *baj* - „Nu-i necaz” „Se poate”); *N-am* (*N-ai* etc.) *decât* (*decât* având aici sensul, nominal, de opoziție):

[...] *nu se poate fără* Arghezi⁹ („e necesar Arghezi”);

Nu-l încontra! („Nu-l contrazice!“ , „Nu te împotrivi!“)¹⁰;

*De răpit nu mă poți răpi până ce nu-i ave[a] un cal asemenea[a] cu acela ce-l are tatăl meu*¹¹ („Mă poți răpi numai când vei avea un cal etc.“).

Nu avem negație dublată acolo unde cele două negații au obiective diferite (de exemplu *antipsihiatrie negativă*¹²) sau o avem pe jumătate în exprimări ambigue:

*Ar fi cu puțință să se combine două negative deodată? - ca după ce v-ați amăgit asupra mea, să fi suferit eu o identitate în sensul vostru?*¹³.

Stilistic, negația dublată întărește sensul afirmativ (l i t o t a):

[...] drept să vă spun, *nu-mi era urâtă* [...] ¹⁴;

De, par'că-par'că n-aș zice ba [...] ¹⁵;

*Se înțelege că n-am lipsit a profita de grațioasa invitațiune*¹⁶;

Să nu ne dăm înapoi [...] pentru a ne îndeplini datoria de patrioți¹⁷;

Nu se poate tăgădui că între timp au apărut alte greșeli [...] ¹⁸;

*Feri-l-ar Sfântul să nu fie!*¹⁹ („Să fie ferit de moarte!“ . „De-ar viețui!“),

uneori tinzând și spre alte scopuri (de exemplu, combaterea neștiinței, sub aparenta formă a numelui unui medicament):

A luat chiar un antinuștiuce, cred că un antinevralgic [...] ²⁰

Când un cuvânt cu prefix negativ (*ne*_) își pierde valoarea negativă (*nevoie*, *nevoință*) el poate primi o formă negativă propriu-zisă prin același prefix fără ca aceasta să însemne o întoarcere semantică la cuvântul de plecare:

Sufletele prietenilor noștri, pentru nevoința lor, să fie totdeauna cu Dumnezeu, iar sufletele noastre, pentru nenevoințele noastre [...] să fie despărțite de fața [...] Dumnezeului nostru²¹.

Consider totodată procedeu de dublare și întărirea de tipul *mai... decât* (urmând negației), *nimic altceva decât*, *nimeni altul* (sau *nealtul*, *nemaialtă*) *decât* etc.:

*Nimic nu ține mai strâns pe oameni decât respectul reciproc și emulația în construcție*²², ca și *numaidecât* „de îndată“ (v. și § 53.)

Nu orice frază formată din două propoziții negative în raport de subordonare dă o afirmație (cf. § 16). Caracteristice pentru realizarea dublării sunt propozițiile numite, în logică, modale, de tipul *Nu e adevărat că... nu...* (în care regenta poartă numele de *modus*, iar subordonata de *dictus*):

Ion nu crede că Gheorghe nu era de față („Ion crede că Gheorghe era de față“);

nu însă și falsele modale: *Ion n-a văzut că Gheorghe nu are ambele brațe*; *Ion nu-și aduce aminte că Gheorghe nu era de față*²³; în asemenea situații, afirmativele corespunzătoare nu au înțeles identic; tot astfel, frazele *Am reușit să ne întâlnim* și *N-am reușit să nu ne întâlnim* nu au înțeles identic, pentru că în primul caz dorința noastră era să ne întâlnim, în timp ce în al doilea caz dorința noastră era să nu ne întâlnim (deci reușita avea alt obiectiv).

Evident, adăugarea unei a treia negații reia înțelesul negativ:

Nici unul din noi doi *îndoială n-avea / c-ar putea să nu fie așa*²⁴,

iar a unei a patra negații pe cel pozitiv:

Aceste teze *nu sunt inegal de netăgăduit* („...sunt egal de atestabile“),

alternanță care, teoretic, se poate continua la infinit.

Uneori multiplicarea e necontrolată: întâlnim astfel *Nu mă pot reține de a nu spicui...* în loc de *Nu mă pot reține de a spicui* („Spicuiesc“) - neglijându-se că *reține* are aici valoare de negație, că am folosit trei negații în loc de două (deși intenția era afirmarea, nu negarea)²⁵.

Alteori multiplicarea e corectă, dar ceea ce urmează se poate referi la ultima negație (care, în realitate, e negată de prima):

Nu se poate să nu piardă nemții războiul („Nemții vor pierde războiul“). *N-ar fi drept*²⁶ [să se poată - a vrut să spună autorul; *să-l piardă* - s-ar mai putea înțelege].

Alteori confuzia dintre dubla negație și negația dublată duce la adevărate ambiguități (cel puțin grafice):

*N-ai să fii nimic*²⁷ (în acest caz, înlăturarea ambiguității putându-se face prin pozitivarea cuvântului *nimic* cu ajutorul articolului *un*: *Ai să fii un nimic* $\neq$ *N-ai să fii un nimic!*).

Uneori ambele ambiguități pot fi înlăturate și prin ortografie:

Nu, el n-a fost absent (repetare a negației: „a fost prezent“);

Nu El n-a fost absent (dublă negație: „a fost absent“).

¹ E necesar să distingem falsele multiplicări, de exemplu: *Ceea ce nu a lipsit să se facă simțit* [și n-a fost] *deloc în favoare muncii începute* (Stahl, *op. cit.*, p. 213) - simplă enumerare de negații.

² Ceea ce matematic se exprimă prin $p \Leftrightarrow \bar{p}$ (Gr. C. Moisil, p. 144).

³ Titlu de manifest socialist din 1913.

⁴ Cortez, *op. cit.*, p. 90 („o posibilă definiție a vindecării nebuniei“).

⁵ Eminescu, *Opere*, I, p. 115. Nu însă și în cazurile în care cuvintele, ca fond sau formă negative, au accepțiuni pozitive: *Nu veți mai muri cu moartea morții* [...] (Zoba, *op. cit.*, p. 154); *nevoile nevolnicilor* (*ibid.*, p. 36); Al. Graur (*Dubla negație*, în: *Limba și lit. rom.*, 5 (8), nr. 4, oct.-dec. 1979, p. 4) mai observă că intonația poate face ca o dublă negație să reprezinte o afirmație mai slabă.

⁶ Arghezi, *Scrieri*, 21, p. 32.

⁷ *Rev. rom. St. intern.*, 14, nr. 3, iul.-sep. 1980, p. 190.

⁸ I. Al. Brătescu-Voinești, ap. Valeria Botiș ș.a., *Sintaxa propoziției / texte și analize* [Timișoara], Edit. Facla, 1977, p. 15.

⁹ Mihai Beniuc, interviu, în: *Conv. lit.*, nr. 4 (236), apr. 1981, p. 7.

¹⁰ Eugen Barbu, *Groapa*, p. 111. Autorul prezintă verbul *a încontra* ca folosit în părțile periferice ale Capitalei.

¹¹ Eminescu, *Opere*, VI, p. 323.

¹² Cortez, *op. cit.*, p. 47 și 221-223.

¹³ Arghezi: *Autoportret*..., p. 100.

¹⁴ Creangă, *Opere*, p. 48; v. și Dragomirescu, p. 154-155 (s.v. *litota*). Se ajunge la două

sensuri deosebite prin pronunțare (cf. Al. Graur, *Negații*, în: Rom. lit., 2, nr. 38, 18 sep. 1969, p. 14: *nu e prost, nu e nepriceput* etc.).

¹⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 278.

¹⁶ *Ibid.*, p. 35.

¹⁷ *Ibid.*, III, p. 143.

¹⁸ Al. Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă*, București, Edit. Academiei, 1982, p. 8.

¹⁹ Cules din Drăguș, 1932, (Stahl, *op. cit.*, p. 262).

²⁰ Mia Dumitriu, *La treisprezece ani și jumătate*, [Iași], Junimea, [1974], p. 121.

²¹ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu [...], București, Edit. Minerva, 1970, p. 300 (în original: *priiatenilor*).

²² G. Călinescu, *Cronica optimistului*, București, E. P. L., 1964, p. 62; v. și Șerban, p. 289.

²³ Teoretizare, în lumina logicii dialectice, la Bădărău, p. 74-87 (exemplele: p. 84). Bădărău pleacă de la raționamentul că „două negații sunt cu totul altceva decât două anulări succesive, operație care nu ar avea nici un înțeles deoarece a doua negație ar urma să anuleze ceva ce este deja nul (p. 73); el pune în evidență câmpuri noi în raport cu logica aristotelică, întrezărite de lingviști înaintea logicienilor (p. 79).

²⁴ Blaga, *Opere*, 3, 1975, p. 185 (traducere din Thomas Hardy).

²⁵ Oricum, cumului excesiv de negații e, stilistic, nerecomandabil (cf. Dominte, p. 179-180).

²⁶ Zaharia Stancu, ap. Gh. Bulgăr, p. 27.

²⁷ I. L. Caragiale către fiul său Matei, în: *Săptămâna*, nr. 310, 12 nov. 1976, p. 2.

3.5. Întărirea și absolutizarea negației

§ 26. Întărirea negației (dubla negație). Toate propozițiile care cuprind o negație nepredicativă (sau mai multe) cu înțeles general, privind subiectul sau predicatul (*Nici un* - § 13 -, *nici* - § 22 -, *nimic*, -§ 27) au obligatoriu o predicatie negativă (și numai una), adică negația *nu* din nucleul predicativ¹:

[...] *nimeni nu trebuie să trimită nimănuia propunerile genului personal*²;

[...] *ea refuză cu o leneșe negare: „Nu e nimic de făcut, am mai încercat...”*³;

*Niciodată toamna nu fu mai frumoasă*⁴.

Corepunzător, negarea participiilor au obligatoriu negația *ne_* (*nefiind* *nimic de făcut*).

Predicația negativă *nu* (sau negația *ne_*) nu dublează în cazul complementului sau completei de excludere (*fără nimic, fără să fie nimic*).

Negațiile adverbiale (nepredicative) apar în propoziții ca simple întăriri (negații auxiliare) ale negației predicative:

*Nu suntem nici de fel bucuroși despre astfel de icoane din norod*⁵.

*Nu trebuie să se afle nimic, înțelegi?*⁶.

Evident când predicația lipsește (fiind subînțeleasă), lipsește și negația *nu*, iar negațiile adverbiale devin suficiente:

— S-a întâmplat ceva? — A, *nimic* [nu s-a întâmplat], o convocare pentru mâine⁷;
Etern izbindu-se de o limită, dar *niciodată* de o limită eternă⁸.

Similar, când fraza formată dintr-o alternativă începe cu propoziția afirmativă, în cea de-a doua propoziție - cea negativă - se poate omite predicția (odată cu negația *nu*):

Pleacă amândoi sau nu pleacă niciunul = *Pleacă amândoi sau niciunul*.

Apoi, în vorbirea veche, în cea populară și în poezie se poate omite negația *nu*, negația auxiliară apărând ca suficientă:

Și vorba ta nimeni să nu o asculte, / *nimic să-ți mai placă, nimic să dorești*⁹.

Când propoziția cuprinde mai multe negații nepredicative, predicția ei cu un singur *nu*, este comună tuturor;

*Nici slugile, nici frățiorul n-au putut afla nimica*¹⁰;

în mod similar, când o negație nepredicativă se referă la mai multe predicții, vor fi tot atâtea *nu*:

... în casa de la răscruce, răscruce de drumuri care *nu* duc și *nu* vin de *nicăieri*¹¹.

Obligativitatea negației predicative are dezavantajul (inexistent în latina clasică, în germană etc.) de a crea ambiguități (*Nimic nu există* contestă fie neantul¹², fie existența¹³) sau de a îngădui alternative, ceea ce îndeamnă pe poet la personificarea negației (*Nici un dor adie amurg*¹⁴ - ceea ce în limba standard s-ar traduce *Lipsa dorului adie amurg*).

Regula limbii române are partea ei logică (exemplific cu paralelismul următor între formele):

<i>Nici unul nu știe.</i>	<i>Fiecare (ori Oricine) știe.</i>
<i>Nimeni nu știe nimic.</i>	<i>Toți știu tot(ul).</i>
<i>Nu lipsește nimeni.</i>	<i>Lipsesc toți.</i>
<i>Să nu ne dăm înapoi de la nimic.</i>	<i>Să ne dăm înapoi de la tot.</i>
<i>N-am aflat nimica.</i>	<i>Am aflat tot(ul).</i>

O afirmativă se întărește prin *cu tot*, o negativă prin *fără nimic* sau *cu nimeni*:

A plecat cu cal cu tot - *S-a înapoiat fără cal, fără nimic*.

Acest paralelism ia forme speciale în negațiile parțiale:

Nimeni nu știe ceva - *Toți știu ceva* (simetrice, necontrarii);

O parte nu știe nimic - *O parte știe tot* (același raport).

(Cf. § 57.)

¹ Inexistentă în latina clasică, dubla negație pare a proveni din latina populară și târzie (I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, în: St. Cerc. lingv., 14, nr. 4, 1963, p. 477; Al. Graur, *Dubla negație*, p. 4)

² Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 763.

³ Eugen Barbu, *Săptămâna nebunilor*, București, Edit. Albatros, 1981, p. 267.

⁴ Arghezi, *Scrieri*, I, p. 45.

⁵ Mihail Sadoveanu, *Opere*, ediție critică, București, Edit. Minerva, I, 1981, p. 296.

⁶ Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 104.

⁷ Eugen Barbu, *Incognito*, II, 1977, p. 274.

⁸ H. Wald, *Introducere în logica dialectică*. [București], Edit. Academiei, 1959, p. 32.

⁹ Dimitrie Bolintineanu, *Blestem*, în: Al. Rosetti, *Câteva precizări asupra literaturii române*, București, Edit. Eminescu, 1972, p. 53.

¹⁰ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 153.

¹¹ Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut (I)*, p. 68.

¹² Ambiguitatea se poate elimina prin articulare (*Nimicul nu există*).

¹³ Ambiguitatea se poate elimina prin propoziția afirmativă (*Totul e nimic*) = [...] *toate-s nimică* (Eminescu, *Mortua est*) sau prin context (... *unde nimica nu a fost / Nici că o fi vreodată* - Eminescu, *Opere*, II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 410).

¹⁴ Marcel Gafton, *Non possumus*, București, Edit. Cartea românească, 1972, p. 33.

§ 27. *Absolutizarea negației (nimic, nimeni etc.)*, când e generală, se exprimă prin *nimic* (var. *nimica, nimică*)¹, negația persoanelor prin *nimeni*² (*nimenea*) și amintitul *niciun*³, a timpului prin *niciodată*⁴, a locului prin *nicăieri*⁵ etc. (după cum se va relua).

În limba română, ele cer o predicție negativă (prin *nu*):

*În clipa asta simțise că nu-i mai păsa de nimeni și de nimic*⁶.

Numele *nimeni* și *nimic* deosebesc între persoane și lucruri, asemenea perechii *cine* și *ce* și compusele lor, *nimic* având superioritate prin generalitate, iar *nimeni* superioritate calitativă:

*Nu mai vorbesc cu nimeni, muieri, copii, rude, vecini, nimic*⁷,

*Boierul, înțelegi dumneata, este cineva. El este cineva și este cel puțin ceva și dacă este chiar nimic*⁸.

Nimic - nume și adverb - este de mare circulație:

Ce e? — *Nu-i nimic*; *Ce ai?* — *N-am nimic*;

Ești învinuit de ... — *N-am făcut nimic*;

Scuzați-mă! — *Nu face nimic*;

Mulțumesc! — *Pentru nimic* („Nu aveți de ce”).

Se mai folosește și sintagma *întru nimic*.

Ca nume, *nimic* nu e declinabil decât cu ajutorul prepozițiilor.

Înțelesul negativ general al acestor nume permit predicție la singular chiar dacă apar împreună sau exprimă o pluralitate:

[...] *nimeni și nimic nu va reuși să-l smulgă de pe locul acela*...⁹,

sensul lor fiind vădit singular:

*Nimeni nu simte și nu voiește la fel în două momente succesive, necum două ființe deosebite*¹⁰;

Ele pot fi articulate și personificate, aspecte în care predicția nu impune negația *nu*:

Nimicul zăcea-n agonie¹¹;

Iar când nimica peste / clipele noastre nu s-a scurs / acel neant tot prezent este¹²;

[...] ne legănăm într-o veșnică niciodată¹³.

Și era Nimeni / al Nimănuși și al Nicăierului / nici al zilei de azi, nici al zilei de mâine¹⁴;

Eliminarea predicăției negative mai poate fi folosită literar, de exemplu spre a realiza un contrast cu predicăția negativă dintr-o propoziție anterioară:

N-ajungi niciodată când ai ajuns, căci ai ajuns nicăieri¹⁵ (contrastul dintre normal și absurd).

Ambiguu pare mult discutatul vers *Nu-ți cer nimic. Nimic ți-aduc aminte¹⁶*: simplă licență poetică („Nu-ți aduc aminte de nimic“) sau având înțelesul, de mai mare intensitate poetică, „De acest nimic (pe care nu ți l-am cerut, pe care nu mi l-ai dat) ți-aduci aminte?“ - caz ultim în care era mai firesc ca predicăția să fie afirmativă.

Înțelesul complet al lui *nimic* și *nimeni* poate fi delimitat prin atribute introduse de prepoziția *de* ori de altă propoziție compusă cu aceasta (*nimic dintre noi, nimic de-al nostru, nimic din cele spuse, nimic de făcut*), printr-un participiu (*nimic înconjurat de ceva* - definiție *ad hoc* dată covrigului¹⁷) etc.:

Nimic mai mult și nici o iotă mai puțin¹⁸.

Nimic păstrează și funcția de adverb (*nimic bun, nimeni învățat*), putând fi ca atare adjectivizat prin prepoziția *de* (regulă generală a adjectivizării adverbilor pronominale):

Și guraliv, și de nimic / te-ai potrivi cu mine¹⁹;

tot astfel, ca locuțiune adverbială: *a vinde pe nimic* („cvasigratuit“).

La rândul lor, aceste cuvinte îngăduie, gramatical, nu însă de recomandat în literatura științifică, întăriri suplimentare:

Nu era absolut nimeni [...]²⁰.

Aceleași cuvinte pot ajuta la exprimarea negațiilor aproximative:

... nu te mai pune și d-ta atâta pentru te mieri ce și mai nimic, că doar n-are să fie un cap de țară²¹.

Din adverbe de acest fel se desprinde și al doilea înțeles al substantivelor *nimic* și *nimeni*, acela care numește realități minimalizate, tinzând ca valoare (ca apreciere) către nimic, către zero; *un nimic ori niște nimicuri* (apare deci pluralul), *un nimeni* etc., și ele putând fi, poetic, nearticulate, substantive cărora nu li se impun predicății negative (și putând fi, poetic, lipsite de articol):

Ea vine spre mine...lăsând în urmă nimic și nimeni și neîntâmplări²²;

Străinii caută pre Domn să-l miluească și să-l cinstească, iară pre boierii ce sunt pribegi într-o nimică sânt²³

[...] ne certărăm [...] dintr-un nimic de toată mâna²⁴,

Nimeni mai poate fi înlocuit prin negarea a doi termeni pozitivi opuși:

Nu te lua după unu' și după altu²⁵ („Nu te lua după nimeni“).

După cum s-a observat, majoritatea acestor negații de absolutizare se formează cu *nici*, în primul rând cu flexibilul *niciun(ul)* (cf. § 13):

- cu *nici*: în afara cuvântului consacrat *niciodată*, cele compuse cu relativele: *nicicare*, gen.-dat. *nicicui* (eventual *+nicicine*, *+nicice*), *nici(de) cât*, *nici(de)când*, *nici(de)unde*, *nici(de)cum*²⁶ (opuse lui *oricare*, *oricine*, *orice*, *oricât*, *oriunde*, *oricum*), unele detașându-se de *nici*: (*nici*) *defel* (< *de fel*), (*nici*) *deloc* - cf. § 13, n. 8 - (< *de leac*, menținut încă regional):

*Nicicând nu se-arătase și nicicui*²⁷;

- cu *niciun*: cu (sau în) *niciun chip*, în *niciun fel*, în *niciun mod*, în *niciun caz*, din *nicio cauză*, din (sau pentru) *niciun motiv*.

Pentru întreaga gamă a acestor negații s-ar mai putea folosi formele *+nece*, *+necine*, *+necând* și *+neunde*:

Cu cirezile năuci / speriate de năluci, / năvălind să se afunde, / aiurite, în *neunde*²⁸.

Exceptând cele care sunt nume, pe toate acestea le putem califica adverbe (sau locuțiuni adverbiale).

Juxtapunerea acestor negații tind să exprime în cel mai înalt grad literar, neantul:

*Nimic. Niciodată*²⁹.

*Nimeni. Nicăieri*³⁰.

Ca element de comparație (cu *decât* sau *ca*), *nimic*, *nimeni* etc. pot contribui la formarea superlativului relativ, fie când *decât* (sau *ca*) urmează comparativului de adus la superlativ:

Nu e nimeni mai frumoasă decât tine și

N-ai fost niciodată mai frumoasă ca azi,

Nu învață nimeni mai mult (sau mai puțin) decât Ion,

fie când e urmat de negația de exclusivitate, situație în care predicția nu se mai cere negativizată (prin *nu*):

Ești mai frumoasă ca nimeni (alta), sau *ca niciodată*;

Urc dealul ca (pe) nimic (altceva sau altul);

A fost odată ca niciodată („ca și cum n-ar fi fost“).

Comparativul *ca nimeni* e sinonim cu *ca nealt(ul)* - flexibil³¹.

Tot astfel, prin *cu nimic* se întărește comparativul de egalitate-limită:

Ion învață cu nimic mai mult (sau mai puțin) decât Gheorghe;

*Ion nu întrece cu nimic pe celălalt*³².

Limba literară mai folosește substantivele *neexistență* (sau *inexistență*), *neființă*, *nefapt* și *neant* (> *a aneantiza*, *aneantizare* „a nimici“, întâlnite și în forma *a neantiza*, *neantizare* - Seche, s.v.).

Valori negative realizează, în diferite medii și diferite contexte, subst. *chix* (*a da chix*)³³, *zadar* (în *zadar*), adj. *zadarnic*, adv. *geaba* (literar: *degeaba*), sintagma de interjecții *chui și vai*:

[...] *mi se pare c-aveți doar chui și vai prin buzunare*³⁴

Popular, se mai folosește, pentru „nimeni”, *nici dracu(l)* (§ 23); iar la întrebarea *Ce ai?* (Referitoare, de pildă, la o depresiune sufletească), răspunsul (*N-am*) *nimic* poate lua forma (*N-am*) *nici pe dracu!* (răspuns binevoitor) sau (*Am*) *pe dracu!* (răspuns arogant), ca fond ambele având același înțeles (sup., § 19); la întrebarea *Ce faci?*, în locul răspunsului (*Nu fac*) *nimic* poate lua forma (*Fac*) *pe dracu*, eventual cu completarea *să mă ia*, *să te ia* etc. (deci preschimbând un substantiv cu o propoziție nominalizată).

Din *nimic* derivă substantivele *nimicarniță*, *nimicătură*, *nimicnicie* (cf. § 33) și verbul *a nimici*. Atitudinea de negare absolută se numește *nihilism*; iar cel ce și-o însușește, *nihilist*³⁵. Atitudinea de „ignorare voită sau de respingere sistemică și fără discernământ a ceva care de fapt are și elemente pozitive” se numește *negativism* (DEX), acțiunea se numește *negativitate*, iar cel ce și-o însușește *negativist*, rămânând pentru specialistul în negație - logician sau lingvist - termenul *negationist*.

¹ Provine din *ne+mică* în o *nimică* (sau *nimica*) *toată, o nimică alta*, v. și G. Popa-Lisseanu, *Negația în limba latină și română*, în: Conv. lit., 43, nr.7, iul. 1909, p. 748-749; Iordan, p. 397; Georgeta Ciompec, p. 201. Variante și derivate: Dominte, p. 97-99 și 100-101.

² Provine din lat. *nemo, neminis*. Genitiv *nimănu(i)*. Variantă *nimenea*; apare și în forma redusă *nime* în limba veche (... *ce vei să faci face-vei și nime nu te poate întreba ce faci* (Zoba, *op. cit.*, p. 125), în limba populară (Iordan, p. 767) și în poezie (*Nime-n lume n-a să știe* - Eminescu, *Opere*, I, p. 55); variantă gen. *nimului* (Heliade, p.29), *nimelui* (Tiktin, p. 83) și *nimăruie* (Eminescu, *Opere*, IV, p. 256); el apare și în forma articulată *nimenile* în secolul XVI (*Nimenile nu cârpește cu petecul nou veșmântul vechiu... - Evangheliarul slavo-român de la Sibiu al lui Matei Moldoveanu*, ap. Emil Petrovici. Citat în Al. Graur, *Limba literară*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 30). Pentru alte variante și derivate: Dominte, p.87-93.

³ *Nici un(ul)*, se observă la proverbe, e singura negație care se întâlnește în propoziție înainte de *nu*, celelalte îi urmează (Negreanu, p. 146).

⁴ Provenind din *nici+odată* (v. Dominte, p. 116-117). Învechit și regional: *niciodinioară* (*Formarea*, I, p. 220); variante: Dominte, p.118-119. Cu înțeles de “niciodată” e folosit, ironic, și *măine*: *Azi cu bani, mâine fără bani* (anunț tip uzitat în prăvălii).

⁵ Singurul care nu provine din *nici* (< *neque*), ci din lat. *nec aliubi* (DEX), Variante: *nicăire* (Eminescu, *Opere*, IV, p. 255) și *nicăierea* (v. și Dominte, p. 110-114).

⁶ Preda, *op. cit.*, p. 50.

⁷ *Ibid.*, p. 81.

⁸ Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 113.

⁹ Fulga, *E noapte și e frig, seniori*, p. 137; alt exemplu, în St. Cerc. jur., 25, nr. 4, oct.-dec. 1940, p. 344. Totuși se întâlnește și acordul formal (în speță, nerecomandabil): *Nimeni și nimic nu mai puteau opri voința popoarelor de a trăi în cadrul statelor naționale* (Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 572).

¹⁰ Mircea Djuvara, *Analiza ideii de convenție*, AAR, 17 febr. 1939, p. 13-14.

¹¹ Blaga, *Opere*, I, 1974, p. 4. Nume comun: *nimicul neexistenței* (Eminescu, *Opere*, VII, Edit. Academiei, 1977, p. 180).

¹² Suchianu, *Alte foste adevăruri viitoare*, p. 7.

¹³ Mircea Popovici, *Poezii*, p. 14.

¹⁴ Emil Botta, *Poezii* [București], Edit. Eminescu, 1979, p. 472.

¹⁵ Ion Caraion, *Ultima bolgie / Jurnal 3*, ediție ... de Emil Manu, [București], Nemira, 1998, p. 44.

¹⁶ Arghezi, *Scrieri*, I, p. 48.

¹⁷ *Ibid.*, 26, p. 113.

¹⁸ Eminescu, *Opera politică*, I, p. 29.

¹⁹ *Id.*, *Opere*, I, p. 175.

²⁰ Preda, *Moromeții*, II, p. 147.

²¹ Creangă, *Opere*, p. 172; v. și Moise—Dragomirescu, II, p. 229.

²² Nichita Stănescu, *Starea poeziei*, București, Edit. Minerva, 1975, p. 106.

²³ Neculce, ap. Drăganu, p. 23.

²⁴ Fulga, *op. cit.*, p. 110.

²⁵ Eugen Barbu, *Groapa*, p. 104.

²⁶ Regionale: *nicicacât* (P. Ispirescu, după GLR₂, § 484) și *nicicacum*; cacofonice, deci nerecomandabile.

²⁷ Arghezi, *Una sută una poeme*, [București], Edit. de Stat, p. 21.

²⁸ *Id.*, *Scrieri*, 3, p. 59.

²⁹ Mihail Crama, *Împărăția de seară*, București, Edit. Cartea Românească, 1979, p. 283.

³⁰ Arghezi, *Autoportret...*, p. 169.

³¹ Lucia Crăcană, "*Frumoasă-i ca nealții...*" sau despre retorica laborioasă a negării, în: *Caietele colocviului național studentesc. "M. Eminescu"* (Univ. "Al. I. Cuza"), Iași, IX, 1988, p. 373-379,

³² Alte exemple în Mioara Avram, p. 498-499.

³³ D. Popescu, *op. cit.*, I, 1980, p. 219 (*M-am încrezut cam mult... și uite, acum am dat chix*).

³⁴ William Shakespeare, *Opere*, VII, București, ESPLA, p. 400 (*Cum vă place*, trad. Virgil Teodorescu).

³⁵ Termen lansat de Turgheniev, *Părinți și copii*. În limbajul unui personaj caragealesc: *nifilist* (I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 144 și 145); personajul contaminează substantivul cu *filo*.

§ 28. Alte forme de întărire. În afara negațiilor de întărire menționate (§ 27), negațiile se mai pot întări - în vorbirea familiară, populară, regională ori în situații limitate

prin:

- adverbe și locuțiuni adverbiale:

1° *tu* (precedat de una din negațiile *nu* sau *nici*), considerat - în acest caz - de origine slavă¹, dar nu mai puțin apropiat de pronumele personal *tu* (părând astfel un apel la participarea afectivă a interlocutorului)²; totdeauna precedă un substantiv:

[...] *când se trezesc din amețală, nici tu drumeț, nici tu copil, nici tu nimica*³;

2° *neam* (< bg. *neama* „nu este”)⁴, putând fi folosit și fără predicatie (negație profrază);

*nu pricepea «neam»*⁵;

3° subliniind imensitatea întinderii negării (prin propoziția negativă pe care o întărește): *cât (e)* (sau *câtu-i*) *hăul*; *cât (e)* (sau *câtu-i*) *veacul*; *cât (e)* (sau *câtă-i*, *cât o fi*, *cât va fi*) *lumea și pământul*; *până-i cucu*; *până-i lumea*;

4° subliniind infinitatea asigurată negării: *nici chip*, *nici de frică*, *nici pas*, *nici pe departe*, *nici pentru toată lumea*, *nici pis* (din expresia *a nu spune* (sau *zice*) *nici pis*); în această grupă, intră și o serie de locuțiuni în care *nici* e facultativ: (*nici*) *cât (e) negru sub unghie*, (*nici*) *câtuși de puțin*, (*nici*) *în ruptul capului*, (*nici*) *odată cu capul*, (*nici*) *pentru tot aurul de pe* (sau *din*) *lume*, (*nici*) *să mă pici cu ceară*, (*nici*) *să mă tai*⁶; iar fără *nici*: *pentru nimic în* (sau *pe*) *lume*; toate aceste întăriri pot fi folosite și fără predicatie;

5° locuțiuni verbale: *N-am habar* („nu știu”), *N-am nici în clin nici în mână* („n-am ce face”), *Nu fac nici o brânză* („nu realizez nimic”), (*Nu*) *fac mare brânză* („nu realizez cine știe ce”), *Nici cu gândul nu gândesc* („nu mă poate duce gândul”, „îmi pare de neînchipuit”), *Nu-mi suflă nimeni* (sau o anumită persoană) *în borș* („nimeni nu poate să se amestece în treburile mele”), *Nu (mai) pup* („mi-e interzis (pe viitor)” cutare lucru)⁷;

- subsumantele (*Să nu (care) cumva* și *Să (nu) dea dracu(l) ori Să (nu) te pună dracu(l)*, care, urmate de subordonate afirmative construite cu conjunctivul, au valoare de imperativ negativ întărit (*Să nu te duci!*, *Nu cumva să te duci!*, *Să (nu) dea dracu(l) să te duci!*, (*Să nu cumva să dea dracu(l) să te duci!*), *cumva* putând apărea și după propoziția imperativă negativă (*Nu te duce cumva! Să nu te duci cumva!*):

Să nu cumva să faceți pozna să deschideți („Nu deschideți”) *că-i vai de noi*⁸ (așadar, *să* poate apărea și în regentă, și - obligatoriu - în subordonată);

— *Să-l tăiem* (arborele). — *Nu cumva!* („În nici un caz să nu-l tăiați!”) — *N-avem încotro*⁹ („Trebuie să-l tăiem”, „Nu putem să nu-l tăiem”, „N-avem ce face”, „N-avem altă cale”);

iar urmate de subordonate negative, au valoare de imperativ afirmativ întărit (ceea ce - când regenta e negativă - e logic, ca negații dublate):

Nu cumva să nu te duci!

Întărirea negației se poate face și prin mijloace de întărire comune (cu cele ale afirmației):

- repetarea (negației):

Nu vrea și nu vrea. S-a terminat¹⁰;

- cuvintele (locuțiunile) *prea*, *cu totul*, *cu adevărat*, *în mod serios*, așezate înaintea negației:

prea neștiut;

Fapta aceasta prea nu se cade;

- cuvântul *mai* așezat după negație:

*nemai*știut;

— *Cam știu eu la ce [...] — Ba nu-i mai ști dumneata, măcar că multe mai crezi a ști¹¹;*

- locuțiuni verbale semantic corespunzătoare, de o aplicație mai restrânsă:

[...] cinismul slugilor, al coteriilor, batjocorește și suferința și dreptatea și nu mai are margini ca să nege tot ce s-a spus, tot ce s-a plâns, tot ce s-a murit¹²;

- subsumarea propoziției negative printr-un subsumant întăritor (*Absolut că...*, *Bineînțeles că...*, *Categoric că...*, *De bună seamă că...*, *Desigur că...*, *Fără discuție că...*, *Fără vorbă că...*, *Firește că...*, *Indiscutabil că...*, *Nici discuție* (sau *Nici vorbă*) *că...*, *Sigur că...* (la toate acestea, *că* e facultativ în fața lui *nu* ori a lui *da*), *Vezi bine că...*, - v. și § 17) ori de semnalare ((*Să*) *fiți atenți că...*, (*Să*) *țineți minte că...*, (*Să*) *nu uitați că...*) sau intercalarea unui asemenea text (*de bună seamă...*, (*să*) *nu uitați*) ori a unei propoziții corespunzătoare (*Drept să-ți spun*, *Să nu mint*):

— *Stricată ori nestricată, dar aceea tot nu se cuvine! — Vezi bine că nu!¹³;*

De la pâine începe viața, să nu uitați, nu de la roșul de buze¹⁴;

- interjecția *zău* (ca răspuns): *Zău că ...* (subsumant) ori *zău* (intercalare)

etc.;

- mijloace pur fonetice¹⁵.

¹ Al. Graur, *Etimologii românești*, [București], Edit. Academiei, 1963, p. 158-159.

² În acest sens: nu se folosește înaintea unui pronume personal, nici înaintea pronumelor de politețe (*dumneata*, *dumneavoastră*), dar nici nu poate fi înlocuit de acestea. Cf. și Dragomirescu, p. 165-166 (nominativ etc).

³ Creangă, *Opere*, p. 183 (în original: *amețală*).

⁴ DLR, s. v. (în trecut, s-a considerat ca provenind din *neam în neam* - Ioan Slavici, *Opere*, București, Edit. Minerva, X, 1981, p. 613; dar *neam de neam* (ul meu, tău etc.) reprezintă, deosebit, o întărire a unor propoziții negative). Vezi și Dominte, p. 143 și - ca bibliografie (Luiza Seche, D. Bugeanu, Al. Graur) - 210-212.

⁵ Arghezi, *Scrieri*, 20, p. 191. Ghilimelele atestă caracterul regional al expresiei. Similar, fără ghilimele: Preda, *Marele singuratic*, p. 354, 355 și 357.

⁶ Pentru (*nici* (*o*)) *boabă* (ori alte substantive), v. § 13; pentru (*nici*) *chip* și (*nici*) *pas*, v. și § 38.

⁷ Exemple în: GLR₂, § 479-491; Moise—Dragomirescu, I (pentru construcții sintactice întăritoare ale negației: p. 436-440); Dominte, p. 144.

⁸ Creangă, *Opere*, p. 126.

⁹ Stahl, *op. cit.*, p. 327.

¹⁰ Rebreanu, *Opere*, 9, p. 49. Alte exemple: GLR₂, § 481. Pentru diferențieri, cf. Dominte, p. 139-140.

¹¹ Cezar Petrescu, ap. Moise—Dragomirescu, I, p. 435.

¹² Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 116.

¹³ Rebreanu, *Opere*, 11, p. 599.

¹⁴ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 494.

¹⁵ Cf. Dominte, p. 138-139.

§ 29. Completarea negației cu afirmația corelativă. Întărirea negației poate fi realizată și prin completarea ei cu un termen corelativ, care să o precizeze (cele două părți despărțindu-se prin virgulă, punct, punct și virgulă sau două puncte):

Nu accent ascuțit, accent grav;

Nu doarme, pânđește (după cum și Pânđește, nu doarme);

Nu a vorbit scriitorul, a vorbit lingvistul.

Când primul termen al corelației este cel pozitiv, iar cei doi termeni au elemente comune, termenul negativ poate fi simplificat:

Accent grav, nu (accent) ascuțit;

A vorbit lingvistul, nu (a vorbit) scriitorul.

Când primul termen e cel negativ se poate sublinia antiteza prin precedarea termenului pozitiv de conjuncția *ci*, aceasta putând fi interpretată ca parte a unei perechi de conjuncții corelative - *nu...*, *ci...* - fie că negația nu e predicativă, fie că e comună, - elementele comune din termenul al doilea putând fi, similar, obiectul simplificării:

Nu doarme, ci pânđește;

Nu accent ascuțit, ci (accent) grav = Accent nu ascuțit, ci grav;

Și asta nu pentru că eu mă credeam superior lui, ci pentru că eu veneam la el, împins de un sentiment real în timp ce al lui era în mod sigur convențional sau aranjat dinainte¹.

Ăsta se gândea nu la sfat, ci că-i plăcea inelul împăratului².

Când fraza are mai mult de două propoziții, posibilitățile de exprimare se măresc:

Omul trebuie să fie bun, nu să pară că este bun.

Omul trebuie nu să pară că este bun, ci să fie bun;

Omul nu trebuie să pară că este bun, ci să fie bun;

Omul trebuie să nu pară că este bun, ci să fie bun.

Dacă o asemenea corelativă afirmativă nu conține o opoziție, ci numai o speță, ea e precedată de *numai* (urmând lui *ci*):

nu limitative, ci numai enunțative;

Nimeni nu poate voi orice, ci (poate voi) numai ceea ce e în acord cu interesele sociale coordonate.

(Numai fiind util, dar nu obligatoriu; în primul exemplu, nici *ci* nu e obligatoriu.)

La rândul ei, și negativa poate întări o afirmativă (§ 37). Rezultă schema următoare:

	întărirea prin opozitie	întărirea prin subordonare începând cu speciala	începând cu generală
întărirea negației	<i>nu frumoasă, (ci) urâtă</i>	X	<i>înșirare nu limitativă, (ci) (numai) enunțiativă</i>
întărirea afirmației	<i>frumoasă, (iar) nu urâtă</i>	<i>înșirare enunțiativă, (dar) nu limitativă</i>	X

Existența adversativei (introdusă prin *ci*) permite ca propoziția (principală) să fie formulată în două feluri (arăt formulările posibile):

Fără adversativă
*Gândirea nu trebuie corelată
cu limba*

Cu adversativă
*Gândirea nu trebuie corelată cu limba, ci
cu totalitatea mijloacelor de comunicare
Gândirea trebuie corelată nu cu limba, ci
cu totalitatea mijloacelor de comunicare*

La rândul lor, judecățile logice, respectiv propozițiile gramaticale, pot fi afirmate ori negate, situație care poate aduce în partea negată propoziții afirmative și în cea introdusă de *ci* propoziții negative:

Nu Omul e alb, ci Omul e negru (e precizată negația dintâi:

= *Omul nu-i alb, ci negru*);

Nu Omul nu e alb, ci Omul nu e negru (e repetată afirmația dintâi:

= *Omul e alb, deci nu-i negru* (truism));

Nu Omul e alb, ci Omul nu e negru (a precizat vag negația dintâi:

= *Omul nu-i alb, dar nu e nici negru*);

Nu Omul nu e alb, ci Omul e negru (imposibilitate, afirmație absurdă).

Mai rar, componenta *ci* e înlocuită cu *dar*, însă ori și (GLR₂ § 490)

[...] *că nu mi-i de alta, dar mă tem că-i înțepeni în căruță*³;

*Nu v-am întrebat ce veți face, dar ce gândiți a face*⁴;

*Nu mai mică - și poate chiar mai mare - este importanța legii „negării negației” pentru gândirea omului*⁵.

(Vezi și § 37).

¹ Marin Preda, *Delirul*, [București], Cartea Românească. [1975], p.280.

² B. Delavrancea, ap. Drăganu, p. 34.

³ Creangă, *Opere*, p. 115.

⁴ Arghezi: *Autoportret*..., p. 93.

⁵ B. Kedrov, *Legea "negării negației"* (traducere), București, E. S. P. L. P., 1956, p. 26.

§ 30. Opozițiile prin coordonare și prin subordonare. Contrarietatea dintre cele două noțiuni sau situații se poate exprima, popular, fără a se mai sublinia ideea de contrarietate, prin corelativele *și...și...*:

Și cu curechiul uns, și cu slănina-n pod [nu se poate];

Și frumos, și de vreme acasă [nu se poate] (zicători);

sau numai prin conjuncția *și*:

*Țîrcădău și om de treabă*¹. ("Țîrcădău nu poate fi om de treabă (cum ți-ai putea închipui într-altfel?));

*Eu și noapte bună*²; ("Nu pot avea noapte bună (somn, odihnă)").

Simpla antiteză, permițând coexistența, se poate exprima, cu atât mai mult, cu ajutorul conjuncției *și*:

Împărat și proletar (titlu de poem);

*Una vorbim și bașca ne-nțelegem*³ (cuvântul *bașca* (< turc. "alta") e folosit azi aproape numai în această zicătoare);

Zi ca el și fă ca tine! (oposiție între vorbă și faptă);

tot astfel, lipsa de legătură:

*Ce-avem noi cu ursul, soră, / el aici și noi acolo?*⁴.

Opoziția simplă dintre două propoziții se poate exprima și prin precedarea uneia dintre propoziții de una dintre locuțiunile conjuncționale (la origine, cu semnificație temporală) *după ce*, *pe când*, *în timp ce*:

*După ce că fratele său îl duce în cârcă de atâta vreme, el îl terorizează cu tot felul de capricii*⁵;

Mihai Viteazul a domnit opt ani, pe când Ștefan cel Mare (a domnit) 48;

[...] *acela vede lumea cu ochiul liber, în vreme ce eu o văd cu o lunetă puternică*⁶.

O serie de opoziții se exprimă prin subsumare:

- opoziția între ce s-a făcut (exprimat prin regentă) și ce trebuie făcut (exprimat prin subordonată, introdusă de locuțiunea conjuncțională de subordonare *în loc (ca)*) - subsumata având înțeles negativ, dar fără să ceară predicatie negativă (GLR₂ § 491), și fiind uneori reductibilă la un complement introdus de locuțiunea prepozițională *în locul* (cu genitiv) sau *în loc de* (cu acuzativ):

*În loc să-l scoată din undă, / în vultoare îl afundă*⁷;

A vorbit lingvistul, în loc (ca) să vorbească logicianul = *A vorbit lingvistul în locul logicianului*;

- opoziția între ce s-a făcut (exprimat prin regentă) și obstacolul depășit (exprimat prin subordonată, introdusă de conjuncția *deși* sau de locuțiunile conjuncționale *măcar* *că* ori *cu toate că*, subordonată uneori reductibilă la un complement introdus de locuțiunea prepozițională *cu tot* (în care *tot* își păstrează flexiunea adjectivală de gen și număr)):

Am luat-o spre nord, cu toate că bătea crivățul (= Cu toate că bătea crivățul, am luat-o spre nord) = Am luat-o spre nord, cu tot crivățul (ce bătea) (=Cu tot crivățul (ce bătea), am luat-o spre nord);

Bătea crivățul; cu toate acestea, (eu) a, luat-o spre nord = Bătea crivățul totuși (eu) am luat-o spre nord = Bătea crivățul, eu tot am luat-o spre nord;

- opoziția între ce s-a făcut (exprimat prin regentă) și ce s-a evitat (exprimat prin subordonată, introdusă de locuțiunea conjuncțională *pentru ca*, de conjuncția *ca* sau direct prin conjunctivul negativ (*să nu*))⁸:

*Am înțeles atunci chinul [...] oamenilor care se simt osândiți să se arate cu mai multe femei, ca să nu se bage de seamă că suferă din lipsa uneia*⁹.

O opoziție prin comparare se realizează prin perechile de conjuncții *nu așa (de)... cât..., nu atât... cât...* etc.¹⁰;

Diferit încadrate printre circumstanțiale, aceste complemente și completeive au totuși un aspect comun, sensul opozițional, neacoperit în întregime de ceea ce GLR a desemnat prin complement (completivă) opozițional(ă).

¹ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 10.

² *Ibid.*, p. 24.

³ *Ibid.*, p. 4.

⁴ Camil Petrescu, *Papuciada*, [București], Edit. Tineretului, [1966], p. 78.

⁵ Exemplu din Adriana Gorăscu, *Negazioni implicite*, în: *Rev. roum. Lingv.*, 20, nr. 4, p. 164.

⁶ G. Călinescu, *Cronica optimistului*, p. 111; v. și Șerban, p. 288-289.

⁷ Anton Pann, după GLR, II, § 98.

⁸ Cu formele pozitive *să, ca să, pentru ca să* nu mai au loc opoziții.

⁹ Camil Petrescu, ap. Șerban, p. 266.

¹⁰ N. Mihăescu, *Nu atât... cât*, în: *Inf. Buc.*, nr. 4156, 21 dec. 1966, p. 2.

3.6. Negațiile incomplete și relative

§ 31. *Pseudonegațiile (numai) și atributul ori complementul de excepție sau de excludere (fără)*. Delimitarea aplicării comunicării la un nume sau la o predicatie se realizează cu ajutorul cuvântului *numai* (*numai tu, tu numai; numai mă laud; mă laud numai* - v. și § 35).

Precedat de *nu*, delimitarea încetează, făcând posibil un termen completator,

precedat de locuțiunea conjuncțională *ci și*:

*A fost felicitat nu numai comandantul, ci și soldații*¹.

Dimpotrivă, aplicarea incompletă (ori chiar totală) a unui nume ori a unei predicatii se realizează printr-un atribut ori printr-o atributivă, respectiv complement ori completivă, numite de *e x c e p Ț i e* ori de *e x c l u d e r e*.

De regulă, atributul sau complementul de excepție e introdus de prepoziția *fără* (< lat. adv. *foras* (DEX) ori, f. pl. *fores* (Dominte)) sau de locuțiunea prepozițională *fără de*:

Nici un rău fără bine (Nu există rău care să nu aibă și o parte de bine")- proverb²;

Tinerețea fără bătrânețe sau viață fără de moarte („Tinerețe care nu are bătrânețe sau viață care nu are moarte") - titlu de basm³.

Aceste prepoziții, potrivit unei reguli mai generale (SGLR, § 71), pot ajunge adverbe (locuțiuni adverbiale):

*E necesar să ai idei? Nu poți trăi foarte bine fără?*⁴;

— *Le luați cu apă sau fără?* - *Fără?*⁵,

sau chiar substantive:

*Noițe și-n lună / fără de una - / fărăle ei / înnoi luna...*⁶

Numele negat - când e substantiv comun și totodată nu e determinat, la rândul lui, de vreun atribut - apare de preferință la singular și fără articol nehotărât: *fără brățari*; când negația se face prin *fără de*, nu poate avea articol nehotărât pozitiv: *fără de brățară, fără de nici o brățară, fără de brățări*.

Când numele determinat e comun și la plural, iar determinarea consemnează unul sau mai multe exemplare din numele determinat, prepoziția (locuțiunea prepozițională) *fără (de)* poate fi înlocuită cu una din locuțiunile prepoziționale (*în*) *afară de* (construită cu acuzativul), *în afara* și *cu excepția* (construite cu genitivul): *băieții fără (de) Ion, (în) afară de Ion, în afara lui Ion, cu excepția lui Ion*); dacă, totodată, determinatul e o propoziție cu predicatia la persoana I sau a II-a, numele acestuia (deja exprimat de desinența verbală) poate lipsi: *O facem [noi] toți afară de Ion - N-o facem (nimeni [dintre noi]) afară de Ion*.

Uneori determinarea negativă e ambiguă: *lucru fără preț* (ca și *lucru neprețuit*) e atât lucrul de pe care nu se poate obține nici cel mai mic preț posibil (lucru "lipsit de valoare"), cât și cel atât de prețios încât nu e comercializabil (§ 64).

Atributiva sau completiva de excepție e introdusă de conjuncția (locuțiunea conjuncțională) *fără (ca)* și se construiește cu conjunctivul (*Fă-o fără (ca) să te lauzi! Fă-o fără (ca) să te laude Gheorghe!; Fă-o fără (ca) Gheorghe să te laude!*) sau poate fi redusă prin infinitivul scurt, precedat de prepoziția *fără* (*Fă-o fără a te lăuda!*)

ori prin gerunziu (*Fă-o nelăudându-te!*) (GLR₂, § 489).

(Există fără legătură cu complementul de excepție, dar parțial structurate similar, corespondente pozitive (*Fă-o ca să te lauzi*, *Fă-o ca să te laude Gheorghe*, *Fă-o lăudându-te* (tu ori Gheorghe), *Fă-o spre a te lăuda* (tu ori Gheorghe)).)

Prepoziției *fără* (care micșorează un înțeles pozitiv) îi corespunde, ca opus, prepoziția *cu* (*marea cu sarea*), care micșorează, la rândul ei, un înțeles negativ: *A murit cu zile* (în timp ce *A trăit cu zile* și *A murit fără zile* sunt simple tautologii).

Când partea negată reprezintă esența, negația e, practic, totală:

Expresii fără valoare, pentru că îndărătul vorbelor nu vezi *nimic*⁷.

Se mai poate aplica, având funcția de conjuncție de coordonare, *minus* (opus *plus*), provenit din limba latină. Termenul se aplică mai ales în matematică, unde precede nu numai nume de cantități inferioare celor pe care le reduce (ceea ce dă un sold pozitiv), ci și de cantități egale (dând un sold nul, deci realizând negații totale) ori superioare (dând sold negativ):

Trei minus patru e egal cu minus unu ($3 - 4 = -1$).

O aplicare deosebită o au locuțiunile prepoziționale *afară de* și *în afara* (al căror corespondent conjuncțional poate fi socotită sintagma *în afară de faptul că*), locuțiuni care pot preceda nu numai numele a ceea ce lipsește în realitate, dar și numele omis în comunicare (ca fiind subînțelese):

Ion și Gheorghe - afară de mine (sau *în afara mea*) - au trecut proba.

În asemenea formulări, *afară de* și *în afara* au un înțeles contrar lui *fără*, având un înțeles cumulativ, acela de (*în*) plus. Același înțeles îl au și prepozițiile, de aplicație limitată, *bașca* (< turc.) și *bez* (< sl. *bezŭ*), ultima supraviețuită în expresia *bez Vlașca și Teleormanul*⁸.

Pseudonegația se mai poate realiza prin formulări gramaticale nespecifice (*a face abstracție de*, *a lipsi* (ori *lipsit*) *de*, *a priva* (ori *privat*) *de*, *a sărăci* (ori *sărac*) *de* etc.):

Aceeași procedură, cu deosebire că nu e efectuată de același organ (sau [...] *cu deosebire că e efectuată de alt organ*) = *aceeași procedură, fără a fi* (ori *fără să fie*) *efectuată de același organ*.

O limitare a unui enunț, fără a-l nega, se realizează printr-una din conjuncțiile adversative *dar* (pop. *da'*)⁹ - totdeauna precedând propoziția - și *însă* (cf. SGLR, § 152):

Orice, dar asta nu! ("orice fără asta")¹⁰,

popular *dar că*:

- [...] *mulțumesc... - Da' că n-ai de ce...*¹¹;

iar când determinatul și determinantul sunt negative, prin *dar nici*:

*Nu neg aranjamentele, dar nici nu accept ca ele să alunge ceea ce e spontan*¹²;

tot astfel, conjuncția adversativă *decât* (că):

*Soarele bătea și drumul ardea, decât că tare voiam să ajung să văd cu ochii mei ce era de văzut*¹³.

(Alte conjuncții adversative pun cele două propoziții pe plan egal: *ci, iar, în schimb*.)

Câmpul de aplicare a unui concept negativ sau a unei propoziții negative poate fi limitat cu ajutorul cuvântului *decât* (SGLR, § 36), care, în această postură, atestă complementul sau completiva pe care le introduce, fiind formal opus lui *numai* (§ 53):

forme negative cu înțeles contrar	{	<i>E foc numai unde e fum</i>	}	forme opuse cu cu același înțeles
		<i>Nu e foc decât unde e fum</i>		
		<i>Nu e foc unde e fum</i>		

Variantele de exprimare și corelările se pot prezenta în următoarea schemă:

Aserțiunea de plecare	Opusul ei semantic
<i>Eu zbor</i>	<i>Eu nu zbor</i>
<i>Noi zburăm</i>	<i>Noi nu zburăm = Nici unul nu zburăm</i> <i>= Nimeni dintre noi nu zboară</i>
<i>Fiecare zboară = Toți zboară</i>	<i>Nici unul nu zboară = Nimeni nu zboară</i>
<i>Numai eu zbor = Nimeni nu zboară</i> <i>decât eu = Nimeni nu zboară afară</i> <i>de mine</i>	<i>Numai eu nu zbor = Fiecare (sau Oricine)</i> <i>zboară afară de mine = Toți zboară afară</i> <i>de mine</i>
<i>Numai noi zburăm = Nimeni nu</i> <i>zboară decât noi = Nimeni nu</i> <i>zboară afară de noi</i>	<i>Numai noi nu zburăm = Fiecare zboară</i> <i>zboară afară de noi = Toți zboară</i> <i>afară de noi</i>
<i>Nimeni nu zboară cu mine = Nimeni</i> <i>nu zboară decât fără mine = Fiecare</i> <i>zboară numai fără mine</i> (similar, înlocuind <i>mine</i> cu <i>noi</i>)	<i>Nimeni nu zboară fără mine = Nimeni</i> <i>nu zboară decât cu mine = Fiecare</i> <i>zboară numai cu mine</i> (similar, înlocuind <i>mine</i> cu <i>noi</i>)

Dar complementul sau completiva, introduse prin *decât* (cu funcție de prepoziție, conjuncție de subordonare ori de coordonare), pot lipsi în sintagme de tipul *a nu avea decât* (*Ion nu vânează - N-are decât*), forme în care *decât* devine adverb, putând apărea și în urma unei prepoziții pozitive (*Ion vânează - N-are decât*), dar care subînțelege o presupusă negație (interdicția de a vâna).

Negația, ca și afirmația, poate fi condiționată printr-o subordonată introdusă de *dacă* ori *de*, respectiv *dacă nu* ori *de nu* (fiecare formă putându-se completa cu adverbul *cumva*):

*De nu te astâmperi, nu mai stai lângă tine*¹⁴

Calificativele negatoare având principial un înțeles negator general - ca *nu, nicicum, fără* - se mai folosesc pentru a nega numai ceea ce e în afară de normal, normal care e subînțeles existent. Astfel, se spune de un bolnav că *nu are temperatură*, deși în realitate el “nu are o temperatură peste temperatura cea normală” (pentru specia sa: om, câine etc.), deși “are temperatura normală” (similar, *are temperatură* însemnând “are temperatură peste cea normală”); tot astfel, o femeie comandă (o pereche de) pantofi *fără toc*, voind a avea pantofi “fără toc înalt”, “cu toc normal”. Citez:

*Un om care n-are calendar nu-i privit nicicum*¹⁵,

autorul vrând să spună nu că acel om nu mai e privit de semenii săi, ci că “nu-i privit nicicum (în nici un fel) deosebit”, că nu e privit nici cu specială bunăvoință, nici condamnat, nici bizar.

În același sens, în proclamația:

*Să menținem cu energie drepturile noastre, dar să nu lăsăm a ne lua înaintea un exces de patriotism care ne-ar îndemna a voi lucruri fără vreme*¹⁶,

domnitorul referindu-se, prin “fără vreme” la lucruri “care nu se (mai) potrivesc vremii de azi”, vremii din timpul său.

În toate aceste exemple, negația nu are sens propriu-zis de negație, ci de exprimare a normalului, tot astfel cum *cel care e apreciat* înseamnă de obicei “cel care e apreciat favorabil, pozitiv”, iar *cel care nu e apreciat* înseamnă “cel care e apreciat defavorabil” - situație în care normalul e exprimat prin aspectul pozitiv.

Lipsa parțială se numește, de la caz la caz, *boală, criză, defect, hachiță, cusur, imperfecție* etc., regional *hibă*; concretizate, aceste nume iau ca atribut numele obiectului la care se referă (la genitiv ori introdus prin *de*) sau adjectivul calității negate (*boala secolului, criza de poezie, cusurul meu, imperfecția juridică*); similar, lipsa totală se numește, de la caz la caz, *absență, goliciune, penurie* (*absența mea, goliciunea spirituală, penuria de hârtie* etc.). Atributul cuvântului *lipsă* numește - uneori ambiguu - și ceea ce lipsește complet (sens amintit și sup., § 26), și obiectul căruia îi lipsește ceva: *lipsa manualului de limbă română* se referă deci deopotrivă la “inexistența manualului...” și la “lipsa avută de manualul...”, în acest ultim exemplu sintagma vizând fie cantitatea, fie calitatea acestuia; oricum, el vizează o lipsă de calități, nu de defecte (putem vorbi de lipsa de *bună-credință*, nu și de lipsa de *rea-credință*¹⁷ a cuiva).

Alte cuvinte desemnează lipsuri speciale: substantivele *chelie, foame, lehamite* etc. (*am chelie, mi-e lehamite*); adjectivele *berc, chel, chior, olog, orb, spân, schiop*

etc. (v. și § 12).

¹ Cf. Camelia Stan, *Un tip de structuri sintactice cu elemente corelative în limba română*, în: St. Cerc. lingv., 40, nr. 5, sep.-oct. 1989, p. 445-450. Se condamnă, cu drept cuvânt, forme ca "gâlceava prefectului cu presa și nu numai" (Rodica Zafiu, "... și nu numai", în: Rom. lit., 27, nr. 18, 24 mai 1994, p. 9), în care nu se înțelege dacă interzicerea delimitării se oprește la gâlceavă, la prefect sau la presă.

² Negreanu, p. 141.

³ Sintagme: *fără nici un Dumnezeu* (calificarea, populară, a omului lipsit de principii), *fără nici o noimă* (calificarea lucrului sau faptei fără rost), *fărădelege* (calificarea faptei grav condamnată de lege - cf. *Formarea*, I, p. 183), *fărăfund* (Seche, p. 292).

⁴ Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 690.

⁵ Eugen Barbu, *Incognito*, IV, p. 327.

⁶ Marcel Gafton, *Miraria*, [București], Edit. Cartea Românească, [1977], p. 73.

⁷ Sadoveanu, *Opere*, I, p. 292.

⁸ Cf. Al. Graur, *Nume de locuri*, București, Edit. Științifică, 1972, p. 146.

⁹ Regional, și *ma*, ca în it. (Diaconovici-Loga, p. 142).

¹⁰ Paleologu, *op. cit.*, p. 207.

¹¹ Rebreanu, *Opere*, 11, p. 608. În vorbirea curentă: *N-ai de ce, N-ai pentru ce*; oricum, *fără că* (rămas numai în locuțiunile *doar că, numai că*). Pentru detalii la *numai că*: D. Crașoveanu, *Observații asupra raportului adversativ (în jurul locuțiunii conjuncționale numai că)*, în: *Limba rom.*, 26, nr. 3, 1977, p. 223-230; inf., § 53).

¹² Preda, *op. cit.*, p. 280.

¹³ Exemplu în Adriana Gorăscu, *op. cit.*, p. 663.

¹⁴ Exemplu în Rosetti—Byck, p. 186.

¹⁵ Gr. C. Moisil, *Ciobănaș cu calendar*, în: *Contemporanul*, nr. 2 (1261), 8 ian. 1971, p. 1.

¹⁶ Alexandru Ioan I, Mesaj către Adunarea Electivă a Țării Românești, nr. 525/1859 (6 dec.), în: *M. of. (Ț. R.)*, nr. 148, 8 dec. 1859, p. 589-592 (în original: *mănșinem, ecces. cari*). Opoziția (moarte) la vreme - (moarte) fără vreme în I. L. Caragiale, *Opere în două volume*, II, p. 458.

¹⁷ Observație din N. Mihăescu, *Îndrumări pentru studiul limbii române / Vocabular și gramatică*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1976, p. 50-51.

§ 32. Aproximația. Negația incertă și cea restrictivă. Înțelesul unui nume sau al unei propoziții se poate relativiza printr-unul din cuvintele *aproape, cam* și *mai*, așezate înaintea termenului relativizat:

[...] *necamștiind să se șteargă pe picioare...*¹ - cuvinte ortografiate distinct de termenul relativizat când n-au negația *ne* (cam știind, cam neștiind);

*Mai nu vrea, mai se lasă*²,

aproape și *mai*, ca adverbe nepredicative (SGLR, "adverbul IV"), putând fi urmate de *că: Aproape (că) nu-l observ, Mai (că) nu i-aș vinde.*

De asemenea, prin sintagmele:

- *de bine de rău*:

[...] într-o operă literară, [...] ce caută dialectul, când **de bine de rău** avem o limbă literară?³;

- **se numea** (tinzând să arate mai mult vorba decât realitatea):

*Se ridicau case de lut, se croiau străzi noi și soseau alți vecini. **Se numea** că nu mai e singur⁴;*

- cele formate dintr-un relativ (*ce, când, cât, cum, unde, încotro* etc.) și o predicție de tipul *o fi, dă Dumnezeu* etc. (având tendința de a sublinia mai mult lipsa):

*. Muncea cât șapte, își spăla singur, mânca **ce da Dumnezeu**, se chinuia să agonisească ceva, să iasă din sărăcie⁵*

Un înțeles incert se realizează, tot astfel, prin sintagmele negative *nu chiar, nu prea, nu (în)tocmai, nu de tot, nu cu totul, nu cu adevărat, nu în mod serios, nu ca lumea(de)* etc., unele din acestea putând fi așezate și după forma relativizată (așezare în care pot fi precedate de *dar*):

***Nu prea** mai folosea această figură de stil, devenise de mult un loc comun⁶;*

*"Lucrul străin" înseamnă lucrul **nu de tot** străin, însă destul de străin ca să nu poți pretinde că-ți aparține⁷.*

Se desprinde câte o formă pentru înțelesurile certe (afirmativ ori negativ) și altele, pentru înțelesurile corespunzătoare atenuate:

înțeles cert		înțeles atenuat
forma afirmativă	} <i>Ceasul lui Ion merge (ca lumea)</i>	<i>Ceasul lui Ion merge (.dar) nu ca lumea</i>
forma negativă		
forma negativă	} <i>Ceasul lui Ion nu merge</i>	<i>Ceasul lui Ion nu merge ca lumea</i>
forma negativă		

Atenuarea înțelesului unui nume mai poate fi operată fie cu ajutorul prefixului *cvasi_* (*cvasiunanimitatea* = mai unanimitatea) sau a sufixelor *_oid* (la substantive: *metaloid*) ori *_oidal* (la adjective: *formă conoidală*).

Semantic, aceste cuvinte și locuțiuni se pot împărți în două grupe: cele care lasă în același timp și posibilitatea unui înțeles afirmativ (*aproape, mai*⁸), mai apropiate deci de termenii intermediari (§ 56-59), numite negații *i n c e r t e*, și celelalte, în care înțelesul negativ e numai atenuat, mai aproape deci de pseudonegații (§ 31), numite negații *r e s t r i c t i v e*.

Ca și afirmația nedeterminată, negația nedeterminată se mai obține prin:

- folosirea optativului (negație incertă);
- subordonarea propoziției (negative) față de un cuvânt, de o locuțiune sau de o

propoziție cu înțeles atenuator: *Cică...* (popular) sau *Poate că...* (în care numai subordonata poate fi negativă) etc. (§ 59), uneori negația putând funcționa deopotrivă în oricare dintre propozițiile aflate în raport de subordonare: *Nu-mi vine să cred că s-a dus* = *Îmi vine să nu cred că s-a dus.*⁹ = *Îmi vine să cred că nu s-a dus.*

Și, după cum un nume poate fi golit de conținut printr-un atribut sau printr-o deformare (sup., § 14), tot astfel el poate fi relativizat prin atribute (*disciplinat de invidie și ură*¹⁰) sau printr-o deformare, uzitată de obicei în afara limbii literare, dar intrată, de această dată, în literatură cu Miguel de Unamuno, prin cuvântul ce a creat, *nivola* < sp. *novela* ("roman", "povestire", "nuvelă"), tradus în românește *nivolă*¹¹.

Uneori incertitudinea se consemnează după comunicare. Astfel, un text începând cu *Cert e(ste) că [...]* atribuie textului anterior un grad de incertitudine.

¹ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 482.

² Eminescu, *Opere*, I, 31, p. 482.

³ Sadoveanu, *Opere*, I, p. 292.

⁴ Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 10.

⁵ *Ibid.*, p. 14.

⁶ Am considerat, pentru ordinea rigidă a cuvintelor din cadrul nucleului propoziției, ordinea *nu prea mai* (SGLR, § 132), prin aceasta arătându-se că o acțiune, până în momentul specificat de verb, e mai puțin posibilă din acel moment; s-ar părea că există și *mai prea* (Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române / probleme și interpretări*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 50), dar în acest caz semnificația ar fi alta, cuvântul antepus fiind ultimul cuvânt adăugat și, ca atare, subsumând pe cel care, ca topică, îi urmează.

⁷ Arghezi, *Scrieri*, 19, p. 125.

⁸ *Aproape și mai* au calitatea de a atenua negațiile nepredicative generale: *aproape nimeni - mai nimeni, aproape nici unul - mai nici unul* etc.

⁹ Moise—Dragomirescu par că atestă o diferență între aceste două forme, de valoare stilistică. Pentru construcții sintactice slăbitoare ale negației: p. 230-231 (o atenuare extremă, cvasipleonastică, e prinsă la p. 230: *Parcă nu-mi prea vine a crede* (Rodica Ojog-Brașoveanu)).

¹⁰ Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 54.

¹¹ Miguel de Unamuno, *Negură (nivolă)*, trad. Lascăr Sebastian, [București, Edit. Univers, 1957], p. 3.

§ 33. *Negația cvasicompletă*. Tendința de minimalizare a unei existențe la nivelul inexistenței se exprimă prin substantivul comun *nimic*, articulat (*un nimic*), flexibil după număr (pl. *nimicuri*) (cf. § 27) - la care s-ar mai putea adăuga substantivele *bagatelă*, *fleac*, *fleculeț*, *jucărie*, *mărunțiș*, *mof*, substantivele colective generate *nimicnicie*, *nimicătură* și *nimicarniță*¹ - și susceptibil de a avea, în propoziție, o predicatie afirmativă și de a fi întărit.

Minimalizarea personalității unui om e exprimată prin substantivul comun, dar invariabil, *nimeni*:

*un fel de nimeni care umblă, vorbește și iscălește*²;

[...] *camarila regală, și ea, vai!, formată din niște neica-nimeni*³;

*Încă un nimeni e-n singurătate / și-și schimbă numai masca de rigoare*⁴,

prin substantivul *nulitate* "om lipsit de calități, în deosebi de cele intelectuale":

*Mulți dintre noi au căzut sub oprobriul public numai pentru că această fioroasă, rece și constantă nulitate a voit*⁵,

prin *nulă* (< lat. *nulla*) ori *zero* (amplificat: *zero oarecare*⁶, *zero total*⁷, *zero tăiat*, *zero înjumătățit*, *zero la pătrat* ori *la cub*⁸) sau prin comparații cu aceeași semnificație, cel minimalizat fiind *ca cel ce nu-i*⁹ respectiv *că e egal cu zero*, *că nu face* (sau *că pe acela nu se dă*)(*nici*) *doi bani*¹⁰ ori *o para chioară*¹¹, *o para frântă*, *că nu face nici (cât) o ceapă degerată* etc. ori mai puțin standardizate:

*Nu ești nici de zeama ouălor*¹²,

[...] *le-ai pus la un post atât de aspru, că nu mai sunt decât niște idei sau niște fantome, niște umbre de cai*¹³,

*Se făcea ziarist, ori romancier, ori critic te miri cine*¹⁴;

prin attribute (*ridicol* etc.).

Popular, pentru "mai nimic" se mai folosește locuțiunea adverbială *Dumnezeu cu mila*.

¹ Eugen Barbu, *Jurnal*, București, E. P. L., 1966, p. 350 (*o nimicătură de fier de plug*), și *Săptămâna nebunilor*, p. 32 ([...] *mult îl bârfiră și-l făcuseră de nimicătură*); Arghezi, *Scrieri*, 41, p. 487 (*nimicnicie*); Fulga, *op. cit.*, p. 410 (*nimicarniță*); Pavel Coruț, *Quinta spartă*, București, Edit. Miracol, 1993, p. 135 (*Dacă ți-ai pune mintea cu asemenea nimicarniță [...]*). Pentru alte sinonime (învechite, regionale), cf. Seche, *op. cit.*, s.v. *nimic*³.

² Mircea Djuvara, în *Politica culturii*, București, Cultura Națională, 1930, (Institutul Social Român), p. 325.

³ Eugen Barbu, *Incognito*, IV, p. 193.

⁴ Passionaria Stoicescu, *Rouă și scrum*, București, Edit. Albatros, 1982, p. 69.

⁵ Arghezi, *Scrieri*, 20, p. 175.

⁶ Fulga, *op. cit.*, p. 213.

⁷ Preda, *Viața ca o pradă*, p. 315.

⁸ Arghezi, *Scrieri*, 32, [1980], p. 110 ([...] *genul care se încheie cu zero, zero pătrat și zero cub*).

⁹ Sadoveanu, *Opere*, 2, 1985, p. 176 (*Săraca Domnica! tare a mai rămas ea chinuită cu copiii, ca o văduvă, că el era ca cel ce nu-i!*).

¹⁰ Eugen Barbu, *Incognito*, I, [București], Edit. Albatros, 1975, p. 286 (*Și eu care nu dadeam doi bani pe ei!*).

¹¹ Reboreanu, *Opere*, 4, 1970, p. 577 ([...] *nu-i dăduse nici câtui o para chioară, așa că trebui să plece numai cu vreo cincizeci de bani în șerpar*).

¹² Creangă, *Opere*, p. 62 (în original: *zama*).

¹³ Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 197.

¹⁴ *Ibid.*, 14, p. 145.

§ 34. *Negația incidentală.* Uneori cuvintele cu înțeles pozitiv au o funcție negativă, de circumstanță. Astfel, locuțiunea adjectival-adverbială *în plus* poate fi folosită nu numai cu înțeles negativ (*Vorbești în plus*) sau relativ ori, ca valoare, ambiguu (*N-aveți un bilet în plus?*).

§ 35. *Formă afirmativă cu mai multe negative.* Teoretic, oricărei forme afirmative îi corespunde o formă negativă și oricărei forme negative una afirmativă¹. Se înregistrează lingvistic și excepții.

Cuvântul *mai* (< lat. *magis* "mai mult"), având principal o semnificație augmentativă, de adaos, are - aplicat pe lângă un verb - două înțelesuri.

Într-un înțeles, cel diacronic, *mai* înseamnă "încă", așadar *mai ai abateri* = *încă ai abateri*, *ai încă abateri* (se spune, pleonastic, "*încă mai ai abateri*", "*mai ai încă abateri*"), înseamnă "ai avut abateri (1) mai multe + ai abateri (mai puține)". Negate, cele două forme pozitive echivalente devin contrare: *nu mai ai abateri* înseamnă "ai avut abateri + nu ai abateri". În timp ce *încă nu ai abateri* înseamnă "nu ai abateri + vei avea abateri".

În celălalt înțeles, cel sincron, *mai* înseamnă "de asemenea", "și", așadar *mai ai abateri* = *ai și abateri* (se spune, pleonastic, "*și mai ai și abateri*"), înseamnă "ai abateri (pe lângă altceva decât abateri)". Se neagă acest înțeles prin *numai abateri ai*, *ai numai abateri*, *ai abateri numai* sau *nu ai decât abateri*. Ortografierea într-un singur cuvânt a lui *numai* (*nu + mai*) e justificată de faptul că aici e negat *mai*, nu predicția, și de aparenta dispariție a sensului negativ (v. § 53); aceasta permite negații proprii: *nu ai numai abateri* = *ai nu numai abateri* = *mai ai abateri*, revenind astfel la înțelesul sincron inițial (ceea ce e logic), dar cu următoarea observație: în *nu ai numai abateri*, m-am referit întâi la abateri, urmând ca apoi să mă refer la celelalte însușiri, în timp ce în *mai ai abateri* m-am referit întâi la celelalte însușiri, numai după care am trecut la abateri. Topica realizează și alte înțelesuri: *numai abateri n-ai* "ai orice afară de abateri" etc. [V. și § 53.]

De asemenea, faptul că negația are, de regulă, un element lingvistic mai mult decât afirmația, permite din principiu mai multe posibilități topice (v. și § 32).

¹ Aristotel, I, p. 216 (*Despre interpretare*, 6, 17a); Bădărău, p. 65 („Afirmația și negația se referă la contradicția dintre propoziții și nu la contrarietatea dintre termeni [...] nu există deci două feluri de a nega o alternativă”).

§ 36. *Forme negative fără corespondent afirmativ.* Există forme negative cu înțelesuri lipsite, la forma afirmativă respectivă, de corespondent:

- *a nu avea ce face* marcând imposibilitatea de a acționa potrivit interesului, scopului propriu:

*N-au avut ce face și-au plecat spre București, grămadă!*¹;

- *a nu avea cum* “a nu putea”:

[...] *au vrut să fugă, n-au avut cum*²;

- *a nu avea încotro* (sup., § 28);

- *a nu se pomeni* “a nu exista”:

Așa ceva nu s-a pomenit;

- *a nu se potrivi* “a nu accepta”, “a refuza”, “a realiza”:

Nu te potrivi! (“nu te lua după spusele lui!”, “rezistă la propunere!”);

- *nu-i (de) chip* “nu-i posibil nicidecum”, “nu-i posibil într-altfel”:

*Ei, cum nu putem noi să-l prindem! Nu-i chip, domnule și pace!*³

La formele de acest fel se adaugă formulările rămase în circulație numai în varianta negativă (*Nu dau turcii*⁴), unele aflate în circulație internațională (*Non possumus; De gustibus (et coloribus) non disputandum*).

¹ Eugen Barbu, *Groapa*, p. 200.

² *Ibid.*, p. 341.

³ Sadoveanu, *Opere*, 2, p. 211.

⁴ Al. O. Teodorescu, *Berzele din Boureni*, [București], Edit. Tineretului, 1957, p. 78-95.

Similar: *Nu dau tătarii* (Ion Agârbiceanu, *Fefealeaga*, în: *Două iubiri*, antologie de G. Pienescu..., E. P. L., 1962, p. 130, 131 și 138).

3.7. Negații numai ca fond sau numai ca formă

§ 37. *Negația ca întărire a afirmației și afirmația ca întărire a negației.*

Negația are și capacitatea de a întări un dat, o afirmație:

- când pune în evidență, pur și simplu, afirmația, adăugându-i negarea contrarului:

Realități. Nu figuri de stil! (uzitate: *Nu glumă*, reg. *Nu șagă*);

*Chipeși oameni, os de domn, nu altceva*²;

*Să-l omoare și mai multe nu*³;

- când subliniază imposibilitatea negației, posibilitatea afirmației (*Dar* (popular: *Da*) *cum?*, *Cum (de) nu?*, *Cum (să) nu?*, *De ce nu?*, *Pentru ce nu?* *Nu-i așa?*):

Cum nu? *Ai bănuț bine că ei sânt...*⁴;

- printr-o dublare a negației: (*Ba bine că nu*⁵, precum și construcțiile cu *fără doar și poate*, *negreșit*, *neîndoielnic*, *nu încapă îndoială* (ori *discuție*, *voră*⁶) și de

aici simpla negație *Nici discuție* (sau *vorbă*):

[...] *cere numai decît, fără doar și poate, o cronică* [...]⁷,

aceste negații dublate putând subsuma afirmația (aflată la indicativ, prin *că*):

[...] *nu mă îndoiesc cătuși de puțin că, nu numai așa, doar ca om politic, îmi arăți atîta bunăvoință*⁸;

- printr-o formulare de tipul *nimic mai adevărat, nimic mai mult*, putând subordona formații nominale precedate de *ca* ori *decît*:

Grammatici certant? *Nimic mai pozitiv* (ca aceasta)!

- când, prin ea, locutorul, sigur de ce a comunicat, își invită, retoric, interlocutorul - sau pe asistenții la dialog - să-i tăgăduiască enunțul, convins că va fi aprobat (cel puțin prin tăcere):

Zi că nu! (pop.);

Ce are a face Morala cu cariera de avocat [...]? ...*Ba nu, spune d-ta*⁹;

A luat el într-o zi autobuzul [...] cu Costică, *nu e așa Costică*?¹⁰;

- când pune în evidență caracterul de paranteză (caracterul secundar) al unui pasaj din comunicare (care urmează ori căruia i-a urmat) sau, paradoxal, conținutul (în realitate, important) al parantezei, prin expresia *nu-i vorba* (sau *vorbă*) “nu-i obiectul comunicării”:

[...] *a preferat, cam târziu, nu e vorba, să* [...]¹¹;

Nu-i vorbă, că știa Vidma ce-o așteptă, dar ce era să facă?¹²;

- când redă un grad de intensitate maxim, neatins până atunci (*ce n-a văzut Parisul*¹³), posibil ori de neimaginat, un superlativ:

*bărbat nu se poate mai de ispravă*¹⁴;

Ce bine-mi pare că te văd! N-ai idee ce bine-mi pare!¹⁵,

[...] *era de o frumusețe atît de desăvârșită. Încât firea n-ar mai fi putut plîsnui nici cu atîtica ceva mai frumos decît ea*¹⁶.

*Că fără de seamă mulți-s aceia care pe poarta largă se duc spre pieire*¹⁷ (și în general prin ideea cantității nemăsurabile: uzual, prin adj. *nenumărat*: *nenumărați-s aceia* etc.).

Și într-o vorbire populară: *care nu se mai află*¹⁸, *cum nu se mai află*¹⁹, *de nu se mai află*²⁰.

Similar, formele *nu un(ul)*, *nu o dată* înseamnă numai “mai mulți”, respectiv “de mai multe ori”, iar nu și “nici un(ul)”, “niciodată”, cum logic am fi îndreptățiți să le interpretăm, de asemeni.

Uneori se folosește, pentru afirmație, numai partea negativă, întărirea:

Începu ospățul [...] *Oaspeții nu se încurcau*²¹ (“se descurcau”, “se ospătau din plin”).

Popular, numai și *nu*, eventual precedate de relativul *unde*, pot întări o afirmativă ce redă neașteptatul, fantasticul (v. și § 39):

[...] *că numai iaca se face ziuă*;

Și atunci, unde nu începe Flămânzila a cărăbani deodată în gură câte o haraba de pâine [...]²².

Tot astfel, afirmația poate avea funcție de întărire a negației (§ 29):

*Trebuie să știți dumneavoastră că hanul acela al Ancuței nu era han, - era cetate*²³.

Și pot exista situații când negația e subînțeleasă, fiind reprezentată doar prin afirmația întăritoare: astfel, la imputarea cuiva de a fi spus un neadevăr, acesta nu neagă (*Nu mint*), ci se blestemă, dacă ar fi spus-o (*Să mă ferească Dumnezeu și Sfânta Fecioară (dacă...)*²⁴, *Să n-am parte de...*), blestem care poate fi provocat chiar de interlocutor (*Să mori dacă (mă) minți?*, *Să se facă așa cine minte?* (v. § 18).

¹ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 474.

² Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 98.

³ *Ibid.*, p. 268. Un astfel de și mai multe nu înseamnă "și mai puține nu".

⁴ Sadoveanu, *Opere*, 2, p. 287.

⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 80.

⁶ Aici, *vorbă* are înțelesul de "ripostă": (*Nici nu încapă vorbă, mărturisesc omorul*) (Arghezi, *Scrieri*, 3, p. 180).

⁷ I. L. Caragiale, *Opere*, IV, p. 203.

⁸ *Ibid.*, II, p. 259.

⁹ *Ibid.*, p. 32.

¹⁰ Preda, *Marele singuratic*, p. 13.

¹¹ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 458.

¹² Creangă, *Opere*, p. 250.

¹³ Graur, *op. cit.*, p. 147.

¹⁴ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 225.

¹⁵ I. Al. Brătescu-Voinești, ap. Drăganu, p. 16.

¹⁶ Cervantes, *op. cit.*, 2, p. 345.

¹⁷ Zoba, *op. cit.*, p. 152 (în original: *samă, carii, pre (pentru pe și pentru spre), perire*).

¹⁸ Creangă, *Opere*, p. 179.

¹⁹ Sadoveanu, *Opere*, 2, p. 153.

²⁰ *Ibid.*, 2, p. 162.

²¹ Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 40.

²² Creangă, *Opere*, p. 221 și 224; v. și I. Bacinschi, *Probleme sintactice*, I, *Termeni negativi în funcțiune afirmativă*, în: *Grai și suflet*, vol. II, fasc. 1, 1925, p. 90-99.

²³ Mihail Sadoveanu, *Hanul Ancuței*, București, ESPLA, 1959, p. 4.

²⁴ Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 152; v. și Dragomirescu—Moise, p. 551.

§ 38. Afirmația cu sens negativ și negația cu sens pozitiv. E de menționat tendința vorbitorilor de a înlocui propozițiile negative cu altele afirmative, din intenția de a menaja, pe sine (*Am ideal a fost sinonim cu N-am parale, împrumutăm un pol*¹) ori pe alții ([...] *viziunea lui Călinescu asupra incuriei fizice și vestimentare a poetului comportă un coeficient ridicat de imaginație creatoare*²), fie în general din intenția de a înlătura aspectul negativ (*N-am auzit-o o dată plângându-*

se. O dată n-am auzit-o spunând nu am. Singura concesie pe care o făcea lipsei era să-i recunoască existența la optativ: ne-ar trebui³), fie din pur joc stilistic (Apoi rușinea mea unde-o mai pui?⁴ “Nu am mai pus la socoteală și rușinea mea” - § 42), fie din ironie.

Invers, folosirea negației pentru o afirmație e mai rară, mai subtilă. Propozițiile dialogului – *Bei un vin?* – *Beau capătă*, într-o vorbire populară suplă, forma negative:

– *Da tu, zise ea, un vin nu beai?* (negația permite interlocutorului să refuze ușor) – *Ți-am spus eu că nu?*⁵ (negația subînțelege o aprobare de principiu).

Să ne oprim la afirmațiile cu caracter negativ. De multe ori evocarea calității (*Stimate domn!*, *frumosul ăla*), acoperă lipsa unor calități mai importante, spre menajarea, cel puțin aparentă, a interlocutorului sau a persoanei despre care e vorba.

Vorbirea familiară, populară (rustică ori de mahala) sau regională cuprinde numeroase modalități exclamative de negare lipsite de formă negativă:

- printr-o sintagmă subsumatoare (*chip de, pas de, poftim de*):

*La bariere, chip de trece!*⁶ (“era cu neputință să treci”);

Pas de mai privește și admiră (“Era cu neputință să mai privești și să mai admiri”) *colnicele Bucovinei, când copila trebuia purtată, schimbată, împăcată, hrănită*⁷;

Poftim de te hrănește atâta vreme numai [...] *de la fereastra vagonului*⁸;

- prin înlocuirea predicăției negative cu o exclamație, de exemplu *pace!*); (< *nu, și pace!*) “nimic”:

De la o vreme mama [...] *iese afară și începe a striga de da duhul dintr-însa: Ioane! Ioane, Ioane! Și Ion, pace!*⁹;

- prin diferite figuri stilistice consacrate (în diferite limbaje): pentru “nimic”, *cail de la bicicletă, praful de pe tobă*¹⁰ și *tufă (de Veneția)*¹¹; pentru “nicăieri”, *în satul (sau în țara) lui Cremene*¹²; pentru “niciodată” (referitor la viitor), *de (sau la) calendele grecești, de (sau la) paștile cailor, de (sau la) Sfântu-Așteaptă, poimartî*; un obiect fără valoare (învechit, uzat, demodat) e declarat *de pe vremea lui Pazvante (-Chiorul)*, ca și cum ar fi rămas în urma incursiunilor de jaf ale oamenilor lui Pasvan-Oglu cca 1800; locul inexistent (sau foarte depărtat) e *la dracul n praznic sau unde a înfărcat dracu(l) copiii*¹³; averile inexistente ale cuiva sunt *castele în Spania*; cel ce nu dă nimic (celui care cere, care are nevoie sau căruia îi e dator) îi dă *cotu(l) și pișcotu(l)* sau *mai mult de o grămadă* (GPT, p. 248); ideile fără rost ori înțelesurile irealizabile sunt *cai verzi pe pereți*¹⁴; acțiunea fără rost e făcută *de florile cucului (ori mărului)*¹⁵; cel prezent continuu, deși nechemat, e *martie din post*; cel care nu ține drumul (fiind, de exemplu, beat), *merge pe trei cărări*; cel care nu are libertatea de a face ceva e *supus austriac*; cel care nu are înțelegere în ce privește cererea cuiva e *turc*; cel care nu înțelege ceva e *chinez* (reflectare a distanței civilizației

chineze de cea europeană);

sau printr-o serie de propoziții afirmative: pentru un refuz *sine die* (echivalent cu “niciodată”), *Mai va* (cf. SGLR, § 130b și sup., § 19); despre locurile vestite, dar fără temei, ca îmbelșugate sau despre cele inexistente, se spune că, acolo, *umblă câinii cu covrigi în coadă*; cel cu un avut neînsemnat, în caz de pierdere (în urma unei afaceri, a unui jaf etc.), și, în general, cel neinteresat de consecințe își spune *Ce-am avut și ce-am pierdut!*¹⁶; iar când nu găsește pe cel care l-a păgubit sau când, găsimdu-l, nu are ce lua de la el, se spune *Prinde orbul, scoate-i ochii!*; cel căruia i se refuză ce și-a dorit și-a pus pofta în cui¹⁷; iar celui care speră în van averi, restituiri de datorii etc., i se spune *Să ai să iei!*; cel care sistează o acțiune începută, *o lasă baltă* (§ 68), *îi pune cruce*; iar când anihilează vorba sau acțiunea cuiva, *i-a turtit fesul!*¹⁷; cel care desființează ceva sau pe cineva, *îl* (sau *o*) *face una cu pământul*; cel care minte *e lovit cu leuca*¹⁸; actantul al cărui mijloc nu corespunde scopului, *bate apa în piuă* sau *dă ci bâta în baltă*; când mijlocul îi lipsește, *se duce câine surd la vânătoare* (sau *la vânat*¹⁹); când scopul e irealizabil, *umblă după potcoave de cai morți*; când suportă racilele birocratismului, *merge* (sau *umblă*) *de la Ana la Caiafa*²⁰; când dă greș, *o nimerește ca Ieremia (cu oiștea în gard)*²¹; când n-a obținut nimic în acțiunea sa, *a rămas de căruță*²² sau *s-a umplut de Filipești*; când acționează fără eficiență (în general) *face pe dracu (ghem)* sau - agramatism - *face pe dracu să îl ia* (iar când o scoate la capăt, *face pe dracu în patru*); cel care se deplasează, fără rost, *merge* (ori *umblă*) *creanga*²³ (sau *de colo până colo*); cel care a sărăcit, *a ajuns la sapă de lemn* ori *a pus-o de mămăligă*²⁴; cel care nu-i bun de nimic, *face umbră pământului*; cel care nu face nimic, *taie frunză câinilor*²⁵ (sau: *la câini, la căței*); cel ce face ce nu-i permis, *fluieră în biserică*²⁶; cel ce nu-și urmează rostul, *merge alături cu drumul*; celui alungat i se dau papucii (sau *i se dă pașaportul*); iar dacă pleacă singur, *își ia papucii*; despre cel care consideră realizată (ori ca și realizată) o dorință care practic nu se poate realiza se spune *Vrabia mălai visează*²⁷; cel care teoretizează aspecte minore ori fără rost *face teoria chibritului*²⁸; despre cel care nu e ascultat se spune că *El a spus, el a auzit*²⁹; cel care minte sau spune lucruri fără rost *spune* (sau *înșiră*) *moși pe groși*³⁰; iar cel care se adresează inutil unui deplin cunoscător a ceea ce i se spune, *vinde castraveți la grădinar*³¹; cel care, fără voie, a făcut o mare greșală de comportament, *a făcut-o boacănă* (ori *a făcut una boacănă*), *a făcut-o de oaie* etc.³²; dacă o pățește, *l-a luat gaia*³³; dacă e aspru criticat, *e făcut cu ou și cu oțet*; dacă nu dă un răspuns precis (fiind vinovat), *dă din colț în colț* sau *o scaldă*³⁴ (dar, dacă se comportă ca și cum n-ar fi vinovat, folosindu-se două negative, *nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase*, ori *nu i-a mirosit*³⁵, sau, arătându-se în general, fără legătură cu problema, *se face că plouă* - v. § 61); despre cel care critică lipsa altuia, lipsă pe care

o are și el, se spune *Râde ciob de oală spartă* ori *Râde dracu(l) de porumbe negre* (și pe el nu se vede); pe nepăsător, *îl doare în cot*³⁶; despre cel ce se ocupă cu lucruri neînsemnate (în raport cu momentul respectiv) se spune *Țara pierde* (sau *arde*) și *baba se piaptănă*³⁷; pe cel care a pățit-o (ca urmare a faptei lui), *l-a luat dracu(l)*; dacă n-a fost pedepsit, *a fost lăsat în plata Domnului*; pe mort, *l-a luat Dumnezeu* (dacă a fost prețuit sau dacă e privit cu bunăvoință) ori *dracu(l)* sau *S-a dus dracului* (în caz contrar). Un dialog, fără concluzii comune se termină în *coadă de pește*³⁸.

Despărțirea definitivă față de o persoană în viață se exprimă, cu nuanță ironică, prin *Adio, și n-am cuvinte*³⁹ (negația începând aici superlativul unei nespuse dureri, de semnificație pozitivă). În alte expresii, negația e subordonată unei afirmative: *Ia-l de unde nu-i* ("Nu-i de găsit"), *Parcă n-aș vorbi cu tine*; sau ia forma unei întrebări 1: *Cu cine vorbesc eu?* (același sens) ("N-ai auzit", "Te faci că n-auzi"), (invitație de atenționare).

Familiar, întrebarea *Ce-ai spus?* (de regulă semnificând nereținerea celor spuse de antevorbitor) poate însemna neașteptatul sau dezacordul (întrebarea cerând revenirea asupra celor spuse sau întărirea lor).

Alte zicale sunt de circulație restrânsă (astfel, într-o familie, propoziția *Am petrecut ca la logodna lui Mircea* însemna "N-am petrecut de loc", "M-am plictisit") sau de circulație internațională (*Hic sunt leones* "Aici sunt lei", folosită în trecut de cartografi pentru a marca zonele geografice necunoscute, iar azi a ironiza neștiința).

În mod similar, formații negative au înțeles pozitiv, respectiv afirmativ:

*Nimic de zis*⁴⁰;

*Din cauza asta îl domnesc atâta [...] și-l tratez cum nu prea pe mulți îi tratez*⁴¹.

Pentru claritatea textului, aceste forme negative se recomandă mai puțin, apoi ele cerând mai multe cuvinte decât afirmațiile corespunzătoare⁴². (Pentru și mai multe nu "și mai puține nu", v. § 37; pentru ambiguiul *ca nimic*, v. § 27.)

Reamintesc că o serie de construcții negative pierd, tot astfel, înțelesul lor negativ original (*nu mai departe*; *nevoie mare* - sup., § 14; *numaidecât* - § 25); schimbarea înțelesului poate avea loc la trecerea termenului din limba de origine în limba română: (*ni*)*tam-nisam* (cu variantele *tam-nesam* etc.): în bulgară, "nici de aici, nici de acolo"; în română, "dintr-o dată", "pe neașteptate", "putându-se întâmpla oricum altfel"⁴³.

¹ Arghezi, *Scrieri*, 20, p. 126.

² Paleologu, *op. cit.*, p. 22.

³ Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, roman, București, Cartea Românească, 1980, p. 217.

⁴ Creangă, *Opere*, p. 72.

- ⁵ Preda, *op. cit.*, p. 364.
- ⁶ Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 200.
- ⁷ Gala Galaction, *Jurnal*, București, Edit. Minerva, II, 1977, p. 478.
- ⁸ Dumitru C. Moruzi, *Pribege* [...], Iași, Inst. a. g. N. V. Ștefaniu, 1912, p. 187.
- ⁹ Creangă, *Opere*, p. 47-48.
- ¹⁰ D. Popescu, *op. cit.*, II, p. 420 (*Atunci ce ne mai rămânea? Praful de pe tobă?*).
- ¹¹ V. Alecsandri, *Opere*, București, Edit. Minerva, VI, 1979, p. 433 (*Lunecă pe gât ca șarpele, și când cați în pahar [...] tufă*).
- ¹² Cf. Graur, *Nume de locuri*, p. 38 ("loc unde fiecare face ce vrea").
- ¹³ Sadoveanu, *Opere*, 2, p. 330 (*Oamenii, strămtorați, se duceau cine știe unde, pe unde a înțărcat dracul copiii [...]*).
- ¹⁴ Arghezi, *Scrieri*, 35, p. 139 (*cai-verzii pe pereți*).
- ¹⁵ *Ibid.*, 34, p. 107 (*pentru ce toate astea? Uite așa, de florile mărului*).
- ¹⁶ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 62.
- ¹⁷ *Id.*, *Opere în două volume*, I, p. 759.
- ¹⁸ *Ibid.*, I, p. 904.
- ¹⁹ Preda, *Întâlnirea din pământuri*, p. 14.
- ²⁰ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 124 (*"Altul în locul lui ar fi continuat să alerge de la Ana la Caiafa..."*).
- ²¹ *Ibid.*, p. 195 [...] *cei ce se încumeta să pună la îndoială conținutul materialului nimerea ca Eremia cu oiștea în gard*).
- ²² Constantin Argetoianu, *Memorii* [...], ediție [...] de Stelian Neagoe, București, edit. Machiavelli, VII, 1996, p. 99.
- ²³ Popescu, *op. cit.*, II, p. 501 (*Ce e mă, umbli creanga?*).
- ²⁴ Iordache Golescu, ap. Al. Rosetti, *Câteva precizări*, p. 37. Pentru *e la pământ*, v. inf., n. 32.
- ²⁵ A. Vlahuță, *Scrieri alese*, București, Edit. pentru Literatură, 1963, p. 347.
- ²⁶ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 151 (*Aici, zău, orice vorbă omenească sună ca un fluierat în biserică*).
- ²⁷ În locul acestui proverb, a avut cândva circulație, cu același sens, deraierea (lexico-gramaticală) *Vrabia Mihai Viteazu(l)*, substituirea fonetică trecând, ca înțeles de la visul unei vrăbii la o sugestie depășind posibilitatea celui vizat. Paralel cu agramatismul formulării, e de subliniat capacitatea ei de sugerare.
- ²⁸ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 375 (*Un cerc de intelectuali face teoria chibritului și atât*).
- ²⁹ Preda, *Marele singuratic*, p. 57 [...] (*ea a spus, ea a auzit*).
- ³⁰ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 277 (*Ori gândești că-ți spun moși pe groși, ca să glumesc cu dumneata?*).
- ³¹ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 87 (*Dă-o dracu[lui], Vlade, vinzi castraveți la grădinar?*).
- ³² La Ion Băieșu, *Balanța*, roman, [București], Cartea Românească, 198, mai întâlnim următoarele forme recente cu același sens negativ: *mă fac de băcănie* (p. 95: *Nu mă fac de băcănie?*) și *mă dau în stambă* (p. 96: [...] *îmi explicase dinainte tot ce trebuie să știu să nu mă dau în stambă*) "o fac boacăna", "mă fac de răs", "îmi dau pe față lipsa de creștere, de cultură etc."; *sunt în pom* (p. 190: [...] *să mă uit mai atent în fișa ta și să văd că ești în pom cu sănătatea...*) și *sunt la pământ* (p. 23: *V-ar conveni [...] dacă aș afirma că [...] este la pământ?*) "sînt lipsit de

ceea ce e esențial (în materia discutată)".

³³ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 278 (*A dat bărdaca peste cap și, firește numaidecât l-a luat gaia*).

³⁴ *Ibid.*, V, 1938, p. 196 (*Dumneata vrei s-o scalzi; dar noi îți spunem scurt: ori faci să înceteze scandalul, ori [...] te tratăm cu ultima asprime [...]*).

³⁵ Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 106.

³⁶ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 141 (*Te-ai făcut cam jemanfișist. Dai mereu impresia că te doare în cot de orice...*).

³⁷ *Ibid.*, II, p. 277.

³⁸ O. Goga, *Jurnal politic*, în: *Rev. Ist. Teor. lit.*, 35, nr. 1-2, ian.-iun. 1987, foileton, p. II [...] *despărțirea a fost cam acră și totul s-a isprăvit în coadă de pește*).

³⁹ Argetoianu, *op. cit.*, V, 1995, p. 25.

⁴⁰ Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 178.

⁴¹ Fulga, *op. cit.*, p. 283.

⁴² Dominte, p. 178-179.

⁴³ I. L. Caragiale, *Opere*, V, p. 58 (*Părintele Lucaci, având pe semne bănuielei, s-a făcut că nu prea înțelege, și a venit tamnisam*). Cf.: Graur, *Etimologii românești*, p. 29; N. Mihaescu, *Cartea despre limba românească / Pentru o corectă și frumoasă exprimare [...]*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1972, p. 136-137.

§ 39. Egalitatea semantică a formelor negativă și afirmativă. Există situații în care cuvinte cu conținut negativ au, semantic, aceeași valoare cu corespondentele lor cu conținut pozitiv.

Astfel:

1) Negațiile nepredicative *niciun(ul)*, *nimic*, *nimeni*, *nicicând*, *niciodată* (cu variantele lor), când sunt așezate după predicat, pot fi înlocuite cu adjectivele, respectiv pronumele ori adverbele, nehotărâte corespunzătoare: *niciun(ul)* cu *vreun(ul)* ori cu *un(ul)*, *niciunul* și cu *careva*, *nimic* cu *ceva*, *nimeni* cu *cineva*, *nicicând* cu *cândva* și *niciodată* cu *vreodată*¹:

(Nu e) *nicio* pagubă = nu e *vreo* pagubă;

Nu a venit *nimeni*? = Nu a venit *cineva*? (GLR₂, § 93);

Să nu ne dăm înapoi de la *nimic* pentru a ne îndeplini datoria [...] = Să nu ne dăm înapoi de la *ceva* pentru a ne îndeplini datoria [...].

Acceași echivalență semantică se menține, pentru negațiile nepredicative arătate și corespondentele lor nehotărâte, și față de numele ori propozițiile introduse de *fără*:

fără nici o floare = *fără vreo floare* = *fără o floare* = *fără floare*;

Să dormi trei sute de ani de aci-ncolo *fără* să te mai supere *nimeni* cu *nimic*², în care *nimeni* poate fi schimbat cu *cineva* și, în mod independent, *nimic* cu *ceva*.

Nici un(ul) poate fi schimbat cu *un(ul)* chiar când precedă predicatul:

N-a spus o vorbă ("N-a spus nici o vorbă") = *O vorbă n-a spus*;

*Unul să nu fie lipsă, că-i scurtează coada și-i lungeste urechile*⁴, în care *unul* poate fi înlocuit nu numai prin *niciunul*, ci și prin substantivul pe care-l reprezintă, în speță *un drac*, *drac* sau - cu schimbările cerute de acord - *dracii*.

(În același timp, *un(ul)* se opune nu numai lui *nici un(ul)*, ci și pluralității (*doi*, *trei*, ..., *mai mulți*), astfel că înțelesul se cere precizat de context și de informație.)

2) Enumerarea corelată prin *nici*, ..., *nici*..., parte dintr-o propoziție (negativă):

Nici slugile nici frățiorul n-au putut afla nimica...⁵,

poate fi înlocuită cu o enumerare legată printr-un singur *și*:

Slugile și frățiorul n-au putut afla nimica...

(corelativele *și*...*și*... fiind întrebuințate numai cu afirmative).

O serie de termeni negativi întăritori introduși de *nici* pot apărea, cu același înțeles, și fără *nici* (§ 22).

3) Unele demonstrative cu înțeles opus pot apărea cu același sens :

*Eram și așa indispus de neodihnă*⁶ (unde *asa* poate fi înlocuit cu *altfel*).

4) Relativul *unde* poate egala înțelesul dintre propozițiile afirmative și cele negative:

[...] și *unde-am croit-o la fugă spre Humulești* [...]⁷;

Și *s-au adunat cu toatele la priveghiu, și unde nu s-au așternut pe mâncate și pe băute, veselindu-se împreună* [...]⁸ ("... și s-au așternut...") (aici înțelesul relativ și cel locativ al lui *unde* au dispărut, fiind înlocuite cu o valoare exclamativă și de admirație, asemenea locativului la origine reg. *coalea* (*știi, colè!*)).

5) Există perechi de propoziții - o formă afirmativă și alta negativă - cu același înțeles:

1° întrebările menite a provoca o confirmare: *Așa-i că...? = Nu-i așa că...?*;

2° întrebările retorice de tipul: *Ți-am spus că...? = Nu ți-am spus că...?*

3° întrebările dubitative: *Să se găsească în București? = Să nu se găsească în București?*

4° exclamativele introduse cu seria de relative:

Câte i s'au întâmplat! = *Câte nu i s-au întâmplat?*⁹ ("S-au întâmplat multe") - cu indicativul;

Și ce-aș (mai) face! = *Și ce n-aș (mai) face!*¹⁰ ("Aș face orice") - cu optativul.

Acestei ultime perechi de exemple, pentru a rămâne la ele, îi corespunde pe plan enunțiativ, o frază introdusă de o propoziție negativă ce traduce situația de exclamare (căci exclamația neagă tocmai posibilitatea de formulare - cf. SGLR, § 149b), continuată de o subordonată afirmativă sensibil apropiată de formularea propoziției exclamative:

Nu voi ști ce să mai fac.

Correspondența ei cu propozițiile exclamative din exemplul propoziției negative îmi pare logic, perfectă, întrucât: 1° adăugirea verbului *a nu ști* (din propoziția regentă ce subsumează - pe plan expozitiv - conținutul exclamației) ține locul aspectului exclamativ

(care exprimă neștiința de a exprima); trecerea verbului la viitor (comp. cu *o să facă*) reprezintă echivalentul timpului de la optativ (al cărui prezent are în vedere viitorul); 2° trecerea de la optativ la conjunctiv e impusă de trecerea propoziției principale la condiția de subordonată; 3° obligativitatea formei afirmative a subordonatei e impusă de caracterul negativ al regentei; 4° obligativitatea lui *mai*, expresie a unui grad de intensitate (fără de care nu ar fi emoția, propoziția exclamativă), e impusă de trecerea de la forma exclamativă la cea enunțiativă, unde intensitatea se cere exprimată explicit.

În mod similar s-ar transforma în enunțiative și celelalte propoziții exclamative fără variantă negativă:

Pe cine să vadă mai întâi! = *Nu știe*¹¹ *pe cine să vadă mai întâi.*

De reținut îmi pare valoarea specială a verbului *a ști* în convertirea exclamativelor în enunțiative.

Cât privește enunțiativa afirmativă corespunzătoare - în primul exemplu, *Voi ști ce să mai fac* - aceasta rămâne depărtată de exclamative.

6) Mai întâlnim egalitatea semantică între forma negativă și cea afirmativă:

1° la completivele introduse prin *dacă* (*nu* (*care*) *cumva*)¹²:

Să vedem dacă (*nu* (*care*) *cumva*) (*nu*) *a ieșit la tragere acest loz,*

sau cele introduse prin *ca* (*nu* (*care*) *cumva*):

Vezi ca (*nu* (*care*) *cumva*) *să* (*nu*) *scape câinele din lanț!*

(parantezele, indicând formele facultative, sunt independente una de alta; dar una din negații e totodată necesară);

și la regentele de tipul *Să* (*nu*) *dea dracu(l)...* (v. § 28);

2° la subordonatele temporare care exprimă - în raport cu acțiunea regentei - o posteritate¹³, și anume:

- cele introduse printr-o locuțiune conjuncțională (respectiv - în cazul reducerii predicatului la un infinitiv - prepozițională) având ca element de bază pe *înainte* (forma negativă nefiind recomandată în limba modernă):

Merg la școală mai înainte de a (*nu*) *merge la joacă;*

- cele introduse prin *până* sau prin locuțiunile conjuncționale care îl includ:

Merg la școală până (*nu*) *merge la joacă,*

forma negativă părăd a avea precădere când și verbul din regentă e negativ:

*De răpit, nu mă poți răpi, până ce nu-i avea un cal asemenea cu acela ce-l are tatăl meu*¹⁴;

3° la completiva modală infinitivală și la circumstanțiala modală introduse prin *fără*, limba română reținând posibilitatea negativei numai când și verbul din regentă e negativ¹⁵:

*Nu putea asculta povestirea...fără să nu uite o clipă de supărarea lui*¹⁶,

Gramatica Academiei precizând, firesc, că forma e "mai puțin corectă";

4° la completiva infinitivală și la subordonata după verbe arătând interdicție, împiedicare, ferire (forma negativă părând obligatorie în limba veche¹⁷, dar azi părând mai puțin corectă - GLR₂, § 491):

Nu m-am putut împiedica de a (nu) zice;

Îl opresc să (nu) se joace;

În aceste exemple, forma negativă nu poate fi socotită corectă decât dacă a doua propoziție apare nu ca subordonată, ci ca explicativă a celei dintâi, ceea ce impune un semn de punctuație:

Nu m-am putut împiedica, de a nu zice; Îl opresc: să nu se joace;

5° în sensul ambiguu al unor verbe: *a deservi* (sup., § 8); *a împrumuta* “a da cu împrumut (lui)” ori “a împrumuta (pe)”, fr. *prêter* (à), și “lua cu împrumut (de la)” ori “a împrumuta (de la)”, fr. *emprunter* (à); *a închiria* “a închiria (lui)” și “a închiria (de la)”; *a învăța* “a învăța (pe)” și “a învăța (de la)”; *a consulta* un medic (ca bolnav), dar și un bolnav (ca medic); a lua “a lua (cuiva)”, “a cumpăra (cuiva)” și “a lua (de la cineva); *a se îndura* (reflexiv), folosit atât pentru a sublinia greutatea de a da, cât și pentru a arăta mila celui care dă; *a se îngrijora* (de ceva, de cineva), obiectul îngrijorării fiind fie periculos, fie în pericol; *a se uita* “a se uita pe sine” și “a se uita la ceva exterior”, “a privi”; *a recunoaște* o greșeală proprie (aspect negativ), un merit al altuia (aspect pozitiv) sau a identifica un obiect cunoscut mai de mult (aspect neutru); *a nu se potrivi* “a fi indiferent”, de unde sensurile opuse “a ceda” și “a rezista” - fenomen numit polarizare a sensurilor¹⁸;

În sensul ambiguu al interjecției *Vai!* (exprimând atât bucurie, cât și durere) - tot polarizare;

6° în redarea alternanței fenomenelor, de exemplu *zi - noapte*, putându-se spune deopotrivă, și cu același înțeles, *Ziua urmează zilei* (comp. cu *zi de zi*) și *Ziua urmează nopții* (comp. cu *zi și noapte*); amintesc și înțelesul ambiguu a lui *zi*;

7° la propozițiile incomplete și în general fără sens¹⁹.

Amintim aici și egalitatea semantică a unor formații nominale de formă opusă:

una două (pop.);

*(Nici) una, (nici) două intră în bodegă*²⁰,

alături de același fenomen de polarizare (n. 20).

Două aserțiuni de sens diferit, de exemplu *S-a dus să-l vadă* - *Nu s-a dus să-l vadă*, se pot apropia semantic, printr-un relativizant - *cât de cât* (ori *câtuși de puțin*) -, care slăbește înțelesul afirmației, respectiv al negației.

8° Mai pot exista asemenea egalități între forma pozitivă și forma negativă sau

între două forme cu înțeles opus în situația în care timpul verbului la care forma se referă are un înțeles ambiguu sau în care forma poate fi corelată deopotrivă cu două cuvinte diferite din aceeași propoziție. Desigur egalitatea de înțeles e condiționată de interpretările care se dau celor două propoziții egalizate.

În egalitatea semantică

Sunt două săptămâni de când ne-am văzut = *Sunt două săptămâni de când nu ne-am văzut*,

prima propoziție se interpretează în sensul că se referă la momentul în care ne-am văzut (acum două săptămâni), în timp ce a doua se interpretează ca referindu-se la intervalul scurs de când ne-am văzut. Schimbarea timpului verbal ar evita confuzia.

În egalitatea semantică

Am redus relațiile la maxim(um) = *Am redus relațiile la minim(um)*,

complementul *la maxim(um)* din prima propoziție se interpretează ca referindu-se la verb (la reducere), în timp ce complementul *la minim(um)* din a doua propoziție se interpretează ca referindu-se la complementul direct. Schimbarea topică între adverb și complementul direct ar evita confuzia.

9⁰ Un element negativ poate fi întărit cu același înțeles printr-un determinant cu sens pozitiv, ca și printr-unul cu sens negativ:

Haina se descususe bine = *Haina se descususe rău*,

dacă determinanților li se dau semnificații diferite de cele de opuși.

¹ Echivalența nu e completă: nehotărâtele nu pot apărea, în locul negativelor, în propozițiile enunțative-afirmative, (GPT, p. 247); iar pe de altă parte, negativele nu pot apărea, în locul nehotărâtelor, în formulări de tipul *mai mult ca* (sau *decât*) *vreodată*, neputându-se lua ca termen de comparație ceva inexistent (Al. Graur, *Vre-o en fonction négative*, în: Bull. lingv. (Bucarest), VII, 1939, p. 173-176; id., *Negații*, loc. cit.).

² I. L. Caragiale, *Opere*, III, p. 143.

³ *Ibid.*, II, p. 246.

⁴ *Ibid.*, II, p. 216, Alternativa negativă e, aici, subînțeleasă: *că-i înseamnă*, în context, "că - de nu - îi" (aici apare o altă identitate de înțeles între forma negativă și cea afirmativă).

⁵ *Ibid.*, II, p. 225.

⁶ *Ibid.*, I, p. 74.

⁷ Creangă, *Opere*, p. 45.

⁸ *Ibid.*, p. 132.

⁹ Cf. Iordan, p. 509.

¹⁰ Arghezi, *Scrieri*, 22, p. 201.

¹¹ Sunt posibile și formele *N-a știut ori Nu va ști*, în funcție de context și de circumstanțe.

¹² (*Care*) *cumva* adaugă o nuanță modală de întărire (GLR₂, § 491). Cf. și Georgeta Ciompec, p. 341, a și b.

¹³ Cf. *ibid.*, c și p. 206-208 (cu exemple din limba veche).

¹⁴ Eminescu, ap. GLR₂, p. 491.

¹⁵ Cf. Georgeta Ciompec, p. 341, e și p. 208 (cu exemple din limba veche).

¹⁶ Preda, *Moromeții*, ap. GLR₂, § 491.

¹⁷ Georgeta Ciompec, p. 206 (*Ab și Ba*).

¹⁸ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, p. 112-117, unde se dau și exemple de polarizări la nume: *curtean* "boier" și "argat"; *obraz* (ca sediu al sfiei și totodată al nerușinării) și *obraznic* ("sfios" și "nerușinat") și chiar *nerușinat* (regional apărând și sub forma *rușinat*, al cărui negativ are, la rândul-i, înțelesul pozitiv din limba literară), *câțiva ani în urmă* (după sau înaintea momentului prezentat anterior) și *pericol de moarte* (în sens de "pericol de viață").

¹⁹ Botezatu, p. 210-211.

²⁰ Această propoziție are ca negativă *Nu intră în bodegă cu una, cu două* (pe lângă opoziția *nici - cu*, are loc aici și o schimbare a topicii); v. și I. L. Caragiale, în: Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, ed. a 3-a, București, Edit. Minerva, 1982, p. 143 (...*nu vrei să te vinzi cu una cu două*).

3.8. Mijloace lingvistice de schimbare a formei (din afirmativă în negativă și invers) fără schimbarea înțelesului (obversiunea judecăților / propozițiilor)

§ 40. *Prin mutarea negației de la forma verbală predicativă la numele predicativ și invers.* În mod curent, negarea formei verbale predicative poate trece asupra numelui predicativ și invers (§ 27)¹

($S \text{ nu } e P = S \text{ e non-}P^2$):

Omul nu e înțelept (propoziție negativă) = Omul e neînțelept (propoziție afirmativă)
(v. și § 41).

¹ Cf. Aristotel, I, p. 231-232 (*Despre interpretare*, 10, 19b-20a).

² Pentru teza după care $S \text{ nu } e P$ nu e total identic cu $S \text{ e non-}P$, întrucât prima propoziție neagă (e negativă) fără a pune ceva în loc, în timp ce a doua afirmă (e afirmativă cu predicat negativ), pune un antonim, cf. Aristotel, I, p. 24 (*Despre interpretare*, 12, 21b); Bădărău, p. 67-68 (contra: Uță, p. 70).

§ 41. *Prin mărirea (respectiv reducerea) numărului de negații.* Pe lângă cele arătate (sup., § 15), adăugăm posibilitatea de obversiune a judecăților simbolizate în logica clasică *A*, *E*, *I* și *O*, care pune în evidență următoarele identități semantice (am considerat ca echipolente: *Toți (oamenii) sunt = Orice (om) este*; *Unii (oameni) nu sunt* (propoziție negativă) = *Nu toți (oamenii) sunt = Nu orice (om) este* (propoziții afirmative) :

A	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Toți oamenii sunt înțelepți} \\ \text{Omul (sau Orice om) e înțelept} \end{array} \right.$	$\left. \begin{array}{l} = \text{Nici un om nu e neînțelept} \\ = \text{Omul nu e înțelept} \end{array} \right\}$	E
E	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Nici un om nu e înțelept} \\ \text{Omul nu e înțelept} \end{array} \right.$	$\left. \begin{array}{l} = \text{Toți oamenii sunt neînțelepți} \\ = \text{Omul e neînțelept} \end{array} \right\}$	A
I	Unii oameni sunt înțelepți	= Unii oameni nu sunt înțelepți	O
O	Unii oameni nu sunt înțelepți	= Unii oameni sunt neînțelepți	I

Se observă că obversiunea păstrează caracterul par sau impar al numărului de negații, că operatorul negației trece de la nivel propozițional la nivel nominal și invers în condițiile menținerii semnificației propoziției și valorii ei de adevăr, în ipoteza substantivelor comune putând avea loc schimbări individuale¹.

În cazul propozițiilor de exclusivitate (uzual introduse prin *numai*) s-a observat că obversa nu e deplin echivalentă cu obvertenda decât în extensiune².

Regula aceasta a obvertării nu e totdeauna suficientă. Chiar dacă *Ai carte, ai parte* (proverb), nu urmează că *N-ai carte, n-ai parte*, cum s-ar dori:

*Păi, să vă spun eu, d'aia n-aveți parte, fiindcă n-aveți carte*³,

ci numai dacă prima propoziție a proverbului s-ar mărgini, devenind un complement de exclusivitate:

Numai dacă ai carte, ai parte,

Similar, *Dacă n-ar fi nu s-ar povesti* (începutul uzitat al basmelor) nu înseamnă că *Cea ce nu se povește nu este*, ci, pentru aceasta, odată cu obversarea, este necesară delimitarea:

Numai dacă ar fi, (atunci) s-ar povesti = Dacă n-ar fi, nu s-ar povesti.

Numai ceea ce se povește este - Ceea ce nu se povește nu este etc.

¹ Cf. Elena Pâslaru, p. 325.

² Cf. Botezatu, p. 230-235.

³ Preda. *Moromeșii*. I, p.312.

§ 42. Prin schimbarea caracterului enunțiativ cu cel interogativ ori exclamativ. O enunțiativă negativă poate fi exprimată în forma unei interogative afirmative:

Iată acum și [un tablou reprezentând] castelul. Se putea [să lipsească dintre subiectele pictate castelul]?¹ ("Nu se putea"),

și invers:

[...] *trebuie să și trăiești din ea. Nu?*²;

*Eu să plâng? zise ea cu o mândrie neașteptată*³ ("Nu plâng")

Obversiunea interogativelor și exclamativelor retorice afirmative compuse cu un relativ (pentru interogative, și cele compuse cu *de ce, pentru ce*) are loc prin transformarea acestui component în negație (enunțativă):

Ce știe! ("Nimic nu știe"); *Cine știe!* ("Nimeni nu știe");

[...] *acum șasezeci de ani trecuți, unde se pomeneau școli ca a[le] lui Balș în Moldova?*⁴ ("nu se pomeneau", "nu existau");

iar obversiunea celor negative corespunzătoare, prin desființarea atât a negației cât și a componentului relativ (similar ca efect dublei negații):

Ce nu știe! ("Pe toate le știe"); *Cine nu știe!* ("Fiecare știe", "Toți știu");

Participa direct la tristețea firii, iar așa cum scăderea zilei îi aducea o scădere de vitalitate - cine nu o resimte? ["toți o resimțim"] *dar cine o resimte cu atâta luciditate?* [„nimeni nu o resimte”] -, *revenirea primăverii concrete îl reînsușește*⁵.

În același fel se procedează și când obvertatul e imperativ (uzual având un scop pedagogic, educativ):

De ce chinuiești câinele? ("Nu chinui câinele!");

*Cum nu vii tu, Țepeș Doamne [...]*⁶ ("Vino tu, Țepeș Doamne...!");

Uneori obversiunea cere și schimbarea modului, a timpului, a altor elemente:

Ce să-i faci! ("N-ai ce-i face");

De ce să-l ajut? ("Nu-l ajut", "N-am de gând să-l ajut"); *De ce să nu-l ajut?* ("Îl ajut", "Am de gând să-l ajut");

*Negustorul, ce să știe, mergea liniștit înaintea lor*⁷ ("nu știa");

De ce n-aș fi și eu vinovat? ("Poate că sunt și eu vinovat");

*Îi trecu un fier ars prin inimă, gândindu-se că poate i-au călcat porunca. Și de unde să nu fie așa!*⁸ ("era chiar așa");

*A! de ce nu pot să te omor!*⁹ ("Dac-aș putea, te-aș omor");

*De ce să nu întreb dacă nu știu?*¹⁰ (De aceea întreb, pentru că nu știu);

*Dar ai pe cine ajuta*¹¹ (Dar n-ai pe cine ajuta", concretizat (eventual cu schimbarea de persoană): "Nu ești (sau El nu e) de ajutat")¹².

Interogația retorică nu înseamnă obligatoriu negarea totală:

Cine ar fi, nu plătit, ci barem citit versurile lui? Aproape nimenea. Câți îl știau că există? Foarte puțini¹³;

*Vă dați seama ce înseamnă aceasta? E cu neputință să vă dați seama!*¹⁴.

Ea poate avea ca scop prevenirea negării din partea interlocutorului:

*Vezi, zise el, mă crezi dumneata? Să fi știut că sunteți dușmani și tot v-aș fi primit, pentru că am văzut un rănit!*¹⁵.

Interogațiile afirmative deschise cu *parcă* ajung, în diferite jargoane, adevărate exclamații negative:

*Las'să zică ei! Parc'am zis eu!*¹⁶ ("N-am zis eu"),

uneori *parcă* reducându-se la *că*:

*Că-i fi tu v'un zmeu!; Că-i fi tu Sfânta Fecioară!*¹⁷ ("Nu ești").

¹ Preda, *Marele singuratic*, p. 128.

² Arghezi, *Scrieri*, 26, p. 179.

³ Preda, *Viața ca o pradă*, p. 130.

⁴ Creangă, *Opere*, p. 26.

⁵ Constantin Noica, *Despărțirea de Goethe*, București, Edit. Univers, 1976, p. 14.

⁶ Eminescu, *Opere*, I, p. 151.

⁷ Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 371.

⁸ Petre Ispirescu, după GLR₂, § 484.

⁹ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 161.

¹⁰ Riposta elevei C.F. (clasa I), la observația că întreabă mereu.

¹¹ Creangă, *Opere*, p. 256.

¹² Cerându-se unui elev ciscarpatic să găsească un corespondent la transcarpaticul *Nu-i baiu* (care exprimă o anulare a interdicției, a piedicii, în sens de "drum deschis", "cale liberă", lipsa de semnificație pentru problemă a celor spuse anterior), acesta a indicat pe *Și ce dacă?* (enunțiativă-negativă=interogativă-afirmativă) - formă citată, ca exclamativă, și în: Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 357, alături de variantele *Și dacă?* (p. 249), *Ce dacă?* (p. 259; Preda, *Întâlnirea din pământuri*, p. 45); formă de plecare: *Și dacă m-a bătut ce?* (Preda, *op. cit.*, p. 48). Similar, ca înțeles *Ei, și?* (*ibid.*).

¹³ I. L. Caragiale, *Ironie*, în: Eminescu, *Diverse*, p. XIII.

¹⁴ Geo Bogza, *Țara de piatră / Confesiune despre vitejia naturii și istoriei*, București, Edit. Minerva, 1971, p. 89.

¹⁵ Sadoveanu, *Opere*, 2, 1985, p. 22.

¹⁶ I. L. Caragiale, *Opere*, V, p. 462.

¹⁷ Exemplele din Dragomirescu—Moise, p. 551-552 (explicate într-altfel).

§ 43. Prin schimbarea modului verbal. O obversiune are loc prin schimbarea indicativului ori a condiționalului afirmativ cu conjunctivul negativ, când verbul din regentă atestă teamă (nesiguranță, incertitudine):

Mă tem că te întorci fără nici o ispravă = *Mă tem să nu te întorci fără nici o ispravă*¹;

Un pas nu îndrăznesc, de teamă că rup (sau *că aș rupe*) *farmecului uimirii* = *Un pas nu îndrăznesc, de teamă să nu rup farmecul uimirii*²;

Mă tem, că voi scrie = *Mă tem să nu scriu* (dar negativă *Mă tem că nu voi scrie* nu corespunde întocmai cu afirmativa *Mă tem să scriu*);

Ferește(-te) că (într-altfel) te lovești! = *Ferește(-te) să nu te lovești!*

Construcțiile cu conjunctivul negativ provin din latină (*Timeo ne veniat*) și se explică prin aspectul negativ al incertitudinii³. Se spune totuși *Mă îndoiesc că e* (sau *că ar fi*) *adevărat* = *Mă îndoiesc să [nu] fie adevărat*.

Indicativului afirmativ îi corespunde condiționalul negativ:

*Ei, monșer, dacă n-ar fi micile ei economii!*⁴ ("Sunt micile ei economii, numai cu ele rezolvăm problemele").

¹ P. Ispirescu, după GLR., § 488.

² D. Anghel, în: *Symbolismul european*, București, Edit. Albatros, 1983, II, p. 466 (în original: *rump*).

³ Cf. Graur, *Negații*, loc. cit.; Georgeta Ciompec, p. 341 și 205-206. Neregularitatea îmi pare aparentă, ea putându-se rezolva prin ortografie (*Mă tem: să nu scriu*).

⁴ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 49.

§ 44. *Prin schimbarea structurii frazei.* Obversiuni au loc și prin schimbarea structurii frazei prin subsumare.

Astfel că disjuncția a două negative (notată în logică $\bar{p} \vee \bar{q}$):

Ion sau nu e fiul lui Gheorghe sau nu e fiul Mariei (frază)

devine, într-o subsumantă negativă, conjuncția a două subsumate afirmative ($\overline{p \& q}$);

Nu e adevărat că Ion e fiul și al lui Gheorghe și al Mariei (propoziție);

Iar conjuncția a două negative ($\bar{p} \& \bar{q}$):

Ion nu e fiul nici al lui Gheorghe, nici al Mariei (propoziție)

devine, într-o subsumantă negativă, disjuncția a două subsumate afirmative ($\overline{p \vee q}$):

Nu e adevărat că Ion e fiul lui Gheorghe sau al Mariei (frază)

(legile lui Morgan)¹.

Tot astfel, un raport de implicație, exprimat printr-o subordonată condițională ($p \Rightarrow q$):

Dacă Ion e fiul lui Gheorghe (p), (atunci) e fiul Mariei (q):

Dacă Socrate e om, (atunci) Socrate e muritor (pentru că *Toți oamenii sunt muritori* - exemplu clasic),

echivalează cu subsumarea, cu o subsumantă negativă, a conjuncției dintre o propoziție afirmativă și una negativă ($\overline{p \& q}$):

*Nu se poate (sau E cu neputință, E imposibil): și ca Ion să fie fiul lui Gheorghe, și ca să nu fie fiul Mariei; și ca Socrate să fie om, și ca Socrate să nu fie muritor*².

¹ Gr. C. Moisil, p. 24; Elena Pâslaru, p. 330-331 (am folosit modul de notație al autoarei).

² Elena Pâslaru, p. 331-332.

§ 45. *Prin schimbarea negațiilor între regentă și subordonată.* O asemenea schimbare poate duce la obversiune:

*Am plecat nu fără să-mi iau rămas bun = N-am plecat fără să-mi iau rămas bun*¹.

¹ Exemplu în Graur, *Negații*, loc. cit.

§ 46. *Prin schimbarea unei negații cu alta.* O propoziție negativă (la indicativ) poate ajunge - introdusă prin *fără* ca subordonată conjunctivală - afirmativă (fără predicție negativă):

Nu faci (sau *Nefăcând*) *foc*, *nu iese fum* = *Fără să faci* (sau *Fără a face*) *foc*, *nu iese fum* (ori varianta topică *Nu iese fum fără să faci foc*).

Considerând însă propoziție negativă cea formată cu *fără* (*de*) sau *afară de* (ori *în afara*), respectiv cu *decât* (*cu*) putem conchide că ea echivalează cu o propoziție afirmativă formată cu *numai* (*cu*):

Ion nu pleacă fără mine = *Ion nu pleacă decât cu mine* = *Ion pleacă numai cu mine*

Afară de el (ori *În afara lui*) *nu știa nimeni*¹ = *Nu mai știa nimeni decât el* = *Știa numai el*.

Similar, o propoziție afirmativă formată cu *numai* echivalează cu o propoziție negativă formată cu *fără numai* (des folosită în limba veche) ori *decât*:

[...] *pământul nu va fi curat de acel sânge ce s-a vărsat în el, fără numai cu vărsarea sângelui care l-au vărsat*² ("[...] *pământul va fi curat ... numai cu vărsarea* [...]").

iar structurile negative de tipul *Nu e nimeni (altul) decât Cutare* ajung, prin eliminarea dublei negații, pozitive: *E Cutare* (v. și § 27).

Pentru opoziția *numai - nici*, cf. § 57.

¹ Coteanu, p. 258. Echivalența semantică *Nu ieși fără umbrelă* = *Ieși numai cu umbrelă* (negația *fără* și afirmația condiționată *numai cu*) nu-mi pare corectă cât timp *numai* poate fi trecut sau nu, atât în varianta pozitivă cât și în cea negativă (opoziția fiind doar *fără* $\neq$ *cu*); v. și § 53.

² Zoba, op. cit., p. 111.

§ 47. Prin schimbarea verbului sau a numelui predicativ, cu opusul lui. Astfel, *a avea* cu *a fi lipsit de*, *a fi treaz* cu *a dormi*, *a fi prezent* cu *a lipsi*, *a afirma* cu *a nega*, *a pune în posesie* cu *a deposea*, *a recunoaște* cu *a tăgădui* etc. (în principalele lor înțelesuri):

– ... *trebuie să știi că sunt foarte sărac!* – *Nici eu nu sunt mai bogată, să mergem!*¹

Între *a trebui* cu înțelesul "a fi necesar după lege", "a fi legal obligat" și *a putea* cu înțelesul "a avea libertatea", "a avea legal voie", echivalența dintre afirmativ și negativ apare astfel:

Trebuie să gândești (să faci etc.)

= *Nu poți să nu gândești*

Trebuie să nu gândești

= *Nu poți să gândești*

Nu trebuie să gândești

= *Poți să nu gândești*

Nu trebuie să nu gândești

= *Poți să gândești*

Uneori această operație e mai complexă. Astfel; verbul *a fi* în raport cu verbele *a trebui* și *a putea* se prezintă în felul următor (fig. 1): *A e(ste)*, în sensul absolut (*A totdeauna e*) e identic cu *A e necesar* = *A trebuie*; *A nu e*, în sensul absolut (*A niciodată nu e*), e identic cu *A nu e posibil* (= *A e imposibil*) = *A nu se poate*; în sfârșit, enunțul *A uneori e, alteori nu e* (tot astfel *Unii sunt, alții nu sunt* - folosit când constatăm o nedeterminare, când cunoașterea noastră nu e completă sau când lucrăm

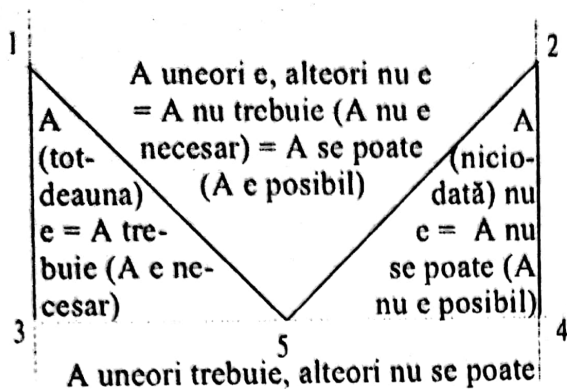
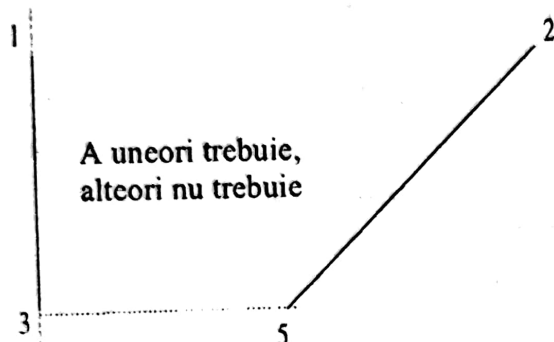
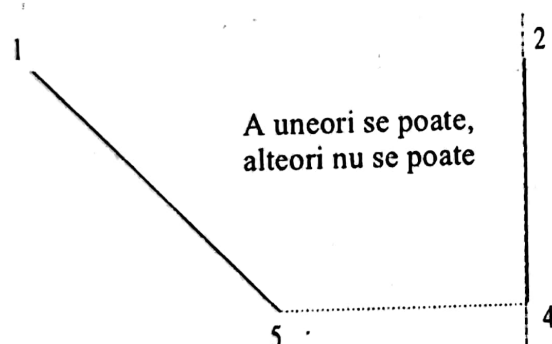

fig. 1 Raporturile dintre se poate, este și trebuie

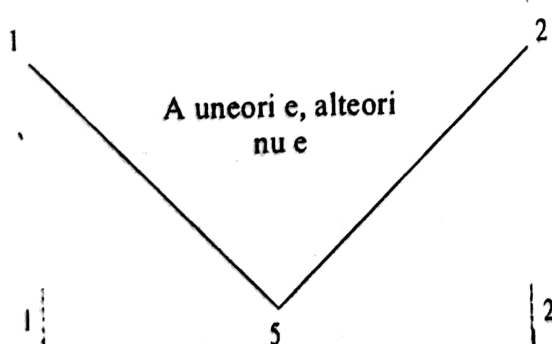
a- ansamblul raporturilor

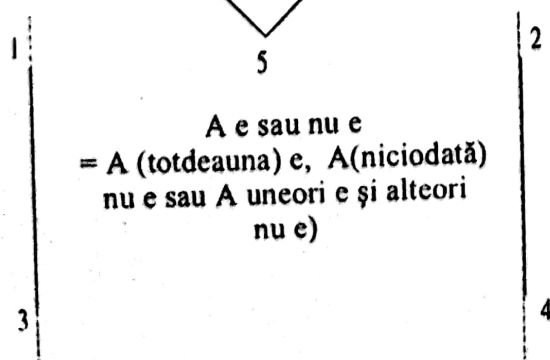
b- în raport de necesar

c - în raport de posibil

d- zona nedeterminismului total = 1-5-2 (zonele 1-5-3 și 2-5-4 reprezentând zona determinismului total)

e - tot ce se poate spune, imagina

cu o noțiune mai generală decât sfera de aplicație a predicăției - se poate reda prin *A nu e necesar* = *A nu trebuie* (într-un înțeles logic, incluzând și înțelesul lui *e posibil*).

Așadar, cu înțelesul lor logic, *A uneori trebuie*, *alteori nu trebuie* are o sferă parțial diferită față de cea a lui *A uneori e posibil*, *alteori nu e posibil* (= *A uneori se poate*, *alteori nu se poate*), iar fraza *A uneori e*, *alteori nu e* reprezintă intersecția celor dintâi; sfera celor 3 fraze, în totalul lor, coincide cu *A e sau nu e* (cunoscutul *a fi sau a nu fi*). Pe de altă parte, *A poate fi sau poate să nu fie* - un fel de zonă a indeterminismului absolut - e opus lui *A trebuie să fie sau trebuie să nu fie* (adică *sau nu e posibil*), - zona corespunzătoare determinismului absolut².

Echivalențele nu înlătură în totalitate relativitățile; astfel fraza *Puțin a (mai) trebuit să nu-l văd cere*, pentru echivalarea cu *a putea*, schimbări suplimentare: *De-abia* (sau *Cu greu*) *s-a putut* (ori *a fost posibil*) *să-l văd*. Prin fraza *Nu este posibil* (sau *Nu se poate* ori *E imposibil*) *ca în tot trenul să nu fie un medic*, "noi nu pretindem ca în fiecare tren de călători este necesar să fie un medic, ci numai că este posibil și încă foarte posibil că între atâția călători să fie și un medic". De aici observația că judecata (cu atât mai mult propoziția) *Nu este posibil ca...nu...* are un sens întărit față de *Este posibil ca...*, tinzând înspre *Este necesar ca...*, fără a se confunda cu acesta, că "posibilul negat comportă o deviere de sens în raport cu posibilul afirmat"³; similar:

*Las că mergem la loc bun...nu se poate să nu prindem noi ceva*⁴.

Nu mai puțin și corespondenta afirmativă construită cu *trebuie* dă același înțeles de tendință: *În tot trenul trebuie să fie un medic*; similar:

- *Tu cine ești?* / *I-am răspuns că sunt fratele lui.* / - *A, trebuie să fii Mărin, zise*⁵ (Femeia nu are certitudinea că e Mărin, ci numai deduce, în limita cunoștințelor sale, că, dintre frații bărbatului ei, cel venit n-ar putea fi decât Mărin.)

*Trebuie să fie negustor*⁶ (în context: aluzia cumpărătorului de carte la lipsa de preocupare culturală a unor editori și librari).

¹ Fulga, *op. cit.*, p. 84.

² Pentru raportul dintre *posibil* și *necesar*, v. și Aristotel, I, p. 244-252 (*Despre interpretare*, 13, 22a - 14, 23a).

³ Observația, exemplul și citatele din Bădărău, p. 78.

⁴ D. Popescu, *op. cit.*, II, p. 393.

⁵ Preda, *Viața ca o pradă*, p. 117.

⁶ Arghezi, *Scrieri*, 26, p. 274.

§ 48. Prin schimbarea numelui - subiect sau complement direct. În principiu, nu pot fi făcute obversiuni prin schimbarea numelui cu antonimul lui, al lui *S* cu *non-S*¹. Dar ceea ce nu e atribuibil poate fi atribuit inexistenței sau personificărilor create de aspirațiile și temerile noastre (exemplific din vorbirea populară):

Nu se știe = *Dumnezeu* (sau *Dracu(l)*) *știe* (variantele diferind stilistic).

N-am făcut nimic = *Am făcut pe dracu* (ghem²);

[...] *ce păcat mi-am găsit cu tine! dracul știe ce să fac*³ ("nu știu ce să fac");

– *Ce ai?* – *N-am nimic* = *Am pe dracu*;

– *Vorbește, dragă, vorbește... Te ascult.* – *Ascult pe dracu*⁴ ("nu m-ascult").

Similar, e atribuit și inexistențelor *Cotea*, *Cremene* (sup., § 38) sau chiar unor persoane reale, când sunt mutate în timp (*tata moșu* etc.) sau în spațiu (*papa de la Roma*, *hogeia*, *șahul Persiei* etc.)⁵, sau când li se atribuie puteri supranaturale, ca *Mafaldei* (ghicitoare din Bucureștii antebelice)⁶.

Întâmplător, apar și opoziții din schimbarea genului sau numărului unui nume, de ex. *a purta* (ori *a ține*) *pe cineva în palmă* (*a-l ocroti*) – *a purta* (ori *a ține*) *pe cineva în palme* (*a-l bate*).

¹ Bădăraș, p. 71 ("Între un subiect și un predicat nu este deci nici un fel de analogie în ce privește funcția lor propozițională; negarea unui subiect va fi o negare a subiectului în sine, pe când negarea unui atribut va fi separarea acestuia de un subiect și nu o negare în sine. Prima operație desființează subiectul împreună cu tot cortegiul de determinări, adică de predicate care aderă la el; al doilea tip de operație lasă în picioare atât subiectul, cât și predicatul și nu face decât să le despartă sferele noționale").

² Anton Bacalbașa, după GLR₂, § 487.

³ Creangă, *Opere*, p. 183.

⁴ Rebreanu, *Opere*, 11, p. 753.

⁵ Semnalate de Dominte, p. 131-133.

⁶ Devenită la genul masculin în D. Popescu, *op. cit.*, p. 144 (*Dezlegarea dată de el, ca un Mafalda*).

§ 49. *Prin schimbarea gradului de comparație și a complementului corespunzător.* O propoziție conținând un comparativ de tipul *Toamna fu mai frumoasă* se poate referi fie la determinat (*mai frumoasă decât urâtă*), fie la determinat (*mai frumoasă decât primăvara*), fie la propoziția însăși, într-altă ipostază verbală (*mai frumoasă decât va fi*) ori circumstanțială (*mai frumoasă decât altădată*) - cf. SGLR, tabelul 24. În această ipostază, absolutizarea circumstanței (adică schimbând pe *altădată* cu *totdeauna*) elimină posibilitatea comparației: nu pot spune *Totdeauna toamna fu mai frumoasă*, ci numai *Totdeauna toamna fu frumoasă*. Putem însă spune în forma negativă: *Niciodată toamna nu fu mai frumoasă*¹, care ne apare astfel ca un superlativ al formei *Totdeauna toamna fu frumoasă*.

¹ Arghezi, *Scrieri*, 1, p. 45.

§ 50. Prin schimbarea adverbului, a prepoziției sau a conjuncției. Există adverbe, prepoziții, conjuncții (și locuțiuni corespunzătoare) opuse semantic (*prea - cam, pentru - contra, și... și..., - nici ... - nici ... etc.*), care permit obversiuni:

Nu e prea (ori chiar) *sănătos* = *E cam bolnav* (GPT, p. 249);

Sunt pentru = *Nu sunt contra*, și invers (*Sunt contra* = *Nu sunt pentru*) - atâta timp cât terțul este exclus.

Subordonata lui *zău* (pop.) care începe cu *dacă* e de sens contrar celei care începe cu *că*:

Zău că e = *Zău dacă nu e*; *Zău că nu e* = *Zău dacă e*;

*Că-i tare frumoasă, zău dacă-i de nasul meu*¹.

Înlocuirea lui *zău dacă* (nu) cu *mare minune dacă* (nu) dă un înțeles mai ponderat:

... *mare minune dacă-i de nasul meu*...

Tot astfel:

Tema este prea importantă, pentru a putea fi neglijată = *Tema este prea importantă încât nu poate fi neglijată* (GPT, p. 310);

Era prea deștept ca să nu înțeleagă = *Era atât de deștept încât a înțeles* (GPT, p. 357)

¹ Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 31.

§ 51. Prin schimbarea topicii. Pentru topica negației adverbiale (de tipul *deloc serios* = *neserios deloc*), v. sup. § 12.

Pentru obversiuni generate de diferitele așezări ale lui *nu*: după cum formează o negație predicativă sau e în afara predicăției, v. § 20; după cum negația e a propoziției regente sau a propoziției subordonate, v. § 16. (Similar, pentru diferitele așezări: ale lui *nici*, § 23; ale lui *numai / nu mai*, § 54.)

§ 52. Prin schimbarea intonației. O formație pozitivă (respectiv afirmativă), ca și o formație negativă, poate căpăta, prin schimbarea tonalității uzuale, un înțeles contrar¹:

*„Am auzit strigăte de «bravo» cu accentul «mor!» și cu semnificația «nu mă lăsa singur»*².

De cele mai multe ori schimbarea intonației exprimă o ironie:

[...] *Văzut-ai dumneata? Să mai pui altădată temei pe vorbele oamenilor*³;

– *Câte pogoane ai pus, zece?* – *Da, paisprezece! se supără Moromete. Două pogoane mari și late*⁴.

Unele formulări ajung la o mare circulație tocmai cu înțelesul contrar, prin tonalitatea lor ironică:

Bun băiat! (“Nu e un bun băiat”), *Așa ne trebuie!* sau *Asta (ne) mai lipsea!* (“Asta nu (ne) trebuia”), *Prea de tot!* (eventual precedată de *Asta e(ste)*, *Asta-i*, *E(ste)*⁵), *Mare lucru!*

¹ În acest sens: Graur, *Gramatica azi*, p. 178-179; GLR₂, § 487.

² Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 70.

³ Creangă, *Opere*, p. 46.

⁴ Preda, ap. Dragomirescu—Moise, p. 552 (care pun accentul pe figura h i p e r b o l e i și pe accentul de protest).

⁵ Constantin Olăreanu, *Cvintetul melancoliei*, roman, [București], Cartea Românească, 1984, p. 231.

3.9. Negarea antonimului (elementul de consemnare a exclusivității)

§ 53. *Negarea totală*. Când se atribuie o predicție celui care poartă un nume (ori unui exemplar numit prin acel nume ori unei părți din ceea ce e numit prin acel nume¹) sau când numele e atribuit unei predicții nu înseamnă că acea predicție n-ar putea fi primită și de alt nume, respectiv că n-ar mai putea primi în același fel alt nume. Exclusivitatea atribuirii, respectiv subsumării, înseamnă negarea posibilității ca un obiect numit printr-alt nume (respectiv ca alt exemplar numit prin acel nume ori ca altă parte din ceea ce e numit prin acel nume) să mai primească atribuirea, respectiv să fie subsumat, înseamnă - cu alte cuvinte - afirmarea unui nume concomitent cu negarea antonimului său. Limba română ne oferă și această posibilitate de exprimare, realizându-se astfel următorul sistem (exemplific cu *numai*):

	numele	antonimul numelui
afirmare	<u>om(ul)</u>	<u>nonom(ul)</u>
negare	<i>nici un om</i>	{ nimic dincolo de om, nimic în afară de om, nimic în afara omului
afirmarea numelui și negarea antonimului		<i>numai omul</i>
afirmarea antonimului și negarea numelui		{ numai dincolo de om, numai în afară de om sau numai în afara omului
afirmarea ambelor (totul)	<i>nu numai omul, dar și dincolo de om (sau ceilalți)</i>	
negarea ambelor (nimic)	<i>nici (numai) omul, nici (numai) dincolo de om (sau ceilalți)</i>	

În ce privește numele, afirmarea sa dimpreună cu negarea antonimului său se poate consemna și prin adjectivul *singur* sau, deopotrivă, prin adjectivul *unic*, de regulă așezat în fața substantivului² astfel singularizat, cu flexiunea (inclusiv articularea) unui adjectiv calificativ oarecare:

Un singur (sau *Un unic*) *om* (sau *Numai un om*) *a zburat nevătămat în vechea Eladă;*
Singurul (Unicul) om care zbura nevătămat a fost *Dedal;*
Omul este singurul (unicul) mamifer biped;
Am bățut la singura (unica) poartă.

În cazul substantivelor comune se poate folosi și pluralul:

Oamenii sunt singurele (unicele) mamifere bipede.

În opoziție cu seria de forme arătate, *singur*, tot antepus, mai poate apărea indeclinabil și fără articol (mai exact antepus articolului substantivului), în această postură putând fi înlocuit de *numai*:

Singur (sau *Numai*) *un om* (sau *Singur Dedal*), *a zburat nevătămat în vechea Eladă;*
Singur (sau *Numai*) *omul e înțelept* (sau *e mamifer biped*).

Diferența e și semantică: în primul rând de exemple exclusivitatea are loc în interiorul exemplarelor denumite prin substantivul singularizat, în al doilea rând de exemple exclusivitatea e generală; ceea ce explică de ce numai această a doua formă se aplică numelor proprii și pronumelor personale (*Singuri noi...*). În această a doua întrebuințare, *singur* nu primește desinența cazurilor:

[...] *singuri oamenilor căsătoriți le-a reușit* [...]³,
 folosind numai flexiunile de număr și gen⁴.

Numai exprimă exclusivitatea, e singular față de celelalte categorii sintactice (predicație, nume predicativ, atribut, complement) și e folosit atât cu predicății afirmative cât și cu cele negative:

Omul e numai înțelept ("Omului nu i se poate aplica alt calificativ decât cel de înțelept",
 "Singura calitate a omului e cea de înțelept").

Numai popă nu mă face [!]⁵.

Exclusivitatea aplicării lui *numai* poate fi limitată sau extinsă:

Aparatura nu poate fi folosită integral, ci numai parțial;

Aparatura poate fi folosită integral, ea poate fi folosită și numai parțial;

Numai poate arăta (concomitent cu exclusivitatea) limita (cu indicativul), o limită care poate fi maximă:

– *Câți galbeni ai d-ta? – 150. – Numai? – Numai*⁶ ("nu mai mult decât atât");
 sau minimă:

*D'apoi cum vād eu, tu numai nu dai în gropi, de prost ce ești*⁷ ("numai atât că");

Scrieți băieți, numai scrieți (Heliade);

*Nu-i de ajuns să lucrezi: e numai obligatoriu*⁸ (înțeles: Lucrarea îndeplinește cerința obligativității (juridice), nu și a suficienței (morale));

Numai la gândul că ar fi fost nevoit [...] *să facă moarte de om, se îngrozea* [...]⁹;

sau, prezentând limita maximă ca limită minimă (în rapoarte festivaliste):

[...] *numai în 1970 s-a recoltat 3,5 kg pe m².*

O condiție necesară și în același timp suficientă se exprimă prin expresia *dacă și numai dacă* (mat.).

Literatura poate restrânge exprimarea exclusivității la esențe:

[...] *numai brățări și amânare*¹⁰ (caracterizarea eroinei la apariție).

În loc de *numai* se mai poate folosi adv. *doar* și adj.-adv. *exclusiv*:

*Doar toamna glas să dea / frunzișului veșted*¹¹.

Pasiunea *exclusivă* pentru șah (DEX).

Numai poate fi negat (prin *nu numai*), aceasta consemnând negarea exclusivității:

Nu numai Gheorghe studiază;

negarea complementului poate fi făcută deopotrivă prin negația predicativă sau prin negația locală:

Gheorghe nu studiază numai (sau *doar* ori *exclusiv*) *ziua* = *Gheorghe studiază nu numai ziua* (formele *nu doar* și *nu exclusiv* sunt mai puțin literare).

Asemenea negații sunt întărite de precizarea a ceea ce înlătură exclusivitatea, precizare introdusă prin locuțiunea *ci și* (respectiv *ci nici*):

$$\text{Gheorghe} \left\{ \begin{array}{l} \text{nu studiază numai} \\ \text{studiază nu numai} \end{array} \right\} \text{ ziua, ci și noaptea,}$$

mai rar *dar și* (respectiv *dar nici*), *dar mai ales*, *dar mai cu seamă*, *dar chiar*:

*Nu numai că am dat adăpost acestor călători, dar i-am și hrănit*¹²,

sau, învechit, *ci încă și*:

*Nu numai plouă, ci încă și fulgeră*¹³,

și (din *ci și*, *dar și* ori *ci încă și*) fiind parazitar când între cele două elemente nu e un raport de exclusivitate, ci de subsumare:

*Și nu numai pe aceștia, ci pe toți cei vinovați*¹⁴;

într-altfel, *și* e necesar (chiar când propoziția pe care o introduce începe cu *mai ales*, *mai cu seamă*, *chiar*¹⁵).

Există însă, în exemplul dat, și posibilitatea inactivității totale:

Gheorghe nu studiază nu numai ziua sau

Gheorghe nu studiază nici noaptea; complet explicitat:

Gheorghe nu studiază nu numai ziua, ci nici noaptea

Numai și doar - numite adverbe de exclusivitate (GLR₂, § 295) - pot fi postpuse, ceea ce provoacă ambiguități, mai ales în scriere (tabelul 3).

Tabelul 3¹Topica și completarea lui *numai* în propoziția cu complement drept

Partea ambiguă a propoziției	Completarea care determină înțelesul, variind după cum <i>numai</i> se referă la cuvântul		Varianta topică ce propun să fie folosită exclusiv în vederea înlăturării ambiguității, după cum înțelesul e cel din coloana	
	pe care îl precede (verbul)	care îi urmează (complementul)	a 2-a	a 3-a
1	2	3	4	5
Propoziția real și formal pozitivă:				
Numai observ subiectul sau Observ numai subiectul	varianta I: fără să iau atitudine	varianta I: fără să observ (celelalte părți de vorbire	Numai observ subiectul	Observ numai subiectul
	varianta II: (și) nu iau atitudine	varianta II: nu (sau și nu, nu și) (celelalte părți de vorbire		
Observ nu numai subiectul		ci și (celelalte părți de vorbire		Observ nu numai subiectul
Propoziția real pozitivă și formal negativă:				
Nu observ numai subiectul	ci iau și atitudine	ci și (celelalte părți de vorbire	Nu numai observ subiectul	Observ nu numai subiectul
Propoziția real pozitivă și formal negativă:				
Nu observ numai subiectul		într-altfel observ toate celelalte părți de vorbire		Nu observ numai subiectul

¹Evident, tabelul poate fi completat și cu consemnarea situației în care exclusivitatea privește nu predicatul sau complementul direct, ci subiectul (*Numai eu...*, eventual *Nu numai eu...* - caz în care subiectul trebuie formulat chiar la persoanele I și a II-a, formulări într-altfel neobligatorii) sau diferite alte complemente; apoi, fiecare dintre părțile propoziției (precedată sau urmată de *numai*) poate fi așezată la începutul ei: *Numai subiectul îl observ* etc. ; în sfârșit, *numai* așezat la începutul propoziției se poate referi nu numai la cuvântul ce-i urmează, ci și la întreaga propoziție (situație similară cu a lui *nu* - sup. 20). În ce privește negativele, pe lângă topica *nu numai*, se poate considera și topica *numai nu*, cu alte semnificații: *Numai nu Observ subiectul și observ numai nu subiectul*.

Evitarea ambiguității s-ar putea rezolva impunându-se, pentru aceste cuvinte, o anumită poziție (ținând seama de exemplele date, de faptul că, în general, elementul lingvistic cu semnificație negativă precede textul pe care îl neagă, cum și de ambiguitatea lui *singur* când e postpus, am recomanda numai poziția antepusă); sau măcar ortografic (marcându-se diferențiere de intonație) introducându-se o virgulă între *numai* (ori *doar*) și termenul vecin de care acesta nu e legat direct (*Observ, numai subiectul și Observ numai, subiectul*), soluții care ar reclama însă și reluarea altor reguli de punctuație.

Adaug că *doar(ă)* apare și ca întăritor al negației în propozițiile cauzale și finale:

Nu că *doară* acele hârtoage îi sprijineau pâra lui [...], dar găsisese el un logofăt de Divan [...] de zice că la nevoie putea să te facă să iei luna drept soare [...]¹⁶

(topica putând diferi: nu *doară*(pentru) că, ori că *doară* nu¹⁷).

În același fel, *numai* - ca și *doar* - are funcția de adverb nepredicativ (SGLR, § 36, "adverb IV"), constituind locuțiuni conjuncționale introductive de propoziții principale sau subordonate¹⁸:

Toate bune, *numai* (sau *doar*) că observ (respectiv nu observ) subiectul;

Numai ce-l văd că vine, roș ca un rac și clătinându-se¹⁹;

Numai cât să dau de mâncare la păsări și vin să te ajut.

Această deosebire rezultă și din faptul că cele două "adverbe" ar putea apărea, logic, și împreună: *Numai că observ numai subiectul* etc. Nu mai puțin, există situații în care *numai* (*doar*) are o funcție similară cu *numai* (*doar*) că (ori ca): *Numai (că) nu dai în gropi, numai (că) nu învață, numai (ca tu) să lucrezi* (din exemplele anterioare).

Singularizarea complementului (*Ea visează numai feți-frumoși*) poate fi făcută în formă negativă prin înlocuirea lui *numai* (sau *doar*) cu *decât* (reținut în SGLR ca "adverb IX"):

Ea nu visează [altceva] *decât* feți-frumoși ("Ea visează numai feți-frumoși");

El nu e rău [într-altfel], *nu e decât* rău la mânie ("El nu e rău, e numai iute la mânie");

Nu-mi vorbea [altunde] *decât* de acolo ("Îmi vorbea numai de acolo");

[...] *nu te-ai îndurat să-mi trimiți* [mai mult] *decât* un exemplar²⁰ ("[...] te-ai îndurat să-mi trimiți numai un exemplar");

Nu te dau Florică [după alta], *decât* după fată pe potrivea ta²¹ ("Te dau, Florică, numai după fată pe potrivea ta");

De ieri nu fac (nimic) *altceva decât* să te aștept ("De ieri, numai te aștept").

Uneori, alternativul lui *decât* e subînțeles²².

Pentru *nimeni* (altceva) *decât* [...], respectiv *numai* (altceva) *decât* [...], v. sup., § 25).

O altă distincție în cadrul construcțiilor cu *decât* ni se evidențiază în formațiile cu persoanele I și II (la al căror nume nominativul e distinct de acuzativ):

Nu m-am încumetat decât eu ("Numai eu m-am încumetat"), unde subiectul de afirmat e negat de predicție;

Nu s-au încumetat alții (sau *Nu s-a încumetat altul*) *decât mine* = *Alții decât mine nu s-au încumetat*, care permite și o formă pozitivă cu *decât* având înțeles contrar: *Alții decât mine s-au încumetat*.

Nu am decât să merg are - pe lângă înțelesul firesc "Nu-mi rămâne decât să merg"- și înțelesul de "Sunt liber să merg".

Exclusivitatea unui grad de intensitate atins, cu alte cuvinte realizarea superlativului relativ, când e exprimat prin participiu, are loc în mod curent prin prefixul *nemai_*: *nemaiîntâlnit*, *nemaipomenit* etc. Există și forma *nemaialtul*: *un prunc nemaialtul pe lume* (DLR)²³.

Există și singularizări care pot fi exprimate prin forme comune; astfel, adj. *gol*: *om gol* ("neîmbrăcat"), *vas gol* ("fără conținut")²⁴, *adevărul gol-goluț*.

Sublinierea exclusivității se face printr-o repetare a lui *numai* (*numai și numai Ion*), a cuvântului căruia i se atribuie exclusivitatea (*Ion și numai Ion*, simplificat *Ion și numai el*²⁵), sau - fără a mai fi nevoie de *numai* - prin repetarea aceluiași cuvânt (*Ion și Ion*), fie prin disjuncția acestuia cu o denumire a neantului (*Ion sau nimic*; *Ion sau mă omor*).

Atributul și complementul de excepție ori de excludere (sup., § 31) pot fi întărite printr-un element consemnator al exclusivității: *afară numai de*, arh. *fără numai*, mai rar *fără decât* și chiar *fără numai decât*²⁶.

Un summum se poate realiza și printr-o formulare de tipul *numai asta nu* (§ 15): *Numai pe obraz nu! strigau ele*²⁷.

¹ Totalitatea exemplarelor unui nume comun - fie exemplul *om* - se poate numi în mai multe feluri: *oameni* (ori *toți oamenii*), construit cu pluralul sau *omul* (ori *tot omul*), construit cu singularul. Un număr din exemplarele unui nume comun se numește prin *unii oameni* ori prin *câțiva oameni*, construite cu pluralul, sau *câte un om* construit cu singularul. Un exemplar se numește prin *un om* (numit *omul* sau *acel om* (ori *acela*) numai de la a doua propoziție, exemplarul fiind considerat determinat de prima propoziție); al doilea exemplar, *alt om* (similar: *alți oameni*, *celălalt om* ori *ceilalți oameni*). Când se numește o parte din obiect, numele acestuia devine atributul numelui părții (*mâna omului*; *o parte din om* etc.: *O parte din om e rigidă, alta flexibilă* etc.); similar tot astfel: *Omul e parțial* (ori *în parte*) *rigid, parțial flexibil*.

² Postpus, are și alte înțelesuri: *singur* - "izolat"; *unic* - "excepțional".

³ Arghezi, *Scrieri*, 16, [1967], p. 140.

⁴ Flexiunea adjectivului *singur*, ce marchează exclusivitatea, se apropie de flexiunea adjectivului *tot*, ce marchează integralitatea (cf. SGLR, § 73).

⁵ Jarník—Bârseanu, după GLR₂, § 295.

⁶ Al. Russo, ap. Drăganu, p. 15.

⁷ Creangă, *Opere*, p. 145-146. Exemplul următor e din GLR₂, § 737.

⁸ Arghezi, *Scrieri*, 27, p. 73.

⁹ Fulga, *Salvați sufletele noastre*, p. 108.

¹⁰ Eugen Barbu, *Săptămâna nebunilor*, p. 51.

¹¹ Eminescu, *Opere*, I, p. 216.

¹² Exemplu din Rosetti—Byck, p. 181.

¹³ Exemplu din Micu, p. 105.

¹⁴ Observație și exemplu (M. Sadoveanu) din Mihăescu, *Îndrumări pentru studiul limbii române*, p. 79-80.

¹⁵ N. Mihăescu, *Aspecte lexicale și gramaticale ale limbii române literare*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 126-132 (incluzând și alte reguli practice în legătură cu *ci* și).

¹⁶ Urechiă, *op.cit.*, p. 137.

¹⁷ Exemple de Georgeta Ciompec, p. 205.

¹⁸ Negativele de tipul *Nu numai că observ* (sau *că nu observ*) *subiectul* nu sunt adversative; ele pot continua cu o adversativă proprie: *Nu numai că observ subiectul, ci îl și construiesc; Nu numai că nu observ subiectul, dar nu observ nici predicatul.*

¹⁹ Sadoveanu, ap. Iordan, p. 658.

²⁰ I. L. Caragiale, *Opere*, VII, 1942, p. 546.

²¹ *Ibid.*, II, p. 153.

²² Cf. controversa: D. Crașoveanu, *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, în: *Limba rom.*, 20, nr. 2, 1971, p. 158 - Ecaterina Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție*, *ibid.*, nr. 5, 1971, p. 473-478; v. și Andra Șerbanescu, *O structură sintactico-semantică nu...decât...*, în: *St. Cerc. lingv.*, 39, nr. 6, nov.-dec. 1988, p. 491-511.

²³ Uneori însuși fondul adjectivul permite superlativului, fără a fi nevoie de *mai* (neasemuit, incomparabil, inegalabil): *Dedic aceste opere incomparabilei Vera* - G. Călinescu, *Opere*, I, p. 3).

²⁴ De aici, ambiguu *cap gol* ("neacoperit" și "fără minte").

²⁵ Alte exemple în GLR₂, § 953.

²⁶ Exemple: GLR₂, § 679; sup., § 46.

²⁷ Panait Istrati, *Opere alese*, I, 1966, p. 101 (trad. Eugen Barbu).

§ 54. Negarea parțială a timpurilor verbale. Se poate afirma unul sau două din timpurile verbale cu excluderea celorlalte prin *numai* urmat de *acum* (acesta din urmă precedat de *de* ori de *până*), formând un sistem complet, la care se adaugă - în unele situații - și construcții cu *mai*, *încă* și - mai de curând - *deja* (exemplific cu verbul *am*):

Mărginesc afirmația pentru:

prezent:

Numai acum am

trecut + prezent:

Numai până acum am

Încă am, Încă mai am, Mai am

trecut:

Numai până acum am avut

Mărginesc negația pentru:

prezent:

Numai acum n-am

trecut + prezent:

Numai până acum n-am

Încă n-am (nu și (încă) nu mai am)

trecut:

Numai până acum n-am avut

Mărginesc afirmația pentru:

prezent + viitor:

Numai de acum am

Încă voi avea, Voi mai avea

viitor:

Numai de acum voi avea

Mărginesc negația pentru:

prezent+ viitor:

Numai de acum n-am

viitor:

Numai de acum nu voi avea

Înlocuirea lui *numai* cu *mai*, *încă* ori *deja* dau mărginiri similare:

Încă(nu) am = (Nu) am încă; (Nu) mai am; Deja (n-)am etc.

Toate acestea sunt precizări ale lui *N-am totdeauna = Nu totdeauna am*, afirmarea tuturor timpurilor făcându-se prin *Am totdeauna = Totdeauna am*, iar negarea tuturor timpurilor făcându-se prin *N-am niciodată = Niciodată n-am*.

Se observă din schemă că formele *Mai am* și *Încă am* sunt identice ca înțeles la afirmativ, dar opuse la negativ (v. și § 35):

Generalizarea scrierii cu î apare numai din 1951 și nu mai apare din 1991.

4. TERȚUL

4.1 (§ 55). Generalități

Gândirea nu se limitează la contradicții absolute, la distincția dintre *da* și *nu*, dintre antonime în general. Principiul terțului exclus (*S* trebuie să fie sau *P* sau non-*P*, a treia posibilitate nu există¹ - formulă redusă de clasici la dictonul *Tertium non datur*; echivalând cu zicala populară *Ori e albă, ori e neagră*)²-, se aplică exclusiv formei gramaticale, nu și înțelesului; principiul nu are o aplicare decât în anumite limite, iar logica modernă - paralel cu încercările de desființare a negației - tinde să depășească, teoretic, binaritatea³, să organizeze familia negatoizilor⁴; diferența dintre afirmativ și negativ se reduce practic la aceea că ambele nu pot fi aplicate deodată⁵, la un raport de opoziție.

Există, astfel, un intermediar între *da* și *nu*, tot astfel cum - întrucât, de regulă, contradicția e limitată de un gen proxim - există un dincolo de *da* și *nu*.

Deși propozițiile sunt, ca formă, numai afirmative și negative, limba exprimă toate aceste poziții.

¹ Ceea ce matematic se exprimă prin $p \vee \bar{p}$ ("e adevărată sau nu propoziția *p* sau negația ei") (Gr. C. Moisil, p. 145).

² Cervantes, *op. cit.*, II, p. 131 (Don Quijote: "Să nu se joace nimeni cu mine, pentru că sau suntem, sau nu suntem ceea ce suntem").

³ Cf. Botezatu, *op. cit.*, p. 208-219. Scurte jalonări istorice: Aram M. Frenkian, *Scepticismul grec și filozofia indiană*, București, Edit. Academiei, 1957, p. 33-35 și 42-46 (trilema, tetralema); Uță, p. 39, 40 și 62 (Francis Bacon, Immanuel Kant).

⁴ Botezatu, p. 215.

⁵ *Ibid.*

4.2. Termenii intermediari (între *da* și *nu*, între antonimi)

§ 56. Între *da* și *nu*. Față de o opțiune - între *da* și *nu* - poate exista o amânare ("o pauză de intelect, care conține câte ceva din amândouă aceste cuvinte, fără să se identifice cu niciunul", rezolvată adesea printr-o amânare ("Să vedem"), adesea continuă ("Permanentul *mâine* fuge de *nu* și de *da*, ca să nu devie niciunul întreg")¹. Un for universitar, de exemplu, "nici nu-și însușește, nici nu respinge" teza susținută de un candidat la obținerea titlului de doctor.

Dar tăcerea ori amânarea nu sunt singurele rezolvări. Întrebat *Da sau nu?* și în general pus să ia o atitudine de aprobare sau de dezaprobare, interlocutorul

poate exprima o situație intermediară, de exemplu prin cuvântul *poate* (ieșit, de această dată, din categoria verbală, el neputând primi, în această întrebuintare, o negație propozițională, fiind un adevărat intermediar între afirmație și negație):

*Uneori, pe suprafața lor sensibilă, focul fixează - poate pentru veacuri - amprenta unui deget omenesc, în fața căreia, cândva, cine știe cine va cădea pe gânduri?*¹;

sau poate exprima o ezitare, prin *de* (reg. *dă*), printr-o nazalizare (interjecția *hm!*), urmată de obicei de un început de precizare:

*De, măi băiete! zice un bătrân: poate că și tu ăi fi vinovat!*²;

[...] *de, mai știi minune!*⁴;

*Dă, cucoane Ionică, omul nu era vinovat!*⁵;

[...] *o să ne scriem, deși...hm!, a mai spus el [,] scrisori în zilele noastre nu se mai scriu [...]*⁶;

iar neliterar prin *păi* (urmat, totdeauna, de explicație):

Păi să vezi (ori să vedeți), [...].

Uneori însăși o interogație alternativă, de tipul

Pleci la școală sau nu?

Pleci la școală sau ce faci?

are - în vorbirea familiară - semnificația unei situații intermediare: primul termen (cel pozitiv, cel precizat) arătând ceea ce trebuie (sau ceea ce e de așteptat), iar al doilea (cel negativ, cel imprecis) tendința celui căruia i se adresează interogația (și care se cere înfrântă ori precizată); în exemplul dat:

Trebuie să pleci la școală, pleacă!

Ai spus că pleci la școală, spune dacă nu pleci!

¹ Arghezi, *Scrieri*, 20, p. 41, și - la fel - 34, p. 230. Același autor atribuia primitivității de intelect neadmiterea mijlociei (*ibid.*, 31, p. 120)

² Geo Bogza, *Cartea Oltului*, ed. a 4-a, București, Edit. Minerva, 1985, p. 140.

³ I. L. Caragiale, *Opere*, IV, p. 158. Consemnat *nde* în Rebreanu, *Opere*, 9, p. 437.

⁴ Matei Caragiale, *Craii de Curtea-veche*, în: *id.*, *Pajere...*, București, Edit. pentru Literatură, 1965, p. 131.

⁵ Sadoveanu, *Opere*, 2, p. 179.

⁶ Preda, *Viața ca o pradă*, p. 60.

§ 57. Între tot și nimic. Conversiunea judecăților/propozițiilor (pătratul lui Boethius). Între tot (toți) și nimic, termenul mediu se exprimă în mod comun, prin *un(ul)* (unii):

	Conținut universal		Conținut parțial
	pozitiv	negativ	
pentru substantive comune	<i>tot, toți</i>	<i>nici un(ul)</i>	<i>un(ul), pl. unii</i>
pentru predicatii	<i>totdeauna</i>	<i>niciodată</i>	<i>câteodată</i>

Raportul de opozabilitate dintre cele patru propoziții posibile¹ cu aceste subiecte (predicația rămânând aceeași):

<i>Tot omul (Toții oamenii) visează</i> (judecata <i>A</i>)	}	necesarul (și imposibilul) contingentul, posibilul ¹
<i>Nici un om nu visează</i> (judecata <i>E</i>)		
<i>Un om (Unii oameni) visează</i> (judecata <i>I</i>)		
<i>Un om (Unii oameni) nu visează</i> (judecata <i>O</i>)		

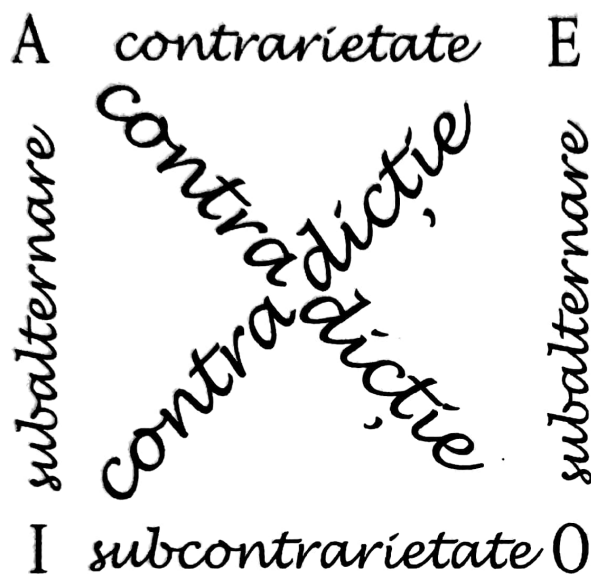

Fig.2. Pătratul lui Boethius

se exprimă, uzual, sub forma pătratului lui Boethius² (fig. 2) sau, mai de curând,

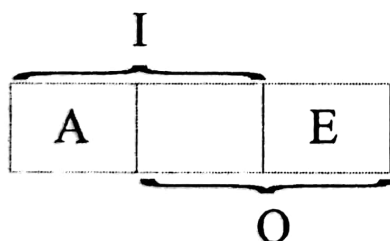

Fig.3. - Diagrama lui I. Didilescu (Didilescu, *op. cit.*, p. 456)

a diafragmei lui I. Didilescu (fig. 3), înțelegându-se prin: 1) raport de c o n t r a r i e t a t e (*A - E*) - raportul în care cele două propoziții nu pot coexista, dar nu pot fi false amândouă; 2) raport de s u b c o n t r a r i e t a t e (*I - O*) - raportul în care cele două propoziții pot coexista, dar nu pot fi false amândouă; 3) raport de s u b a l t e r n a r e (*A - I* și *E - O*) - raportul în care afirmarea celei dintâi propoziții impune afirmarea celei de-a doua, dar negarea celei dintâi nu impune afirmarea celei de-a doua; 4) raport de c o n t r a d i c ț i e (*A - O* și *E - I*) - raportul în care cele două propoziții nu *pot* coexista și nici nu pot fi false deodată.

Se observă că, în forma negativă, *toți* nu e posibil ca subiect (fiind înlocuit cu *nici unul* sau cu *nimeni* și formând o judecată *E*), ci numai negația lui *toți* (*nu toți*

“unii”). Interdicția, pentru *toți* (subiect), de a primi o predicatie negativă are și calitatea de a înlătura ambiguitățile de înțeles.

Asemenea relații se păstrează și în propozițiile în care se cantifică predicatiile (universalitatea subiectului rămând neschimbată):

Omul (Tot omul) visează totdeauna (similară cu judecata *A*)

Omul nu visează niciodată (similară cu judecata *E*)

Omul visează uneori (similară cu judecata *I*)

Omul nu visează uneori (similară cu judecată *O*).

Aici însă posibilitățile nu sunt epuizate cu patru propoziții.

Între *Omul visează totdeauna* (predicația afirmativă, complement pozitiv) și *Omul nu visează niciodată* (predicație negativă, complement negativ) se intercalează - atât ca sens, cât și ca formă gramaticală - *Omul nu visează totdeauna* (predicație negativă, complement pozitiv), care precizează semnificația propozițiilor *Omul visează uneori* și *Omul nu visează uneori* în sensul conjugării lor; căci neconjugate, aceste două propoziții, în limbaj logic simple judecări *I* și *O*, nu precizează ce face omul *alteori*: face același lucru pe care l-a făcut *uneori* (în virtutea calităților lor de concordante cu judecata *A*, respectiv judecata *E*) sau face contrarul lui (ceea ce o sugerează însuși cuvântul *uneori* din propoziții)?

Evitarea ambiguității, pe linia vorbiri logice, se face așadar prin folosirea lui *numai*, respectiv a lui *nici*. Completa corelare între *totdeauna*, *niciodată* și *uneori* (ori *câteodată*) ne apare deci astfel:

Omul visează totdeauna = *Omul nu visează numai uneori*

Omul nu visează totdeauna = *Omul visează numai uneori*

Omul nu visează niciodată = *Omul nu visează nici uneori*.

(Formele “*Omul visează niciodată*” și “*Omul visează nici uneori*” nu sunt lingvistic posibile (*niciodată* și *nici* cerând totdeauna predicatii negative)¹, deci sistemul are practic șase propoziții.)

Apare aici opoziția dintre *numai* și *nici*, precum și situația în care, datorită acestei opoziții, o afirmativă apare ca intermediară între două negative sau *totdeauna* ca intermediar între doi *uneori*, din cele șase propoziții, numai două corespund - atât ca fond, cât și ca formă - propozițiilor din pătratul lui Boethius. Cele două propoziții mijlocii sunt intermediare între negativ și afirmativ: cea din prima coloană, având un element al propoziției superioare (*totdeauna*) și unul al propoziției inferioare (*nu visează*); cea din a doua coloană, negând un element al propoziției superioare (*nu visează*) și un element al propoziției inferioare (*nici*).

Echivalența:

Numai unii oameni visează = *Numai unii oameni nu visează*,

în care forma afirmativă e semantic egală cu forma negativă, exprimă cu atât mai

mult forma intermediară între forma pur afirmativă și cea pur negativă.

Unele din aspectele prezentate sunt mai generale:

Cu verbe intransitive:

*Ion a adormit (de tot)*⁴

Ion a adormit nu de tot

= *Ion n-a adormit de tot*

Ion n-a adormit (deloc)

Cu verbe tranzitive:

*Ion va construi (tot)*⁴

Ion va construi nu tot =

Ion nu va construi tot

*Ion nu va construi (deloc)*⁴

Toți știu totul

Toți știu nu totul =

Toți nu știu totul

*Nimeni nu știe totul*⁵

Evident că o cantificare concomitentă a subiectului și a predicatului ar duce la concluzii mai ample.

Observăm că - spre deosebire de *unii* și *uneori* (precizat prin *numai unii*, *numai uneori*) - *oricât*, pl. *oricâți*, incluzând și *nimicul* și *totul*, n-ar permite să fie precedate de *numai*. Se poate spune însă *numai toți*, dat fiind că prin simplul *toți* se poate înțelege și "fiecare", sau, în unele cazuri, "numai fiecare" (asertiunea *Toți oamenii sunt muritori* nu implică asertiunea *Omenirea e muritoare*).

Mai e de observat diferența dintre pronumele *tot* și adjectivul *tot*: cel dintâi cu înțeles nelimitat, al doilea cu înțeles limitat de substantivul căruia îi e alăturat (*toate bucuriile*) sau relativizat cu ajutorul pronumelor demonstrative (*toate cele*) ori relativ (*toate câte*):

*Din toate câte, eu ți-am mai rămas [...]*⁵.

¹ Într-un sistem, posibilul e identic cu contingentul, ele însemnând: nici necesar (= obligatoriu să fie), nici imposibil (= obligatoriu să nu fie), și acesta e sistemul cu care operează categoriile limbii române. Într-un al doilea (Aristotel), posibilul înseamnă "nu e obligatoriu să nu fie" putând fi privit și ca specie a necesarului (nu identitate!), iar contingentul înseamnă "nu e obligatoriu să fie", putând fi privit și ca specie a imposibilului (I. Didilescu, *Asupra sensurilor posibilului în logica modală clasică*, în: Rev. Filoz., 24, nr. 4, iul.-aug. 1977, p. 455-460), considerente legate și de fig. 3.

² Vezi Aristotel, I, p. 229-235 (*Despre interpretare*, 10, 19b-20b).

³ Pot fi motive stilistice pentru a se folosi *totdeauna* și în propoziții negative: *Nu m-ai înțeles totdeauna și ai fost rău uneori cu mine* (Camil Petrescu, ap. Șerban, p. 40).

⁴ *De tot* (sau *tot*), ca și *din plin* reprezintă întăriri ale unei afirmații, iar *deloc*, ca și *defel*, întăriri ale unei negații. Aproximarea lui *de tot* cu *deloc* e făcută de Byck, *op. cit.*, p. 224. Acest sistem tripartit e teoretizat de C. Dominte (p. 142) astfel: *de tot* - superlativ absolut pozitiv; *nu de tot* - superlativ pozitiv negat; *deloc* - superlativ absolut negativ.

⁵ Mihail Crama, *Plecarea*, în: Rom. lit., 18, nr. 52, 26 dec. 1985, p. 6.

§ 58. *Termenul mediu*. Obiectul intermediar se numește în general prin termenii extremi (ortografic, uniți prin cratimă), combinarea având sensul, de precizare, al unei intersecții (*film-spectacol*, "ceea ce este și film, și spectacol") ori al unui loc echidistant (*nord-vest*, procesul de împărțire putând continua: *nord—nord-*

vest etc.) sau având sensul, difuz, al oricărui loc intermediar (*vrând-nevrând*), cei doi termeni mai putând fi precedați de una din conjuncțiile corelative *și...și... și nici..., nici...* (în acest caz, egale ca înțeles):

Să nu fie *nici* îmbrăcată, *nici* dezbrăcată, *nici* călare, *nici* pe jos, *nici* pe drum, *nici* pe lângă drum¹;

sau uniți prin conjuncția *sau*:

[...] *animat de o eroare sau de un adevăr de categorie*²,

uneori arătându-se o preferință pentru unul din termenii extremi:

Țiganul îngâna *mai mult* mort decât viu³ (desigur, o preferință din motive stilistice, în realitate personajul fiind "mai mult" viu)

Ileana Cosânzeana (care este, sau nu, sora mai mică din basm, - *mai degrabă* nu) [...] ⁴.

Alteori termenii extremi sunt subordonați unui termen desemnând mijlocia (*media* dintre...și...) sau sunt reprezentați printr-un termen unic, evocându-i pe cei extremi (*ambigen*, evocând genurile extreme - *masculin* și *feminin*)⁵ și fără a fi legați etimologic sau fonetic de el (*zero*, centrul între numerele pozitive și cele negative).

¹ Petre Ispirescu, *Zâna zânelor / Basme, legende, snoave*, București, Edit. pentru Literatură, 1966, p. 163.

² Arghezi, *Scrieri*, 26, p. 134.

³ Eugen Barbu, *Groapa*, p. 440.

⁴ Paleologu, *op. cit.*, p. 117.

⁵ Termenul *neutru* (lat. *neuter* "nici unul, nici altul") apare, în unele limbi, diferit ca înțeles de termenul *ambigen*. De aici, și termenul *neutral*.

§ 59. Gradația intervalului mediu. Intervalul dintre *da* și *nu*, dintre termenii extremi în general, e susceptibil, în majoritatea cazurilor, de variații și individualizări, exprimate lingvistic prin:

- cuvinte proprii:

*fierbinte - cald - călâu (ori căldicel) - friguleț - frig - rece*¹;

nimic - puțin - potrivit - mult - tot;

- attribute și complemente:

Între un pahar *plin* (umplut *pe de-a-ntregul*, umplut *de tot*) și un pahar *gol*, paharul nu e *nici plin*, *nici gol*; el poate fi - termen mediu - (*pe*) *jumătate plin*, (*pe*) *jumătate gol*, băutorul optimist îl vede (*încă*) (*pe*) *jumătate plin* = (*încă*) *plin pe jumătate*, cel pesimist (*deja*) (*pe*) *jumătate gol* = (*deja*) *gol pe jumătate*, obiectiv toate aceste formulări având aceeași semnificație; dar paharul poate fi *mai mult plin decât gol* (și invers), *mai mult sau mai puțin plin* ori, mai simplu spus, *mai plin* (ori *mai gol*) (pentru problema gradelor de intensitate, cf. SGLR, § 146-149b). subiectiv apreciat, paharul poate fi *destul de plin* sau *potrivit de plin* (când satisface măsura în

care e plin), *cam plin* (când depășește intenția sau dorința locutorului) sau *cât de cât plin*, *de bine de rău plin* (când dorința locutorului e satisfăcută într-o măsură minimă);

- propoziții modale:

Propozițiile:	Calificarea ² :
<i>E adevărat că a venit</i>	certitudine pozitivă
<i>Știu că a venit</i> <i>Cred că a venit</i> <i>Îmi vine să cred că a venit</i> <i>Probabil că a venit</i>	probabilitate pozitivă
<i>Poate (că) a venit = Poate (că) n-a venit</i>	incertitudine
<i>Probabil că n-a venit</i> <i>Îmi vine să cred că n-a venit</i> <i>Cred că n-a venit</i> <i>Știu că n-a venit</i>	probabilitate negativă
<i>E adevărat că n-a venit</i> <i>= Nu e adevărat că a venit</i> <i>= E greșit spus că a venit</i> <i>= E fals că a venit</i>	certitudine negativă

(La fiecare frază se pot face relativizări (*E mai adevărat* (ori *mai puțin adevărat* ori *tot atât de adevărat*) *că a venit decât că...*) sau se pot introduce conținuturi afective (*Am impresia că...*, *Mă tem că...*).

Uneori există posibilitatea gradării cantitative. De obicei ea se exprimă - convențional - prin numere între 100 (reprezentând totul) și 0 (reprezentând nimicul), numite *procente* (subst. pl.) sau *la sută* (atribut) simbolizat %, de exemplu *75% apă*. Împărțirea egală a câștigului, pierderii ori riscului folosește, pe lângă *jum(ât)ate-jum(ât)ate* (respectiv englezismul *fifti-fifti*)³, și *pe din două* (tot așa cum împărțirea poate fi *pe din trei* etc.).

Alteori, dimpotrivă, locul de pe interval nu e cunoscut. Între *tot* și *nici un(ul)* ori *nimic*, nederminantul (putând fi și *niciun(ul)*) se exprimă prin *vreun(ul)*, pl. *vreunii*, ori prin *câte un(ul)*, pl. *câte unii*⁴.

Între *adevăr* și *eroare*, are loc *ipoteza* (a cărei verificare va conchide în ce măsură e *adevăr* și în ce măsură e *eroare*) și, cu mai mare posibilitate de a fi mai aproape de adevăr, *teoria*.

¹ Clasic: *fierbinte - căldicel - rece* (Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 380, și 34, p. 512).

² Cf. Botezatu, p. 214 (cu corespondentele: *fără îndoială - nu tocmai - știu eu - nu prea - nicidecum*).

³ D. Popescu, *op. cit.*, III, p. 209 și 234.

⁴ Similare: *vreodată, câteodată*.

4.3 (§ 60). Amestecul (uneori *da*, alteori *nu*)

Amestecul, de două sau mai multe componente, se exprimă prin numele componentelor fie prin iuxtapunere (despărțindu-le, ortografic, prin virgulă), fie prin despărțirea ultimelor două prin conjuncția *și* (celelalte prin virgulă), fie prin conjuncțiile corelate *și... și... și...*, fiecare conjuncție precedând numele unui component:

*Fugi de-acolo, vină 'ncoace! / Șezi binișor, nu-mi da pace!*¹

Mai știu eu pe cine să cred? Că oamenii vorbesc vrute și nevrute²;

*[...] pot spune și scrie tot ce le vine la gură și sub condei, și verzi și uscate [...]*³.

Un amestec dezordonat e numit, familiar și popular, *talmeș-balmeș* (subst.) și e calificat prin adjectiv-adverbele *otova, alandala* (< ngr. “unul în locul altuia”) și *harcea-parcea*⁴ (< turc. “bucată cu bucată”); un amestec diform e calificat (mai ales când se referă la o comunicare) prin locuțiunea adjectival-adverbială *fără cap și fără coadă*. La întrebarea *Ce mai faci?*, în loc de *Amestecat* se poate răspunde *Așa și așa*⁵, *Și bine, și prost* (ori *rău*) sau *Ceac-pac* (< turc. “din când în când”, “pe ici pe colo”)⁶. Se remarcă formele cu valoare onomatopeică (opoziii fonetice).

Amestecul e numit și prin metafore: *ghiveci, arca* (sau *corabia*) *lui Noe, mișmaș, mixtum compositum* (lat., extins din terminologia medico-farmaceutică; de aici, subst. *mixtură*).

Când amestecul poate fi cantificat, el se poate da în procente: *amestec de 65% alcool, 25% apă și 10% diverse* (v. și § 59).

¹ Creangă, *Opere*, p. 231.

² *Ibid.*, p. 104.

³ Ion Ghica, ap. N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, p. 120.

⁴ În varianta *hara-para*: Creangă, *Opere*, p. 251 (*Cu dracii de la boierul cela ai făcut hara-para*).

⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 256. Mai rar, în acest sens, *Așa și pe dincolo* (aceasta având o nuanță peiorativă).

⁶ *Vezi și Formarea*, I, p. 223.

4.4. Paradoxul (și *da*, și *nu*) și rezolvările lui

§ 61. *Paradoxul*. Conceptul sau enunțul al cărui caracter contradictoriu e sesizat de gândire și de dorit a fi explicat (cunoscutul paradox al mincinosului - sup., § 4) sau care e creat ori e emis involuntar se numește p a r a d o x :

Un personaj real și inexistent: Palaelibus¹.

Paradoxul depistat este, de obicei, explicat prin aspectele lui contradictorii.

Uneori paradoxul e aparent: *Excepția confirmă regula*, folosit - absurd și vulgar - pentru a închide gura interlocutorului care, în combaterea unei teze, aduce un argument contrar, o excepție. Cum e știut, o excepție la o regulă nu confirmă regula, ci o slăbește, o neagă. Dictonul are totuși accepțiuni logice: prima, când „excepția” ca atare ne descoperă contrarul ei (de exemplu un cadavru subînțelege o viață trecută fără de care nu se putea ajunge la cadavru, aici moartea confirmând viața); a doua, când ni se confirmă nu regula de la care se face excepția, ci o regulă superioară regulii cu excepție, o regulă care - în acest fel - o slăbește, o înlătură pe cea dintâi². Aparentul paradox se explică prin traducerea neadecvată a regulii din latină (*Exceptio regulam confirmat*), unde nu se face distincție între aspectul articulat și cel nearticulat al substantivelor; adevărata traducere îmi pare propoziția *O excepție confirmă* (sau *evidențiază*) *o regulă superioară*², la fel de valabilă ca propoziția *O minciună confirmă un adevăr* - anume adevărul despre minciună.

Există paradoxuri lingvistice admise, explicabile prin contradicții reale față de limba convenită în principiu; astfel, folosirea pluralului pentru singular persoana a doua (a pronumelui personal) spre a reda deferența, politețea sau pentru persoana întâi spre a reda majestatea, obiectivitatea etc.

Mai există paradoxuri intenționate prin valoarea lor sugestivă, precum expresiile:

în doi timpi și trei mișcări (sugerând repeziciunea, mișcarea ce depășește timpul, un fel de “dincolo de dintr-odată”):

[...] *vechiul refren al celor ce voiesc a expedia, în doi timpi și trei mișcări, psihologia franțuzului*³;

- *ies* (*ieși* etc.) *din sărite* (etimologic, “ies din limitele mele de mișcare”; semantic, “ies din minți”, “mă enervez”);

- *mă fac* (*te faci* etc.) *că plouă*⁴ (expresie recentă, implicând o rezolvare gramaticală *sui generis*, sugerând aparenta indiferență față de o problemă în care locutorul e, în realitate, interesat), care înlocuiește vechea metaforă (*îmi*) *îndes* (sau *trag*) *căciula pe urechi* sau formele (și ele îndepărtate de regulile gramaticale uzuale) *fac pe niznaiul*

(în care *niznai* e substantiv) ori *mă fac niznai*⁵ (în care *niznai* apare ca adjectiv ori adverb) și (*fac pe*) *n-aude, na vede*⁶ (*na* fiind aici un înlocuitor *ad hoc* al lui *nu*).

Ceea ce trebuie deosebite și evitate în comunicarea logică sunt paradoxurile involuntare, așa cum sunt cele rezultate din alăturarea unui termen folosit în sens propriu de un termen cu înțeles contrar, dar folosit în sens metaforic:

*Curat murdar!*⁷ ("E cu adevărat murdar") – figură de stil constând în asocierea, în aceeași sintagmă, a două cuvinte care exprimă noțiuni contadictorii (o x i m o r o n);

*Și dacă se întâmplă, Doamne ferește, ceva, îți fac o înmormântare să trăiești!*⁸;

Era noapte toată ziua ("Era pe deplin noapte");

*Sfinte drace*⁹;

Gerilă s-a făcut foc ("s-a supărat");

Dunărea nu era în apele sale ("nu era în toane bune");

Nici dracu(l) n-a fost la botez ("Nimeni n-a asistat la botez");

Cei cu el? – E bolnav (sau A murit) – Să fie sănătos! (în înțeles de "Nu mă interesează (acest aspect)");

sau din folosirea de două ori a aceluiași termen, dar în sensuri deosebite:

– *Am trei copii, Costică! – C'ești, copil?*¹⁰ ("Ce, glumești?");

*Nu există să existe / Cetățeni cu fețe triste*¹¹ ("Nu trebuie să existe...").

Evident, nu pot forma obiect de critică paradoxurile volitive într-un scop oarecare:

Este, dar s-a isprăvit (suspans uzitat în micul comerț);

S-a întâmplat mâine, titlu de film.

Paradoxul poate fi și obiect de ironie a incompetenței care-l emite involuntar:

Nu mă gândesc că ...(urmat de concretizarea emisă)¹².

¹ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 550.

² În acest sens, și Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut (I)*, p. 106 ("așa-zisa excepție nu e o derogare, căci prin circumstanțele particulare în care ea survine înseamnă doar că o altă lege, tot atât de legală, a contracarat-o pe cealaltă în acel precis și special caz". Ceea ce nu contrazice vechea observație că "nu există regulă fără excepție" (Cervantes, *op. cit.*, II, p. 164).

³ D. I. Suchianu, *op. cit.*, p. 97. Variantă: *În două cuvinte și trei mișcări mi l-a întors pe dos [...]* (Constantin Argetoianu, *op. cit.*, V, p. 143). Similar, urgentarea se mai exprimă prin sintagma *scurt pe doi: Domnu' Aliman, scurt pe doi: dumneata știi limpede despre ce e vorba, te rog să ne ajuți, pentru că altfel dai de bucluc!* (Eugen Barbu, *Incognito*, IV, p. 328).

⁴ Eugen Barbu, *Incognito*, I, p. 288 ([...] *s-au făcut că plouă*).

⁵ Creangă, *Opere*, p. 253 (*Încă te faci niznai?*).

⁶ Georges Alexandru Mandy, *N'aude, n'a vede*, revistă în trei acte, 1902 (după *Enc. Cug.*, s. v. Mandy); Preda, *Întânirea din pământuri*, p. 92 (*Mi[h]ai, n'aude-n'avede*). Am dat ortografia originalelor.

⁷ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 75. Pentru oximoronul la I. L. Caragiale, cf. *Limba română*, 45, nr. 1-6, ian.-iun. 1996, p. 69-71.

⁸ Nicolae Saftu, *Râsete fără catalog / umor școlar*, București, Edit. Didactică și

Pedagogică, 1977, p. 49.

⁹ Preda, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 42.

¹¹ Băieșu, *Boul și vițelul*, p. 291.

¹² Arghezi, *Scrieri*, 19, p. 124.

§ 62. *Compromisul*. Rezolvarea provizorie a contrarelor, numită *compromis*¹, se poate exprima, de asemenea, prin alăturarea termenilor cu înțeles contrar (ortografic legați prin cratimă), de ex. subst. *negru-alb* (< fr. *noir-blanc*), numind înțelegerea ce încearcă să împacă două tendințe opuse.

¹ Arghezi, referindu-se la compromis, îl justifică astfel: "Viața noastră, în pâlcuri și cete, oscilează între două contradicții (și de-ar fi numai două!): datoria de a spune adevărul și necesitatea de a-l ascunde. Între amândouă, omul civilizat a pus un succedaneu, politețea, regulatorul elastic al sincerității și al perfidiei [...]" (Arghezi, *Scrieri*, 21, p. 32).

§ 63. *Sinteza*. Rezolvarea definitivă a contrarelor, sinteza lor, se realizează, lingvistic, de multe ori, tot prin alăturarea termenilor contrari, de ex. locuțiunile nominale: (*act de*) *vânzare-cumpărare*, numind actul juridic care pentru o parte contractantă e vânzare, iar pentru cealaltă cumpărare¹; (*proces verbal de*) *predare-primire*; *du-te—vino* (compus din forme verbale), numind nu numai simpla forfoteală de pe stradă sau cea organizată într-o întreprindere, ci și mișcările pendulatorii incluse într-un mecanism.

Se pot semnala și situații în care există legătură lingvistică între termenul care numește sinteza și termenii care numesc componenții analitici contrari:

a inspira (ori *a aspira*) + *a expira* = *a respira*.

Sinteza poate fi, desigur, și explicită:

A fi sau a nu fi – *aceasta e întrebarea*²;

*Debut și final fac una. Percepem această devenire în bloc*³.

¹ Această înțelegere n-a împiedicat pe scriitor să aducă formularea dreptului obiectiv în sfera subiectivă, cea în carea aceeași persoană face și cumpărări și vânzări: *împrumut, strâng dobânzile, cumpăr-vând și trăiesc* (Arghezi, *Scrieri*, 19, p. 206.)

² William Shakespeare, *Hamlet*, III, 1 (traducerea uzuală, ad litteram).

³ D. I. Suchianu, *Curs de cinematograf*, București, Cultura Românească, f. a., p. 175.

4.5. (§ 64). Termenii exteriori (dincolo de *da* și de *nu*)

Termenii în raport de contradicție relativă implică și termenii de consemnare a ceea ce e dincolo de obiectul lor, termenii exteriori. Astfel, dincolo de *culori*, în sensul larg (*alb*, ..., *negru*), de *opac*, se situează *transparentul* ori *incolorul*; dincolo de acestea, *nevăzutul*. O relație mai complexă va distinge deci, un termen (ori un interval) mediu, eventual mai mulți termeni medii, doi termeni extremi și mai mulți termeni exteriori, eventual unul. Chiar și cei mai cuprinzători termeni extremi au totuși un termen exterior, dincolo *de* ceva și *de* altceva fiind *nimicul* ("Nimicul nu este altceva"!).

Termenii exteriori se formează uneori, din termenii extremi, prin adăugarea unuia sau altuia dintre prefixele:

- *răs_* ori *răz_*² (în funcție de vecinătatea fonetică): *răsalatăieri*, *alaltăieri*; ... *poimăine*, *răspoimăine*; *răzbunic*, *bunic*, ... , *nepot*, *răznepot*;

în alte situații, *răs_* (*răz_*) se aplică unui singur termen, creând cu el opuse: subst. *răscruce*, adv. *în răspăr*; din *răspuțeri*, verbele *a răscumpăra*, *a răsplăti*, *a răspopi*, *a răstălmăci*, *a răsuna*, *a (se) răzbuna*, *a se răzgândi*, precum și *a răsciti*, *a răsfierbe*, *a răsjudeca*, *a răszice* (exprimând depășiri ale verbelor de plecare), *a (se) răscula*, *a răzbate* (exprimând finalizări ale verbelor *a (se) scula*, *a bate* (drumul)), *a răsfărânge*, *a răsfoi*, *a răsturna*, *a răsuci*, *a răsufla* (reprezentând echivalențe de aplicație mai restrânsă);

- *stră_* (< lat. *extra*)³: *străbun(ic)*, *bun(ic)*, ... , *nepot*, *strănepot*;

în alte situații, *stră_* se aplică unui singur termen, creând cu el opuse: adj. *străvechi*; verbele *a străfulgera*, *a străluci*, *a strălumina*, *a străvedea* (consemnând depășiri ale verbelor de plecare) și *a străbate*, *a străpunge* (exprimând finalizări ale acțiunilor verbelor de plecare *a bate* (drumul), *a împunge*). La fel, prefixul de plecare lat. *extra*⁴ readus în limba română: *extraordinar* etc.;

- *arhi_* - numai față de un singur termen: *arhicunoscut* etc.

Alteori cele două prefixe numind exteriorul diferă:

- *infra_* și *ultra_*: *infraroșu*, *roșu*, ... , *violet*, *ultraviolet*;

- *meta_* și *para_* (în chimie);

- *trans_* și *cis_* (în topografie).

Există și situația în care termenul mediu poate fi considerat, totodată, termen exterior:

Termeni extremi	Termen exterior, respectiv mediu
<i>moral</i> – <i>îmoral</i>	<i>amoral</i>
<i>religios</i> – <i>antireligios</i>	<i>ireligios</i>
<i>revoluționar</i> – <i>contrarevoluționar</i>	<i>nerevoluționar</i>

Unii termeni exteriori, deși la antipod, poartă același nume. Astfel, termenii exteriori ai termenului *prețuit* (comercializabil, evaluabil în monedă) poartă deopotrivă calificativele (*de*)*neprețuit*, *fără preț*, fie că se referă la lucrurile inestimabile (superioare celor prețuite), fie la cele lipsite de orice utilitate (inferioare lor).

În acest sistem de trei valori, în care valoarea centrală e rezervată termenului pozitiv, iar cele exterioare termenului negativ, raportul dintre propozițiile afirmative și cele negative se realizează cu ajutorul adverbilor, de exemplu *prea* și *destul de*:

Textul	Valoarea		Sensul subsumatei
	subiectului	propoziției	
<i>e prea valoros pentru a fi comercializat</i> ⁵	necomercială	afirm.	afirm.
<i>nu e prea valoros pentru a nu fi comercializat</i>	comercială	neg.	neg.
<i>e destul de valoros pentru a fi comercializat</i>	comercială	afirm.	afirm.
<i>nu e destul de valoros pentru a fi comercializat</i>	necomercială	neg.	afirm.

Apare clar că limba poate înlătura ambiguitatea și în această situație, fără posibilitate de confuzie.

(V. § 8 și § 65.)

Mai e de menționat situația limită, în care totul e exterior, în care – cu alte cuvinte – locutorul suprapune înțelesurile termenilor extremi, ai lui *da* și *nu*:

“[...] între *da-ul* și *nu-ul* femeii, nu m-aș încumeta eu să pun un vârf de ac, deoarece n-ar încăpea” spune Sancho⁶.

¹ Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 391 (cf. și Brucăr, p. 28: *nimic* nu poate fi *ceva*).

² Vezi și: *Formarea*, II, p. 203 și 210-214; Noica, II, p. 104-113.

³ Vezi și: *Formarea*, II, p. 225-228.

⁴ Folosit abuziv în comerț, unde a devenit un adjectiv: *un produs extra*.

⁵ Un asemenea superlativ, într-un context afirmativ, dă o negație (“nu e comercializat”).

⁶ Cervantes, *op. cit.*, vol. II, p. 177.

4.6. (§ 65). Nedeterminatul (fie *da*, fie *nu*)

Nedeterminarea se exprimă ca urmare a neștiinței sau a lipsei de intenție a precizării: neprecizare spre a nu intra în amănunt, din indiferență, dintr-un sentiment (de admirație, de infatuare, de teamă, de jenă, din oboseală etc.).

Ea se realizează printr-un nume (având rol de subiect, de atribut ori de complement) sau printr-o propoziție:

- adjectiv-pronumele *cutare* (fiind, ca nume de persoană, de mare circulație, alături de derivatele populare *Cutărescu*, *Cutărică*, *Cutăriță*, *nea Cutare* – propun scrierea cu inițială majusculă, asemenea spaniolului *Fulano*); ca simplu adjectiv: *cutare stradă* = *strada cutare*.

- un demonstrativ:

Și ca baiat străin ce se găsea, nemernicind el de colo până colo pe la ușile oamenilor, de unde până unde, s-a oploșit de la o vreme într-un sat mare și frumos¹;

Îi spunea [...] că ăla ți-a zis așa și i-ai răspuns așa, că pe aia ai strâns-o de mână [...] și câte alte ponosuri [...]²,

în ultima vreme *acesta* fiind folosit și ca vocativ vulgar:

Bă acesta! Tu câine din blândul foburg Străulești³;

- seria de relative (*care, cine, ce, unde, când, cum, cât*), precizate concret:

Dă-ne ce ni-i da, noi n-avem cu ce ne hrăni⁴;

sau formal, prin sufixul *_va* (*careva* etc.);

- aceeași serie de relative precedate de sintagma *cine știe* sau de unul dintre cuvintele (una din expresiile) cu sens negativ *indiferent, nu importă, nu interesează* (*indiferent care, nu interesează cât* etc.);

- și combinarea a două relative din serie⁵ (cf. și SGLR, tabelul 4);

- construcțiile negative de tipul *nu știu care* (gen.-dat. *nu știu cărui*), *nu știu cine* (gen.-dat. *nu știu cui*), *nu știu ce* etc.⁶:

[...] ideea unei asociații, propusă nu știu de cine și părăsită nu știu de ce⁷ (indiferență);

Și m-a pus sa-i povestesc iar istoria de mai sus pentru a nu știu câta oară⁸ ("de foarte multe ori"),

Dar aseară-am văzut alții / mai frumoși, mai nu știu cum⁹ (negăsirea calificativului superlativ, expresie a admirației);

Și să nu mai fii supărat, că nu știu ce...¹⁰ (evitarea precizării);

Noroc că el, șeful de post, îl cunoaște pe Moromete, pe care îl consideră un om de care i-ar fi nu știu cum să-i ia băiatul la secție, altfel l-ar fi luat [...]¹¹ (jenă);

[...] dorința nu-mai-știu-cui, a lui C [...], dacă nu mă înșel [...]¹² (dispreț și incertitudine);

- Și el zice ca ar putea să-mi răspundă printr-o simplă, nu știu cum a zis, cum ziseși Dine, că uitai [...]? - Negăție, răspunse Din...¹³ (uitare);

- Pentru că-n toată ei făptură / e-un "nu știu cum" și-un "nu știu ce"¹⁴

Restul e o pendulă / între "nu știu ce" și "nu știu ce"¹⁵.

Alături de **nu știu** se pot folosi și alte persoane (decât persoana I), ori forma impersonală, cum și alte verbe cu înțeles similar:

*Nici **nu știți câte** mi s-au întâmplat¹⁶;*

*Ce socoteală s-o fi făcut în capul cel mic cât un bob de mac, **nu se poate spune**¹⁷.*

Nedeterminarea poate fi extinsă la două (sau la mai multe) concretizări, despărțite fonetic prin pauză (ortografic, prin virgulă) ori printr-o conjuncție disjunctivă, - situații în care poate fi eliminat verbul (*a ști*):

*A pândit-o, s-a nimerit, **nu se știe**¹⁸;*

***Totuși** sau **de aceea**, domnul M [...] e acuzat de necinste profesională¹⁹.*

E de observat că la construcțiile de tipul *cine știe cine* (sup.) primul *cine* e invariabil, iar al doilea flexibil, fiecare din acestea – dar nu amândouă – putând avea rol și de locuțiune nominală (precedabile de prepoziții), adjectivală etc.:

*Doi amici... vorbesc încet despre **cine știe ce**²⁰;*

*Din pricina lui, nu din **cine știe ce** alte cauze sociale sau politice, dascălii și funcționarii nu sunt plătiți și statul nu are în seiful lui nimic²¹;*

*A, domnișoară, **cine știe cine** te binecuvântează pentru acest dar [...] ²².*

Nedeterminarea știută nu implică împărtășirea ei:

*Eu **știam ce știam** și nu puteam rămâne indiferent²³;*

*un pumn de orez amestecat cu **el știe ce**²⁴;*

*[...] îi disprețuia, și, - **ști-o amarul ei de ce**, - se simțea că-i mai mult decât ei [...] ²⁵;*

*[...] ziua, treacă-meargă, dacă te vede cineva că intri într-o casă, dar seara [...] acest **cine știe de ce** se schimbă în "**știe ea de ce**" [...] ²⁶.*

Singura parte de cuvânt neînlocuibilă în acest mod e predicatul, a cărui necunoaștere se prezintă în forme speciale:

***Nu știu ce** e Ion (interlocutorul putându-și închipui orice nume predicativ: *Ion e...*);*

***Nu știu ce** face Ion (interlocutorul putându-și închipui orice complement – *Ion face...* - sau orice verb mai precis decât *a face*: *Ion doarme*);*

***Nu știu ce** e cu Ion (interlocutorul putându-și închipui orice predicat: *Ion...**

Propoziția care nu poate fi atestată sau respinsă se subsumează propoziției *Cine știe dacă (nu cumva)...* :

*[...] **cine știe dacă** nu ne-am întâlnit unul cu altul ca să nu ne mai despărțim?²⁷ ("Poate ne-am întâlni...").*

Relativizarea unui enunț poate fi făcută de interlocutor prin exclamația *Cine știe!* (după cum poate fi intercalată într-o comunicare).

- Ca și în situațiile anterioare (§ 60-63), nedeterminatul poate fi exprimat prin termenii opuși:

***Pentru ce, pentru ne-ce**, fapt e că o iubea, restul nu mai avea nici o importanță²⁸;*

*Nimeni nu l-a așteptat să vie și el a venit, **de unde, de neunde** [...] ²⁹;*

*Putea oricine să fie arestat **pe drept**, ca și **pe nedrept**³⁰;*

***Vrei, nu vrei**, bea Grigore aghiazmă (zicătoare populară);*

***De m-a da, de nu m-a da** / peste noapte mi-i fura³¹;*

De-o fi una, de-o fi alta ... Ce e scris și pentru noi / bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război³²;

[...] acel musafir să nu fie localnic din Bagdad, ci un străin [...] pe care să-l poată trimite pe-aici încolo după ce l-a găzduit frumos o noapte³³.

În dialog, necunoașterea unui obiect sau a unei situații menționate de antevorbitor, se poate exprima, interogativ, prin precedarea numelui de un adjectiv relativ (-interogativ) (*care, ce*):

– *Poți să-mi spui părerea lui Pānini? – Care Pānini?* (nu în sensul că interlocutorul, știind de mai mulți Pānini, cerea să i se precizeze care din ei, ci în sensul că nu știa de vreun Pānini: “N-am auzit de nici un Pānini”);

– *Înapoiază-mi inelul! – Care (sau Ce) inel?* (“Nu mi-ai dat nici un inel, aud prima oară de așa ceva”)

– În dialog, cel întrebat își poate declara neștiința prin amintitul *Nu știu*, neștiință exprimată în diferite variante:

De unde vrei să știu eu, domnule, unde-o mai fi și serviciul ăsta?³⁴;

– *[...] știi dumneata la ce am venit aici? — Știu, dacă-mi spui...³⁵;*

Cine (poate să) știe (cine)!, Știu și eu?³⁶ și, familiar, Întrebă-mă să te întreb.

(Despre cel ce simulează neștiința se spune că îl ia pe „nu știu” în brațe. (*N-am înțeles, Nu m-am lămurit*) și prin popularul *Am înțeles* (sau *M-am lămurit*) *buștean*.

– Neștiința sau intenționata nedeterminare a locutorului mai poate apărea și din scurtarea comunicării (introdusă, popular, prin *Ce să mai vorbim? Ce mai multă vorbă!, Ce mai una alta!, Ce mai încoace și încolo!, Ce mai la deal, la vale!, Ce mai calea-valea!,* sau prin simplul *Ce mai!*):

[...] nu știu ce s-a întâmplat, ce nu s-a întâmplat, că acest cavaler [...] apucă să mă vadă, nu-mi dau seama dacă la biserică sau în altă parte; și ce mai multă vorbă, se îndrăgosti de mine [...]³⁷.

Părțile care pot fi omise dintr-o comunicare (repetări inerente, părți reconstruibile etc.) sau care trebuie omise se pot înlocui prin lat. *et caetera* (prescurtat *etc.*), eventual repetat, sau prin *și celelalte* (ș. c. l.), și așa mai departe (ș. a. m. d.).

Iar grafic, și prin punctele de suspensie - trei puncte:

Că eu când vă spui ... (sfatul părintesc oarecare, unul sau altul), *voi ...* (reacția de indiferență a copiilor)³⁸,

sau un rând de puncte (oral, și prin cuvântul *puncte-puncte*).

Neliterar, se mai folosesc și *la-la-la, așa și pe dincolo, c-o fi c-o păți etc.:*

Cine să creadă că Oltul își adună apele ca să le mute în altă țară din cauză că Iorga așa și pe dincolo?³⁹,

Plângea. C-o fi, c-o păți⁴⁰;

Vorbeam și noi amândoi pe lângă căruțe! Eu, *Miai în sus, Miai în jos, el Pațanghele în sus, Pațanghele în jos* [...] ⁴¹.

Aici, o distincție sau alta e totuna, oricare ar fi conținutul (— *Coadă la ce?... — La ce-o fi!* ⁴²). Într-altfel, s-ar vorbi într-o doară ori de dragul vorbei, s-ar spune vorbe goale, s-ar face beție de cuvinte ori - într-un argou contemporan - gargară, gargarism.

Uneori lipsa relatării, știută ori neștiută, e explicată:

[...] *Chihaiia bey ar fi pus niscai întrebări, știe domnia ta cui, și nu e bine* ⁴³;

La citirea biletului, zguduit de revoltă că i se turbură gloria și cheful, sărbătoritul l-a băgat în gura mare, oricine înțelege unde ⁴⁴;

[...] și era tratat de tovarăsa-i de viață, - cum anume, *mi-i aproape rușine să spun* ⁴⁵;

[...] țineam [banii] pentru un caz de *Doamne ferește* ⁴⁶ (tot astfel: de *Doamne iartă-mă* sau de *Domnul ferește*).

Apar situații intermediare între cunoaștere și necunoaștere:

— *Domnule ministru, după câte știu, n-a lăsat nimica, fiți fără grijă* ⁴⁷;

[...] *halvița adusă de roaba Rafira ori Sultana, cum o chema* [...] ⁴⁸;

Uite poeți ca Bacovia, mai știu eu cine, Arghezi ⁴⁹;

Nu spun ține ... persoană însemnată! ⁵⁰.

Mai e de adăugat că un enunț, afirmativ sau negativ, condiționat de un termen comparativ (introdus prin *ca*, prin (*după*) *cum* (ori prin alt termen similar) nu e practic afirmativ sau negativ decât în funcție de conținutul termenului de comparație: *Ion învață ca Gheorghe* poate însemna, deopotrivă, că „*Ion învață*“ sau că „*Ion nu învață*“, atâta timp cât nu se știe cum învață Gheorghe.

Când se precizează opțiunile posibile, numele lor (două sau mai multe) pot fi precedate de una din conjuncțiile, repetate corelativ, *ba (ba, ... , ba ...), fie, ori și sau*.

¹ Creangă, *Opere*, p. 166 (în original: *băiet*).

² I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 224-225.

³ Alexandru Andrițoiu, *Podul de lângă cîine*, parodie ... , în Rom. lit., 2, nr. 11, 19 dec. 1968, p. 31.

⁴ Mihail Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*, București, ESPLA, 1956, p. 11.

⁵ Astfel: I. L. Caragiale, *Opere*, I, p. 47 (*Cine ce treabă are?*); Eminescu, *Opere*, I, p. 55 (*Cui ce-i pasă că mi-ești drag?*); Ștefana Velisar Teodoreanu, *Ursitul/Evocări, amintiri*, București, Edit. Mihai Eminescu, 1970, p. 102 (*Iar ceilalți mulți [...] am știut mai târziu care-i care*).

⁶ Prescurtat, popular: *nu-ș'care, nu-ș'cine* (Preda, *op. cit.*, p. 106). Tot lui *nu știu* (< lat. *nescio*) se datorează și articolul *niște*, pronumele înv. *neștine* „nu știu cine“ (*Neștine dintre vecini au intrat astă noapte în grădina voastră* - Diaconovici-Loga, p. 158), *niscare(va)*, *nisca(r)i(va)* (< lat. *nescio* + *va*), *nizna* (< rus *niznai*, v. § 61), precum și locuțiunea adjectiv-adverbială în *neștire* („fără rost“), folosită în special pentru calificarea activității ce depășește scopul - „fără limită

(rațională“). Substantivizări: [...] *ale nuștiucuiului* (Nichita Stănescu, *op.cit.*, p. 280. Pentru *Nu știu-Reghiment*, cf. Liviu Rebreanu, *Lauda țăranului român*, București, 1940 (Academia Română, *Discursuri de recepție*, LXXVII, p. 8). Trebuie deosebită formularea *nu știu, zău*, care exprimă temerea că s-ar putea întâmpla ceva ce s-a exprimat (*Va reuși? Nu știu, zău!*) sau se exprimă în continuare (*Nu știu, zău, dacă va reuși*): *Nu știu, zău, ce va fi de va continua tot așa!* (Alexandru Lepădatu, *Scrieri alese*, [...], Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1985, p. 256).

⁷ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 571.

⁸ I. L. Caragiale, *Opere*, I, p. 14.

⁹ *Romante* [...], București, Edit. muzicală, 1978, p. 9.

¹⁰ Preda, *op. cit.*, p. 105.

¹¹ Id., *Moromeții*, I, p. 96.

¹² Ileana Vulpescu, *op. cit.*, p. 201.

¹³ Preda, *Marele singuratic*, p. 11.

¹⁴ Eminescu, *Opere*, I, p. 208.

¹⁵ Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 179.

¹⁶ Arghezi, *Scrieri*, 29, p. 134.

¹⁷ I. L. Caragiale, *Opere*, I, p. 43.

¹⁸ Eugen Barbu, *Groapa*, p. 171.

¹⁹ Arghezi, *Scrieri*, 39, p. 371.

²⁰ I. L. Caragiale, *Opere*, I, p. 314.

²¹ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 483.

²² Eugen Barbu, *Incognito*, II, p. 98.

²³ Fulga, *E noapte și e frig, seniori*, p. 154.

²⁴ Istrati, *Opere alese*, VI, p. 587.

²⁵ Agârbiceanu, *op. cit.*, p. 136.

²⁶ Preda, *Moromeții*, vol. II, p. 317.

²⁷ Id., *Marele singuratic*, p. 47.

²⁸ Id., *Cel mai iubit dintre pământeni*, București, Edit. Cartea Românească, 1980, 3, p. 316.

²⁹ Arghezi, *Scrieri*, 44, p. 430.

³⁰ *Ibid.*, 31, p. 512.

³¹ Creangă, *Opere*, p. 180.

³² Eminescu, *Opere*, I, p. 146 (în original: *războiu*).

³³ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 256.

³⁴ Cezar Petrescu, ap. Dragomirescu—Moise, p. 548. Similar: *De unde pot eu să știu [...]*?

³⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 461.

³⁶ Vorbirea populară mai adaugă *Dumnezeu știe* (o serie de siluete cenușii. *Dumnezeu știe de unde scornite* - Fulga, *op. cit.*, p. 271), *Dracu(l) ori Naiba știe* (I. L. Caragiale, *Opere în două volume*, I, p. 861) sau *Să-l știe Sfântu!* (Coșbuc, *Opere alese*, V, 1982, p. 547); de asemenea, *Dracu(l) să-l (s-o etc.) pieptene: De ce trebuie să avem noi de a face cu [...] și cu dracu să-i pieptene cine mai sunt?* (D. Popescu, *op. cit.*, II, p. 320).

³⁷ Cervantes, *op. cit.*, I, p. 582.

³⁸ Preda, *Moromeții*, I, p. 322.

³⁹ Aurel Leon, *Umbre*, Iași, Junimea, 1970, p. 77.

⁴⁰ Preda, *Marele singuratic*, p. 77.

- ⁴¹ Id., *Întâlnirea din pământuri*, p. 81.
⁴² Băieșu, *Balanța*, p. 236.
⁴³ Eugen Barbu, *Săptămîna nebunilor*, p. 146.
⁴⁴ Arghezi, *Scrieri*, 31, p. 614—615.
⁴⁵ Iorgu Iordan, *Memorii*, III, București, Edit. Eminescu, 1979, p. 355.
⁴⁶ Băieșu, *Boul și vișelul*, p. 34.
⁴⁷ Eugen Barbu, *Incognito*, III, p. 355.
⁴⁸ Id., *Săptămîna nebunilor*, p. 25.
⁴⁹ M. Beniuc, interviu acordat, în: *Conv. lit.*, nr. 4 (136), apr. 1981, p. 7.
⁵⁰ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 153, 154.

5. NEGAȚIA DIALECTICĂ

5.1 (§ 66). Generalități

Până în prezent am considerat principiul „*S* nu poate fi *P* și non-*P* în același timp”¹.

O gândire dialectică concepe însă realitatea ca pe o unitate a contrarelor (static)² și totodată ca pe o luptă a lor (dinamic), ca pe o dezvoltare prin contrare, ceea ce implică o relativizare a negației; în acest fel o negație are în același timp și ceva pozitiv, un aspect creator, care, în această sens, neagă negația anterioară. Friedrich Engels a numit acest aspect - dat fiind că, într-un proces dialectic de transformare continuă, contrarele se contrazic alternativ -, sugestiv, „negația negației”³.

Devenirea e marcată de limbă în primul rând prin continuul proces de schimbare a vocabularului. Dintre părțile de vorbire, cele care înregistrează - pe plan sincron - acest proces sunt mai ales cele flexibile, cu deosebire verbul, care redă diferența dintre trecut și viitor, dintre anterior și posterior, dintre existent și dorit, dintre ce constat, ce fac, ce doresc, ce pot și ce vreau. Dar nici verbele nu redau în același grad devenirea, ceea ce rezultă ușor din compararea câtorva familii verbale:

	aspectul static	aspectul dinamic		
		comun	pozitiv	negativ
neînrudite fonetic	<i>a fi</i>	<i>a deveni</i>	<i>a se naște</i>	<i>a muri</i> , <i>a pieri</i>
înrudite fonetic	$\left\{ \begin{array}{l} a \text{ ființa} \\ a \text{ părea} \end{array} \right.$		$\left\{ \begin{array}{l} a \text{ înființa} \\ a \text{ apărea} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} a \text{ desființa}^4 \\ a \text{ dispărea} \end{array} \right.$
în parte înrudite fonetic	$\left\{ \begin{array}{l} a \text{ dormi}^5 \\ a \text{ poseda} \end{array} \right.$		$\left\{ \begin{array}{l} a \text{ adormi} \\ a \text{ pune în posesie} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} a \text{ se trezi} \\ a \text{ deposea,} \\ a \text{ scoate din} \\ \text{posesie} \end{array} \right.$

Capitolul de față nu are drept obiect toate aceste corespondente lingvistice ale devenirii, ci numai modalitățile de exprimare a contradicțiilor dialectice, formele lingvistice

care marchează treceri de la pozitiv la negativ și invers.

¹ Ceea ce în matematică se prezintă în forma $\neg(p \& \neg p)$: „nu e adevărat (e fals) că propoziția p poate exista în același timp cu propoziția non- p ” sau $[(p \rightarrow q) \& (p \rightarrow \neg q)] \rightarrow (\neg p)$ „dacă dintr-o ipoteză p deducem (absurd) și pe q și pe non- q , atunci p e falsă; dimpotrivă, $[(p \rightarrow q) \& (\neg p \rightarrow q)] \rightarrow q$ „dacă o concluzie q poate fi trasă din amândoi termenii dilemei ($p, \neg p$), atunci ea e adevărată” (Gr. C. Moisil, p. 145).

² Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Știința logicii*, traducere de D. D. Roșca, București, Edit. Academiei, 1966, p. 411 („pozitivul și negativul sunt [...] indiferenți față de aceea identitate la care ei sunt numai momente”; „ambele sunt negative unul față de celălalt”) și 412 (fiecare are „propriul său mod de a fi afirmat”).

³ Engels, *op. cit.*, p. 325 (cf. și id., *Materiale pentru anti-Dühring*, în: Marx Engels, *Opere*, 20, p. 622-625); Călina Mare, *Despre raportul dintre contradicția dialectică și principiul non-contradicției din logica formală*, în: St. Univ. Babeș-Bolyai, series Philosophia et Oeconomica, 1963, p. 45-62; I. Perianu și Florian Georgescu, *Despre legea negării negației*, în: Cerc. filoz., 10, nr. 2, 1963, p. 477-492; Florian Georgescu și Ion Stroie, *Unele probleme privind natura legii negării negației*, în: Rev. Filoz., 14, nr. 3, 1967, p. 299-306. Pentru rolul negației în progresul științific, cf. Gaston Bachelard, *Filosofia lui nu*, în: id., *Dialectica spiritului științific*. Pentru negarea negației în limbă, v. și Graur, *Studii de lingvistică generală / variantă nouă*, p. 128-131 (dezvoltarea limbii în spirală).

⁴ Cu înțeles similar: *a nimici, a anihila* (cf. G. I. Tohăneanu, *Ex nihilo nihil*, în: România liberă, 28, nr. 15, 22-28 apr. 1993, p. 10-11), putându-se deci *a aneantiza*; întâlnim și *neantizare* (Steinhardt, *op. cit.*, p. 149, 255), *a neantiza* (Eugen Barbu, *Jurnal*, p. 340), *a reduce la neant* (Preda, *Marele singuratic*, p. 210) sau ... *la zero*, - verbe tranzitive. Alte expresii: *S-a zis cu tine, ingenioaso!* (Emil Botta, *op. cit.*, p. 402).

⁵ E de observat că tocmai participiile verbelor ce marchează aspectul dinamic sunt cele care afirmă sau neagă verbul „static”: cel ce *doarme* e cel *adormit*, cel ce *nu doarme* e cel *trezit*.

5.2. Contradicția explicitată

§ 67. *Contradicțiile realității*. Contradicția e explicitată, de obicei, prin alăturarea termenilor cu sensuri opuse ori antonimice:

Unde dai și unde crapă! și Na-ți-o frântă că ți-am dres-o!;

Dragă-mi este dragostea / care zice: nu și da?;

Înțelesuri - neînțelesuri / mi se-arată, mi se-ascund^a;

Omul-om și neomul^a (antiteză între calitatea speciei și lipsa ei la individ).

Uneori se pune semnul egalității între termeni cu sensuri opuse, între antonimi:

Cel mai mare drept (e) cea mai mare nedreptate (< lat. *Summum ius, summa iniuria*) (contradicție între ce-și arogă dreptul și ce realizează);

El n-a fost când era, el e când nu e⁵ (contradicție între realitate și aparență; contradicție între înțelesurile lui *a fi*).

Vrea să știe totul, adică nimic⁶ (contradicție între dorit și posibil);

Tot văzduhul / nevăzuit se făcea / și totul **era**, / suferință **era** / și nu **exista**⁷ (contradicție între perenitatea universului și efemeritatea ființei);

Numai cine-i muritor trăiește. **Nemuritorii nu trăiesc**⁸ (contradicție între valorificare și eternizare);

Niciodată nu s-a scris mai **mult** și totodată mai **puțin**⁹ (contradicția între cantitate și calitate);

Cuvinte **neimportante**, dar **importante** tocmai prin **neimportanta lor**¹⁰ (contradicție între valoarea principală și valoarea de speță);

[...] felul acesta de **a răspunde nerăspunzând m-a supărat**¹¹ (contradicție între fond și formă);

[...] **firescul** acesta era, cel puțin după Aurică, **nefiresc**¹² (contradicție între obiectiv și subiectiv);

Nimic nu mi-au reproșat mai necrușător, în sinea lor, adversarii mei decât **vina** de neiertat de a nu-mi fi putut reproșa **nici o vină**¹³ (contradicție între indivizi);

sau - logic, același lucru - se pune semnul inegalității între întrebuințările aceluiași cuvânt sau aceleiași expresii:

*Cât de posibile sunt debuturile posibile*¹⁴ (contradicție într realitate și anticipare);

*Lumea nu-i cumu-i, ci cum o vedem*¹⁵ (contradicție între realitate și percepție);

Nu-i frumos ce-i frumos / ci-i frumos ce-mi place mie - formulă de circulație (contradicție între obiectiv și subiectiv);

Mai binele omoară binele (contradicție între calitate și limita eficienței ei);

*Să fii ceea ce ești*¹⁶ (contradicție între natura omului și posibila degradare a lui);

*Boierul (cât era de boier) luase frica turbincăi*¹⁷ (contradicție între nivelul rangului social și nivelul puterii lui);

*Ce mă interesează ceea ce nu mă interesează decât pe mine?*¹⁸ (< fr. *Que m'importe ce qui n'importe qu'à moi?*) (Contradicție între tendința umanitară și cerința individuală);

tot aici am putea aminti și anecdota cu un rabin care dă succesiv dreptate ambelor părți în litigiu, dar și celui care-i atrage atenția că nu se poate da dreptate și unei părți, și celeilalte¹⁹ (contradicție între diferitele puncte de vedere).

Alteori contradicția apare din punerea în antiteză a genului cu specia:

*Silită poezie [...] prea mult a vremii noastre / și prea puțin a vremurilor toate [...]*²⁰ (contradicție între efemer și peren);

[...] s-ar putea să mi se întâmple și mie, să fiu în locul lui; nu acum, dar oricând²¹ (contradicție între concret și posibil).

Evident, contradicțiile sunt mai numeroase (dintre valori, dintre planul real, al oniricului și al fanteziei etc.) și mai complexe²².

La acestea se adaugă și contradicțiile interne ale limbii:

*Nici târziu nu-i prea târziu*²³ (contradicție între intensitățile aceleiași calități);

*întâmplări neîntâmpate*²⁴ (contradicție între sferele de aplicare ale aceleiași familii de cuvinte);

*Viața curge cât curge și pe urmă stă; dar apa curge mereu*²⁵ (contradicție între sferele semantice ale timpului prezent);

unele asemenea contradicții permițând jocuri de cuvinte:

Ești pentru sau contra? Sunt pentru-contra (ambiguitate voită);

*Se vede că a și venit dacă nu a mai venit*²⁶ (contradicție aparentă, rezolvată prin lexicul ajutător);

*Mă văd din când în când cu un prieten, cu care nici nu sunt prieten, dar și sunt*²⁷ (contradicție între diferitele înțelesuri ale cuvântului);

Am făcut bine că m-am încurcat [în această afacere], *fiindcă m-am descurcat* [bănește]²⁸; alte asemenea contradicții generând ambiguități nedorite, nerecomandabile:

*Strică ei dac-au stricat?*²⁹ („Sunt ei vinovați de stricăciunea făcută?”);

[...] *nu mi s-a întâmplat să fi văzut pe acel ce se judecă în asemenea întocmiri, să nu capete dreptate* [câștig de cauză], *chiar atunci când n-o are* [când nu are, propriu zis, dreptate]³⁰.

Dar un cuvânt are nu numai capacitatea de a pune în evidență contradicțiile obiectului pe care-l desemnează, ci și identitatea sa cu el însuși, corespondența dintre valorile pe care le exprimă (ceea ce subînțelege posibilitatea virtuală a contradicției):

Una-i una și două-s mai mult;

*Un Cézanne e un Cézanne ...*³¹ (identitate între gen și specie);

*Ziua ca ziua ... mă iau cu caprele, dar noaptea ...*³² (identitate între uzual și concret);

*Patul era pat, masa masă, zidul zid, fereastra fereastră*³³ (identitate între realitate și percepție);

*Mândra-i mândră până moare*³⁴ (identitate între subiectiv și obiectiv);

*Dacă n-a văzut omul, n-a văzut, zice altul*³⁵ (identitate între subiectiv (mărturie) și obiectiv (judecată));

*Când zic o vorbă, e vorbă*³⁶ (identitate între fond și formă);

Aici e aici - formulă de circulație (identitate între realizat (locul de care am dat) și scop (locul pe care-l caut));

[...] *vremea, descoperitoare a tuturor lucrurilor, va ști s-o spună mai bine când nici cu gândul n-am gândi!*³⁷ (corespondență între intenție și realizare);

Mai mult decât o valoare stilistică, asemenea repetări - calificate, generic, drept tautologice - sunt necesare chiar și în cea mai riguroasă activitate științifică: *A e egal cu A* ($A = A$) exprimând în logică principiul identității, iar în critica științifică lipsa de nou, de originalitate, de valoare. Evident, există tautologii având numai valoare stilistică:

*Vai de mine și de mine!; Bat-o [...] s-o bată!; Râzi tu, râzi*³⁸.

De asemenea, nu e vorba nici de contradicție, nici de identitate, nici de construcție greșită în „repetările”:

- care disting între denumirea problemei și rezolvarea ei (în speță, între formularea unei calități și măsura în care o persoană are sau nu acea calitate):

*De glumeț, glumeț era moș Nichifor, nu-i vorba, dar de multe ce dăduse peste dânsul, se făcuse cam hursuz*³⁹;

- care subliniază nedetalierea, din indiferență:

Merge ce merge, A mers cât a mers etc. (indiferența povestitorului pentru timpul sau distanța parcursă);

Șoaptă șoptește / frig frigulescu / dulcei copile [...] ⁴⁰ (indiferența personajului la conținutul comunicării),

sau nedetalierea deliberată:

Lasă-mă jupâneasă, cu cărțile cele ale d-voastre, că eu știu ce știu ⁴¹;

- care construiesc superlativul (prin atribuirea propriului genitiv sau propriul corespondent adjectival): *Zâna zânelor, frig frigulescu* ⁴²;

Nu e vorba de contradicții în formulări de tipul *Foste adevăruri viitoare* ⁴³, *Săraca țară bogată* ⁴⁴, deoarece cele două atribuite ale fiecărui exemplu nu sunt puse pe plan de egalitate (*viitoare* e adjectivul substantivului *adevăruri*, în timp ce *foste* e adjectivul sintagmei *adevăruri viitoare*).

¹ Zicători.

² Blaga, *Opere*, 2, p. 307.

³ *Ibid.*, 2, p. 190.

⁴ Arghezi, titlu de tabletă. Cf. și Aristotel, p. 134 (*Categoriile*, 5, 3b): „Un om nu poate fi mai mult decât un altul“.

⁵ Eminescu, *Opere*, IV, p. 468

⁶ Exemplu din *Stati*, p. 81.

⁷ Emil Botta, *op. cit.*, p. 450 (*Ars moriendi*).

⁸ Paleologu, *op. cit.*, p. 119.

⁹ Arghezi, *Scrieri*, 23, p. 76.

¹⁰ Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut* (I), p. 67.

¹¹ Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, București, Edit. Albatros, [1973], p. 20. Compară cu figura contrară: *Vorbește ca să vorbească*, (exemplu din Dragomirescu, p. 64); sau cu: *Eminescu nu este el decât în românește* (Arghezi, *Scrieri*, 27, p. 56) (tot contradicții dintre fond și formă).

¹² Constantin Țoiu, *Galeria cu viță sălbatică*, roman, București, Edit. Eminescu, 1976, p. 313.

¹³ Cortez, *op. cit.*, p. 192

¹⁴ Constanța Buzea, titlu în: *Amfiteatru*, 14, 7, iul. 1979, p. 11 (după Bibliografia R.S.R.).

¹⁵ Eminescu, ap. Dragomirescu, p. 64.

¹⁶ Noica, *Eminescu ...*, p. 51.

¹⁷ Creangă, *Opere*, p. 102 (în original: *boieriu(l)*); *ibid.*, p. 177.

¹⁸ André Malraux, ap. Paleologu, *op. cit.*, p. 255.

¹⁹ Relată de Ileana Vulpescu, *op. cit.*, p. 281.

²⁰ Alexandru Philippide, *Visuri în vuietul vremii*, [București], Edit. pentru Literatură, 1969, p. 163.

²¹ Preda, în: Mugur, *op. cit.*, p. 101.

²² Ca aceea - atribuită personajului unui roman - după care „românul suportă foarte bine răul și foarte rău binele“ (Ileana Vulpescu, *op. cit.*, p. 402). Alte exemple: Dragomirescu, p. 170-172 (s. v. *paradox*). Pentru *A fost să fie - N-a fost să fie* (astfel: Matei Caragiale, *Sub pecetea tainei*, în: *id.*,

Pajere / ..., (p. 242), cf. Noica, II, p. 65-68 (cu o referință la M. Gaster) și III, p. 31-34).

²³ Arghezi, ap. Dragomirescu, p. 65.

²⁴ Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 54.

²⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 245.

²⁶ Creangă, semnalat de Noica, ap. Liiceanu, *op. cit.*, p. 89.

²⁷ Arghezi, *Scrieri*, 19, p. 131.

²⁸ D. D. Pătrășcanu, ap. Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 252.

²⁹ C. Bolliac, ap. Dragomirescu, p. 63.

³⁰ Moruzi, *op. cit.*, p. 26.

³¹ G. Călinescu, ap. Dragomirescu, p. 62.

³² V. Alecsandri, ap. Dragomirescu, p. 64.

³³ Ionel Teodoreanu, ap. Dragomirescu, p. 63.

³⁴ După ce limba ajunge, pornind de la același înțeles și același cuvânt, la două înțelesuri („mândră” și „femeie iubită”), textul citat readuce, pentru concretul imaginat, identitatea.

³⁵ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 233.

³⁶ *Ibid.*, VI, p. 34.

³⁷ Cervantes, *op. cit.*, vol. I, p. 505 (formulare uzuală).

³⁸ Creangă, *Opere*, p. 184, 106 și 214.

³⁹ *Ibid.*, p. 99.

⁴⁰ Marcel Gafton, *Adică*, [București], Cartea Românească, [1982], p. 107.

⁴¹ Creangă, *Opere*, p. 102.

⁴² Cf., în special pentru distincțiile gramaticale și de stilistică, Dragomirescu, p. 61-65 (și, dezvoltat de Gh. N. Dragomirescu, *Tautologia*, în: *Studii și comunicări* (Ministerul Educației și Învățământului, Institutul pedagogic de 3 ani Pitești), 1972, p. 95-102, de unde am reținut o parte din exemple. Atenție la formele *vremea vremeiește* (Noica, I, p. 73-80) și la cele de tipul *fiul fiului meu*.

⁴³ D. I. Suchianu, titlu de volum. Similar: *fost viitor colaborator al unei reviste care nu mai exista, ce, era o glumă?* (Preda, *Viața ca o pradă*, p. 263).

⁴⁴ Formulare folosită încă din perioada interbelică.

§ 68. Contradicțiile dialogului (riposta - *ba*). 1° O aserțiune (ori o întrebare care anticipează un răspuns), ca și un imperativ, poate fi contrazisă de interlocutorul ce are un alt punct de vedere deosebit, ce-l presupune superior celui exprimat anterior).

Propoziția prin care se exprimă contrazicerea, propoziția pe care o vom putea numi (propoziție de) ripostă, se introduce, în mod specific, prin cuvântul *ba*:

[...] *N-ai să mă înțelegi ... — Ba te înțeleg, frate, spune!*¹,

tot așa cum locutorul poate riposta la propriile-i întrebări retorice:

— *Nu a fost și Iorga om de știință? — Ba încă și cum!*²

Riposta prin *ba* are loc independent de faptul că propoziția contrazisă e afirmativă sau negativă, enunțiativă sau interogativă.

Tabelul 4
Atestarea întrebării și riposta la întrebare

Enunțul sau întrebarea	Răspunsul în sensul întrebării	Răspunsul în sensul contrar	
		fără sublinierea ripostei	cu sublinierea ripostei
1	2	3	4
<i>Omul a visat</i> <i>N-a visat omul?</i>	<i>Da</i> ¹ <i>Da, (omul) a visat.</i>	<i>Nu.</i> <i>Nu, (omul) n-a visat</i> <i>Nu, câinele (a visat).</i>	<i>Ba nu</i> ² <i>Ba (omul) n-a visat</i> <i>Ba câinele (a visat)</i>
<i>Omul n-a visat.</i> <i>N-a visat omul?</i>	<i>Nu</i> <i>Nu, (omul) n-a visat</i> <i>Nu, (omul) n-a gândit</i>	<i>Nu, (omul) a visat</i> <i>Nu, câinele (n-a visat)</i> <i>Nu, (omul) a gândit</i>	<i>Ba da</i> ³ <i>Ba (omul) a visat</i> <i>Ba câinele (n-a visat)</i> <i>Ba (omul) a gândit</i> ⁴

1 Putând fi înlocuit de locuțiunile compuse cu *ba*: *Ba bine că nu!* (posibilă și ca răspuns la o întrebare negativă, deci cu înțeles de "Ba da": *N-ați fost niciodată dezamăgită?* - *Ba bine că nu!* - Cella Delavrancea. în: Flacăra, nr 34, nr. 3 (1544), 18 ian. 1985, p. 14); *Ba că bine zici!* (cf. GLR, 477) - ea referindu-se la o ripostă virtuală, care nu mai e cazul să fie dată; sau putând fi întărit: *Ba încă ce!* (I.L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 61).

2 Putând fi înlocuit de alte locuțiuni compuse cu *ba*: *Ba aia-i vorbă?* (Hașdeu, col. 2249); *Ba că chiar!* (col.2246); *Ba ce!* (col. 2248); *Ba să mă iertați!*; *Ca mai ba!* (*Se uita surata Calicia cu ochi olbați la nea Sărăcilă ... Da să crâcnească o vorbă de-a poncișul, ca mai ba [...]* - Urechia, *op. cit.*, p. 50); *Nici mai ba* (Hașdeu, col. 2250); v. și GLR, 483; sau putând fi întărită: *Ba zău am muncit de-a dat inima din noi....* (Creangă, *op cit.* p 176) *Ba nu zău?*; *Ba nici gând* (Istrati, *Opere alese*, VI, p. 567). Aflăm și de un *ba ba* (Țichindeal, ap. Hașdeu, col. 2248).

3 Putând fi înlocuit de alte locuțiuni compuse cu *ba*: *Ba cum nu?* (Sadoveanu, ap. Șerban. p. 15) Pentru *ba cam da*, v. Hașdeu, col. 2250.

4 Formulele ripostei se gradează astfel (de la cea mai puternică la cea mai slabă): *Ba (n-)a visat* (col. 4) - *Nu, (n-)a visat* (col. 3) - *(N-)a visat* și *Ba nu* (col.4) - *Nu* (col.3).

Rezultă din tabelul 4 că *ba* e mai necesar când se contrazice o propoziție negativă³, situație în care ar fi ambiguu atât simplul răspuns *nu*, cât și *da*, aceste cuvinte însemnând deopotrivă atât întărirea propoziției negative, cât și negarea ei⁴.

Spre deosebire de *nu*, care contrazice propoziția din care face parte (subînțeală în simplul răspuns *Nu*), *ba* nu contrazice propoziția din care face parte (mai exact, pe care o precede), care poate fi deopotrivă afirmativă sau negativă, ci propoziția anterioară. Este și motivul pentru care între *nu* și propoziția care urmează se pune virgulă (semn că ne aflăm în fața a două propoziții diferite), în timp ce între *ba* și propoziția pe care o introduce nu se pune. În acest sens, chiar ca negații profrază ele pot fi considerate ca având funcții diferite:

<i>S-a dus Ion la școală?</i>	{	<i>Nu (s-a dus Ion la școală)</i>
		<i>Ba nu (s-a dus Ion la școală)</i>
<i>Nu s-a dus Ion la școală?</i>	{	<i>Nu(, nu s-a dus Ion la școală)⁵</i>
		<i>Ba da (, s-a dus Ion la școală)</i>

Această funcție specifică a lui *ba* e sesizată de Hasdeu, care a considerat-o însă ca fiind **restricțivă** (în timp ce funcția lui *ba* comună cu aceea a lui *nu* a numit-o c u **exclusivitate negativă**, ambele funcții considerându-le opozitive); ea a apărut, ca posibilă și utilă, după apariția lui *da*.

Dacă una din întrebările *Da?* sau *Nu?* ar conține un enunț, atitudinea interlocutorului (deci și eventuala ripostă) nu se referă la enunț, ci la întrebare:

<i>Omul n-a visat. Da?</i>	<i>Ba nu</i> (când se atestă că omul a visat);
<i>Omul a visat. Nu?</i>	<i>Ba da</i> (când se atestă că omul a visat).

- invers ca la întrebarea de tipul:

<i>Nu 2000 (de lei)?</i>	<i>Ba da</i> (când se atestă că sunt 2000).
--------------------------	---

Riposta poate fi în ambele sensuri:

<i>Ai 2000 de lei.</i>	<i>Ba nu.</i>
	<i>Ba (numai) o mie = Ba (numai) una;</i>
	<i>Ba (chiar) trei (mii).</i>

Riposta introdusă de *ba* poate fi și **parțială**: fie moderând propoziția inițială:

<i>Ion a visat.</i>	<i>Ba în război n-a visat,</i>
---------------------	--------------------------------

fie chiar (cu ajutorul lui *încă*, *și*, *încă* și *ori* și *încă*) amplificând-o:

Ba visează și azi,

sau poate lua altă orientare:

Ba a visat Maria.

Riposta la o propoziție imperativă: (*Fă!*) se dă tot prin *ba*: fie printr-o propoziție enunțiativă (din partea celui căruia i se adresează propoziția imperativă) - *Ba nu!* - fie printr-o imperativă contrară (ce înlocuiește prima propoziție imperativă cu alta): *Ba fă tu!*

Riposta la o propoziție exclamativă e de neconceput atâta timp cât o asemenea propoziție exprimă emotivitatea vorbitorului; în rarele situații în care s-ar putea concepe o ripostă (de exemplu, din partea unui regizor care ar corecta dicțiunea unei propoziții exclamative rostită de către artist), ea s-ar introduce tot prin *ba*.

Când, în urma unei întrebări disjunctive, interlocutorul alege primul ei termen, el poate introduce răspunsul prin *ba* (ripostând la ultimul termen):

— *Fiu-ți este acesta, ori șerb?* — *Ba fiu*⁶;

— *Măi omule, vorbești înadins, ori vrei să șuguiesti?* *Ba ferească Dumnezeu, cucoane, vorbesc înadins*⁷.

Riposta se poate referi nu la întrebare, ci la răspunsurile celorlalți întrebați:

*Ba eu unul, să iertați dumneavoastră cucoane, încă tot n-am înțeles*⁸.

Regional, *ba* poate încă apărea cu înțelesul original de „nu”: în disjuncții, ca al doilea termen (*da ori ba?*), caz în care poate fi interpretat tot ca ripostă:

*Spune-mi bade, cu gura / Noi iubimu-ne ori ba?*⁹;

sau singur, situație în care apare ca o negație mai puternică:

— *Au toți-s vrăjmași [...]? — Ba, nicicum*¹⁰.

Ca ripostă, *ba* poate fi urmat sau înlocuit nu numai de *nu*, ci și - ca întărire - de *dimpotrivă* ori de *din contra*, acestea putând fi, tot astfel, urmate, după o pauză (virgulă), de un enunț explicativ ((*Ba*) *dimpotrivă, n-am visat*); *ba* mai poate fi întărit și de alte cuvinte cu înțeles similar: *Ba contrarul*; *Ba (tocmai) pe dos*¹¹.

2° Riposta la aserțiunea interlocutorului mai poate fi exprimată prin :

- orice răspuns negativ ce poate fi dat unei întrebări (§ 15 și 18);

- mijloace lingvistice nespecifice negației:

*Eu oi fi al cui oi fi, dar tu cine ești?*¹²;

— *Să nu-mi spui că iubirea noastră avea neapărat nevoie de această justificare!* — *Avea, lasă=mă să termin*¹³;

— *Dar nu știi drumul, părinte.* — *Las'că știe calul.* — *Dar nu-mi dai ceva, o scrisoare, la mână, către stareț, să mă primească?* — *Păi nu te vede că vii cu calul meu?*¹⁴.

Dintre acestea, se folosesc în mod curent, ca riposte, următoarele forme nominale: *Baliverne!*, *Minciuni!*, *Palavre!*, *Parascoave!*, *Parascovenii!*, *Vorbe (goale, de clacă)*¹⁵ - mai rar la singular -, metafora populară *Gogoși!* (ori, pentru a minimaliza comunicarea: *Fleacuri!*, *Mofturi!*, *Nimicuri!*, *Prostii!*, metafora populară *Spanac!*); sau propozițiile: *Aiurezi*, *Minți*, *Te contrazic*, *Te-nșeli* (ori propozițiile negative *Nu se poate*, *Nu-i adevărat* etc.).

Familiar, popular, argotic sau vulgar se folosesc des următoarele expresii exclamative, pornite de la:

- simpla respingere a comunicării: *Asta s-o* (sau *să i-o*) *spui lui Mutu* (de la manutanță)!, *Mai crede-o alții!* *S-o crezi!*, *S-o creadă alții!*, *Spune-o la alții!*, *Ți-ai găsit* [cui să-i spui]!¹⁶, *Vorbă să fie!*;

- surprinderea adusă de comunicare: *Ce idee!*¹⁷; *Asta mai lipsea* (sau *mai trebuia*)!, *Asta-i bună!*, *Ei, asta(-i)!*, *Ia uite(te)!*, *Na-ți-o bună!*¹⁸, *O mai auzii și p-asta!* ori negativa *Nu mai spune!*¹⁹; sau prin interogative: *Ce (tot) spui* (ori *vorbești*)?!, *Ce spui Franț?*!, *(Da) de unde?*²⁰, *De unde ai mai scos-o* (sau *o mai scoseși*)?²¹, *De unde (și) până unde?*²², *Mai văzuși?*²³, *Unde se află?*!;

- neprimirea afectivă a comunicării: *Pe dracu!*, *Pe naiba!*, *Doamne ferește* (sau *păzea ori păzește*)²⁴, *Ferească* (ori *Să ne ferească*, *Ferit-a*) *Dumnezeu și Maica Domnului* (ori *Sfântul*)!, *Fugi de-a(i)ci* (sau *încolo ori de-acolo*)!;

- ironizarea celui ce-a făcut comunicarea: *C'ești copil?* *Ce părere ai?*, *Ce zici de el?*, *Știi că ai haz?*, *Știi că ești bine?*, *Știi că-mi placi?*;

- invitarea celui ce-a făcut comunicarea să se jure (*Nu zău?*) ori să se blesteme (*Să se facă așa cine minte?* etc. - cf. § 37), sau să renunțe la comunicare (*Las-o baltă!*, *Vezi-ți de treabă!*) ori să o minimalizeze (*Am mai văzut noi de-astea!*²⁵, *Da, dar mai încet!*, *Las-o mai moale!*), sau să-și verifice comunicarea (*Vezi să nu!*), sau să se menajeze (*Îți răcești gura degeaba!*²⁶) ori să-l menajeze pe interlocutor (*Să mă ierți!*²⁷ și eventual invitarea de închidere a discuției - sup., § 18).

La rândul său, cel care răspunde cu o afirmație contrară, mai adaugă: *Aud?*, *Ei, ce zici?*, *Zi că nu!* (sup., § 37).

Riposta la un imperativ, pe lângă posibilitatea de a fi exprimată prin procedee comune de ripostă (*Peste poate!* *Peste puțință!*):

*De ce, de ne ce, nu voi să merg*²⁸;

— *Să sprijinim candidatura lui Cațavencu!* — *Peste puțință!*²⁹;

sau prin forme specifice (*De Sfântu-Așteaptă* (sup., § 38), *Odată cu capul* (§ 28), *Puneți pofta în cui!*):

*Da puneți pofta-n cui, măi babă*³⁰.

Riposta la comunicarea unei acțiuni (ori situații) nedorite are, de asemenea forme specifice: *Ne-am pricopsit*³¹ (la comunicarea sau la preconizarea lor), *Ce, nu ți-e bine?*³² (la comunicarea lor), *Mușcă-ți limba!*³³ sau *Pușchea pe limbă (-ți)!* (la preconizarea lor), *Pentru numele lui Dumnezeu!*³⁴ (îndemn la schimbare); iar cel interpelat, răspunde (justificându-se): *Ce vreți, dacă nu s-a putut!* (pentru „Nu s-a putut“).

O ripostă poate fi preîntâmpinată:

Îți cer asta, nu ca să mă ridic deasupra situației mele! *La naiba!* (respingerea ipoteticei întrebări) *Nu!* (răspunsul la întrebare)³⁵.

O parte din aceste riposte pot subsuma propoziții (*Vorbă să fie că ..., Peste puțină ca ...*). Perifrazele de tipul *Nici gând* (§ 18) pot subsuma atât nume (*Nici vorbă de(spre)...*), cât și propoziții (*Nici vorbă ca ...*).

Ripostele pot fi și parțiale: *Întrucâtva, Mai mult sau mai puțin, Nu tocmai, Nici (sau Nu) chiar așa, Oarecum, Totuși (sau) Și totuși, eventual explicitate.*

Ripostele au corespondente în vorbirea indirectă (*I-am răspuns că, dimpotrivă, a visat*); autorii reproduc succesiv poziția fiecărei părți.

*S-a făcut! Și nu se făcuse*³⁶.

În această situație, riposta naratorului la ceea ce narase (ca fiind spus de alții, ca fiind ceea ce ar fi urmat să se întâmple etc.) se introduce, în vorbirea populară, prin locuțiunea *când colo*:

*În sfârșit, au pus mâna pe adevăratul vinovat al crizei, al șomajului, al lipsei de numerar! Când colo, nimic!*³⁷

¹ Sadoveanu, *Opere*, I, p. 97.

² Arghezi, *Scrieri*, 33, p. 402.

³ Această situație face pe C. Dominte (p. 8, 47 și 70) să considere limba română ca adoptând, în ce privește negația, un sistem ternar (*da, nu, ba da* - numindu-le, după Jacques Pohl, „morfele asertive”). Pentru începuturile cuvintelor *da* și *ba*, cf. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, Edit. Academiei, 1960 (Materiale și cercetări lingvistice, VII), p. 214.

⁴ În acest sens: — *Altceva n-a zis?* — *Da. Altceva n-a zis.* — *Of, [de] ce zici „da” dacă-i „nu”?* (Mia Dumitriu, *Un flăcău întocmai ca mine*, piesă într-un act, Casa regională de creație populară, Iași, [1964], p. 12).

⁵ Iar dacă se răspunde *Da*, este necesară, pentru evitarea ambiguității, să se completeze: *Da, nu s-a dus Ion la școală.*

⁶ Diaconovici-Loga, p. 155 (în original: *acestu, fiiu*).

⁷ Creangă, *Opere*, p. 175.

⁸ *Ibid.*, p. 90.

⁹ Culegerea Gr. Tocilescu, ap. Șerban, p. 329.

¹⁰ Zoba, *op. cit.*, p. 107. Cf. și Noica, I, p. 202-211.

¹¹ *Ba* devine încă mai categoric când e precedat de *mai* (v. tabelul 4, n. 2); *ca mai ba* „absolut nu” (cf. GLR₂, § 482 - expresie interesantă prin acel *ca*, ce ar putea atesta, pentru *ba*, un sens superlativ de negație (care nu mai poate primi un *mai*); *tot mai ba!*, în Moruzi, *op. cit.*, p. 228.

¹² Preda, *Întâlnirea din pământuri*, p. 50.

¹³ Fulga, *Salvați sufletele noastre*, p. 249.

¹⁴ Stahl, *op. cit.*, p. 55.

¹⁵ Sunt de menționat și alte expresii, cu acest cuvânt, legate de materia noastră: când locutorul - deși intenționa să nu spună adevărul - „greșește”, spunându-l, vom spune că *l-a luat vorba* (sau *gura*) *pe dinainte*; când face o paranteză, el poate motiva intercalând expresia (*cum*)

vine vorba; iar când, dimpotrivă, dorește ca o parte din comunicare să treacă drept paranteză (fără să fie), intercalează expresiile *fie vorba, nu e(ste)* (sau *nu-i*) *vorba* (sau *vorbă*) - § 37. În sfârșit, când locutorul trece cele spuse pe plan virtual, intercalează *vorbă să fie*; similar, când distinge între exprimarea de circulație și cea intimă, însoțește pe aceasta din urmă de expresia *fie vorba între noi*: [...] *bucureșteanul cumoscând la perfecție nu numai limba franceză, pe care, fie vorba între noi, nu o cam știe niciodată, dar și așa-zisul argot parizian* ([...] Arghezi, *Scrieri*, 34, p. 107.)

¹⁶ Sadoveanu, *Opere*, 2, p. 14 (*Aș, zise Ursu, ți-ai găsit să se lase el de diblă!* („Aș, nu se lasă de diblă“).

¹⁷ Expresiile *Ce Dumnezeu!?* (binevoitoare) și *Ce dracu!?* (răuvoitoare) sunt folosite, popular, atât pentru a întâmpina negativ comunicarea sau cererea interlocutorului, cât și pentru a argumenta, formal, propria comunicare, sau cerere, în fața atitudinii negative a interlocutorului, deja manifestată sau întrevăzută: *Ce Dumnezeu! Doar n-a trăit omul acesta acum câteva veacuri* [...] *Pe cine vrem noi să amăgim?* (I. L. Caragiale, *Ironie*, p. XI); *Ce dracu l-a apucat?* (Arghezi, *Scrieri*, 36, p. 177).

¹⁸ Istrati, *Opere alese*, VI, p. 571.

¹⁹ I. L. Caragiale, *Opere*, V, p. 195.

²⁰ Arghezi, *Scrieri*, 35, p. 303 (— Albert, *prea te ponegrești — Da' de unde!*).

²¹ I. L. Caragiale, *Opere în două volume*, II, p. 330. (*De unde ați scos dv. că ...?*).

²² Id., *Opere*, VI, p. 91.

²³ Eugen Barbu, *Incognito*, II, p. 301 (— *Al tău n-a venit, fa? — Nf. Da' al tău? — Mai văzuși! — Și-atunci de ce ți-a scris el ... că vine?*).

²⁴ Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*, p. 39; I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 96.

²⁵ Octavian Paler, *Viața pe un peron, roman*, [București], Cartea Românească, 1981, p. 193 ([*Nu e nimic, e*] *o criză de isterie, am mai văzut de-astea*).

²⁶ Fănuș Neagu, ap. Dragomirescu—Moise, p. 551.

²⁷ Arghezi, *Scrieri*, 35, p. 388 (*Apoi să mă cam ierți trebuie să recunoști că războiul dumitale era o mare gugumănie*).

²⁸ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 22.

²⁹ *Ibid.*, VI, p. 111.

³⁰ Creangă, *Opere*, p. 136 (în original: *cuiu*).

³¹ I. L. Caragiale, *Opere*, VI, p. 105, 106 și 129 (în forma, populară: *procopsit*).

³² *Ibid.*, p. 75 (*Ce nu ți-e bine? ... De ce să merg dinadins?*).

³³ *Ibid.*, V, p. 75 (*Muşcați-vă limba!*).

³⁴ Paler, *op. cit.*, p. 35 (*Dar pentru numele lui Dumnezeu, întoarceți capul* [!]).

³⁵ Arghezi, *Scrieri*, 35, p. 307.

³⁶ *Ibid.*, 19, p. 196.

³⁷ *Ibid.*, 31, p. 480.

§ 69. *Contradicțiile vorbitorului*. Când vorbitorul ajunge conștient de greșeala exprimată (neadevăr sau - când „i-o ia gura pe dinainte“ - adevăr), el se corectează, introducând repetarea enunțului, de această dată în forma corectă, tot prin *ba*:

Omul a visat. Ba a gândit;

Gheorghe, **ba** Vasile, a pornit motorul.

Și aici, **ba** are aceeași funcție (§ 68), și aici nu poate avea un înțeles contrar lui

ba:

Omul a visat. Nu a gândit;

Gheorghe, **nu** Vasile, a pornit motorul,

având însă, și în cazul arătat, capacitatea de a înlocui pe **ba** când i se schimbă

pronunțarea, respectiv pauza, și ortografia:

Omul a visat. Nu, a gândit;

Gheorghe - **nu**, Vasile - a pornit motorul.

Enunțul corect poate fi introdus și prin **ba nu**:

Bogdan-voievod împărți galbenii [...] la ceilalți țărani ...**ba nu**, acum târgoveți [...]¹;

[...] nu am nevoie de nimic. **Ba nu**, de ce n-aș fi sinceră?, de căldura ta ...².

Corectarea se mai poate exprima și prin mijloace lexicale comune:

Omul a visat. Rectific³: a gândit,

ba chiar tacit, gradat:

Ah!, de ce nu mă face Dumnezeu pe mine calif o zi măcar, numai o zi?⁴

Pot fi ezități în răspuns. Ele se rezolvă, de obicei, printr-o conjuncție disjunctivă (urmată facultativ de **nu**) sau prin simpla exprimare a nesiguranței, uneori rectificările alternând cu asemenea ezități:

Dar trebuie să fac o rectificare: nu era ... **Ba da**, era primăvară. **Sau nu**, era prin august, dacă nu mă înșel⁵.

Evident, locutorul se poate contrazice și involuntar, de exemplu - în supoziția că e gramatic - făcând o recomandare agramată:

Nu fii agramat! (în loc de Nu fi agramat!),

contradicție ce rămâne a fi corectată de adresant; sau pe care scriitorul o poate pune în gura unui personaj agramat cu pretenții de gramatic.

El poate greși sau se poate abate de la vorbirea uzuală în mod voit, atrăgând însă atenția prin precedarea sau continuarea textului incorect sau neuzitat printr-una din sintagmele *cum s-ar zice*, *vorba vine* etc.:

E ciudat că el [gazetarul], care cunoaște și se pasionează pentru toate revendicările, și varsă câte o lacrimă [...] pentru nefericirea cuiva, el care însemnează, **vorba vine**, atât de mult în țara constituțională, el n-are mijloc să se gândească la dreptatea și la nefericirile lui proprii⁶.

Sau, în sfârșit, el poate prezenta contradicțiile altora, precedând termenii în opoziție prin același **ba**:

[...] **babele** [...] îi băgaseră mamei o mulțime de bazaconii în cap ...: **ba** că am să petrec între oameni mari; **ba** că-s plin de noroc; **ba** că am glas de înger [...]⁷

¹ V. A. Urechiă, op. cit., p. 90.

² Fulga, E noapte și e frig, seniori, p. 222.

³ Alte formulări de introducere a formei corecte: Corectez; Îndrept; Greșeam (Paleologu,

op. cit., p. 54); *Nu-i adevărat* (Arghezi, *Scrieri*, 14, p. 165); *Scuzați*; franțuzism: *Pardon*; savant: *Recte* (lat.) > *Rectific*.

⁴ I. L. Caragiale, *Opere*, II, p. 260.

⁵ Preda, în: Florin Mugur, op. cit., p. 103.

⁶ Arghezi, *Scrieri*, 23, p. 236.

⁷ Creangă, *Opere*, p. 22-23.

5.3. Contradicția neexplicitată

§ 70. *Contradicțiile dintre realitate-gândire și limbă*. Cu alte cuvinte contradicțiile limbii, omonimele și sinonimele în înțelesul cel mai larg (cf. SGLR, § 6).

Omonimele se explică, în cea mai mare parte, prin evoluția sensurilor, când înțelesul original circulă în același timp cu înțelesul derivat:

*Și din literatură și din pictură, jos literatura!*¹;

folosirea lor concomitentă e stilistic dificilă, lăsând de cele mai multe ori aparența unui pleonasm sau aparența de contradicție:

Ce a făcut, de fapt, Ion?

*Concluzia e neconcludentă*².

Unele omonimii sunt consacrate. Mai de înțeles sunt cele aparținând unor limbi diferite (decât în comunicările poliglote) - fr. *coq* și rom. *coc* -, cele aparținând unor stadii diferite de limbă (*mișel*) sau cele aparținând terminologiei specifice unor profesii fără corespondență între ele (astfel, *a culege* și *a lega* în industria poligrafică - unde cartea întâi e culeasă și apoi legată - și în viticultură - unde via întâi e legată și apoi culeasă -, cele două rânduri de termeni pornind de la aceiași termeni comuni, și ei rămași - cu înțelesul lor original, mai larg - în circulația comună). Uneori ele aparțin însă limbii comune, de exemplu numele punctelor cardinale, desemnând direcții, și - în același timp - localizările lor dintr-un anumit punct geografic, devenit, prin generalizare, comun întregii planete: *Extremul Orient*, *Orientul Apropiat*, *Occidentul*, *Vestul Îndepărtat*. În mod similar, expresia negația negației, care ar trebui să reprezinte opusul sintagmei afirmația afirmației (deci prin care s-ar ajunge, la fel, la o afirmație) este folosită - cum am arătat (§ 66, n. 3) - pentru ca să exprime un proces continuu în care atât negația, cât și afirmația descoperă inerent contrarul lor, negația descoperind un aspect pozitiv și invers, asemenea reflectării unui obiect între două oglinzi față în față³.

Unele contradicții rezultate din omonimie au un caracter mai general; astfel, într-o familie verbală de tipul *a vâna* - *vânător* - *vânat*, creată din intenția simplificării comunicării (*vânarea*, *vânătorul* și *vânatul* (obiectul vânat) presupunându-se reciproc

- cf. SGLR, § 6, n. 16), elementele încep să se depărteze semantic: *se vânează* și *mecanic*, *vânătorul* - devenit profesionist - face și altceva decât să vâneze, *vânat* ajunge a fi numit și animalul care de obicei e vânat (deși încă n-a fost vânat sau urmărit) etc., iar *Vânătorul vânează vânatul* începe a nu mai fi - într-același text- o tautologie.

Însăși existența numelor comune, față de individualitatea fiecăruia dintre obiectele care primesc același nume creează contradicții în cadrul genului (mergând până la situația în care specia neagă genul):

Om și om⁴;

Este politică și politică, este politică bună și politică rea, și nu orice fel de politică merită denumirea de politică⁵.

În sfârșit, omonimia are loc în cazul numelor proprii, titularii lor diferind de la un moment la altul⁶ sau dublându-se în același timp⁷.

O altă serie de contradicții ale limbii pornește de la sinonime, atâta timp cât sinonimia rămâne perfectă.

Limba logică, științifică trebuie să evite și omonimele, și sinonimele. Pe de altă parte, literatura a obținut efecte din asemenea contradicții lingvistice.

¹ Arghezi, *Scrieri*, 29, [1976], p. 50.

² Dintr-o anchetă socială.

³ Astfel: Kedrov, *op. cit.*, p. 3-14. Un exemplu de aplicare: Geo Bogza, *Negarea negației*, în *Contemporanul*, nr. 43 (1200), 24 oct. 1969, p. 1.

⁴ Arghezi, titlu de tabletă.

⁵ Id., *Scrieri*, 19, p. 14.

⁶ De pildă, Jawaharlal Nehru, *Descoperirea Indiei*, București, E. S. P. L. P., 1956, p. 6 („[Cartea de față] este a mea și totodată nu este cu totul a mea în măsura în care astăzi eu sunt deja altul. Ea reprezintă mai degrabă un fel de fost eu al meu, care a și dispărut împreună cu o serie de alte euri ce au existat și ele un timp oarecare și au dispărut azi, lăsând în urma lor numai amintirea“).

⁷ Exemple: Creangă, *Opere*, p. 19 (*Ce-i de făcut, măi Nică! îmi zic eu, în mine?*); Paleologu, *op. cit.*, p. 67 (formularea uzitată de Eugen Lovinescu: *Îmi iau libertatea să ...*, continuată de o propoziție tot la persoana I); Geo Bogza, *Trapez*, pct. 371, în: *Rom. lit.*, 17, nr. 23, 7 iun. 1984, p. 7 (*Nu-mi trecuse prin minte că așa ceva mi-ar putea trece prin minte*).

§ 71. Contradicțiile dintre realitate și gândire-limbă. Într-o măsură mai mare sau mai mică termenii poartă în ei devenirea realităților pe care le denumesc (§ 70, n. 6). Astfel, schimbările din natură sau din societate (schimbări în care o parte a realității existente se menține, iar alta se înlocuiește) sunt redată în limbă: 1⁰ fie prin forme străine una de alta (*apă - gheață, omidă - fluture*, care nu prind dependența dintre realități (trebuind ca, după creația lingvistică, aceasta să fie explicitată de știință)); 2⁰ fie prin forme înrudite, care prind schimbarea în sensul că o parte din forma lor e comună, iar alta diferită (*argint - argintărie*, marcând diferența dintre materie și obiectul confecționat

din acea materie; *eu l-am dat (la școală) pe copil - copilul este dat (la școală) de mine*, marcând diferența dintre aspectele aceleiași acțiuni, dintre acțiune și realizare); 3° fie prin aceeași formă care include virtual ambele aspecte ale schimbării, ajungându-se ca aceeași formă să aibă înțelesuri contrare, adevărată expresie a „negării negației”, a procesului dialectic, proces la care mă opresc.

Într-adevăr, un *om izbit de greutate* poartă și suferința, paguba ce i-a adus izbitura, dar și experiența ei, care îi dă - paralel - o superioritate; de unde, expresia apare în limbă cu ambele înțelesuri - cel izbit fiind căinat într-un text, admirat într-altul. Aceasta apare mai pregnant în acele forme populare de apostrofare, în care se evidențiază contrastul dintre omul apostrofat - de exemplu cu un *Dă-te (sau Du-te) dracului!* -, ins rău calificat, și omul ajuns la experiența celui *dat dracului (respectiv asimilat ca atare)*, care e *al dracului*, obiect de admirație pentru cel care-l califică astfel:

N-am nici o nevoie. Ce? Mi[h]ai? Îl dau dracului și gata!

Strigați unul la Pațanghel, zise un om. Are un câine dat dracului!

Tot astfel, cititorul de carte (*cel citit*) ajunge, și prin acumularea de cunoștințe, să aibă și el ceva de spus, să scrie, să fie *citit* la rândul-i de alții.

Din această cauză poate apărea o valoare pozitivă într-o formă negativă: cel care *nu știe multe* e, în nu numai puțin știutorul, și omul dur, de acțiune, operativul, care nu stă mult pe gânduri. Tot astfel, o lege *neconstituțională* în raport cu ordinea constituțională preexistentă poate fi o lege *constituțională* a unei ordini care se creează; ca urmare, sintagma poate însemna deopotrivă „lege în conformitate cu constituția (preexistentă)” și „lege cu valoare (cu putere) de constituție”, înțelesuri contrare unul altuia², de dorit rezultat al unui proces dialectic de evoluție socială.

Există și situații în care același cuvânt sau același înțeles, prin evoluție (în același grup social sau, cu atât mai mult, în grupuri sociale diferite), să ajungă explicabil la derivate cu înțelesuri opuse: *drept civic* și *drept civil* (< lat. *civicus* și *civilis*, cu aceeași origine și același înțeles), *intens* și *întins* (< lat. *intensus*).

Și invers, două cuvinte pornite de la înțelesuri opuse ajung prin unele întrebuințări să aibă aceeași semnificație: cazul verbelor *a evoca* și *a invoca* (cf. DEX, s. v.).

Acest fel de omonimii, departe de a distanța limba de realitate, prind dialectica realității, „negarea negației”.

¹ Preda, *Întâlnirea din pământuri*, p. 78 (primul exemplu) și 74 (al doilea). Alt exemplu cu verbul *a da* în Argezi, *Scrieri*, 16, p. 146 (primul exemplu), și 26, p. 268 (al doilea exemplu).

² Aspect dezvoltat în: St. Cerc. jur., 27, nr. 4, oct.-dec. 1982, p. 358.

6 (§ 72). ÎNCHEIERE

Cercetarea de față pune în evidență: 1) bogăția și complexitatea negării în limba română; 2) poziția gramaticală *sui generis* a unor cuvinte cu înțeles negativ atât în raport de celelalte cuvinte din limbă cât și între ele; 3) legătura dintre aceste categorii gramaticale și tipurile de negare ale logicii formale (tabelul 5):

Tabelul 5
Sistemul negațiilor principale

parte de vorbire la care se aplică	verbul predicativ	numele etc.
atestare/negare		
1	2	3
atest un nume sau o propoziție	verbul predicativ (<i>laud, lauzi etc</i>)	numele (<i>laudă, laude</i>)
atest antonimul numelui		precedat de <i>ne-</i> (<i>nelaudă</i>)
neg numele sau propoziția	precedat de <i>nu</i> reductibil cu predicția negativă sau de <i>nu</i> nereductibil (fără a influența predicția) (<i>nu laud</i>)	precedat de <i>niciun</i> ¹ (<i>nicio</i>) sau de <i>nu</i> (<i>nicio laudă, nu laudă</i>)
eventuala contrapondere a negației	fiind precedată (după virgulă) de <i>ci</i> (<i>..., ci mustru</i>) (<i>..., ci mustrare</i>)	
atest numele sau propoziția și neg orice altceva	precedat de <i>numai</i> ²	
	(<i>numai laud,</i> <i>numai nu laud</i>)	(<i>nici laudă,</i> <i>numai nelaudă</i>)
neg mai multe nume sau propoziții	fiecare precedate de <i>nici</i>	
	(<i>nici nu laud,</i> <i>nici nu mustru</i>)	(<i>nici laudă,</i> <i>nici mustrare</i>)
implicația față de un nume sau față de o propoziție, negate	precedată de <i>necum</i> ³	
	(<i>..., necum nu laud</i>)	(<i>..., necum laudă</i>)
extrapolare față de un nume sau față de o propoziție negate	precedate de <i>dacă nu</i> (chiar)	
	(<i>dacă nu chiar nu laud</i>)	(<i>dacă nu (chiar) laudă</i>)

1 Deși *niciun*, f. *nicio* s-au referit inițial la substantivele cantificate nefracționabile, ele se folosesc pentru toate substantivele cantificabile și, indirect, pentru toate substantivele; popular, ele au ajuns să se folosească pentru toate cuvintele: — *Am vrut să spun că...* — *Nici un că!* A se vedea și tabelul 1.

2 A se vedea și tabelul 3.

3 A se vedea și tabelul 2.

Care sunt, aşadar, funcţiile sintactice ale cuvintelor, afixelor şi locuţiunilor cu semnificaţie negativă? Şi, legat de aceasta, din ce parte de vorbire fac ele parte sau ce părţi de vorbire constituie? (Căci, principal, putem concepe şi părţi de vorbire formate numai dintr-un singur reprezentant).

Mă refer în primul rând la negaţia *nu*. Se obişnuieşte să se spună, cum s-a spus şi despre alte negaţii, că este un adverb. Şi s-a mai spus despre ea că are numai o funcţie semantică, nu şi una gramaticală¹, enunţ discutabil doar dacă am atribui o funcţie gramaticală numai cuvintelor care pot singure să formeze una dintre cele patru clasice părţi ale propoziţiei (subiectul, predicatul, atributul şi complementul), respectiv substantivul, verbul, adjectivul şi cea mai mare parte dintre adverbe. În realitate, orice cuvânt are concomitent două funcţii: una semantică, dată de semnificaţia lui independent de raportarea la context, şi alta gramaticală, determinată de locul lui în context, de cerinţa întregului căruia îi e subordonat; am putea admite, cel mult, ca să refuzăm această a doua funcţie interjecţiilor (în general cuvinte cu înţeles predicativ, dar nesubsumate şi nesubsumatoare) şi intercalărilor (vocative, formule evocatoare, apozitii, construcţii incidentale, anacoluturi, cuvinte cu funcţie exclusiv eufonică şi celor de umplură), dar în nici un caz cuvântului cu care se construieşte, obligatoriu, jumătate din totalul propoziţiilor posibile, care apare în atâtea posturi sintactice, unele specifice, care intră în nucleul propoziţiei cu o atât de strictă rigiditate topică. Ceea ce e de schimbat e tiparul clasic al sintaxei, tipar care ar trebui să cuprindă toate tipurile de părţi ale unei propoziţii, dacă nu ale unei convorbiri în întregul ei.

Problema e mai generală. Se apreciază ca aparţinând categoriei „adverbului” - alături de corespondentele complementive ale adjectivelor (SGLR, „adverbul I”) şi de alte cuvinte cu funcţie de complement - toate cuvintele inflexibile care nu sunt prepoziţie, conjuncţie (de subordonare ori de coordonare) sau interjecţie (căci numai o asemenea definiţie negativă ar putea exact desemna sfera „adverbului”, astfel cum e concepută uzual), rezolvare comodă căreia îi opun - desigur, nu singurul - o repartizare a actualelor „adverbe” pe funcţii sintactice (SGLR, § 36).

Cuvântul *nu* are mai multe funcţii, unele numai ale lui, astfel: 1) funcţia de negaţie predicativă (făcând parte din nucleul propoziţiei, caracterizat prin topica rigidă a elementelor care-l compun), în care calitate poate avea o funcţie proprie de negare sau poate dubla o negaţie nepredicativă repercutată, ca înţeles, asupra întregii propoziţii; 2) funcţia de răspuns negativ (tot astfel cum *da* are funcţia de răspuns afirmativ - SGLR, „adverbul VII”); 3) funcţia de negaţie comună, subsumând forme nepredicative (*Nu vorbe!*) sau propoziţii principale (*Nu omul a zburat întâi*) ori subordonate (*Nu (pentru) că ...*), putând forma cu *ci* sau cu altă conjuncţie corelativă cu înţeles adversativ (*Nu vorbe, ci fapte*; *Nu omul a zburat întâi, ci pasărea [a zburat]* (sau: *ci a înnotat*; sau:

ci în al doilea rând); Nu că zic, da' chiar vine). Centralizarea primei funcții dă o propoziție negativă, concretizarea celei de-a treia dă o propoziție negată² (respectiv un nume, un adjectiv etc. negat).

E de subliniat și corelarea dintre întrebuințările lui *nu* și cele ale prefixului *ne_*, împreună cu care *nu*, în tripla sa ipostază, formează un sistem perfect: 1) când forma verbală e nepredicativă, *ne_* corespunde negației *nu* din formele verbale predicative (*nu mai merge - nemişcându-se*); 2) invers, la adjective (atribute) și adverbe (complemente), care formează negația cu prefixul *ne_*, acesta e înlocuit de negația *nu* când o alternativă negativă e redusă la negație (*esențial sau neesențial = esențial sau nu*), înlocuirea fiind facultativă în celelalte situații (*neesențial = nu esențial*); într-o sintagmă atributivă ori completivă care începe cu o prepoziție, negația se formează numai prin *nu* (*creion nu cu vârful rupt*), putându-se folosi negația *ne_* numai când are loc o sudură a sintagmei: *om nu la locul lui > om-ne-la-locul-lui* (ortografie folosită, de exemplu, în traducerea operei lui Hegel).

Așa fiind, cred că mai reală, mai logică și totodată mai gramaticală ar fi viziunea dublării celor patru categorii morfologice principale, cele „exprimând și denumind noțiuni”, cum sunt caracterizate de Gramatica Academiei (numele, verbul, adjectivul și adverbul propriu-zis), cu negația lor, în care forma *nu* (respectiv *n_*) dublează verbul (anume, formele verbale propriu-zise, iar nu întreaga familie verbală), și în care forma *ne_* (ori *non_*) dublează celelalte părți de vorbire (inclusiv formele verbale nepredicative), rămânând în afară instrumentele (prepoziția, conjuncția de subordonare și cea de coordonare, precum și cea mai mare parte din „adverbele II-IX” și cuvintele care nu au vocație sintactică (interjecțiile).

Trebuie de deosebit negația generală *nu* și negația verbală *nu*, singura reductibilă la *n_* când legile foneticii permit legarea negației de cuvântul care-i urmează și care aparține nucleului propoziției.

Mai e de observat că această negație neagă - în ce-i privește subiectul - verbul pe care-l precede, în timp ce negația nominală *ne_* nu neagă înțelesul numelui căreia îi e prefix, ci atestă înțelesul lui antonim (cel la care s-ar referi propoziția în care ar fi inclus).

La o propoziție negativă (*Ion nu învață*) se poate adăuga, spre precizare, și aspectul pozitiv contrar, menționându-se, printr-o continuare introdusă de conjuncția de coordonare *ci*, fie pe titularul acțiunii pozitive (*, ci Gheorghe*), fie acțiunea pozitivă a titularului propoziției dintâi, a subiectului (*, ci se joacă*); sau, invers, printr-o continuare introdusă de locuțiunea conjuncțională de coordonare *și nici*, se poate adăuga că negația dintâi nu se mărginește fie la titularul acțiunii (*, și nici Gheorghe*), fie la acțiune (*, și nici nu se joacă*). Sau, dimpotrivă, prin *numai*, s-ar putea limita - atât propoziția negativă,

cât și una pozitivă - la subiectul ei (*Numai Ion*), la acțiunea ei (*Numai nu învață*, *Numai învață*) sau la orice alt element al unei propoziții - de unde convenim că *numai*, deși format cu negația *nu*, are o funcție pozitivă (neutră), deservind atât elemente pozitive, cât și elemente negative ale limbii. Dar dacă *numai* este negat (*nu numai*, *și nu numai*), reapare posibilitatea (respectiv necesitatea) precizării, printr-o continuare introdusă cu același *ci și*.

Negația mai e deservită și de alte cuvinte specifice pe care le reiau, cu arătarea în continuare a categoriei gramaticale în care le încadrăm, eventual propunând o reconsiderare.

Am anticipat, în alieneatul precedent, că *nici* este conjuncția de coordonare a negațiilor de același rang sintactic, de obicei apărând în suită, pe lângă fiecare termen negat: *nici ...*, *nici ...* etc. (la nume), *nici că ...*, *nici că ...* etc. (la propoziții), tot astfel cum conjuncțiile de coordonare a afirmațiilor de același rang sintactic sunt *și...*, *și...* etc. și - trecând la disjuncții - *ba...*, *ba...* etc. (la nume), respectiv *și că...*, *și că...* etc. și *ba că...*, *ba că...* etc. (la propoziții).

Nici mai participă la compunerea negației de negare a unui nume, fie prin adjectivul pronominal *niciun*, f. *nicio*, fie prin pronumele *niciunul*, f. *niciuna* (pl. *niciunii*, f. *niciunele*) - inconsecvent ortografiat în prezent prin două cuvinte³; tot astfel, *nici* participă și la alte negații similare: *niciodată*, *nicicând*, *nici măcar* etc.

În ce privește celelalte negații de absolutizare, e de menționat că *nimic* e nume și adverb; *nimeni* e nume; *nicăieri*, *niciodată*, *nicicând* etc. sunt adverbe.

Fără (*de*), precedând numele, e prepoziție, și *fără* (*ca*), precedând propoziția, e conjuncție de subordonare - ceea ce e firesc pentru legătura organică dintre nume și propoziție (respectiv verb, predicat), dintre prepoziție și conjuncția de subordonare. Peste distincția dintre părțile de vorbire, *fără* introduce excepția negativă, negația de excepție, ca și perechea de locuțiuni *în afară de* - *în afară ca* etc.

Necum e conjuncție de coordonare, introducând o negare implicită. Similar, *ba nici* sau *dacă nu nici*, *de nu nici* introduc o negație extrapolată certă sau ipotetică.

Decât limitează, într-o propoziție negativă, predicatia, introducând complementul limitator (prepoziție: *Nu învață decât matematică*) sau completiva limitatoare (conjuncție de subordonare: *Nu învață decât când Gheorghe e plecat*): ceea ce *numai* limitează o propoziție afirmativă. Când precizează un comparativ, *decât* se aplică egal și la propoziția afirmativă, și la cea negativă (*e mai ... decât ...*, *nu e mai ... decât ...*), având astfel, printre părțile de vorbire, o situație unică (v. SGLR, „adverbul

IX" și sup., § 31).

În sfârșit, *ba* introduce - în funcția sa specifică, de a întări, în contextul unei comunicări, o poziție - riposta (la o aserțiune, întrebare, cerere sau imperativ), tot astfel cum *au* ori *oare* introduc o întrebare, cum *ia* introduce o cerere, un imperativ ori o atenționare sau cum *păi* introduce, neliterar, un răspuns ezitant (în general, o intervenție ezitantă). Spre deosebire de *nu* (și de celelalte negații), care neagă numele sau propoziția care îi urmează ori pe care o cuprinde, *ba* neagă propoziția (afirmativă sau negativă) care îl precede. De subliniat că acest *ba* iese din cadrul limitat al unei propoziții, că nu poate fi înțeles pe deplin decât în cadrul întregii comunicări, al dialogului.

Se adaugă interjecțiile negative, aparținând sistemului fonetic (*aș!* etc.) sau nu (*ni!*). Cuvintele *ioc* și *canci*, și ele din afara limbii literare, primite în limbă suplimentar pe jumătate, au o poziție intermediară între predicatie și interjecție (v. SGLR, „adverbul VIII”); prin lipsa lor, sistemul negațiilor nu pare a suferi.

Conchid că exprimarea functorului negației e deservită în limbă în primul rând prin forme lingvistice (cuvinte, afixe, locuțiuni) cu statut sintactic propriu, care numai forțat ar putea fi incluse în alte părți de vorbire (anulând astfel diferența specifică la care acele părți de vorbire ar avea dreptul), că acele forme constituie, în foarte mare măsură, un sistem lingvistic propriu.

Amintesc, pentru întregirea sistemului negației în limba română cuvintele și sintagmele noționale exprimând negația fără să aibă forme gramaticale specifice (*neant*, *a nega* etc., negațiile semice și negațiile stilistice), funcția de negare a intonației și topicii, cunoscutele semne vizuale de negare (prin cap, prin mână etc.)⁴ cu semnificație certă, însoțitoare sau aluzivă⁵ de care nu ne-am ocupat, dar care completează deplina importanță a negării în comunicare, în limba română modernă ce formează obiectul lucrării de față⁶.

Din cele spuse, mai apare evident, că - deși toate numele și toate propozițiile au și o formă pozitivă, și una negativă - limba are mijloace specifice de a numi situațiile intermediare, mijloace de a numi ceea ce e dincolo o opoziție și mijloace de a comunica imprecizia, fiind în același timp sensibilă și la înțelesul dialectic al conceptelor. Că functorul negației e tratat lingvistic diferit de ceilalți functori logici.

Lucrarea de față a avut ca prim obiectiv să prezinte mijloacele de negare din limba română, clasate în principal după specificul lor logic și în subsidiar după forma lor lingvistică (dacă aceasta ar diferi de cea logică).

Rămân cu convingerea, exprimată din prefață, că această cercetare, începută cu *Sistemul gramatical al limbii române* (în care ori ar intra, între capitolele IX și X, ca deosebit și nou capitol, sub titlul *Sistemul negațiilor*, lucrarea de față), e în măsură să ajute o expunere mai adecvată a științei logice în limba română, dacă nu și un progres în această știință, - care, deși universală, este atât de legată de limba de expunere; iar pe

de altă parte, să dea sugestii în orientarea evoluției limbii române, ceea ce, pe un alt plan, ar însemna participarea limbii române, la nivelul meritelor ei, în făurirea întrevăzutei limbi a viitorului, a cărei condiție de a exprima exemplar - și în primul rând economic - toate posibilitățile gândirii îmi pare indiscutabilă⁶.

¹ Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază. cu funcția gramaticală zero*, în: *Limbă & Lit.*, 23, p. 133 (cu trimitere la GLR₂, II, p. 86 = § 515).

² Cele două funcțiuni pot da înțelesuri contrare: propoziția secundară (cu negația internă) din fraza *Pentru că n-a meritat a fost transferat* arată cauza transferului, în timp ce cea cu negație externă *Nu pentru un merit a fost transferat* arată ceea ce nu a fost cauza. Funcțiile susmenționate au fost independent sesizate - poate, cu unele diferențe - și de C. Dominte, sub numele de 1) negație verbală propriu zisă, 2) negație profrază (adverb profraștic) și 3) negație verbală improprie, ele apărându-i - sub perspectiva gramaticii comparate - ca un fenomen de tautofonie. Am privit unitatea lor și sub aspectul sintezei realizată de limbă, în speță de limba română.

³ O consecvență ortografică - repet - ar cere scrierea într-un cuvânt a lui *nici un(ul)*, rămânând scrierea în două cuvinte numai pentru înțelesul său mai larg (indicând ceea ce e mai puțin decât unu, de exemplu „un sfert“, „o zecime“ etc.)

⁴ Cf. Dominte, p. 182-188.

⁵ O asemenea comunicare e descrisă de Ileana Vulpescu, *op. cit.*, p. 220 (“[...] lucrurile de pe birou le ia și le așază cu mâna lui și nu pentru că n-ar fi puse cum trebuie, dar pentru că vrea să ne arate cât e de nemulțumit de noi, că de cine altcineva?”).

⁶ Pentru încadrarea sistemului negațiilor din limba română în întregul fenomen lingvistic, cf. comparațiile cu celelalte limbi, în Dominte, *pass. și, sintetizator, id., Schiță de caracterizare tipologică a negației românești*, în: *St. Cerc. lingv.*, 36, nr. 5, sep.-oct. 1985, p. 404-407; pe lângă studiile prin comparare cu negația în alte limbi. Pentru evoluția negației în limba română, cf. Georgeta Ciompec, p. 344-345.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ*

- Sergiu Al - George, *Limbă și gândire în cultura indiană / Introducere în semasiologia indiană*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, 216 p.
- Aristotel, *Organon*, [traducere de Mircea Florian], I, *Categoriile* [și] *Despre interpretare*, București, Edit. Științifică, 1957, 260p. + er.
- Mioara Avram, *Negații auxiliare devenite negații suficiente în limba română*, în: St. Cerc. lingv., 29, nr. 5, 1978, p. 497-502.
- Ead., *Gramatica pentru toți*, București, Edit. Academiei, 1986, 415 p. (presc.: GPT)
- Dan Bădărău, *Dubla negație în vorbirea curentă*, în: Cerc. filoz., 5, nr. 1, 1958, p. 63-87.
- Barbu B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, Edit. Științifică, 1971, 287 p. + er.². presc: SGLR.
- Petre Botezatu, *Semiotică și negație / Orientare critică în logica modernă*, [Iași], Junimea, [1973], 312 p.
- I. Brucăr, *Despre neant*, București, Soc. Română de Filosofie, 1938, 156 p.
- Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue / Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, 3-e éd. revue, Paris, Masson et Cie éditeurs, 1936, XXXVI+983 p.
- Gh. Bulgăr, *Sintaxă și stilistică*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1968, 252 p.
- Georgeta Ciompec, *Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea-al XVIII-lea*, în: St. Cerc. lingv., 20, nr. 2, 1969, p. 197-207.
- Ead., *Mica enciclopedie a limbii române/Negația*, în: Limbă și Lit., 1984, III, p. 340-346.
- Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Edit. Albatros, 1982, 424 p. („Sinteze Lyceum“)
- Constantin Diaconovici - Loga, *Gramatica românească*, text stabilit, prefată, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, Edit. Facla, 1973, 180 p.
- Constantin Dominte, *Negația în limba română*, teză de doctorat, 1984 (Universitatea din București, Facultatea de limbi și literaturi străine), 218 p. (dactilogramă).
- Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedia a figurilor de stil*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1975, 240 p.
- Id. și Ion Moise, *Construcții afirmative cu valoare negativă în diferite stiluri ale limbii române*, în: Limba rom., 21, nr. 6, 1972, p. 547-554.
- [Nicolae Drăganu], *Elemente de sintaxă a limbii române*, lucrare postumă, București, Inst. de lingvistică română, 1945, 111 p. (Soc. Română de Lingvistică, seria I, mem. 4).
- Domnița Dumitreșcu, *Procedee morfo-lexicale de negare a adjectivului în spaniola contemporană în comparație cu româna*, în: St. Cerc. lingv., 25, nr. 1, 1974, p. 37-44.
- Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, București, Edit. Academiei, 1973, 391 p.
- Fanu Al. Duțulescu, *Dicționar de filosofie*, Craiova, Scrisul Românesc, f. a., VIII+60+310 p. („Orientări în filosofie“).

* S-au trecut numai lucrările teoretice citate repetat; celelalte lucrări folosite s-au menționat numai la sfârșitul paragrafului respectiv.

- Gheorghe Eneșcu, *Dicționar de logică*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985, 383 p.
- Formarea cuvintelor în limba română*, redactori responsabili Al. Graur și Mioara Avram, București, Edit. Academiei (Institutul de lingvistică din București), 2 vol.: I, *Compunerea de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan*, 1970, XVI+p. 5-333; II, *Prefixele de Mioara Avram ș.a.*, 1978, 384 p.
- Edmond Goblot, *Traité de logique*, 7-e éd., Paris, Armand Colin, 1941, XXIV+412 p.
- Gramatica limbii române*, (București), Edit. Academiei (Academia Republicii Populare Române), [redactor responsabil Dimitrie Macrea], 1954, 2 vol.: I, 448 p.; II, 351 p. (Presc.: GLR₁); ed. a 2-a revăzută și adăugită, [redactor responsabil Al. Graur], 1963, 2 vol.: I, 439 p.; II, 592 p. (Presc.: GLR₂). Materia negației e tratată la §§ 479-491.
- Al. Graur, *Negații*, în: Rom. lit., 2, nr. 38, 18 sep. 1969, p. 19.
- Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Etymologicum magnum Romaniae / Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, t. III, București, Stab. grafic I. V. Socec, 1893, col. 2242-2251 (*ba*) și 2366-2368 (*baiu*).
- Ion Heliade Rădulescu, *Gramatica românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, Edit. Eminescu, 1980, 560 p.
- Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ed. a 2-a, București], Edit. Ministerului Învățământului, 1956, 831 p. + er.
- Logica*, sub redacția lui D. P. Gorski și P. V. Tavanet, București, Edit. Științifică, 1957, 336 p. + 1 f. er.
- Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1980, XXX+245 p.
- Ion Moise și Gh. N. Dragomirescu, *Construcții negative în limba română contemporană*, I, *Negația intensă*, în: Limba rom., 23, nr. 5, 1974, p. 429-441; iid., II, *Negația slabă*, în: Limba rom., 25, nr. 3, 1976, p. 229-234.
- Ion Moise, *Construcții negative neliterare*, în: Argeș, 2, nr. 6 (13), iun. 1967, p. 17.
- Gr. C. Moisil, *Elemente de logică matematică și teoria mulțimilor*, București, Edit. Științifică, 1968, 215+er. („Enciclopedia de buzunar”).
- Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, 260 p.
- Constantin Noica: [I] *Rostirea filozofică românească*, București, Edit. Științifică, 1970, 280 p.; [II] *Creație și frumos în rostirea românească*, București, Edit. Eminescu, 1973, 183 p.; [III] *Sentimentul românesc al ființei*, București, Edit. Eminescu, 1978, 200 p.
- Elena Pâslaru, *Aspecte logice și lingvistice ale negației*, în: Rev. filoz., 21, nr. 3, 1974, p. 320-333.
- Ion Petrovici și Ioan F. Buricescu, *Logica pentru clasa VII-a liceală*, ed. a 2-a adăugită, București, Edit. Libr. Academică, 368 p. + 1 f. pl.
- Alexandru Philippi de, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, Edit. Librăriei Isr. Kuppermann, 1897, 6 f. + 384 p.
- Alexandra Roceric-Alexandrescu, *La sémantique de la négation (Remarques sur la négation en roumain)*, în: Cahiers de linguistique théorique et appliquée, 5, 1968, p. 187-207.
- Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a revăzută și adăugită, București, Edit. ziarului „Universul”, 1945, 256 p.
- Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționar de sinonime al limbii române*, București, Edit.

Academiei, 1982, XVI + 1120 p.

C[ornel] Săteanu, *În legătură cu propozițiile negative*, în: St. Univ. Babeș-Bolyai (Cluj), Series Philologica, fasc. 1, 1962, p. 35-54.

Richard Sîrbu, *Antinomia lexicală în limba română*, [Timișoara], Edit. Facla, 1977, 272 p.

Sorin Stăti, *Elemente de analiză sintactică*, manual pentru profesorii de limba română, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1972, 192 p.

Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române - curs practic* - ed. a 2-a revăzută și completată, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970, 444 p.

H. Tiktin, *Gramatica română / Etimologia și sintaxa*, ed. a 3-a revăzută de I.-A. Candrea, București, Edit. Tempo, 1945, 263 p.

Gh. D. Trandafir, *Limba română contemporană / Sintaxa frazei*, Reprografia Universității din Craiova, 1974, 107 p. (Universitatea din Craiova, Facultatea de Filologie).

Mihai Uță, *Afirmația și negația*, București, „Tiparul Universitar“, 1939, 35 p. (Extras din „Rev. Filos.“, nr. 1, 1939).

Em. Vasiliu, *Propoziții negative și „atitudini epistemice“*, în: *Probleme de lingvistică generală*, VI, 1974, p. 99-116.

E. Vasiliu, și Sanda Golopenția-Erețescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, Edit. Academiei, 1969, 331 p.

Lucia Wald, *Note asupra pluralului abstractelor negative*, în: St. Cerc. lingv., 34, nr. 5, 1983, p. 471-474.

ANEXE
în legătură cu lucrarea
Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)
(SGLR)

1. Sistemul categoriilor gramaticale și corelarea dintre cele morfologice și cele sintactice în comparație cu raportul lor prezentat în Gramatica Academiei (SGLR)

I. Părți ale propoziției propriu zise

A. Elementele propoziției enunțiative

I. afirmative

Rolul sintactic	Forma morfologică
a. principale subiectul { de persoana I, II... de persoana III..... sau întărirea subiectului..... predicatul..... sau flexiunea care dă valoare de predicat unui nume..... La rândul lui, predicatul e singura parte necesară a propoziției sau --alături de subiect --una din părțile necesare ale propoziției..... b.auxiliare părților principale ale pro- poziției (și derivatele lor) atributul numelui..... complementul verbului și deriva- telor verbale..... c.elementele de subordonare a părților- necesare propoziției (și derivatelor lor): subordonarea numelui..... și în general elementele prin care se schimbă categoria sintactică a celorlalte cuvinte din propoziție..... subordonarea propoziției..... d. cuvântul neflexibil prin care se poa- te completa înțelesul verbului, adjecti- vului și adverbului (propriu zis)..... precum și înțelesul numelui 2. negative (suplimentare).....	desinența de persoana I, II substantivul și orice alt nume de persoana III (la nominativ) pronumele de persoana I, II verbul noțional verbul copulativ verbul la persoanele I sau II și verbul de conjugare impersonală (cu desinența de persoana III) verbul de conjugare personală la per- soana III adjectivul { calificativ cantitativ, incl. <i>un(ul)</i> și adjectivul numeral (<i>doi, ..., nouăsprezece</i>) pronominal, incl. arti- colul hotărât adverbul (propriu zis) desinențele cazurilor oblice ale nume- lui (și toate celelalte elemente fonetice care deosebesc un nume subordonat de un nominativ) și prepozițiile nominale prepozițiile generale conjuncția de subordonare "adverbul II" "adverbul III" în general (cel cu înțeles pozitiv) "adverbul III" cu înțeles negativ (core- lat) și "adverbul IV" (necorelat) "adverbul IV" (particula introductivă) și "adverbul V" (particula însoțitoare)
B.Elemente suplimentare ale propozițiilor imperativă, interogativă și de răspuns (de întărire, rezervă sau ripostă).....	

II. Comunicări fără verb	A. enunțative (verbul există totuși undeva)	1. propoziții eliptice (de verb), la care verbul este omis fie pentru a evita repetarea lui, fie pentru că e exprimat prin mijloace și împrejurări extralingvistice; ele se asimilează în totul cu propozițiile propriu zise	
		2. cuvintele neflexibile predicative cărora li se poate subordona o propoziție secundară...	"adverbul IV"
		3. cuvinte-răspuns, raportate la prezumarea răspunsului din întrebare.....	"adverbul VII"
	B. chemarea.....		desinența vocativului (și toate celelalte elemente fonetice care deosebesc un vocativ de un nominativ)
	C. interjecția propriu zisă		

III. Onomatopeea

IV. Particule legând categorii sintactice de rang egal... conjuncția de coordonare

V. Elemente de subordonare și totodată de coordonare..... "adverbul IX"

La acestea se adaugă cuvintele care nu schimbă sintaxa cuvintelor (sau grupărilor) la care se alătură unele întrebări ale lui *de*, *până* și cuvintele care servesc la formarea unor moduri și timpuri verbale (particulele modale). Acestea nu afectează sintaxa.

Pentru comparație, prezint sistemul părților de vorbire după Gramatica Academiei (prelucrare după: GLR₁, I, § 3 și 72 (variante); GLR₂, § 10 și 11):

Părți de vorbire cu sens lexical de sine stătător	exprimând și denumind noțiuni	imitând zgomote sau exprimând (fără să denumească) emoții.....	interjecția	flexibile (adverbul e parțial flexibil)
		obiecte (ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri, relații).....	substantivul (GLR ₁ I, § 92)	
		înlocuitor.....	pronumele (GLR ₁ I, § 158)	
		un număr abstract, o determinare numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin enumerare.....	numeralul (GLR ₁ I, § 198)	
		o însușire a unui obiect.....	adjectivul (GLR ₁ I, § 141)	
		acțiuni sau procese sub formă de acțiuni.....	verbele (neauxiliare) (GLR ₁ I, § 217)	
		caracteristica unei acțiuni, stări sau însușiri.....	adverbele (majoritatea) (GLR ₁ I, § 327)	
Părți de vorbire ajutoare, care exprimă raporturi între noțiuni (instrumente gramaticale)			verbele auxiliare și cele copulative (GLR ₁ I, § 3; GLR ₂ , § 10)	
			unele adverbe (GLR ₂ , § 10)	
		individualizând obiectele denumite de un substantiv sau înlocuitor al lui.....	articolul	
		exprimând raporturile sintactice dintr-o propoziție.....	prepoziția	
		legând două propoziții într-o frază sau două cuvinte având același rol sintactic.....	conjuncția	

2. Încercare de a sintetiza SGLR în cadrul emisiunii
“Odă limbii române” a posturilor de radio “România Cultural”
(23 nov. 1994, ora 18³⁰-19) și
“România actualități” (a doua zi, ora 0³⁰-1)
subtitlul:

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE LIMBII ROMÂNE ȘI LOGICA LOR

Istoria relațiilor dintre știința gramaticii și știința logicii e lungă și contradictorie. E de ajuns să evocăm, pentru aceasta, pe de o parte, suprapunerea lor din *Organon*-ul lui Aristotel ori paralelismul lor din *Gramatica generală și rațională de la Port-Royal* în trei ediții (ultima din 1676) și, pe de altă parte, concepția că asemenea paralelism e depășit, ceea ce la noi a susținut întâi Constantin Șăineanu în 1891; tot astfel, logicienii, la rândul lor, au tratat logica, de cele mai multe ori, în independență de limba în care totuși se exprimau, fie cel puțin pentru a explica simbolurile pe care le avansau în locul ei.

Faptul că limba primește și alte influențe decât ale actului de gândire nu înseamnă că limba nu exprimă în primul rând realitatea, astfel cum o percepem, gândirea și construcțiile pornite de ele, precum argumentele construite de cel care comunică pentru a determina atitudinea interlocutorului; de altfel, și celelalte aspecte ale conștiinței exprimate prin limbă - simțirile ori actele voluntare - includ gândire, logică: să comparăm, de pildă, paralelismul dintre propozițiile *Ești silitor* (exprimând constatare), *Ce silitor ești!* (exprimând simțire) și *Fii silitor* (exprimând ordin).

Înrudirea dintre cele două științe se evidențiază lesne lingvistului care abordează în paralel mai multe limbi, ca și logicianul care își apleacă cercetarea asupra unei limbi, având uneori surpriza de a afla relații mai puțin avute în vedere de însăși știința logicii.

Asemenea abordări bidisciplinare ne duc la concluzia că, pe lângă distanța firească dintre cele două discipline, s-a adăugat de cercetătorii lor și o distanță artificială. O terminologie ca aceea din opoziția *subiect gramatical* - *subiect logic* ne impune să uităm că și un fel și celălalt fel de subiect au deopotrivă și valoare gramaticală și valoare logică.

O distanțare artificială are loc chiar prin tratarea independentă a categoriilor morfologice de cele sintactice. De ce n-ar trebui oare să coordonăm până la capăt cele două rânduri de categorii pentru a ni se evidenția cu claritate că - de cel mai multe ori - cele dintâi nu reprezintă decât concretizarea fonetică a celor de-al doilea? Astfel, de ce să nu distingem, în cadrul a ceea ce se numește *verb*, între formele care pot constitui predicatul unei propoziții, numai pentru care să rezervăm denumirea de *verb*, și formele

verbale care au funcții nepredicative - cum e infinitivul lung -, care să intre numai în grupajul ce l-am denumi *familie verbală*? Este vorba aici de o problemă mai generală, aceea a distincției dintre partea de vorbire și familia flexionară pe care cea dintâi o generează în mod necesar. Într-adevăr: orice verb generează flexiuni (ori numai funcții) adjectivale, adverbiale și nominale; orice adjectiv generează o funcție nominală și - prin forma nominativului masculin singular - alta adverbială; și invers, orice adverb propriu-zis poate forma - precedat de particula *de* - o locuțiune adjectivală, pe plan sintactic un atribut.

Evidentă ne mai apare necesitatea ca totalitatea cuvintelor lipsite de flexiune să fie clasate după funcția lor sintactică. Nu găsim justificată considerarea în clasa adverbului a acelor cuvinte care nu au funcția de complement chiar dacă, prin aceasta, depășim cadrul categoriilor gramaticale tradiționale. Pe drept cuvânt s-a spus de un gramatic străin (căci situația nu se mărginește la problemele de gramatică ale limbii române) că adverbul e o ladă de gunoi în care se aruncă orice cuvânt nerevendicat pentru celelalte părți de vorbire.

Apoi, morfologia ar trebui, chiar în situația cuvintelor neflexibile, să sublinieze rudenile sintactice dintre categorii și, dimpotrivă, să nu apropie artificial categoriile neînrudite. Astfel, nu ne pare justificată gruparea laolaltă, sub numele de conjuncție, a conjuncției de coordonare, care leagă doi sau mai mulți termeni de rang sintactic egal (fie nume, fie propoziții) și a conjuncției de subordonare, care subordonează numai propozițiile. Aceasta din urmă este, din punct de vedere sintactico-logic, mult mai apropiată de prepoziție, care subordonează numele. În sensul aproprierii acestor două feluri de cuvinte, mai adăugăm argumentul că subordonarea reclamă de obicei o schimbare de flexiune a subordonatului (cazul oblic la subordonarea numelui, modul subjonctiv la subordonarea propoziției), în timp ce conjuncția de coordonare nu impune nici o schimbare elementelor pe care le leagă.

În această optică, ne pare util să grupăm părțile de vorbire ce au aceeași funcție sintactică: substantivul și pronumele, sub denumirea de *nume*; adjectivul calificativ, adjectivul numeral și adjectivul pronominal, sub denumirea, evident, de *adjectiv*; dar fără a neglija specificul acestor subdiviziuni - atât ca formă fonetică, cât și ca semantică.

Mai adăugăm, cu acest prilej, că legătura dintre gramatică și logică nu se realizează numai prin flexiuni, ci și prin sintagme, accente, topică și context. Unicitatea mijlocului fonetic în exprimarea aceleiași categorii sintactico-logice reprezintă un ideal, dar legătura dintre gramatică și logică apare încă din momentul atestării sistemului lingvistic de exprimare a gândirii. Neregularitățile reprezintă de cele mai multe ori supraviețuiri ale stadiilor anterioare ale limbii, ale gândirii logice.

Considerăm, pe scurt, ca punct de plecare al gramaticii, al evidențierii legăturii limbii cu gândirea, diferența dintre grupul nominal - care, în forma cea mai redusă, ne apare ca simplu nume - și propoziție - care, în forma cea mai redusă, ne apare ca simplu verb predicativ. Ea corespunde în logică diferenței dintre noțiune și judecată. Grupul nominal adaugă la nume cel puțin un atribut - care poate fi un adjectiv, un nume subordonat (în forma genitivului) sau o propoziție subordonată (propoziția atributivă). Propoziția poate adăuga la verb un nume predicativ și cel puțin un complement - care poate fi un verb, un nume subordonat (în forma dativului ori a acuzativului) sau o propoziție subordonată (propoziția completivă); iar întreg acest grup - formând predcatul cu complementele lui - este de obicei atribuit unui grup nominal, care reprezintă, ca parte a propoziției, subiectul.

Din toate acestea rezultă ușor că diferența dintre noțiune și judecată este de aceeași natură nu numai cu diferența dintre grupul nominal și propoziție, predcat ori verb, dar și cu diferența dintre adjectiv și adverb, dintre desinența genitivului și desinența dativului, dintre prepoziție și conjuncția de subordonare, dintre prefixul *ne-* și cuvântul *nu*, dintre interjecția-anomatopee și interjecția-comunicare.

Acestor perechi de categorii morfologico-sintactice se adaugă conjuncția de coordonare, care leagă formele sintactice de același fel în scopul de a nu se mai repeta un corelant comun. Se mai adaugă sistemului și alte cuvinte având funcția de simplificare - cuvântul *da* - ca și cuvinte de întărire - de exemplu cuvintele *ia* și *oare* - ori de negare a celor spuse - cuvintele *ba* și *nu*.

[Legătura dintre gramatica reală a limbii și logica reală nu se oprește aici. Am încercat a o face mai pe larg în memoriul ce l-am depus la Academia Republicii Populare Române sub nr. 10610 din 19 iulie 1954, cu ocazia apariției Gramaticii Academiei, la care nu am primit răspuns; și apoi, mai dezvoltat, în gramatica ce a putut apărea abia în 1971 și asupra esenței căreia lingvistica oficială românească încă nu s-a pronunțat. O supun acum generației de azi.]

3. Aprecieri asupra SGLR:

Iorgu Iordan, membru al Academiei Române, și **Marius Sala**, membru core-spondent:

“O încercare personală de interpretare a gramaticii face B. Berceanu, lingvist neprofesionist, în *Sistemul gramatical al limbii române*, 1971”

(*Istoria lingvisticii românești*, ed. a 2-a, coordonator Iorgu Iordan, București, 1978, p. 223)

Al. Graur, membru al Academiei Române, responsabil al celei de-a ediții a Gramaticii Academiei (1963):

În orice știință trebuie respectate două principii contradictorii: cercetătorul trebuie să-și însușească și să respecte achizițiile datorate înaintașilor săi și în același timp să se abată de la ceea ce se știe, pentru a aduce idei noi, care să corespundă mai exact situațiilor reale.

Dacă neglijează primul principiu, cercetătorul, de obicei diletant, riscă pe de o parte să “spargă uși deschise”, cu alte cuvinte să descopere lucruri care au mai fost spuse de alții, pe de altă parte să facă afirmații pe care lucrări anterioare să le fi dovedit ca nefondate.

Dacă neglijează cel de-al doilea principiu, riscă să facă numai lucrări de compilație sau chiar să repete pur și simplu ce-au spus alții.

Deoarece în general specialiștii în fiecare domeniu lucrează mult împreună, fie pentru că aparțin unui număr mic de colective și au avut în linii mari aceeași pregătire, fie pentru că se întâlnesc destul de des în congrese și conferințe și au astfel ocazia să ajungă la formule care să-i mulțumească pe toți, există pericolul să se deprindă cu anumite idei, considerate intangibile, și deci să nu zdruncine unele teorii care încep să se învechească. Din acest punct de vedere poate fi binevenită contribuția unor “outsideri”, a unor autori care nu aparțin cercurilor constituite; binevenită, cu condiția ca ei să fie totuși stăpâni pe metode și să cunoască datele principale stabilite până acum. Neavând funcții oficiale în specialitate, ei își pot permite orice îndrăzneală.

Este cazul autorului lucrării de față. Barbu B. Berceanu nu aparține unui colectiv de lingvistică, nici din învățământ, nici de la Academie, dar este perfect familiarizat cu

problemele gramaticii românești. De altfel nu este nici începător în acest domeniu, deoarece numele său a mai apărut în publicistica de specialitate: un articol privitor la sistemul pronumelui personal și al pronumelor înrudite, publicat în revista "Limba română", a fost folosit și citat în ultima ediție a Gramaticii Academiei. Trebuie să mai adaug că a urmărit cu cea mai mare atenție tot ce s-a publicat asupra gramaticii noastre, lucru care apare clar dacă examinăm numeroasele referințe cuprinse în notele prezentei lucrări.

Așadar autorul a înfruntat cu succes ambele dificultăți pomenite: exprimă vederi personale în multe probleme ale gramaticii, dar nu ignoră nimic din ce s-a afirmat până acum. Pornește peste tot de la Gramatica Academiei, dar nu o urmează în mod absolut, ci o discută și încearcă să o corecteze, făcându-i astfel cea mai amplă critică publicată până acum. Ca unul care am colaborat la Gramatica Academiei, afirm, și nu mă îndoiesc că exprim gândul întregului colectiv, că o astfel de lucrare critică este cât se poate de binevenită. Nu e de crezut că tot ce spune B. B. Berceanu va găsi aprobarea specialiștilor și poate că acele părți care vor fi reținute vor suferi modificări, fiind astfel adâncite sau atenuate. În orice caz, lucrarea nu va trece fără să lase urme în gândirea noastră cu privire la structura limbii române.

Cel puțin într-un punct atitudinea autorului este înrudită cu cea a colectivului care a elaborat Gramatica: nu consider că definițiile tradiționale trebuie înțelese în mod tranșant, ci încearcă să le atenueze acolo unde este cazul, admitând categorii intermediare și faze de trecere de la o stare la alta. Vezi de exemplu cele spuse cu privire la *mă* și *fă* (§ 39).

O afirmație îndrăzneată, care va produce desigur discuții aprinse, este cea care propune să se excludă atributul dintre părțile propoziției, cu argumentul că el nu complineste subiectul, ci un substantiv care poate să nu fie subiect. O afirmație asemănătoare, condiționată însă, este făcută în ce privește complementul.

Vreau în sfârșit să subliniez una dintre părțile cele mai ample ale lucrării, aceea care privește conținutul categoriilor gramaticale. Autorul declară el însuși că nu a făcut numai operă de lingvist, ci și de logician. Desigur, legătura dintre limbă și gândire este în atenția lingviștilor tot atât cât și a logicienilor. Dar fiecare dintre ei o privește prin prisma propriei sale specialități, pe când cineva neangajat, liber de orice obligație profesională, poate îmbina cele două moduri de gândire și deci poate ajunge mai ușor la sinteza dorită.

Așa cum se prezintă, lucrarea va suscita cu siguranță mari discuții și chiar prin aceasta va constitui o contribuție importantă la înviorarea cercetărilor de gramatică a limbii române și de gramatică în general.

(SGLR, p. 5-6, *Cuvânt înainte*)

Dimitrie Macrea, membru corespondent al Academiei Române, responsabil al primei ediții a Gramaticii Academiei (1954):

[...]

Recent a apărut, în Editura Academiei [! Științifică] o lucrare de gramatică, intitulată *Sistemul gramatical al limbii române*, scrisă de Barbu B. Berceanu, din afara cercului gramaticienilor cunoscuți și prefațată de Al. Graur, care o consideră “cea mai amplă critică publicată până acum” asupra tratului Academiei, al ambelor lui ediții.

Fiind o lucrare de specilitate, nu o discutăm aici în amănunte, dar tendința ei de bază prezintă un interes general, care merită să fie semnalat.

Autorul și-a propus să scoată în evidență gradul în care categoriile gramaticale ale limbii române reflectă gândirea logică și dacă acestea alcătuiesc un sistem sau tind spre el. O asemenea lucrare, de proporții vaste, a făcut, pentru limba franceză, Ferdinand Brunot.

Fără să confunde categoriile gramaticale cu cele logice, încercare la care a început să se renunțe din secolul al XVII-lea și care a fost definitiv părăsită, pentru limbile europene moderne, în urma criticilor ce i-au fost aduse, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de lingvistul german Steinthal, Barbu B. Berceanu caută să sesizeze, în structura limbii române, legătura dintre limbă și gândire, dintre gramatică și logică, dintre morfologie și sintaxă, combătând formele de exprimare fără înțeles logic sau cu înțeles ambiguu. El ia atitudine hotărâtă și meritorie împotriva confuziilor și a tendințelor de abatere de la normele limbii litarare, care asigură vorbirea logică, corectă și frumoasă. De aceea, ne unim cu concluziile autorului, că limba “*trebuie să fie logică, adică în măsură să exprime cât mai direct și cu cele mai puține și mai simple mijloace gândirea și realitatea; vorbitorii trebuie să fie conștienți de valoarea ei logică*”, că limba “*trebuie predată în respect față de logică*” și că “*logica ei trebuie apărută*”

[...]

(*Gramatică și logică*) în “România literară”, 4, nr. 48 (164), 25 nov. 1971, p. 11; republicat în volumul aceluiași, *Limbă și lingvistică română*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 277-278)

Alf Lombard, membru de onoare al Academiei Române, profesor al Universității din Lund (Suedia)

Stimate domnule Berceanu,

Cu mult interes și multă recunoștință am primit importanta lucrare a dvs. despre “Sistemul gramatical”. Conține un sistem complet nou, o clasificare cu totul nouă, pe

care ați elaborat-o cu o grijă incontestabilă și cu sens de logică pronunțat. E fondată pe o documentație bogată. Cartea este, fără îndoială, greu de citit, tocmai din cauza caracterului de noutate. S-ar putea obiecta, eventual, că ceea ce descrieți nu este, în primul rând, sistemul limbii *române*, ci mai degrabă o formă nouă de gramatică generală care, în cartea aceasta, a fost aplicată la limba română, dar care ar putea fi aplicată, de fapt, la orice limbă occidentală. Rămâne de văzut în care măsură sistemul dvs. va fi reținut de cercetătorii viitori.

Vă mulțumesc sincer și vă rog să primiți salutările cele mai alese.
(Scrisoare către autor, 2 oct. 1971)

Constantin Noica, membru post mortem al Academiei Române:
“O carte care rămâne”

(oral, către autor, 1971)

Henri Wald, Institutul de Filosofie, București:

[...]

Intenția autorului este de a demonstra, analizând gramatica limbii române, unitatea dialectică dintre limbă și gândire, precum și valoarea reflectorie a unității logico-lingvistice.

Temeinicia argumentelor și bogăția exemplelor izbutesc să convingă cititorul că formele *l o g i c e* ale gândirii nu se reduc la formele *g r a m a t i c a l e* ale limbii, dar nici că primele pot să existe fără celelalte.

Este bine venită și sublinierea autorului cu privire la tendința limbilor naționale de a contribui la constituirea formelor logice universal-umane.

[...]

(din referatul privind publicarea manuscrisului SGLR, 15 nov. 1969)

Alexandru Ionașcu, Academia Română, secretar al Secției de filologie:

“B. Berceanu este de altfel cunoscut ca autor al unei cărți în care se abordează, din afara lingvisticii, deci cu un ochi proaspăt, nevicat de anumite prejudecăți ale profesiei noastre - problematica gramaticii limbii române”.

(referat privind un articol anterior al autorului)

Elsa Lüder

“excepționala sinteză (die ausgezeichnete Synthese) de B. Berceanu, *Sistemul gramtical al limbii române*, 1971”

(*Probleme der sprachlichen Gradation...*, Verlag, Karl Albert, Freiburg / München (Beihefte zu Dacoromania / Jahrbuch für ostliche Latinität 1))

LUCRĂRI PUBLICATE DE AUTOR (BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ)

A. Beletristică □ B. Lingvistică □ C. Cultură □ D. Filosofie □ E. Drept □ F. Știința dreptului în România □ G. Viața constituțională românească □ H. Bibliologie și bibliografii □ I. Editări □ J. Recenzii □ K. Dări de seamă

- A** 1. *Poem pe hîrtie de ziar*, [București], Edit. Semnalul, 1992, 192 p. (+er.) (ediția a doua, întregită, a volumului ... iar lor le-am spus poem., București, Edit. Litera, 1977, 88 p.). Completări: *Viața românească*, 92, nr. 5-6, mai-iun. 1997, p. 84-85.
- B** 2. *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, cuvânt înainte de acad. Al. Graur, București, Edit. Științifică, 1971, 287 p. + er.
3. *Negația / Sistemul negațiilor în limba română*, București, Edit. Crater, 1999, 196 p.
4. *Familia cetate > cetățean > cetățenie, a încetățeni etc. / Observații semantice și sociologice*, în: *Limba română*, 32, nr. 6, nov.-dec. 1983, p. 527-534.
- C** 5. *Une institution sui generis: l'Academie Roumaine (1866-1948)*, în: *Recherches sur l'histoire des institutions et du droit*, 15, 1990, p. 5-16.
6. *Condiția juridică a Academiei Române - istoric și perspective*, în: *Europa XXI* (Iași), V-VI, 1996-1997, p. 175-178.
7. *Dreptatea și dreptul public în scrisul eminescian*, în: *Rev. Filos.*, nr. 3, mai-iun. 1993, p. 295-310.
8. *I.L. Caragiale și dreptul public*, în: *Rev. Ist. și Teorie lit.*, 36, nr. 1-2, ian.-iun. 1988, p. 339-345.
9. *Un discurs de recepție nerostit: Tudor Arghezi, „Tablete de limbă”*, în: *Flacăra*, 32, nr. 17 (1455), 29 apr. 1983, p. 14. Continuare: *Încă o dată despre „discursul de recepție nerostit” al lui Tudor Arghezi*, în: *Rev. Ist. și Teorie lit.*, 34, nr. 2-3, apr.-sep. 1986, p. 346-347.
10. *Arghezi, de la „Baroane” la o alegorie antonesciană*, în: *Rev. Ist. mil.*, nr. 5, sep.-oct. 1990, p. 17-18.
- D** 11. *Universul juristului Mircea Djuvara*, monografie precedată de un studiu al profesorului Paul Alexandru Georgescu și adăugită de un text inedit de Mircea Djuvara, București, Edit. Academiei Române, 1995, 248 p. (Premiul „Andrei Rădulescu” al Uniunii Juriștilor pe 1996).
12. *Dreptul și limba - știința dreptului și lingvistica / Succinte considerații teoretice și aplicative*, în: *St. Cerc. jur.*, 26, nr. 3, iul.-sep. 1981, p. 247-266.
13. *Religia și dreptul*, în: *Rev. Filos.*, nr. 2, mar.-apr. 1999 (sub tipar).
14. *Politică și Drept - politic și juridic*, în: *Rev. Filos.*, 42, nr. 3, mai-iun. 1995, p. 303-312.
15. *Morale et droit à la lumière du procès de Socrate*, în: *Recherches...*, 11-12, 1986-1987, p. 5-11.
16. *Politică și drept de-a lungul Revoluției Franceze*, în: *St. Drept rom.*, 3(36), nr. 3-4, iul.-dec. 1991, p. 155-172.
17. *Dreptul economic socialist și locul său în sistemul dreptului*, în: *St. Cerc. jur.*, 21, nr. 2, apr.-iun. 1976, p. 137-150.
- E** 18. *Ordine de drept*, în: *Actualitatea românească*, 1, nr. 1, 29 mar. 1990, p. 26-27.

19. *Les nations et le principe des nationalités, lors de la conquête de l'Indépendance de la Roumanie*, în: *Recherches ...*, 2, 1978, p. 3-15.
20. *Categorii de acte fundamentale în lumina istoriei dreptului românesc*, în: *St. Cerc. jur.*, 27, nr. 4, oct.-dec. 1982, p. 356-363 (er. în nr. 28, nr. 3, iul.-sep. 1983, p. 290).
21. *Cetățenia / Monografie juridică însoțită de un repertoriu cronologic al legislației românești privind cetățenia, drepturile cetățenești și drepturile omului*, București, Edit. All Beck, 1999, XVIII + 386 p. (Formă actualizată a principalei părți din *Cetățenia română*, teză de doctorat, București, 1973, XVI + 700 f., rezumată în *Autoreferat la Cetățenia română*, 29 p.). Materie prezentată fragmentar în ediție franceză: *L'institution de la citoyenneté / Préliminaires à une étude d'histoire comparée*, în: *Recherches ...*, 6, 1981, p. 89-101). Anexă: *Concepția lui Aristotel asupra cetățeniei*, în: *St. Drept rom.*, 5(38), nr. 3, apr.-iun. 1993, p. 159-166.
22. *Au sujet de la devise „Liberté, Égalité, Fraternité”*, în: *Recherches ...*, 14, 1989, p. 5-11.
23. *Principiul separației puterilor în opera lui Montesquieu*, în: *St. Drept rom.*, 2(35), nr. 1, ian.-mar. 1990, p. 21-36. Ediția franceză: *Le principe de Montesquieu de la séparation des pouvoirs (1748) et le droit constitutionnel roumain fondé sur ce principe (1858-1947)*, în: *Recherches ...*, 1985, p. 3-13, reeditat în: *Rev. roum. Sci., soc., Sci. jur.*, 1(34), nr. 2, iul.-dec. 1980, p. 99-109.
24. *Referendumurile în evoluția constituțională românească*, în: *St. Drept rom.*, 9(42), nr. 1-2, ian.-iun. 1997, p. 135-147.
25. *Istoricul și natura Consiliului Legislativ*, în: *St. Drept rom.*, 9(42), nr. 3-4, iul.-dec. 1997, p. 239-249.
26. *Cîteva aspecte juridice ale activității de presă și de editare*, în: *St. Cerc. jur.*, 32, nr. 2, apr.-iun. 1987, p. 141-146.
27. *Informația juridică (însemnătate, punct de plecare, cîteva direcții de dezvoltare)*, în: *St. Cerc. jur.*, 33, nr. 3, iul.-sep. 1988, p. 252-255.
- F 28. *Histoire de l'histoire du droit en Roumanie / Repères*, în: *Recherches ...*, 5, 1980, p. 3-14.
29. *Aspecte juridice din opera lui Dumitru Drăghicescu*, în: *St. Drept. Rom.*, 6 (39), nr. 4, oct.-dec. 1994, p. 403-412.
30. *Cîte ceva despre și pentru Istrate Micescu*, în: *Contemporanul / idee europeană*, nr. 15 (104), 10 apr. 1992, p. 1.
31. *Juristul George Alexianu*, în: *St. Drept rom.*, 4(37), nr. 4, oct.-dec. 1992, p. 361-368 (în colaborare cu Dragoș Rusu).
32. *Asociația de istorie comparativă a instituțiilor și dreptului*, în: *St. Drept rom.*, 1 (35), nr. 1, ian.-mar. 1990, p. 103-104.
- G 33. Academia de Științe Sociale și Politice, *Istoria dreptului românesc în trei volume*, coordonator Ioan Ceterchi, București, Edit. Academiei, vol. II, prt. I, 1984 p. 230-238, și prt. II, 1987, p. 121-136 și 333-348 (tratează Dreptul internațional în intervalul 1856-1944).
34. *În lumea geto-dacică [:] „Dreptul poporului de a chibzui”*, în: *Mag. ist.*, 19, nr. 11 (224), nov. 1985, p. 16-17.
35. *Numele oficial al Statului român*, în: *Anu. Inst. Ist. Arheol.* „A. D. Xenopol”, (Iași), 32, 1995, p. 365-374.
36. *Rapports constitutionnels entre l'État roumain et l'Eglise orthodoxe, Aperçu historique*, în: *Recherches ...*, 1988, p. 5-13.
37. *Statutul juridic al României pînă la proclamarea Independenței*, în: *St. Cerc. jur.*, 22,

nr. 2, apr.-iun. 1977, p. 91-106.

38. *Aspecte ale luptei (juridico-) politice pentru Unire*, în: Rev. Ist., 37, nr.2, febr. 1984, p. 167-184, și 40, nr.1, ian. 1987, p. 84-88.

39. *Actul de la 9 mai 1877 și caracterul său constituțional*, în: Muzeul Național, IV, 1978, p. 195-201.

40. *Modificarea, din 1879, a articolului 7 din Constituție*, în: Studii și materiale de istorie modernă, vol. VI, 1979, p. 67-89.

41. *Le droit constitutionnel roumain au cours de la guerre de 1914-1918*, în: Recherches ..., 9, 1984, p. 3-19.

42. *Diversiunea colonelului Alexandru D. Sturdza și judecarea locotenent-colonelului Constantin Gr. Crăinicianu*, în: Europa XXI, III-IV, 1994-1995, p. 119-149.

43. *Influențe și imixțiuni ale unui membru al familiei domnitoare în dreptul constituțional român*, în: Anu. Inst. Ist. Arheol. „A. D. Xenopol”, 26, 1989, prt. I, p. 167-187.

44. *Implicațiile Mișcării Legionare în dreptul constituțional. Statul Național Legionar / Alte aspecte și aprecieri*, în: Cercetări istorice, (Iași) 16, 1997, p. 379-408.

45. *Aspecte constituționale ale regimului Antonescu*, în: „Mareșalul Antonescu în fața istoriei” III, Iaș Editura Moldova, 1992, p. 22-45.

46. *Cadrul constituțional al rezolvării problemei naționale în Republica Socialistă România*, în: St. Cerc. jur., 25, nr. 4, oct.-dec. 1980, p. 337-346.

47. *Situația juridică actuală a monarhiei în România*, în: Învierea, nr. 1, ian.-mar. 1993, p. 84-87.

48. Acte normative: STAS 8660-70, STAS 9082-71 (standarde noi) și STAS 6073-73, STAS 6074-81, STAS 6442-79, STAS 6443-73, STAS 8254-76 și STAS 8660-82 (reeditări revizuite), în calitate de responsabil al proiectelor privind activitatea editorială)

49. Jurisprudențe: Jud. Plainești (R. Sărat), Ord. Prez. 716/1948, în: Just. nouă, 5, nr. 1-2, 1949, p. 193; Jud. Râmnicu Sărat, C. jud. Civ. 37/1948, în: Recherches ..., 7-8, 1982-1983, p. 69-70.

50. *O pagină din lupta împotriva ideologiei totalitare / O teză de doctorat și încercările de publicare a ei*, în: Lumea românească acum, 2(24), dec. 1997, p. 4-5.

51. *Pentru o mare adunare constituantă*, în: Actualitatea românească, 1, nr. 3, apr. 1990, p. 8 și 10.

52. *Proiect de Constituție a României propus de partidele politice / masă rotundă Anteproiectul propus de Barbu B. Berceanu, București, 19 mai 1990, 27 f. Dezvoltări: Présence des catégories politiques et sociales dans la vie constitutionnelle. Leur impact sur les structures parlementaires*, în: Rev. roum. Sci. jur., 5(38), nr. 2, iul.-dec. 1994, p. 153-158; *Două propuneri de constituție ferenda în scopul realizării statului de drept*, în: St. Drept. rom., 3 (36), nr. 1-2, ian.-iun. 1991, p. 27-30.

H 53. *Prezentarea lucrărilor științifice / Metodologia activității autorului*, București, Edit. Științifică, 1968, 252 p.+8 f. (În colaborare cu Iulian Panaitescu, partea revenită lui B. B. fiind: p. 5-6, 89-211 și 233-252).

54. *Buletinul oficial al României / La 150 de ani de publicitate oficială // Realizările Principii de editare*, în: St. Cerc. jur., 24, nr. 1, ian.-mar. 1979, p. 73-88.

55. *Un secol de activitate editorială academică în România (Contribuții)*, în: St. Cerc. Doc. Bibliol., 8, nr. 3, iul.-sept. 1966, p. 293-309 (în colaborare cu D. Trifu).

56. *Catalogul publicațiilor Academiei Române*, vol. II, 1938-1948 / Supliment 1867-

1937 și *Indice general de nume 1867-1948*, București, Biblioteca Academiei, 1967, IX + 250 + 79 p. + 2f

57. *Supliment întregitor la Catalog general analitic (al Editurii Academiei Republicii Populare Române)*, București, Biblioteca Academiei R.S. România, 1973, XV + 68 p.

I 58. *Antologie domnească de la vorbe ocazionale la inscripții în piatră*, cuvânt înainte, selecție, adnotări și indici de Barbu Berceanu, București, Edit. Minerva, 1999, XII + 272 p.

J 59. *Hegel în românește / Aspecte de drept constituțional în opera sa*, în: St. Cerc. jur., 15, nr. 1, ian.-mar. 1970, p. 201-205.

60. *Ion Deleanu, Cetățenia română* [...], în: St. Cerc. Jur., 22, nr. 1, ian.-mar. 1977, p. 64-69.

61. *Gheorghe Gheorghe, Separația puterilor în stat. Teorie și realitate* [...], în: Rev. Roum. Sci. soc., / Sci. jur., 21, nr. 2, iul.-dec. 1977, p. 289-292.

62. *Rodolfo Sacco, Introduzione al diritto comparato* ..., în: St. Cerc. jur., 28, nr. 3, iul.-sep. 1983, p. 278-281.

63. *Un manual școlar în slujba unității românilor*, în: Mag. Ist., 26, nr. 2(299), febr. 1992, p. 13-14.

64. *Mircea Ionițiu, Amintiri și reflecțiuni* [...], în: Europa, III-IV, 1994-1995, p. 340-342.

65. *Joe Heydecker și Johannes Leeb, Procesul de la Nürnberg* [...], în: St. Cerc. jur., 29, nr. 1, ian.-mar. 1984, p. 85-88.

66. *Haim Cohn, Arestul, procesul și moartea lui Iisus Hristos* [...], în: St. Drept rom., 8(41), nr. 3-4, iul.-dec. 1996, p. 287-291.

67. *N. Steinhardt, Jurnalul fericirii* [...], în: St. Drept rom., 4(37), nr. 2, apr.-iun. 1992, p. 182-187.

68. *Bibliographie juridique roumaine 1944 1968* [...], în: St. Cerc. bibliol., 12, 1972, p. 279-282.

69. *Dicționar de drept constituțional și administrativ* [...], în: St. Cerc. jur., 23, nr. 4, oct.-dec. 1978, p. 397-398.

K 70. *Masă rotundă [...] pe tema „Argumente juridice și instituționale în sprijinul continuității de dezvoltare a elementului autohton în nordul Dunării”*, în: Rev. rom. Drept, 34, nr. 2, (febr.) 1978, p. 71-74.

Negația

ADDENDA ET CORRIGENDA

<u>La pag.:</u>	<u>rândul:</u>	<u>în loc de:</u>	<u>se va considera:</u>
5	3 de jos	lucruri	lucrări
13	14 de sus	se simetrie	de simetrie
15	11 de sus	<i>Preliminariile</i>	<i>Preliminarii la</i>
15	19 de sus	1899	1988
16	2 de sus	necunoscut	necunoscut la cunoscut
16	17 de jos	<i>cartea</i>	<i>carte</i>
17	3 de sus	aceasta	acestea
18	8 de jos	173	473
18	6 de jos	al	a
24	8 de sus	cunoaștere	cugetare
36	19 de sus	negatore	negatoare
37	12 de jos	<i>critice</i> ¹⁰ ; <i>un</i>	<i>critice</i> ¹⁰), alteori negați fiind, invers, regentul (cel puțin în intenția autorului, care-și ironizează personajul: <i>un</i>
42	3 de jos	a afirmat	e afirmat
49	5 de jos	Nu nu	Nu
58	16 de sus	introdusă	e introdusă
74	7 de sus	Contaritatea	Contraritatea
75	12 de jos	nr. 4, p. 164.	nr. 4, 1975, p. 664.
83	19 de jos	489... 410	—, ... 110
98	2 de sus	<i>Omul nu e înțelept</i>	<i>Omul nu e neînțelept</i>
98	5 de sus	<i>nu sunt înțelepți</i>	<i>nu sunt neînțelepți</i>
105	9 de jos	determinat...	determinant
		determinat	determinat
107	11 de sus	numai prin	din cei numiți cu
112	5 de sus	singularizări	singularizări de înțeles
112	18 de sus	<i>oameni</i>	<i>oamenii</i>
114	1 de jos	[e precedat de]	Se mai observă că un anumit interval de timp se poate exprima și prin conjuncția

			anterior - și alta negativă - numind timpul ulterior -, propoziții realizate printr-o schimbare de topică și,alta, de grad al afinității fonetice:
129	10 de jos	întâlni	întâlnit
131	2 de jos	<i>nescio</i>	<i>nescio qualis</i>
131	2 de jos	<i>nizna</i> (< rus <i>niznai</i>	<i>niznai</i> (rus < <i>ne znaju</i>
135	17 de sus	<i>științific</i>	<i>științific modern</i> , I, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 271-376
135	20 de sus	15	18
139	16 de sus	34	—
139	10 de sus	un alt	un
143	8 de jos	<i>Puneți</i>	<i>A-și pune</i>
144	20 de jos	214	214-216
145	19 de jos	<i>văzut</i>	<i>văzut noi</i>
146	8 de jos	<i>nefericirele</i>	<i>nefericirile</i>
147	19 de sus	decât în	interesând
149	18 de jos	în nu	nu
151	2 de jos	forma	continua
152	1 de sus	Centralizarea	Concretizarea
154	14 de sus	primil	primul
156	16 de sus	<i>franHais</i>	<i>français</i>
156	13 de jos	Științifică	Științifică
157	7 de sus	M a c r e a n	M a c r e a
184	5 de sus	subtitlul	sub titlul
186	12 de jos	anomatopee	onomatopee
187	8 de sus	de-a	de-a doua
187	2 de jos	apaține	aparține
188	12 de jos	Gramtica	Gramatica

De asemenea, la pag. 150, tabel 5, col. 3, rând 9 de jos, în loc de *nici laudă* se va considera *numai laudă*.

Nu s-au inclus eventualele greșeli de semne ortografice și de (ne)sublinieri, ușor